

Süttő Szilárd

ANJOU- MAGYARORSZÁG ALKONYA

Magyarország politikai története
Nagy Lajostól Zsigmondig, az 1384–1387. évi
belviszályok okmánytárával

1. KÖTET

BELVEDERE
MERIDIONALE

„In memoriam matris meae carissimae.”

Süttő Szilárd

ANJOU- MAGYARORSZÁG ALKONYA

Magyarország politikai története
Nagy Lajostól Zsigmondig, az 1384–1387. évi
belviszályok okmánytárával

1. KÖTET

BELVEDERE

Szeged, 2003

A kiadvány támogatói

Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

és a Magyar Könyv Alapítvány

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000271792

B 193068

© Süttő Szilárd, 2003

© Belvedere Meridionale, 2003

TARTALOMJEGYZÉK

1. KÖTET

Előszó	7
Bevezetés	9
1. Az események összefoglalása	17
<i>Nőuralom Magyarországon</i>	17
<i>A királynők személye</i>	27
<i>Szétzüllesztette-e Erzsébet királyné a kormányzás mechanizmusát?</i>	35
<i>Az első lázadások</i>	36
<i>A belháború kezdete</i>	50
<i>A bárói csoportosulások</i>	54
<i>Zsigmond első fegyveres akciója</i>	65
<i>A lengyel kapcsolat rendezése</i>	67
<i>Az egyháznagyok</i>	73
<i>Exlex állapot a kancellárián</i>	77
<i>Exlex állapot a központi igazgatásban és igazságszolgáltatásban</i>	80
<i>Exlex állapot a különös királyi jelenlét bíróságán</i>	82
<i>A nőuralom törekény konszolidációja 1384–85-ben</i>	83
<i>A pozsegavári tárgyalások</i>	86
<i>Készülődés a döntésre</i>	91
<i>Hedvig és a lengyel szukcesszió: A budai udvar újabb kezdeményezése</i>	92
<i>A válság – látszólag végleges – rendezése 1385 őszén: Zsigmond sikerei</i>	94
<i>A hatalmi viszonyok megingása:</i>	
<i>Kis Károly színre lép, a köznemesség előretör</i>	101
<i>Kis Károly harminckilenc napos országlása</i>	107
<i>Az 1386. február 7-i merénylet</i>	111
<i>A nőuralom utolsó hónapjai és a második cseh intervenció</i>	126
<i>A római oboedientia megszilárdítása</i>	136
<i>Erzsébet utolsó cselszövése</i>	138
<i>A diakovári ütközet</i>	139
<i>A Lackfi-liga válaszüton</i>	142
<i>Az eröpolitika kísérlete 1386–87 fordulóján</i>	145
<i>A végkifejlet</i>	151
<i>Epilógus</i>	154

2. Archontológiai korrekciók és kiegészítések	157
<i>Kiegészítések és javítások a XIV–XV. századi magyar világi archontológiához</i>	157
3. A Magyar Országos Levéltár nyilvántartásának kiegészítése és javítása	173
<i>Bevezető megjegyzések</i>	173
<i>I. táblázat</i>	175
4. Uralkodói pecsétek és keltezések approximatív mutatója	199
<i>Bevezető megjegyzések</i>	199
<i>A pecsétazonosítás problémái</i>	201
<i>A korszak uralkodói pecsétjei</i>	202
<i>A keltezés problémái</i>	207
<i>II. táblázat</i>	219
Rövidítések	261
Zusammenfassung	283
Nemzedékrendi táblák	293
Képek	305

2. KÖTET

Okleveles függelék

ELŐSZÓ

Sokaknak tartozom köszönettel az alábbi munkával kapcsolatban. Mindenekelőtt a jelen könyv alapjául szolgáló doktori disszertációm témavezetőjét, Kubinyi Andrást, valamint könyvem lektorát, Érszegi Gézát szeretném megemlíteni; Kubinyi András nemcsak jó ötleteivel támogatott, hanem oroszlánrésze volt abban, hogy a munkavégzés feltételei megteremtődtek számomra, Érszegi Gézának pedig a lektoráláson kívül már a korábban felmerült egyes kérdésekkel kapcsolatban tett értékes észrevételeiért is hálás vagyok. Szeretnék köszönetet mondani még hajdani opponenseimnek is, az azóta elhunyt Engel Pálnak és Draskóczy Istvánnak; előbbinek még magának a témának korábbi ajánlásáért, valamint hatalmas genealógiai adatgyűjtésének publikálás előtti rendelkezésemre bocsátásáért is.

Meglehet, hogy jelen munka vagy éppen saját személyem jelentőségének túlbecsüléseként hat, mégis sok kiváló tanárom közül háromról e helyütt is szeretnék megemlékezni. Boldogult Kerényi Károlyné, édesanyám hajdani Gizella gimnáziumbeli tanára és osztályfőnöke, egykori tanítványának fiait is nagy szeretettel és hozzáértéssel, korát meghazudtoló fiatalos lendülettel oktatta németre és klasszikus nyelvekre. Mivel Erzsi nénit nagyon sokan ismerték és szerették, aligha szorul rá, hogy érdemeit méltassam; mindössze utólag is szeretnék köszönetet mondani neki. Egyetemi oktatóim közül Kozma Bélának szeretném különös köszönetemet kifejezni: sokadmagammal együtt a középkor megszerettetéséért lehetek neki hálás. Tanáraink közül a legtöbbet talán Köblös Józsefnek köszönhetek; óráin és óráin kívül is nagy felkészültséggel és még nagyobb alázattal, legkevésbé sem saját csillogását, hanem kizárólag a rábízottak épülését és javát keresve tanította a medievisztikai aprómunka különböző nemeit, mindazt, amire a tudomány művelése során szükség van. Amit ebből a mesterségből egyáltalán lehetséges, azt ő akarta és tudta is átadni, úgyhogy elsősorban a jövőendő középkorász nemzedékek érdekében szeretném itt is kifejezni azon reményemet, hogy valamilyen módon és mértékben vissza fog még térni a középkortudomány műveléséhez és elsősorban az egyetemi oktatómunkához. – Nyilvánvaló, hogy a jelen munka pozitívumai őket is dicsérik, mint ahogy természetes az is, hogy hibáiért és tökéletlenségeiért kizárólag a szerző viseli a felelősséget.

Bíró László és Novinics Edit a horvát, Kruppa Tamás az olasz, Ócsai Eszter a cseh, Rekettyés Mária a lengyel, Simon Zoltán a román szövegek

fordításában, illetve értelmezésében voltak segítségemre, Stanisław Sroka pedig a genealógiai táblázatok egyes lengyel vonatkozású kérdéseiben nyújtott értékes felvilágosítást; fogadják ezért itt is köszönetemet.

A munka többszöri újrakezdése és módosítása során sok számítógépes programmal dolgoztam, és sokan segítettek benne. Számítástechnikai alfabetára lévén munkájuk nehézségét nem, csak eredményeit és azt a rengeteg időt tudom felbecsülni, amit ezen elfoglalt, részben nagycsaládos és történelemmel egyáltalán nem fertőzött emberek pusztán segítőkészségtől vezetve áldoztak rám. Közülük különösen Földi Győzőnek, Knolmár Marcellnek, Moré Gábornak, Tegzes Gergelynek és Tegzes Istvánnak szeretném itt is kifejezni hálás köszönetemet.

Az MTA Történettudományi Intézete könyvtárának, illetve a Magyar Országos Levéltár dolgozóinak is sokat köszönhetek; talán a legtöbbet Sölch Miklósnak, aki főleg a pontatlan vagy tökéletlen eredeti jelzetű oklevelek identifikálásában segített, mindig alaposan és a leghetetlenebb időpontokban is készségesen.

A Budapesti Történeti Múzeum anyagából származó illusztrációkat Spekner Enikő szakavatott segítségével válogathattam ki, Bodó Sándor főigazgató jóvoltából pedig ingyenesen kaphattam meg. Nekik ezen támogatásukért szeretnék köszönetet mondani, az igényes felvételekért pedig Tihanyi Bencének (Budapesti Történeti Múzeum), Czikkelyné Nagy Erikának (Magyar Országos Levéltár) valamint Péter Szilárdnak (dalmáciai képek).

A munkavégzéshez a Miskolci Egyetem Magyar Középkori, Koraújkori és a Történelem Segédtudományai Tanszékének infrastrukturális hátterét Besenyei József bocsátotta rendelkezésemre, akinek ezért itt is szeretnék köszönetet mondani.

Végül, de messze nem utolsósorban szeretném megköszönni azt a sok egyéb, nagyrészt technikai jellegű segítséget, amit Göncz Balázstól, Horváth Zitától, Kaczeus Krisztinától, Ócsai Esztertől, Ócsai Katalintól, Süttő Zoltántól, P. Michael Weigltől (FSSPX) és Zakar Pétertől kaptam.

BEVEZETÉS

A jelen munkában tárgyalt kor, a Nagy Lajos halála és Zsigmond trónralépése közé eső időszak magyar történetére vonatkozó szakirodalmat egyszerre lehet bőségesnek és szegényesnek, soknak és kevésnek nevezni. Minthogy része történelmünknek, így ezen idő legalább pár vonásos vázlatát természetesen nem mellőzhette egyetlen hazai középkori szintézis vagy akár a magyar történelem egészét tárgyaló mű sem, továbbá ezen évek hosszabb-rövidebb tárgyalását az Anjouk vagy Zsigmond korával foglalkozó összefoglalások befejezéseként vagy bevezetéseként feltalálhatjuk számos, a fenti uralkodókkal részletesen és elmélyülten foglalkozó magyar és külföldi munkában, azonban ezek részben terjedelmi okokból, elsősorban pedig éppen azért, mivel szerzőik alapvetően más korszakra és más problémákra koncentráltak, nem pótolhatják ezen időszak célzott, az elérhető források lehető teljességén nyugvó feldolgozását.

Ha tehát itt eltekintünk a korszakkal csak *per tangentem* foglalkozó jelentős és kevésbé jelentős művek részletes felsorolásától, és csak azokat tekintjük át, amelyek a korábbi szakirodalmat lényegesen meghaladó *novumot* hoztak, úgy – mint kritikai történetírásunk talán minden területén – itt is XVIII. századi nagy jezsuitáinkat, pontosabban Katona Istvánt találjuk a kezdetek kezdetén.¹ Katona nemcsak az elbeszélő forrásokat válogatta rendkívüli gondnal egybe, hanem ezek hézagait az általa igen nagy tömegben – és a híres-hírhedt forráskiadó Fejér Györgyét klasszisokkal meghaladó megbízhatósággal – közölt oklevelek adataival próbálta kitömködni, összességében igen sikeresen. A korszak köztörténeti vázlatát neki köszönheti az utókor, amely ezen a képen később Katonáénál nagyobb forrásbázissal, de az övénél általában kisebb alapossággal javíthatott, esetenként rontott.

A Katona utáni időből mindenekelőtt két jeles XIX. századi történészünket kell megemlíteni: Márki Sándort, a tárgyalt korszak legjelentősebb elbeszélő forrását író, nálunk Monaci Lőrinc néven meghonosodott velencei államférfi és poéta művének igényes fordítóját, főként pedig az Anjou-kor legtekintélyesebb szakértőjét, Pór Antalt. Ők valóban behatóan foglalkoztak a korrallal,² anélkül azonban, hogy Katona eredményeit lényegesen meghaladták volna. Csak

¹ K XI. 5–182.

² Ld. MÁRKI: MÁRIA passim, MONACI/MÁRKI főleg a jegyzetekben, illetve PÓR: MILL. MAGY. TÖRT. 350–384., PÓR: ERZSÉBET, és PÓR: KIS KÁROLY.

sajnáltni lehet, hogy a rendkívüli kritikai érzékkel megáldott osztrák történész, Alfons Huber, a magyarországi események tárgyalását csak 1386-tal kezdte meg,³ és így a korábbi évek történetére vonatkozó meglátásait nélkülöznünk kell. Katonához képest jelentősen új szempontokkal és kiegészítő adatokkal csak az e téren is invenciózus Hóman Bálint rukkolt elő nagy középkori szintézisében, ahol műve jellegéből adódóan csak röviden foglalkozhatott e témával, mégis sok vonásában új képet adott a korról. Sajnálattal kell azonban megállapítani, hogy Hóman újításai csak részben bizonyultak helyt- és időtállóknak, s így végül is műve összességében nem nyújtott a korábbiaknál hívebb ábrázolást.⁴ A Hóman utáni idő – nem kis részben talán azért, mert a hajdani események színhelyén, Nagy Lajos hajdani birodalma területén ekkor berendezkedő rezsimok tudománypolitikája sem a lenézett eseménytörténeti részletek kidolgozását, sem az erre egyáltalán képes szakembereket általában nem kedvelte – nem hozott érdemi újítást ezen nem csupán kidolgozatlan politikai történetű, hanem, mint majd látjuk, társadalom-, jog- és egyháztörténeti jelentőség szempontjából sem elhanyagolható kor kutatásában. Így például Július Bartl sokat ígérő című dolgozata sem haladja meg – legalábbis témánk szempontjából – sem irodalmában, sem forrásaiban, sem pedig eredményeiben a megelőző magyar munkákat, jóllehet épp az általa tárgyalt felvidéki politikai viszonyokról sok mindent elmondhatott volna.⁵

A korszak eddigi egyetlen monografikus feldolgozása Fügedi Eriktől származik 1986-ból,⁶ amely munka azonban mind célkítűzésénél, mind a megvalósításába fektetett munka mennyiségénél fogva alkalmatlan akár a kor történéseinek, akár a szerző szakértelmének csak megközelítő illusztrálására is. Mindenekelőtt aligha lehet szerencsésnek nevezni, hogy csupán azért, mert középkori történetünknek a magát legalábbis átlagosan műveltnek tartó nagyközönség figyelmét lekötő, számára a horror- és akciófilmekből ismerős jelenetei jelentős hányadban e néhány évre esnek – tehát lényegében üzleti megfontolásokból – egy tudományos igényességgel még fel nem dolgozott kor első monografikus összefoglalása kis terjedelemben, népszerűsítő formában, egy könnyen fogyasztható történelmi szenzációkra szakosodó sorozatban jelenik meg. A másik baj az, hogy Fügedi Erik (aki képzettségénél és képességeinél fogva éppen a leghivatottabbak egyike volt, hogy ezekről az évekről komoly formában időtálló dolgokat írjon) szemmel láthatólag nem ambicionálta túlságosan, hogy az általa leírtak fedjék a történeti valóságot. Hogy miért volt így, nehéz lenne megmondani, de valószínű, hogy ennek oka nem kizárólag a tudományos apparátusról való lemondással a fantázia számára óhatatlanul megnyíló új horizontok incselkedésében rejlik, mert egy két évvel később

³ HUBER: GEFANG.

⁴ HÓMAN 311–332. Egyes állításainak igazolását illetve cáfolatát lásd az események összefoglalásánál.

⁵ BARTL 41–48.

⁶ FÜGEDI: KÖNYÖR.

megjelent, lábjegyzetekkel ellátott cikkében⁷ a szerző lényegében ugyanazon tévedéseit ismétli meg, részben szintén hivatkozások nélkül.

Az alábbiakban bőven, talán túlságosan is bőven kitérek Fügedi állításainak korrigálására. Ennek oka azonban abban rejlik, hogy Fügedi könyve időközben az egyetemi oktatásban⁸ és a magyar medievisztika többször hivatkozott alapl művei között⁹ is létjogosultságot nyert; más, a Fügeditől leírtakat cáfoló könyv tudtommal nem jelent meg; így a nagynevű szerző állításait *nolens volens* a magyar tudomány mai állása szerinti kijelentéseként kell kezelni. Nem öncélú hibavadászatról van tehát szó: mindössze szükségesnek tartottam felhívni a figyelmet a régebbi és újabb szakirodalomban rejlő, a témával kapcsolatos tévedésekre, és mivel ezzel a tárggyal legújabbban, legrészletesebben és a legtöbb hibával Fügedi Erik foglalkozott, így legtöbbször az ő munkájával kellett azt konfrontáltatnom, amiről úgy látom, hogy igaz. Azon részekre viszont, ahol Fügedi tévedései nem kapcsolódnak szorosan a tárgyhoz és legfeljebb csak a történelemhez nagyon távolról közeledő olvasó megtevesztésére alkalmasak, rendszerint nem tértem ki.¹⁰

Saját feladatomat tehát abban láttam, hogy a fennmaradt és elérhető források legalábbis megcélzott összessége alapján gyűjtssem össze, amit a Zsigmond trónralépését megelőző zűrzavarról egyáltalán tudni lehet, s aztán ezek alapján próbáljam meg a történeteket vázolni, kellőképp elválasztva a kevés biztosat a sok csak sejtethetőtől.

Amint várható volt, ki is derült, hogy az elbeszélő és okleveles források teljesen eltérő mértékben voltak eddig feltárva. Jelen munkának csak felületes

⁷ FÜGEDI: POZSEGA.

⁸ Ajánlott irodalomként egyetemi tankönyvben: ENGEL-KRISTÓ-KUBINYI 135.

⁹ Ld. KMTL 198., 332., 444.

¹⁰ Illusztrációképp elég legyen itt Fügedi genealógiai önkényére felhívni a figyelmet. Jodok és Prokop morva őgrófokat például Fügedi következetesen Vencel német király nagybátyjaként emlegeti (FÜGEDI: KÖNYÖR. 118., 120., 122.), feltehetőleg a Vencel 1386. május 12-i oklevelében használt (O 674.) *patruus* kifejezés alapján. Mivel a korszak iránt érdeklődő olvasók körében köztudott, hogy Jodok és Prokop unokatestvérei voltak Vencelnek (apjuk, János Henrik morva őgróf, Vencel apjának, IV. Károly császárnak öccse volt, vö. pl. HOENSCH 612–613., WOLF: THRONFOLGE 265., stb.), azoknak pedig, akiket közelebbről nem foglalkoztat a téma, alighanem úgys édesmindegy, hogy a két fura nevű Luxemburg-ivadék voltaképp ki is volt, ezért ezzel a dologgal a szövegben nem is foglalkozom.

Az Anjoukkal kapcsolatban sem áll Fügedi minden genealógiai rögtönzése. Mivel műve létrejöttének két motiváló tényezője közül – a szerző bevallása szerint – az egyik a középkor után nosztalgiát érző nem történeteszek, főként lányok és asszonyok elrettentésének szándéka volt (vö. FÜGEDI: KÖNYÖR. 139.), így feltehetően ezen rétegnek szánta műve bevezetésében az Anjouk rövid bemutatását. Ennek során a következőket írja (FÜGEDI: KÖNYÖR. 14.): „Martell Károly nem az egyetlen fia volt apjának, legidősebb is csak úgy lett, hogy bátyja, Szent Lajos egyházi pályára lépett, és előbb ferences barát, majd Toulouse püspöke lett.” Minthogy azonban az egyházi rend felvételének természetfölötti következménye a *character indelebilis* elnyerése és nem a születési sorrend megváltozása, így Fügedi mondatának értelme a következő lesz: „Martell Károly nem az egyetlen fia volt apjának, trónörökös is csak úgy lett, hogy bátyja, a később szentté avatott Lajos egyházi pályára lépett, és előbb ferences barát, majd Toulouse püspöke lett”. Kérdés, honnan vette Fügedi, hogy Lajos idősebb volt Károlynál? Az Anjoukról szóló, általam elért magyar, olasz és

átnézése is meg fogja győzni a kor forrásaiban járatos olvasót, hogy míg a korszakra vonatkozó oklevelek jelentős hányada (hála a Magyar Országos Levéltár Mohács előtti gyűjteményei gyarapodásának, illetve megalapításának) csak most először szolgál a korszak feldolgozásának alapjául, addig a krónikás hagyomány döntő része – ha esetleg önkényesen és elégtelenül feldolgozva is – már az eddigi szakirodalomba is beépült. Az eddig fel nem használt krónikáknak sem annyira száma, hanem inkább magyar vonatkozásaik jelentősége csekély. Nem véletlen, hogy e téren újdonságokkal leginkább munkám Kis Károllyal foglalkozó részeiben fog találkozni az olvasó, mivel ezen – leginkább a Muratori-féle hatalmas krónikagyűjteményben megbújó, illetve részben azóta újonnan is megjelent¹¹ – elbeszélő források szinte mind a kor vitathatatlanul egyik legnagyobb nemzetközi szennzációjára, a nápolyi király magyarországi tragédiájára vonatkoznak; értesüléseik azonban zömmel ezen a téren is rendkívül megbízhatatlanok. Bár Kis Károly történetének tisztázásához nyújtottak helyenként némi fogódzót, de a magyar belpolitikai viszonyoknak az okleveles hagyományból egyértelműen ki nem deríthető finom változásairól sajnos jóformán semmit sem árulnak el.

Igazán jelentős többletet csak az okleveles anyag rendszeres feltárása adott. Ennek – részben a számítástechnikai háttér többszöri változása, főleg azonban saját igényeim bővülése miatt – többször futottam neki, és ez bizonyos mértékig nyomot hagyott munkám okleveles függelékén. Először csak a királynők 1384-ig, az első belháborús évvel kezdődő itineráriumának összeállítását tartottam fontosnak, s így mindössze az azonos keltezésű királynői oklevelek megkülönböztetése végett fűztem rövid identifikációs jegyzeteket ezen oklevelek jelzeteihez, majd többszöri bővítés után alakult ki az oklevéltár

francia szakirodalom egységesen Károlyt elsőszülött fiúnak, Lajost pedig az öccsének ismeri, vö. WERTNER: ANJOUK 68. és táblázat; CAMERA tavola I. és tavola II.; LÉONARD 522.; LEXMA. I. 646. hasáb és V. 2202. hasáb (Raoul Manselli és André Vauchez szócikkjei). Ezzel ellentétet csak Schütz Antal hagiográfiájának egy gyengébben sikerült szócikkében lehet olvasni (SCHÜTZ III. 221.), ahol valóban Lajos az elsőszülött. Végül is persze mindegy, hogy honnan támadt Fügedi ezen ötlete, a felvilágosítással megcélzott főként lányok és asszonyok a könyv végére valószínűleg elfelejtik a 14. oldalon elhintett dezinformációt, de ha valamelyikük mégis megjegyzné, a dolognak Mária uralkodásához akkor se lenne köze, tehát több szót nem érdemes rá vesztegetni.

Ha a magyarországi eseményekre kihatással lett volna, nyilván érdemes lenne a szövegben kitérni Fügedi következő tippjére is (FÜGEDI: KÖNYÖR. 15.): „Egyébként [Nagy Lajos halálakor – S. Sz.] az Anjouknak Lajos özvegyén, Kotromanić Erzsébeten és két lányán, Márián és Hedvigén kívül már csak négy tagja volt életben: Károly durazzói herceg – akinek Kis melléknevet a megkülönböztetés okáért már most előlegezhetjük – és felesége (egyben elsőfokú unokatestvére), Margit, illetve gyermekeik, Johanna és László.” Csak-hogy Margit királyné nővérét, Johannát majd csak 1387 júliusában mérgezteti meg annak férjével együtt (vö. WERTNER: ANJOUK 74. és táblázat; CAMERA tavola IV.; LÉONARD 522.), s így eggyel több Anjou számolhatnánk 1382-re – de egyáltalán minek megszámlálni őket?

¹¹ Ld. RACCOLTA különböző köteteit.

mostani állapota. Ez most 1384. január 1-től 1387. március 30-ig tartalmazza, legalábbis remélem, az összes fennmaradt és itthon eredetiben vagy fényképen elérhető magyar uralkodói oklevelet, köztük természetesen Erzsébet királyné kiadványait is; tartalmazza továbbá a kor történetére nézve valamilyen szempontból fontosnak vagy érdekesnek tűnő – kis részben a megelőző és későbbi években keletkezett – egyéb okleveleket is: összesen mintegy felét a korszak okleveles maradványának.

Mivel egy uralkodói oklevélnek szinte mindig van vagy lehet valamilyen politikátörténeti jelentősége – például egy korszak politikai történéseivel esetleg a legszorosabb korrelációban álló és azokat néha egyedülálló jelentőséggel megvilágító kancelláriai változásokról csak az uralkodói oklevelek lehető teljességének összegyűjtése alapján lehet megalapozott sejtésekre jutni –, ezért így általában külön rekordként vettem fel azokat a királynői és királyi okleveleket is, amelyekről eddig az Országos Levéltárban nem készült külön nyilvántartó lap, úgynevezett kék cédula, függetlenül attól, hogy levéltári szempontból indokolt-e annak az – általában csak említésben fennmaradt – írománynak külön oklevélként szerepeltetése. Nem lett viszont külön rekord, jóllehet minden lehetséges oklevél-definíció alapján feltétlenül külön oklevelekről van szó, azokból a hiteleshelyi vagy megyei jelentésekből, amelyek uralkodói parancslevelek nyomán keletkeztek. Ezeknek eleinte ugyanis csak a *mandatum*-ot érintő lényegét – tehát hogy az adott panasz megalapozott volt-e vagy sem, az iktatást ellentmondás nélkül elvégezték-e vagy sem stb. – fűztem zárójelesen a parancslevél rekordjához, és csak utólag egészítettem ki őket teljes regesztává, mint ahogy a parancslevelekben kijelölt esetleges királyi embereket is csak utólag illesztettem a parancslevelek kivonatába.

A közlés rekordonként változó módját igyekeztem elsősorban a jó feldolgozhatóság, másodsorban a befektetett munka ésszerű keretek közt tartása szempontjából optimalizálni: a magyar nyelvű, de a kritikus vagy akár csak valamelyest is érdekes helyeken a latin vagy néha német eredeti részletekkel készült kivonatok mellett néha teljes szövegben közlöm az oklevelet, illetve jobb kiadásoknál csak a kiadásra utalok, az olvasat esetleges hibáit feltüntetve. Ritkán itt is előfordul, hogy a kiadás korábbi glosszázása után mégis adtam a teljes szöveget is, de mivel erre túl sokszor nem került sor, azonkívül valaki valamilyen szempontból ezt talán felhasználhatja, így ezekben az elszórt esetekben meghagytam mindkét változatot.

Mínhogy munkám elektronikus publikációja esetén az adatbáziskezelő rendszerben tárolt okmánytárhoz készült hagyományos mutató egy csapásra fölöslegessé válna, így egyelőre ennek a szerzőt és kiadót jelentősen megterhelő segédletnek összeállításától eltekintettem; szükség esetén ez utóbbi akár külön füzetként is pótolható lesz.

Az oklevelek fennmaradási formáinak rövidítése ismerős az Országos Levéltárból: „e” az eredetiben, „m” a másolatban, „a” az átírásban, „t” a tartalmi átírásban fennmaradt okleveleket jelöli. Néha zárójelesen alkalmaztam

a két jelölés kombinációját is, például hogy egy másolat eredetiről vagy átírásról készült-e. A dátumokban az „et”, „ut” és „k” betűk az „előtt”, „után” és „körül” szavakat jelölik, a keltezések eredeti formájában az „rna” a *regni nostri anno* szavak rövidítése. A latin szövegben az általánosan elfogadott helyesíráshoz¹² igyekeztem magam tartani; a j-t, talán fölöslegesen, általában megtartottam ott, ahol nyelvtanilag nem *ii* helyén áll,¹³ hasonlóképp megmaradt általában a pontos *y* is, *y*-ként. Nem eredetiben fennmaradt oklevelek esetében adok egy ún. sorszámot is, ami azt a sort, vagy azokat a sorokat jelöli, amelyben az oklevél keltezése, illetve a keltezésének megállapításához szükséges elemek találhatóak; e rovatban a „p” betű után az oldalszám, az „f” után a fénykép száma következik, a negatív szám az alulról számítandó sort jelöli, a hátlapra pedig a szó kiírásával utalok. Néha az oklevél kivonatában is megadtam zárójelbe téve az idézett szövegrész sorszámát. Az esetek döntő többségében mindez teljesen fölösleges, de valamelyes egységesség kedvéért megtartottam, mert egy hosszú, elmosódott, esetleg tucatnyi fényképből összekényszerítendő ítéletlevélnél jelentősen megkönnyítheti az esetleg csak pár szóval említett oklevél megtalálását, arról nem is beszélve, hogy dátumfeloldási és egyéb tévedéseimet könnyebben korrigálhatja majd, aki veszi hozzá a fáradságot.

Olvasati hibáimért előre is kérem az olvasó elnézését; mivel a jelen oklevéltár összeállítása és a kiadásokkal való összevetése során a regesztázás legnagyobb egyéniségeinek műveiben is nemegyszer találtam hibát – többször, mint ahányszor az egyes rekordoknál erre utalok –, biztos lehetek benne, hogy minden igyekezetem ellenére az én munkámban is bőven maradtak roncsolások. Köszönettel veszek minden javítást.

Végezetül le kell írni azt is, hogy tudatában vagyok az alább előadandók értéke viszonylagosságának, annak, hogy feltételezéseim, sőt, talán állításaim egy része sem bizonyul majd időtállóknak. Igyekeztem mindent összeszedni, ami a korra tartozik, de távolról sincs kizárva, hogy egy nálam szorgalmasabb, vagy legalábbis szerencsésebb valaki nem fog vagy a most rendelkezésre álló anyagban találni valamit, ami elkerülte figyelmemet, vagy későbbi *Hungaricagyűjtés* során nem fog ilyesmire bukkanni; akár kortárs oklevélre, krónikára, akár évekkel későbbi *narratio*-ra. A ránk maradt írásos hagyomány sajnos annyira szűkös és egyoldalú még ebből a korszakból is, hogy sok mindent tökéletes biztonsággal nem lehet rekonstruálni belőle. Sok minden kiderült, amit eddig vagy másképp, vagy egyáltalán nem tudtunk, de sajnos sok minden nem. Mivel a történelem valahogy mégiscsak lefolyt, ezért megkíséreltem a meglévő, legalábbis egyelőre biztosnak tekinthető tények valamint józan eszem alapján felvázolni, hogy legvalószínűbben mi, miért és hogyan történt; de ezen a pon-

¹² Ld. SZENT-IVÁNY 8.

¹³ Az okleveles függelékben – az alkalmazott karakterkészlet fogyatékosága miatt – *y*-ként fordul elő.

ton nemcsak az új adatok felmerülésének fentebb jelzett lehetősége miatt kell a történetek összefoglalójának szerényülnie, hanem azért is, mert szinte minden új felismerés újabb kérdéseket vetett fel, köztük teljes bizonyossággal aligha megválaszolhatóakat is. Javarást nem ismerjük, és igazából valószínűleg soha nem is fogjuk megismerni még a kor legfontosabb szereplőinek sem arc- és jellemvonásait, valódi motivációit, mentalitását, egész személyiségét; és ellentétben az őket körülvevő anyagvilággal, épített környezettel, amelyről ha csak nagy vonalakban is, de mégis valamelyes képünk lehet,¹⁴ a legérdekesebbet, a lelki-szellemi környezetet, amiben éltek, szenvedtek és cselekedtek, adatmorzsák, analógiák és intuíció alapján legfeljebb elképzelni tudjuk, de hogy mennyire helyesen, azt egyedül Isten tudja. Ezen a ponton már zömmel olyan problémákkal szembesülünk, amiken valószínűleg a legszerencsésebb forrásfelfedezések sem fognak átsegíteni minket, és amiknek láttán spekulációinkat Emil du Bois-Reymondnak a természettudományos megismerés hatáiról tartott elhíresült 1872-es előadásának zárómondatával¹⁵ kell végeznünk:

Ignorabimus.

¹⁴ Ld. újabban: MEDIUM REGNI passim.

¹⁵ DU BOIS-REYMOND 46.

1. AZ ESEMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA

Nőuralom Magyarországon

1382. szeptember 17-én, története során először, Magyarország trónjára női uralkodó került.¹ Az országlakosok megrázkódtatása történelmünk ezen kevésbé nagyszerű pillanatában jócskán meghaladhatta a ma ésszerűnek tűnő mértéket, talán még a valóban indokoltat is. Pedig a női trónutódlás Európában ekkor már önmagában véve, ha gyakorinak nem is volt mondható, de párját ritkító eseménynek sem számított. Armin Wolf kutatásaiból tudjuk, hogy 1350 és 1450 között a latin kereszténységet, azaz Európát nagyjából lefedő 18 monarchiában – a százalékszámítást szerencsésen egyszerűsítve – éppen száz szukcesszióra került sor, és ebből 12 esetben nő került a trónra (a régensnőket természetesen ide nem számítva), és ha ezen száz évből csak a Mária megkoronázása előtti éveket, tehát épp az utolsó emberöltőt nézzük – bizonyára véletlenül, de annál plasztikusabban –, szinte pontosan ugyanezen viszonyok bontakoznak ki: 32 esetből négyszer örökölte nő a trónt, ami tehát egy hajszállal, pontosabban 0,5%-kal még meg is haladja a nőknek az egész korszakra jellemző utódlási arányát.²

¹ Hogy ez megfelelt-e Nagy Lajos végakarátának, fölöttébb kétséges. A király ugyanis – talán időközben bekövetkezett halála miatt? – a magyar trónt illetően nem hozott olyan egyértelmű rendelkezést, mint a lengyelrel kapcsolatban. Még ha azonban a sem kortársnak, sem kifogástalanul informálnak nem nevezhető Ebendorfer tudósításával (EBENDORFER 310–311.) szemben igaznak bizonyulna is az az általánosan elfogadott vélemény, miszerint Lajos király szerette volna, hogy a magyar–lengyel perszónálunió az ő halála után is fennmaradjon (a korábbi történetírás, vö. PÓR: ERZSÉBET 835., még hajlandó volt hitelt adni Ebendorfernek, de az újabb, ld. pl. HÓMAN 257. és 311.; MÁLYUSZ: ZSIGMOND 10–11.; ENGEL: BEILLESZKEDÉS 314.; ENGEL: SZT. ISTVÁN BIROD. 147., főként talán LINDNER I. 96. alapján, mindkét korona kijelölt örököseként Máriát, illetve Máriát és Zsigmondot együtt említi) – ha tehát Lajos a perszónáluniót fenn is akarta tartani, mégis leányának, Máriának jóformán azonnali, apja halálát egy héttel, temetését egy nappal követő koronázása már az elhunyt királytól gyökeresen eltérő koncepció jegyében valósult meg. A még kiskorú leányt a Lajostól kiszemelt jövődöbeli, Zsigmond brandenburgi örgróf nélkül megkoronázni egyet jelentett ez utóbbi kisémmizésével, és ezt nem csupán a fejlemények bizonyították, hanem a nem túlzottan távoli múlt is: minden bizonnyal sokan ismerték Lajos király öccsének, Endrének tragédiáját, mikor is a nápolyi udvar ellenségesége először abban nyilvánult meg, hogy vonakodtak a magyar királyfit megkoronázni (ld. MISKOLCZY: MAGYAR-NÁPOLYI KAPCSOLATOK 32–56.). Ez az eljárás diametrálisan szemben állt Lajos királynak az utolsó időkben tanúsított viselkedésével, aki – jöllehet a leányági örökösödést Lengyelországban már korábban biztosította – 1382. július 25-én, mintegy másfél hónappal halála előtt, Zólyomban kimondottan Zsigmond előtt hódoltatta a lengyel országnagyokat (minderről ld. még alább, A lengyel kapcsolat rendezése c. fejezetben).

² WOLF: THRONFOLGE 268–270.

Mindez persze aligha lelkesíthette a nemesi közvéleményt. Először is, legalábbis a többségnek, fogalma sem lehetett a fentiekről; az egyetlen, nyilván széles körben ismert uralkodónő, a hírhedt nápolyi (I.) Johanna volt, aki, különösen nálunk, nemigen lehetett alkalmas a nőuralom eszméjének népszerűsítésére. Másfelől pedig, és ez talán még fontosabb, aligha jutott valakinek is eszébe valamely dolog el- vagy el nem fogadhatóságát európai példákkal igazolni. Ha valamikor is faszcinálhatta a magyart a külföld, az nem 1382-ben volt. Nagy Lajos halálakor, amikor az 1345 óta lényegesen meggyengült, de a keleti végeket még esetleg hellyel-közzel sújtó tatár portyákat nem számítva emberemlékezet óta nem taposta ellenség az ország földjét, a magyar seregek azonban minden égtáj felé harcolva jelentős területi vagy legalábbis presztízs-növekedést eredményező, világgraszoló győzelmeket arattak,³ és ha egyik-másik hadjárat rosszul is végződött, a hazatérő harcosok előadásában, pontosan az ország relatív biztonsága és védettsége, azaz a kudarc viszonylagos jelentéktelensége miatt még ezek az események is jelentősen megszépülhettek – ilyen állapotok között teljes joggal tarthatta a nagyvilágról egyáltalán valamilyen képet alkotó magyar hazáját nagy, igen nagy hatalomnak, amelynek senki más példájára sem kell ügyet vetnie.⁴ Talán nem egészen alkalmatlan a politikai közvélemény, tehát a nemesség gondolkodásának illusztrálására a „közepes vérből”⁵ származó Horváti Pál zágrábi püspöknek, a későbbi fejlemények egyik fő mozgatójának az 1381-es turini béketárgyalások során történt felfortyanása, amikor is ragaszkodott ahhoz, hogy Francesco da Carrarát, Pádua urát, a magyar királyhoz csatlakozó, hozzá szegődő, de vele semmiképp sem egyenrangú szövetségesként („*pro adherente eius domini Regis ... et non pro colligato*”) foglalják a békeszövegbe. Mivel a béke kiterjedt az előbbiekre is („*omnes adherentes ... intelligantur et sint inclusi in presenti pace*”), a püspök követelése mögött nem reálpolitikai megfontolások, hanem a magyar király méltóságának büszke tudata állt, amellyel aligha volt összeegyeztethető valamely jelentéktelen olasz városállam ligatársi emlegetése.⁶

A magyar politikai közvélemény tehát kizárólag a magyar viszonyokból indult ki, ezek pedig semmiképp sem voltak a női királysággal konformnak

³ Vö. KRISTÓ: ANJOU-KOR HÁB. 91–179. Az itt – korábbi szakirodalomban alapján – említett 1375-ös temesközi török betörés (KRISTÓ: ANJOU-KOR HÁB. 169.) tényét cáfolta: ENGEL: TÖRÖK–MAGYAR 567–569.

⁴ Az, hogy ez a nagyhatalmi státusz – csakúgy, mint a cseheké és lengyeleké – a térség hatalmi, geopolitikai viszonyainak kedvező és sajnálatosan változandó összjátékán alapult, a kortársak előtt rejtve kellett, hogy maradjon; a ’regionális’ jelzőnek pedig a nagyhatalom szó elé illesztése, mégha jogos is, lényegében anakronizmus, mivel a kor logisztikai viszonyai között még a legerősebb állam befolyási övezete sem haladhatta meg sokkal Magyarországot.

⁵ „*medio ... de sanguine*” MONACI 327., 98. sor.

⁶ TURINI BÉKE 45–46., BÉKESZERZŐDÉSEK 155.

⁷ A jobbság és polgárság körében elfogadottabb lehetett: HOLUB: A FIÚSÍTÁSRÓL 307.

nevezhetők. A női öröklés oly mértékben sérthette a nemesi társadalom⁷ jogérzékét, hogy még a közfelfogással gyaníthatóan nem sokat törődő Nagy Lajos is jobbnak látta negyedfokon belüli férfirokonok rovására tett fiúsításait visszavonni, Zsigmond pedig utóbb – mintegy annak bizonyosságául, hogy ezen a téren a Lajos döntését követő emberöltőn belül nem változott semmi – kifejezetten csak ötödfokra és azon túlra korlátozta a *praefectio*-kat.⁸

Felmerül tehát a kérdés, hogy minek is tekintette az ország közvéleménye az apja temetésének másnapján – nyilván az utódlás kérdésének akár csak felvetődését is gátló célzattal – viharos gyorsasággal megkoronázott gyermeklányt?⁹ A koronázásnak a kortárs források szerint kezdettől fogva kettős interpretációja létezett. Az udvar, a koronáztatók fikciója szerint Máriát királlyá koronázták, azaz teljes jogú, szuverén uralkodóvá vált, akinek neme inkább csak kuriózumot jelent a trónnal kapcsolatban, és nem akadályt. A korszak egyik, ha nem a legfontosabb forrásául szolgáló hexameteres költemény szerzőjének, a Mária megbízásából dolgozó és a magyar szakirodalomban Monaci Lőrinc néven meghonosodott velencei államférfinak és poétának szavaival:

„*Hanc regem appellant animis concordibus omnes
Regnicolæ illustrant hoc regis nomine sexum.*”¹⁰

Maga Mária jogcímét trónralépésétől 1386. július 25-i fogságba eséséig általában¹¹ ugyanazon szavakkal adta ünnepélyes oklevelei¹² olvasóinak tudtára: „*nobisque iure successorio et ordine geniture coronam et solium dicti regni Hungarie ac sceptrum regiminis eiusdem feliciter adeptis*”, tehát az örökösödés jogán és a születés rendje szerint uralkodik. A formulának volt ugyan változata is: „*eodem [Nagy Lajos] nutu divino mediante absque heredum masculinorum solatio ab hac luce decesso nobisque ex hoc iure geniture ad solium ipsius regni Hungarie, uti filius masculinus dicti condam patris nostri, conscendentibus et sceptrum regiminis eiusdem regni dante Domino feliciter gubernantibus*”,¹³ tehát annak kifejezett hangoztatásával, hogy Mária pontosan úgy került apja trónjára, mintha fia lett volna; ez a változat azonban nem volt szerencsés és utóbb ki is szorult a gyakorlatból. Először is az udvar részéről okosabb volt a nemek kérdését nem bolygatni;

⁸ HOLUB: A FIÚSÍTÁSRÓL 316–317.; vö. DRH 141. (O 471.) és DRH 170. A fiúsítások visszavonása és Mária öröklése közti ellentétre már Fügedi is felhívta a figyelmet: FÜGEDI: KÖNYÖR. 30–32.

⁹ Mivel Monacinak Mária királynőhöz intézett ajánlása szerint a novigrádi fogságból történt szabadulása (1387. június 4.) után „*sextum enim, & decimum agebas annum*” (MONACI 323.), a koronázáskor legfeljebb 11. életévét tölthette be, s így még a kánonjog szerint sem számíthatott nagykorúnak.

¹⁰ MONACI 326., 48–49. sorok.

¹¹ Ld. pl. K XI. 28. és 42.; O 691., O 695. stb.

¹² Nem csak *privilegium*-okról van szó, ld. pl. O 537.: *privilegalis* megerősítésre szoruló, nyílt oklevélbe foglalt első adomány.

¹³ O 627.

másrészt ez a formula közelebb állt a nemesség adományleveleiben használt formákhoz, és ezáltal csak még ordítóbb lett a különbség az országos és az udvari gyakorlat között, hiszen épp a fiörökösök vigasza nélkül elhunytak birtokait volt szokás adományul kérni és kapni, amiből aztán az özvegy és a leány vagy leányok örülhettek, ha a hitbért és jegyajándékot, illetőleg a leány-negyedet rendesen megkapták;¹⁴ végül pedig ebben az esetben az eredeti felhasználási körében helytálló, szép és emberi formula a fiörökös vigasza nélküli halálról logikátlanává válik, ha valamelyik leánygyermek minden további nélkül „*uti filius masculinus*” apja örökébe léphet.

A hivatalos felfogás, tehát hogy Mária megkoronázva férfi uralkodótársával egyenrangú király lett, Monacin kívül több elbeszélő forrás szövegezésén is nyomot hagyott. Mindenekelőtt a szűkszavú, de nagyon precíz és megbízható Paulus de Paulo-nál „*domina Maria filia senior antedicti regis [Nagy Lajos] in civitate predicta [Székesfehérvár] coronata fuit in regem*”;¹⁵ Marino Sanuto szerint is Máriát királlyá („*per Re d'Ungheria*”) koronázták;¹⁶ Caresini tanúsága szerint „*quae quidem Maria appellabatur Maria rex Hungariae etc.*”;¹⁷ Conforto da Costozánál: „*cui [Nagy Lajos] successit et coronata fuit rex Maria eius primogenita*”;¹⁸ Suchenwirt Péter pedig külön is hangsúlyozza a csodát, hogy egy leányt királynak neveznek, egy asszonyt királynak hívnak („*ein magt ... / Die wart ein chunig genennet*” ill. „*Man chroent sey sunder smaichen, / Man hiez sey chunig in Ungerlant / Und het doch frawen zaichen.*”).¹⁹ A legmesszebb ezen a téren két másik osztrák forrásunk megy: az Österreichische Chronik von den 95 Herrschaften szerint Magyarországon királlyá („*chünig*”) lett „*die elter tochter künig Ludweigs, die Maria hiezz, schraib sich für ain künig an briefen und auf der münzz, in der weis: 'Maria, von gotes gnaden künig ze Ungern'*”, és ugyanezt írja Ebendorfer is: „*Maria vero senior filia sedens in regno titulo regis et in litteris et in nummismate utebatur*”.²⁰ Értésüléseink tehát ezen a téren részleteikben nem megbízhatók, mert sem az nem igaz, hogy Mária még apja életében „*ad Ungariam fuit coronata*”,²¹ továbbá Máriának királyi titulusa tudtommal sem oklevelén, sem pénzen nem maradt fenn;²² ezek a túlzások mégis jellemzőek lehetnek Mária uralmának udvarhű felfogására.

¹⁴ És ez ellen Máriának sem lehetett kifogása, mert pontosan ilyen ügyben kelt egyezséget (O 611.) erősít meg 1386. március 23-án!

¹⁵ PP 5.

¹⁶ VITE DE DUCHI 756.

¹⁷ De csak újabb kiadásában: CARESINUS 67., 5. sor. (A régebbi, MURATORI-szövegben, 476., 12. sor, még „*appellata est Regina Hungariæ*” áll.)

¹⁸ COSTOZA 29., 5–6. sorok.

¹⁹ SUCHENWIRT 909.

²⁰ ÖST. CHR. VON DEN 95 HERRSCH. 204., EBENDORFER 311.

²¹ EBENDORFER 311.

²² Mária uralkodói címét pénzein vagy egyszerűen csak az „R” betűvel rövidítette (ld. RÉTHY II. n. 111., 112., 113., 116. és 117.; POHL Nr. C2 és C1; HUSZÁR Nr. 563., 564., 565., 569., 570. és 571.), vagy pedig éppenséggel a „*regine*” titulust használta: RÉTHY II. n. 114., és 115.; HUSZÁR Nr. 566. és 568. Mária pecsétjein is (felsorolásukat ld. alább) királynőnek nevezte magát.

A másik álláspont, a döntéshozatalból kimaradt bárók némileg érdekfüggetlenség, a köznemesség döntő többségének pedig feltétlenül őszinte véleménye az lehetett, hogy – teljesen függetlenül a királykoronázás mikéntjétől, legapróbb momentumainak föltehetően kínosan pontos betartásától – az 1382. szeptember 17-i szertartás mindössze előrehozott királynékoronázás volt. Ezt a nézetet ismét csak a Mária megbízásából dolgozó, és ennek megfelelően néhol kissé torzító, de nagy általánosságban meglepően objektív Monaci előadásából ismerhetjük meg, aki a fenti két hexameterhez a következőket fűzi hozzá:

„*Elisabeth Regina parens clarissima naté
Jungitur, & magnas regni moderatur habenas.
Sic transire placet dum nubilis impleat annos
Virgo thori; & Regem faciat Regina maritum.*”²³

Tehát a fentebbi szép szavak dacára a királynak nevezett és királyi névvel ékesített uralkodó mégis csak gyámság alatti leánya; igazi király majd csak férje lesz; ráadásul ez igen hamar be fog következni, mihelyt betölti az esküvőhöz szükséges kort – azaz néhány hónapos átmeneti időszakról lehet csak szó.

Hogy az egykorú vagy későbbi krónikások közül hányan ítélték meg így a helyzetet vagy az országlakosok véleményét, nem lehet megállapítani, mert míg a *rex* használata Mária esetében egyértelműen valami többet mondás szándékáról árulkodik, addig a *regina* mindössze a természetes adódó szó, nem lehet ideológiát magyarázni mögé. A nemesség többsége azonban vitán felül nem tekintette tartós megoldásnak a gyors koronázással kialakult helyzetet. Nemcsak Monaci igazolja ezt, akinek tanúsága szerint még a főemberek is egységesen megvetették a nőnemű királyságot,²⁴ hanem elsősorban a fejlemények bizonyítják: Zsigmondnak koronázása előtt és után is voltak elkeseredett ellenségei, de ezek vagy Máriának szántak más férjet, vagy ellenkirályt állítottak, de senki sem tett kísérletet arra, hogy az egyébként Zsigmondért éppen nem rajongó Máriát játssza ki a „cseh disznó”²⁵ ellen.

A korszak okleveles gyakorlata sajnos kevés fogódzót nyújt az oklevél-adók közjogi felfogásának rekonstruálásához. Jelen munka okleveles függelék többnyire tekintettel van a *regius* és *reginalis* melléknevek használatára, de túl sok tanulságot ebből nemigen lehet levonni. Az nem meglepő, hogy Zsigmond megkoronázása után, amikor Máriától mindent megvontak, ami uralkodói – mint majd látjuk, még uralkodási éveit is! –, oklevelei átírása során vele kapcsolatban mindent szigorú következetességgel *reginalis*-nak tituláltak: így például Bebek Imre országbíró 1388. május 10-én a turóci konvent oklevelét

²³ MONACI 326., 50–53. sorok.

²⁴ „*Spernitur interea dum regis sexus ab ipsa
Primorum paritate*” (MONACI 326., 68–69. sorok).

²⁵ Vö. THURÓCZY 212., 24–25. sorok.

átírva a „*domine nostre Marie regine ad suum reginale preceptum rescriptas tenoremque litterarum suarum reginalium ipsi conventui directarum verbaliter in se habentes*”, valamint a „*reginali dixisset maiestati*”, „*verbo sue reginalis maiestatis*”, „*mandatis reginalibus obedire cupiens*”, „*homine reginali*” és „*reginalem evocassent in presentiam*” kifejezéseket alkalmazza,²⁶ de ennek nem szabad túlzott jelentőséget tulajdonítani, mert Kaplai János országbíró már 1385. november 22-én, tehát amikor Márián kívül még senki sem büszkélkedhetett a megkoronázott magyar uralkodó címével, hasonlóképp jár el.²⁷ E helyütt ugyan lehetne azzal az ellenvetéssel élni, hogy Kaplait kényszerhelyzetben ruházták fel az országbírói tisztséggel, továbbá hogy ebben az időben Mária állítólagos egyeduralma már – akkor úgy tűnhetett: véglegesen – leáldozóban volt, de akkor mit lehet kezdeni Szentgyörgyi Tamás országbírónak, a királynők rendíthetetlen hívének Mária szempontjából sokkal ígéretesebb időben alkalmazott formuláival? Ő ugyanis 1385. április 13-án szintén „*homo reginalis*”-t jelöl ki és „*reginalem ... in presentiam*” idéztet,²⁸ valamint 1385. május 2-án is kijelölt közegeinek felsorolását az „*aliis absentibus homo reginalis*” formulával zárja,²⁹ mint ahogy a királynők másik feltétlenül megbízhatónak ítélt – és a Kis Károly elleni merénylet tervébe is minden jel szerint beavatott – híve, Bebek Imre országbíró 1386. április 10-én, tehát nem sokkal a királygyilkosság után, amikor, ha valamikor egyáltalán, különösen fontos lehetett Mária királyi mivoltának hangsúlyozása, szintén „*homo reginalis*”-ről beszél és „*in reginalem presentiam*” rendeli az idézést.³⁰ Ráadásul mindkettejüktől lehet olyan okleveleket találni, ahol vegyesen alkalmazták a „*regius*” és „*reginalis*” jelzőket: Szentgyörgyi 1385. március 30-án Mária parancsát „*reginale litteratorium mandatum*”-ként említi, a korábbi országbírói ítéletet foganatosító közegről pedig hol „*unacum homine regio*”, hol pedig „*reginalem et dicti capituli Albensis homines*” szavakkal emlékezik meg;³¹ ugyanő 1385. május 6-án „*reginale litteratorium preceptum*”-ot, illetve „*regium et dicti capituli homines*”-t és „*per prefatos reginalem et dicti capituli Strigoniensis homines*”-t ír;³² Bebek Imre pedig 1386. január 22-én a szepesi káptalan és jászói konvent „*domine nostre Marie regine, ad suum reginale litteratorium mandatum rescriptas*” tudománvyvételi jelentéseit említi, amelyek szerint „*regii et dictorum capituli et conventus homines, litteris in eisdem nominati, ad reginale litteratorium mandatum transmissi*” jártak el;³³ továbbá szintén ő, miután az országbírói tisztség „*[per]*

²⁶ O 541. Hasonlóképp 1388. október 21-én is: O 436. és O 425.; példákat még bőven lehetne találni.

²⁷ O 153. Oklevelében például a „*homo reginalis infradeclarandus*”, „*reginalem in presentiam*”, „*in reginalem presentiam*”, „*aliis absentibus homo reginalis*” és „*reginalem evocet in presentiam*” kitételek találhatók.

²⁸ O 325.

²⁹ O 376.

³⁰ DL 89535.

³¹ O 340.

³² O 378.

³³ O 560.

reginalem maiestatem” történt átruházásáról beszél, Cudar Péter Apáti birtokának „*per regiam maiestatem*” elvételét említi, illetve, hogy „*ipsa regia maiestas*” a birtokot aztán visszaadta.³⁴ Ugyanígy érdekesen vegyíti a királyit és királynőt a királynők régi ellenfele, Zámbo Miklós is 1386. október 13-i oklevelében: az *intitulatio*-ban „*magister thavarnicorum reginalium*” áll, de Bebek Imre országbíróval és a pozsonyi polgárokkal kapcsolatban a „*iudicis curie regie*”, illetve a „*cives regales de Posonio*” kifejezéseket alkalmazza.³⁵

Nem különbözik ettől a legerintettebbnek, magának Máriának az oklevelezése sem, ő is keveri a két jelzőt. 1384. március 12-én például „*nostra regia auctoritate*” ad parancsot az erdélyi Fehér megyének, de pár sorral alább saját parancsát a „*nostris reginalis mandati*” szavakkal említi,³⁶ 1386. március 23-án pedig, tehát nem egész egy hónappal azután, hogy – nyilván még Kis Károly királyságának sokkoló hatása alatt – kancelláriája kiadja Mária talán legmaszkulinabb oklevelét,³⁷ ismét vegyesen használja a két megjelölést: beszámol róla, hogy miután valamely egyezséghez királyi hozzájárulását kérték („*nostrum regium consensum prebere dignaremur*”), királynői kegyességétől indítva („*reginali pietate inclinate*”) az ügyletbe királynői hozzájárulását és beleegyezését adja („*nostrum reginalem consensum prebemus et assensum*”).³⁸

Az igazgatás és bíraskodás legfőbb, központi szerveinek terminológiai ingadozásai mellett nem csoda, hogy az egyéb, különösen udvartávoli oklevél-adók körében is némi bizonytalanság uralkodott Mária megjelölésével kapcsolatban. Pósa Miklós és István ispánok, a zsolnai ispánság honorbirtokosai 1384. november 13-án egy sajnos csak átírásban fennmaradt oklevélben ugyan „*ex iussu et consensu Marie, Dei gratia regis Hungarie*” tesznek adományt,³⁹ de egyrészt Mária előfordul ezen oklevelükben királynőként is,⁴⁰ másrészt pedig fennmaradt e napról egy másik oklevelük is – igaz, ez is csak átírásban illetve másolatokban –, ahol Mária kizárólag *regina*-ként említetik.⁴¹ Következetesség terén az egyháziak sem előzték meg a világiakat: a szentszéki bíraskodás egy érdekes esetében Mária peráttételi parancsára Kanizsai János egri püspök helynöke, András mester egri és szepesi kanonok 1385. december 12-én „*de reginali litteratorio mandato*” teszi át az ügyet Demeter bíborshoz, aki 1386.

³⁴ DL 52528. Regesztáját rossz dátummal (helyesen: 1386. június 2.) ld. KÁLLAY II. n. 2024. A példák száma növelhető lenne itt is: Szécsi Miklós nádor 1385. október 21-i tartalmi átírásában például Mária „*homo noster*”-éből és „*in nostram presentiam*” szavaiból részben „*reginali et ... vestro hominibus*”, részben „*regiam in presentiam*” lesz (O 406.).

³⁵ O 763.

³⁶ O 81.

³⁷ O 597. A Forgács Balázst Gimes várral megadományozó 1386. február 28-i oklevélről van szó, ahol a szöveg felett, jobb oldalt a „*Propria commissio domini regis*.”, a pecsét alatt pedig a „*Propria [commissio domini r]egis et r[elatio Nicolai de G]ara pala[tini].*” kancelláriai jegyzet olvasható, sőt a szövegben még a „*nosque, quem*” fordulat is megtalálható.

³⁸ O 611.

³⁹ O 255.

⁴⁰ Uo.: „*coram dominam Mariam reginam*” [sic!].

⁴¹ O 256.

május 1-jén majd a „*de regio mandato*” hozzá áttett ügyben hoz ítéletet.⁴² Hogy Mária parancsának hol *regius*, hol *reginalis* jelzőkkel való említése mögött itt sem rejlik különösebb tendencia, azt az mutatja, hogy épp a Kis Károlyt megkoronázó Demetertől származik a „királyi” megjelölés. Természetesen a hiteleshelyek szóhasználatára sem lehetett egységesebb: a győri káptalan 1385. november 6-án „*homine regio*”-ról beszél,⁴³ a garamszentbenedeki konvent viszont 1385. június 24-én még Forgács Balázs királyi pohárnokmestert is „*magistri pyncernarum reginalium*” névvel illeti,⁴⁴ az egri káptalan 1386. június 15-én „*mandatis reginalibus*” engedelmeskedik,⁴⁵ míg a szepesi káptalan 1386. június 21-én „*unacum ... homine regio*” küldi ki emberét.⁴⁶ Ez utóbbi hiteleshely egyébként egy oklevélben belül is használja mindkét jelzőt: a Mária parancslevelében előforduló „*verbo nostro*” és „*in nostram presentiam*” kifejezések 1385. december 26-án a jelentésben „*verbo vestre regie maiestatis*” és „*in vestram reginalem presentiam*” formában köszönnek vissza.⁴⁷

Az oklevelezésről eddig elmondottakhoz azonban két kiegészítést hozzá kell fűzni. Először is a Zsigmond koronázása után történt – ha szabad így mondani – királynősítések közt biztos van olyan, ami joggal minősíthető csupán a politikai érzék és érdek diktálta *interpolatio*-nak. Így például Mária Szécsényi Franknak tett 1386. január 25-i keltezésű, eredetiben fenn nem maradt adományát 1405. június 21-én átírva Zsigmond a „*quarundam possessionum suarum reginalium*” megjelölést alkalmazza, sőt, az eredetit alighanem meghamisítva, még az átírt szövegbe is a „*quasdam possessiones nostras reginales*” szavakat írja.⁴⁸ Persze elképzelhető lenne, hogy Mária valamit a királynéi javakból idegenített volna el, csakhogy ugyanazon birtokokról, ugyanazon kedvezményezettnek, ugyanaz napról kelt Károly király adománya is,⁴⁹ és abban szó sincs királynéi birtoklásról: „*quasdam possessiones nostras*” – írja a király. Mivel nem egyedi eset, hogy Frank mester – akár a szerencse forgandósága ellen magát biztosítandó, akár Kis Károly bukása után kiállított antedatált oklevéllel – mind Károlytól, mind pedig Máriától szerzett *donatio*-t az áhított területekre,⁵⁰ ezért érdemes okleveleivel a hasonlóképp eljáró Losonci László egy nappal korábbi keltezésű irományait összevetni.⁵¹ Károly király adománynak párja ez esetben Erzsébettől származik. Jellemző, hogy még az anyaki-

⁴² O 531. és O 650.

⁴³ O 487.

⁴⁴ O 419. Nem valószínű, hogy Forgács Balázs egyszerre viselte volna a királyi és királynői pohárnokmesterséget, mert királyi pohárnokmesteri méltóságáról, amely nem szűnt meg, nincs szó.

⁴⁵ O 693.

⁴⁶ O 683.

⁴⁷ O 499.

⁴⁸ O 571.

⁴⁹ O 570.

⁵⁰ Vö. Perényi Péter eljárásával: O 576. és O 580.

⁵¹ O 567. és O 568.

rálýné sem beszél királýnéi jószágáról, hanem a királýi oklevéllel azonos szövegezésben „*quandam possessionem nostram*”-ot említ, s így alig elképzelhető, hogy a királýnők részéről épp a királývá koronázott Mária oklevelében tituláltak volna alázasosan királýnéinek közönségesen királýi adományt képező birtokokat.⁵²

A másik említést érdemlő momentum az, hogy csak Mária és a vele kapcsolatos dolgok és fogalmak királýi vagy királýnői megjelölése volt bizonytalan, és ez is pusztán a szavak szintjén; tehát az Erzsébet és Mária közti jogi különbség egyértelmű volt az országlakosok számára. Máriát királýnői címmel is a felségjogok – igaz: gyámság alatt álló – gyakorlójának tekintették, míg Erzsébet – mégha tényleges hatalommal ő rendelkezett, és nem lánya – egyértelműen csak királýné volt. Jellemző erre az az eset, amikor Szécsi Miklós országbíró 1384. szeptember 1-jén ugyanazon hatalmaskodási ügyben a leleszi konventtől és Szabolcs megyétől is vizsgálatot rendelt, azonos szavakkal meghagyván mindkét címzettnek, hogy a dologról jelentést a királýnőnek írjanak („*domine nostre regine fideliter rescribatis*”). A konvent, mint ahogy ez országbírói utasítás esetében szokásos volt, ezúttal is rutinszerűen az uralkodónak, azaz Máriának küldte az *inquisitoria*-t, Szabolcsban azonban jogászkodni kezdtek, aminek eredményeképp végül is a jelentés *inscriptio*-jába Erzsébet neve került.⁵³ Ilyen félreértés nem csak az amúgy sem túlságosan magas színvonalú megyei írásbeliség⁵⁴ letéteményeseivel, hanem hiteleshellyel is előfordult: 1384. augusztus 1-jén Szécsi Miklós országbíró a somogyi konventtől rendelt birtokba iktatásról jelentést, szintén a „*domine nostre regine fideliter rescribatis*” szavakkal. Az előző esettel szemben fokozta az ügy királýnői jellegét, hogy – míg a megye maga küldte ki emberét – itt még a hivatalos közeg is „*homo reginalis de curia reginali ad hoc specialiter transmissus*” szavakkal került bemutatásra. Így aztán a somogyi konvent is Erzsébet királýnének jelentett szeptember 12-én.⁵⁵ A hiteleshelyeknél magasabb fórumok is differenciáltak a királýság és az anyakirálýnéi befolyás közt, és ennek néha írásos nyoma is van:

⁵² A fentieket támasztja alá, hogy Mária fent említett – egyébként 1386. február 5-éről, tehát szintén a királýgyilkosság előtti időből keltezett – adománya a Perényiek javára a szuverén uralkodó stílusában fogalmaztatott, szó sincs benne királýnéi birtokokról: O 580.

⁵³ O 224. és O 225. Szabolcs megye hatósága máskor is odafigyelt a királý és királýné közti közjogi különbségre: 1383. február 20-án Erzsébet királýné vizsgálatot rendelt tőlük, amelynek eredményét „*regie maiestati*” kellett megírniuk, mire ők a küloldalán csak „*Domine nostre regine*” címmel ellátott március 14-i jelentésük *inscriptio*-ját, nyilván szintén utólagos megfontolások hatására, „*Elyzabeth*”-ről „*Marie*”-re javították, O 18.

⁵⁴ Ld. KURCZ 231.; 264.

⁵⁵ O 228. A címzés különösségét még növeli, hogy az anyakirálýné, aki röviden Magyarország, Lengyelország, Dalmácia stb. királýnéjának címezte magát (ld. pl. O 35., O 98., O 183. stb.) itt Mária rövid címfelsorolásával (pl. O 159., O 311., O 428. stb.) fordul elo: „*serenissime principi, domine Elizabet, Dei gratia inclite regine Hungarie, Dalmatie, Croatie etc., domine ipsorum metuende*”. Mivel Erzsébet királýné egymagában kiadott oklevelei *intitulatio*-iban ez a cím tudtommal csak egyszer, egy eredetiben fenn nem maradt oklevélben fordul elő (O 268.), feltételezhető, hogy mindkét esetben a hiteleshely – az utóbbiban a fehérvári káptalan – rontott.

így például minden valószínűség szerint Mária királyi méltósága és az anyakirályné tényleges hatalma között tettek különbséget Alsólendvai Bánfi István és János szlavón bánok is, amikor a Greben várát elfoglaló Vukac vajdának 1385. január 29-én közbenjárásukat azon szavakkal ígéri meg, hogy képességeik szerint „*in presentia regie maiestatis ac domine nostre regine Hungarie, Dalmatie etc. baronumque eiusdem regni*” mindent meg fognak tenni, hogy a vajda kihágásaiért bocsánatot nyerjen.⁵⁶

A korszak oklevelezéséből levonható tanulságokat összefoglalva tehát megállapíthatjuk, hogy a *rex* és *regina*, illetve a *regius* és *reginalis* szavak használata távolról sem fedi azt a közjogi felfogásbeli különbséget, ami Mária koronázásával kapcsolatban megosztotta az ország politikai közvéleményét. A Mária önálló uralkodását hosszú távon is lehetségesnek hirdető, ennek az elképzelésnek külföldön is lecsapódó propagandát kifejtő, de ebben ténylegesen kételkedő szűk bárói kör éppúgy élt mindkét terminussal, mint a nagypolitika alakításából átmenetileg kiszorult, de utóbb a hatalomnak ismét közelébe, majd csúcsára jutó bárók és a köznemesi tömeg, amely az anyakirályné és Mária közt ugyan határozottan különbséget tett, és ez utóbbit tartotta a királyi hatalom letéteményesének, de őt is csak átmenetileg, míg férjhezmenetelével igazi királya nem lesz az országnak. A kérdés nem az volt, Mária király-e vagy sem; pontosabban az ellentétes felfogások nem jutottak el olyan szintű artikulációig, hogy a lobogóra tűzött egy-egy kifejezéssel jelezni lehetett, illetve kellett volna a közjogi állásfoglalást.⁵⁷ Ennek oka talán az volt, hogy a politikacsínáló törpe kisebbség lelke mélyén a többség ösztönös reakcióit osztotta, és ez nagyon hamar a cselekedetek síkján is megnyilvánult, jelesen a minden szempontból csak idétlennek nevezhető francia házasság kísérletében. Miután tehát az őszinte meggyőződések valóságában talán soha nem is létezett ideológiai különbség gyakorlatilag elenyészett, többé-kevésbé leplezetlen önérdektől áthatott hatalmi harcra került sor az országban.⁵⁸

⁵⁶ O 317. Bár a *regina* címei közül itt csak a mindkét királyné esetében használatos Magyarország és Dalmácia fordul elő, mégse valószínű, hogy Mária királyi méltósága és királynői személye között tettek volna a bánok az oklevél közjogi érdeklődésű olvasója számára esetleg nagyon kedves, de a konkrét helyzetben Vukac vajdának teljesen közömbös különbséget, hanem inkább a feltehetően közismert konkrét politikai viszonyokra voltak tekintettel az oklevél kiállításakor, és így a királyi kegyelem mellett az annak eléréséhez szükséges tényezőket, azaz Erzsébet anyakirálynét és a hozzá hű bárókat foglalták oklevélbe.

⁵⁷ Alighanem igaza lesz Bak Jánosnak, aki a *rex foemineus* körüli terminológiai bonyodalmakat a Mária Terézia trónraléptétől megvadult XVIII. századi közjogi spekuláció, és nem a középkor problémájának tartotta: BAK: KÖNIGTUM 24. és 93., 104. jegyzet.

⁵⁸ A magyarországi nőuralmat, illetve annak eszmei alapjait és késő középkori irodalmi recepcióját kísérlete meg bemutatni a budapesti Közép-Európai Egyetem (Central European University, CEU) oktatója, Sággy Marianne, Monaci költeménye alapján méltatva a kortársaktól állítólag Máriának tulajdonított, a bibliai okos szüzekéhez fogható női bölcsességet (SÁGHY). Írására azonban némi árnyékot vet, hogy Monaci – általa kiindulópontul vett és sűrűn idézett – szövegét szemmel láthatóan kézbe sem vette. Ez kivülálglik már abból is, hogy az alkotást 551 sorosnak mondja (SÁGHY 77.), holott Monaci 560 hexametert írt, és ezt csak az egyébként szépen, de néhol kissé szabadon fordító Márki Sándor tömörítette

A királynők személye

A harcok középpontjában álló, azokból valószínűleg túl sokat nem is értő, tizenegy évesen megkoronázott kis királynő lelki-szellemi-testi jellemzőivel kapcsolatban, közvetlen források híján, legjobb Dobozy Hajnalkához fordulni, aki az előbbiektől hiányától általában kevésbé engedte magát zavartatni. Szerinte „Mária magyar királynő törekeny, finom lelkű, boldogság után sóvárgó nő volt, kinek vágyai beteljesülése helyett csak bánat és szenvedés jutott osztályrészül. Sok megpróbáltatáson ment keresztül, de a sors csapásait mindig felemelt fővel viselte.” ... „Értelmes, jó lelkű leány volt, de nem valami nagy szépség.”⁵⁹ Bár Mária értelmi képességeiről végképp lehetetlennek tűnik megalapozottan nyilatkozni, de a küllemére vonatkozó megjegyzés alighanem helytálló, amennyiben a források, elsősorban Monaci hallgatásából szabad egyfajta *argumentum ex silentio*-t kovácsolni. A velencei ugyanis, aki – mint majd a quattrocento nagyjai – nem rettent vissza egy kis hízelgéstől, csak műve előszavában, Máriát megszólítva ír olyasmit, aminek a szépséghez köze van: „*Reginarum decus inclitum, & tuć prćclarum sidus Hungarić*”⁶⁰ – de még ebből is bajos lenne kiolvasni, hogy Máriát csinos nőnek tartotta. Ezt a vonatkozást aztán egyáltalán nem is bolygatja, pedig például Mária kettős eljegyzésével kapcsolatban,⁶¹ vagy amikor Károly koronázásán az ingatag tömeg megszánja a királynőket,⁶² minden ízléstelenség nélkül elhelyezhetett volna néhány ilyen természetű bókot is. Ezzel szemben fiatal nőre nézve szinte sértő egyoldalú-

egy kisé; egyértelmű pedig azáltal lesz, hogy Sággy sor szerint megadott hivatkozásai (ld. SÁGHY 78–82.) nem Monaci költeményére, hanem Márki fordítására találnak – amely fordításra azonban a szerző sehol sem hivatkozik. Hogy miért nem próbálkozott Sággy a latin szöveggel, rejtély, amit talán kisé megfeythetőbbé tesz, ha figyelembe vesszük, hogy Sággy a „*rex femineus/fłmineus*” helyett következetesen „*rex feminus*”-t (sic!) ír (SÁGHY 79., itt kétszer is, továbbá 80. és 81.). Ennek fényében talán nem kell feltétlenül sajtóhibának tekinteni az ősiség értelmében felbukkanó „*avicitas*”-t (sic!) sem, amelyet egyébként a szerző szerint 1351-ben léptettek életbe (SÁGHY 80.). – Mindezekon túl Ságghnál egészen ritka történelmi tájékozatlanság figyelhető meg, aminek következtében pl. a Horváti János-ra vonatkozó bán kifejezést nem a macsói bánsággal hozza kapcsolatba, hanem horvát alkirályként („the viceroy of Croatia”, SÁGHY 71., 10. jegyzet) fordítja angolra; Nápolyi Lászlóról megfeyledkezve – vagy nem tudva – Kis Károlyt nevezi az Anjou-ház utolsó férfi tagjának (SÁGHY 75.); a királynék fogságba esését 1386. július 25. helyett szeptemberre teszi (SÁGHY 75.); Hedvig és Jagelló házasságát pedig egyenesen Nagy Lajossal készítteti elő (SÁGHY 81.). – Összességében úgy tűnik tehát, hogy ama híres női bölcsességnek, amelyet Sággy Marianne Monaci – mint láttuk: másodkézből vett – szövege alapján Mária királynőre vonatkoztat, ez a cikk igen mérsékelt propagandájául szolgál.

⁵⁹ DOBOZY 9.

⁶⁰ MONACI 323.

⁶¹ MONACI 327., 85. sor.

⁶² MONACI 334., 406–408. sorok.

sággal dicséri lelki nagyságát,⁶³ háládatosságát,⁶⁴ bölcs öregemberhez méltó belső tartását.⁶⁵ Épp csak azt nem írja, hogy a szeme azért szép.

Még testi megjelenésénél is reménytelenebb feladat talán lelkivilágáról valami valóban egyedit mondani. Amit erről összeírtak, az nemigen megy túl az általánosságokon illetve maguktól értetődő jelenségeken, és nagyon is kérdéses, hogy mennyire közelíti meg Mária valódi énjét. Márki Sándor megállapítása például, miszerint Mária már 1379-ben „korához képest azonban kissé komoly”⁶⁶ volt, némiképp *vaticinatio ex eventu* benyomását kelti. Azt ugyanis, hogy egy édesapját korán elvesztett leányka, akinek jelenlétében véres jelenetek játszódnak le; akinek viccesen nem békát hajtanak az ölébe, hanem a családi jóbarát frissen levágott, véres fejét; aki fogságba vetve hónapokig nem tudja, megéri-e a másnapot, vagy pedig osztozik szeme láttára megfojtott anyja sorsában; akit hol ismeretlen, hol pedig ismert, de nem kedvelt férjhez adnak, hol csak képletesen, hol valóságosan: tehát hogy egy ilyen leány, függetlenül veleszületett természetétől, sokat veszít a tinédzserek szokott üdeségéből, azt különösebb merészség nélkül meg lehet kockáztatni, de ez természetesen nem jogosít fel arra, hogy a nyolcéves kislányba is belelássuk a tizenhat éves nagylány lelki gubancait.

Szintén független Mária eredendő tulajdonságaitól, hogy szomorú sorsa, és sorsa alapján formált alakja, még tragikusabbnak tűnik összevetve húga,⁶⁷ a nemrég szentté avatott Hedvig nagy valószínűséggel feltételezhető életvidámságával. Hedvigben már tizenegy éves kislánként is lehetett valami, ami krakkói bevonulása során rögtön megnyerte neki a nagytermészetű lengyel urakat,⁶⁸ akik ugyan a hosszú várakozás után eleve felfokozott érdeklődéssel várták leendő kis királynőjüket, de akiknek pontosan ez a túlfűtött lelkesedése könnyen fordulhatott volna visszájára, ha a nem túlzottan kedvelt „Magyar Lajos” lánya akár csak rosszul leplezett fanyalgással, kelletlenkedéssel kezelte volna őket, vagy ha fellépése és egyénisége rossz benyomást tett volna rájuk. Hasonlóképp Hedvig temperamentuma mellett tanúskodnak – és egyben éles kontrasztként szolgálnak Mária ködbe vesző, sokkal kevésbé megfogható, és így a forrásadottságok folytán lord Byron ízléséhez légiesedő alakjához – azok a Długoszról ismert jelenetek, amikor a lengyelek ifjú királynője kíséretével együtt a krakkói ferencesek refektóriumában mulat vőlegényével, Vilmos osztrák herceggel, majd, miután eltiltják tőle, valami bárdyszerűséggel sajátkezüleg kísérli meg szétverni a vár kapuját, mígnem erről le nem beszélük; továbbá

⁶³ „tanta animi magnitudine” MONACI 323.

⁶⁴ „O mira, & in æternum memorabilis gratitudo!” MONACI 324.

⁶⁵ „senili, & invicto animo” MONACI 324.

⁶⁶ MÁRKI: MÁRIA 26.

⁶⁷ Érdekes, hogy Marino Sanuto doge-életrajzaiban Nagy Lajos három lányának neve *Caterina*, *Maria* és *Uga* (*La terza Uga fu maritata in un Signore di Casa Ottomana, che in quel tempo di Turco s'era battezzato e fatto Cristiano.*): VITE DE DUCHI 756.

⁶⁸ DŁUGOSZ 449. és PÓR: ERZSÉBET 840.

talán még az a gesztusa is, hogy minden unszolás dacára is csak azután vállalkozik a litván nép keresztanyjának fennkölt szerepére, miután kiküldött bizalmasa Jagellót⁶⁹ a fürdőben is megszemlélve és tőle garantáltan meg nem vesztegetve pozitív leírást nyújt a litván nagyfejedelem külleméről.⁷⁰

Máriáról ezzel szemben, aki önálló regnálása idején anyja befolyása alatt állt, nagykorúságát elérve pedig lényegében megfosztották uralkodói jogaitól, igen keveset lehet elmondani: oklevelei, még amelyekről tudott is, általában szándékától függetlenül keletkeztek. Jellemére talán csak két momentum vet némi fényt, és sajnos e kettő közül is az egyiket bizonytalannak kell nevezni. Arról van szó, hogy a kegyelemre hajló Zsigmond ellenében ragaszkodott volna az édesanyját megfojtató Horváti János kivégzéséhez, pontosabban kínhalálához. Csakhogy túl messzemenő következtetéseket ebből aligha lehet levonni. Először is többen – igaz, talán túlzott forráskritikával – magának a kivégzésnek megtörténtét is kétségbe vonják,⁷¹ de ha az valóban megtörtént, és pedig Thuróczynak⁷² és a nem túlzottan megbízható kései költői-szépirodalmi hagyománynak⁷³ megfelelően valóban Mária szorgalmazására, sokat még az sem árul el Máriáról, minthogy igazán említésre méltó a dolog ellentettje lenne. Az egyébként vérszomjas és bosszúvágyó Zsigmond ugyanis – talán érthető, de Máriának vélhetően ellenszenves – gyanús nagyvonalúsággal osztogatta a kegyelmet azok körében, akik kompromittálták magukat az anyósa megfojtatását involváló lázadásban,⁷⁴ és nem lehet kizárni, hogy szíve szerint futni hagyta volna magát Horváti Jánost is. Ha tényleg így volt, akkor az lenne szinte emberfeletti jóság, ha Mária eltekintett volna a kegyetlen, de a kor felfogása szerint mindenképp igazságos, Horváti bűnével arányban álló büntetéstől. Még a nagyjából egy évszázaddal az események megtörténte után író Thuróczy János is, akinél nagyobb ellensége a nőuralomnak nemigen volt,⁷⁵ úgy nyilatkozik, hogy Horváti János „ugyanazt a kegyetlenséget szenvedte, amellyel ő sanyargatott másokat”.⁷⁶

Mária másik jellemző – és kétségtelenül hiteles – megnyilvánulása az, hogy a kiszabadítását vezető Giovanni Barbarigo (más forrásokban Barbadico) velencei patríciust erősen szívébe zárta. Nem ismerjük a fogolyszabadítás jelenetét, csak az biztos, hogy az életrajza szerint valószínűleg már nem fiatal,⁷⁷ de magát mindenesetre jól tartó, és még a nem éppen verbális inkompe-

⁶⁹ Lengyelül Jagiello, litvánul Jogaila.

⁷⁰ DLUGOSZ 457–458.

⁷¹ A Thuróczy forrásaiul szolgáló *narratio*-k erről való hallgatása alapján: HUBER: GEFANG. 34. [540.] és útána MÁLYUSZ: ZSIGMOND 30. és 279., 50. jegyzet.

⁷² A kivégzésről: „*prout reginalis exposcebat furor*” (THURÓCZY 209., 11–12. sor).

⁷³ Erről ld. MÁRKI: MÁRIA 141.

⁷⁴ Ld. pl. ZSO I. n. 284.; 411.; 1191.; 1779. (vö.: 881.); 3579.; 4071. és 4371. (vö.: 507., 534.).

⁷⁵ Vö. MÁLYUSZ: THURÓCZY 166–169.

⁷⁶ THURÓCZY/HORVÁTH 306. (THURÓCZY 209., 15. sor: „*quam in alios exercuit, severitatem consecutus extitit*”).

⁷⁷ CRACCO 63.

tenciájukról elhíresült olaszok közt is jelentősnek számító szónoki képességekkel megáldott velencei⁷⁸ rendkívüli benyomást tett az általa frissen kiszabadított, tizenhatodik évében járó királynőre. Fellépésének nagy része lehetett abban, hogy Mária rögtön eldöntötte, szabadulását nem utált férjének, Zsigmondnak, vagy akár ez utóbbi hadvezérének, Frangepán Jánosnak köszönheti, hanem csakis, de legalábbis elsősorban a velenceieknek.⁷⁹ Hálája nem ismert határt: Barbarigo-t busás jutalomban részesítette,⁸⁰ a legmelegebb szavakkal ajánlotta a köztársaságnak,⁸¹ ragaszkodott hozzá, hogy hőst lovagi övvel felövezhesse,⁸² és még évekkel később is kérte a doge engedélyét, hogy Barbarigo-t különféle drágaságokkal megadományozhassa.⁸³ Úgy láthatta, és évek múlva, a megszépítő messzeségből még inkább úgy emlékezhetett vissza az esetre, hogy egyszer az életben érte, akivel addig minden, jó és rossz, mindig csak mások érdekeinek megfelelően esett meg – egyszer tehát érte is valaki önzetlenül tett valamit.

Míg Máriáról tehát, aki fényes címei dacára egész rövid életén át mellékszereplő maradt, nem sokat tudunk, addig anyjának, Kotromanić Erzsébetnek, aki saját és Magyarország szerencsétlenségére a nőuralmat pár évig valóban

⁷⁸ Még a novigrádi jelenet után évtizedekkel is fontos követségekben járt el, 1409-ben például jelentős szerepet játszott Dalmácia Nápolyi Lászlótól való megvételeiben (CRACCO 64.).

⁷⁹ Már 1387. június 30-i, a doge-hoz Zenggből intézett köszönőlevelében Mária úgy fejezi ki magát, hogy „circa liberationem nostram partem vestram habuerimus potioem” (O 799.), Monacinak pedig kizárólag a velenceieket és fegyveres flottájukat említette szabadítóiként (MONACI 323–324.). Caresini és Sanuto valóban csak velencei érdemeikről számolnak be (CARESINUS 68. és VITE DE DUCHI 757.), a pápa azonban ahogy Zsigmond királynak, úgy a doge-nak írt levelében is hangsúlyozza mindkét szövetséges tevékeny részvételét (ACTA EXT. III. 633–635.), Alfons Huber pedig mind Zsigmond Frangepán János érdemeit előadó oklevelében (vö. FRANGEPÁN I. 95–100., főleg 97–98.), mind Caresini krónikájában elfogultságot látva szintén a pápa álláspontjára helyezkedik (HUBER: GEFANG. 14. [520.], 4. jegyzet). Annnyit azért el kell ismerni, hogy a hat gályával (VITE DE DUCHI 757.) a királynő átállításának megakadályozására kiküldött Barbarigo partra is szállt, ami túlment Zsigmond kérésén (ACTA EXT. III. 625.), és így valószínűleg Barbarigo mandátumán is (CARESINUS 68.); valamint azt, hogy a végső tárgyalások során a később szerencsésen megszabadult túszoikat (ACTA EXT. III. 634.) is a velenceiek állították. Ez utóbbiaknak, akik valószínűleg életükért remegtek, amíg Barbarigo élete egyik nagy jelenetében a megszabadított királynő előtt remekelt, nevét nem ismerjük, és valószínűleg Mária se vett róluk tudomást. – Velence és Magyarország kapcsolatáról a tárgyalt időszakban ld. KRETSCHMAYR 240–242., 259–261.; ill. JÁSZAY: VELENCE 81–88.

⁸⁰ CRACCO 64.

⁸¹ „vos instantius deprecamur, quatenus eundem nostro intuitu recommendatum habere dignemini” írja Mária a doge-nak 1387. június 30-án (ACTA EXT. III. 640.).

⁸² Caresini szerint „omnino voluit eundem Ioannem Barbadico capitaneum, qui tam strenue laboraverat pro eadem militari cingulo insignire” (CARESINUS 68.). A velencei feltételezhetően hagyta magát, mert Mária Zenggből 1387. június 30-án már a doge-nak írt levelében „Capitaneus vester et miles noster” minőségben emlegeti (ACTA EXT. III. 640.). Marino Sanuto is említ bizonyos lovaggá ütést, de ő ezt a királynak tulajdonítja („e il Re per questo fece Cavaliere il prefato Giovanni Barbarigo Capitano nostro”, VITE DE DUCHI 757.), és így elképzelhető, hogy összekeveri a dolgot Pantaleone Barbo velencei követ lovaggá ütésével (CARESINUS 68. és ACTA EXT. III. 661–662.), mint később Márki Sándor is. (MÁRKI: MÁRIA 112.)

⁸³ 1391. január 22-én (ACTA EXT. III. 695–696.).

megjelenítette, már valamelyest plasztikusabb alakja bontakozik ki a forrásokból. Az mindenesetre valószínűnek tűnik, hogy teljesen függetlenül Erzsébet képességeitől, a nőuralom kísérlete eleve kudarcra volt ítélve. Nagy formátumú uralkodó egyéniségek halála mindig űrt hagy maga után, és az utódnak némiképp újra kell rendezni a sorokat, még akkor is, ha az utódlás zavartalan volt, és az előd uralkodása alatt nem gyülemlett fel valamely robbanás-kész feszültség; példa rá, hogy Nagy Lajos főembereinek is talán egyetlen feltételezhető megingása hűségükben 1346-ban történt, később hasonló fel sem merült velük kapcsolatban. 1382-ben viszont Máriát tartós megoldásként senki sem tartotta elképzelhetőnek, a leendő király személye még nem volt tisztázott, ráadásul Lajos király kemény parancsuralmi rendszere alatt olyan folyamatok indultak meg, amelyeknek halála után felszínre kellett törniük. A minden bizonnyal csupán Nagy Lajos személyes tekintélyétől visszatartott⁸⁴ arisztokrácia ugrásra készen állt, hogy alapvető királyfüggésén változtasson, és az új rendszer szervezeti keretei a 1370-es évek második felére ki is alakultak,⁸⁵ úgyhogy biztosra vehető, hogy Lajos esetleges fiúgyermeké sem irányíthatta és cserélgethette volna úgy a bárókat, mint apja tette. A köznemesség politikai öntudatra ébredéséről Nagy Lajos halála előtről ugyan nincs adat, de hogy 1382 után, ha csak átmenetileg is, köztörténeti faktorrá emelkedhetett, az mutatja, hogy e rétegben is jelentős erők lappangtak – bár lehet, hogy ez utóbbiak a női szukcesszió elmaradása esetén ezekben az években nem revelálódtak volna. Ilyen körülmények között, az országlakosok nőuralmat egységesen és tartósan elutasító⁸⁶ felfogása mellett sikertelen kellett volna, hogy maradjon Erzsébet kormányzása, még ha minden idők nagy női politikusainak erőit egyesítette volna is magában.

De nem egyesítette. Súlyos bel- és külpolitikai hibáinak jellemző háttérét nyújtják azok a magában véve kisebb botlásai, amelyek során kitört belőle a frusztrált, anyósától évtizedeken át elnyomott, negyvenes éveiben járó asszony hisztérikus dühe, ha valami nem úgy történt, ahogy ő elképzelte. Így például

⁸⁴ Hogy ez a személyes tekintély mekkora volt, hogy Lajos halála az addig fékezett indulatokat mennyire elszabadította, jól mutatja, hogy a kortársak megítélésében még a törvénytisztelet vidéki megingása mögött is a nagy király halála állt: három egyöntetű 1382-es hitelshelyi jelentés szerint, alighanem Mária királynő parancslevelének fogalmazását követve, Paksi Olivér fiainak familiárisa urai parancsából „*post felicitis recordationis domini Lodovici regis mortem assumpta audacia de ipsius domini regis morte*” követett el kisebb hatalmaskodást (O 7., O 8., O 9.). Ha tehát a kancellária, és talán nem is alaptalanul, egy az udvartól földrajzilag is távol eső, az udvari politikacsinalással és cselszövésével pedig éppenséggel össze sem mérhető jelentőségű ügyben, olyasmiben, ami Lajos király jó egészségéhez vagy halálához csak nagyon-nagyon áttételesen kapcsolódott, ezt a hirtelen elúrhodott 'szabad a vásár' érzést fedezte fel, el lehet képzelni, hogy az udvarban, amelynek tagjai előtt ténylegesen új dimenziók nyíltak meg, mekkora lehetett a milióváltozás.

⁸⁵ Erről ld. GERICS, különösen 309–312.

⁸⁶ Az események után majd kétszázötven évvel még Bethlen Gábor is szükségesnek tartja az erdélyi rendek lelkére kötni: (Brandenburgi Katalint) „ne contemnálljak, hogy femineus sexus” (BETHLEN 422.).

felháborodott azon, hogy miután egyik kedvencének, a későbbi merénylő Forgács Balázsnak és atyafiainak még 1383-ban birtokadományt tett, akkor a barsi és csütörtökhelyi polgárok és *hospes*-ek, minden bizonnyal nem egészen alaptalanul,⁸⁷ ellentmondtak az iktatásnak. Egyszerűen ráírt a garamszent-benedeki konventre, hogy ismételjék meg az iktatást, tekintet nélkül Barsra, Csütörtökhelyre, ellentmondásra és perfüggesre.⁸⁸ Ráadásul egy kurta, meglehetősen fennhéjázó pátensben ráparancsolt a két kis településre, hogy álljanak el minden pereskedéstől.⁸⁹ Talán még ostobább parancsot adott ki 1384. december 9-én, tehát már polgárháborús helyzetben, egy, az előzőhöz teljesen hasonló esetben. Ezúttal másik bizalmi embere, Alsáni Bálint és annak rokoni javára tett adományt – egyébként megjegyezve, hogy az adomány tárgyául szolgáló, magszakadás révén háramlott birtokok „országunk szokása szerint törvényesen kezünkre szálltak” –, majd amikor az iktatásnak ellentmondtak, a szepesi káptalant kötelezte, hogy Alsániéknak adjon az érvényes iktatásról igazolást. Meg is magyarázta, hogy miért: mivel ő a legkevésbé, sőt egyáltalán nem akarja, hogy ebből pereskedés legyen. Még azt is meghagyta a káptalannak, hogy az ellentmondásról kiadott igazolását érvénytelenítse, és azt az ellentmondóktól szerezze vissza.⁹⁰

Erzsébet a maga részéről ha nem is gondolta, de talán úgy érezte, hogy az uralkodásban pont az a jó, hogy azt művelhet, amit csak akar, és ebben aztán keservesen csalódnia kellett. Sikeres férfi uralkodónál ugyanis valószínűleg az érintettekén kívül keveseket bántott volna, ha a király úr néha túltette volna magát az ország régi jó szokásain; nem így azonban az eleve bizalmatlanul kezelt anyakirályné esetében, akinek éppen ezért fokozottan ragaszkodnia kellett volna a törvényességhez. Még csak az sem igaz, hogy valamiféle nulla összegű játékot játszott volna, azaz egyeseket jogtalanul megkárosítva és így maga ellen fordítva, másokat megnyert volna, mivel a fenti ügyek legalábbis meggyeszerzte elterjedve a közvetlen haszonélvezők körén kívül általánosan leronthatták még azt a maradék tiszteletet és ragaszkodást is, amit minden nőuralommal szembeni fenntartása mellett is a magyar nemesség Nagy Lajos özvegyével és leányával szemben érezhetett.

Talán nem egészen független az anyakirályné személyiségétől, önmagáról illetve saját és lánya helyzetéről kialakított képétől az a hajlama, hogy özvegyek, árvák és általában a nőnem ügyeibe ártsa magát. Az ellene irányuló, és részéről nyilván teljesen indokolatlannak és rendkívül méltatlannak tartott indulatok miatti önsajnálata indíthatta arra a felismerésre, hogy országszerte

⁸⁷ Ld. O 612.

⁸⁸ O 36.

⁸⁹ O 35.

⁹⁰ O 263. A káptalan teljesítette is a parancsot, amennyire tőle tellett, de annak persze nincs nyoma, hogy az ellentmondók visszaadták volna a jogfenntartásukat biztosító, teljesen törvényesen megszerzett oklevelet.

ezek a csoportok segítségére, és pedig az ő segítségére szorulnak. Bár kizárólagosságról nem beszélhetünk,⁹¹ nagyrészt mégis Erzsébet oklevelezett az efféle ügyekben.⁹² Különösen jelentősek e szempontból azon oklevelei, ahol vagy egy kis árvagyerek érdekében helyezkedett szembe az ország régi szokásjogával,⁹³ vagy – talán félrevezetve – már folyamatban lévő pereskedés alatt adott a perben álló özvegy részére iktatási parancsot,⁹⁴ vagy pedig ilyen jellegű ügyeket egyszerűen magához vont.⁹⁵ Ezen gesztusai a többség szemében tovább ronthatták a róla kialakult képet.

Erzsébet „királynéi kegyességéből, mely mindeneken inkább könyörül, semmint hogy bosszút álljon”,⁹⁶ a kegyelmezés felségjogával is élt, nem mindig szerencsésen. Fügedi Erik Erzsébet túlkapásait illusztrálандó ismertet egy esetet, amikor Erzsébet – Fügedi előadása szerint – Herbortyai Jánosnak Garai Miklós és Alsáni Bálint közbenjárására megkegyelmezett, lefoglalt birtokait visszaadatta és az ügyben kelt okleveleket, sajátjait és Mária királynőéit, érvényteleníté.⁹⁷ A dolog – függetlenül attól, hogy az egészet Fügedi találta ki, pontosabban kompilálta két valóban létező oklevélből⁹⁸ – tényleg jellemző Erzsébet szertelenségére, ahogy könnyedén túltette magát minden szabály-

⁹¹ Mária királynő szentszéki bíróság előtt már megítélt leánynegyed kiadását parancsolja meg: O 499., özvegy érdekében utasítja a sági konventet: O 604., özvegy védelmét rendeli el: O 121.

⁹² DL 9273 (1382. szeptember 5.); O 16.; O 100.; O 138.; O 175.; O 181.; O 239.; O 342.; O 607. és ugyanazon ügyben O 608.; ide tartozik még valószínűleg O 116. is.

⁹³ O 445. Kiskorú perét halasztatta el annak nagykorúságáig, figyelmen kívül hagyva azonban, hogy nem új perről van szó, hanem a gyerek apjának szavatosi ügyéről, amikor is efféle halasztásnak nem volt helye, vö. HAJNIK: PERJOG 167. Megjegyzendő, hogy Hajnik (uo. 21. jegyzet) jelzet nélkül épp ezen oklevelet hozza fel kivételképp, de igazából ez sem számít kivételnek, mert Mária királynő és bárói, nem egész másfél hónappal az Erzsébet parancsára történt országbírói halasztás után, felülbírálták a döntést, ld. O 676. – Érdekes egyébként, hogy miután az országbíró és bírótársai a két éves forma gyerek perét 1386-ban 12 év múlva folytatandónak ítélték, ami megfelelt a Jagelló-korig érvényesülő felfogásnak, miszerint a törvényes kor a 14. évtől kezdődött (vö. HAJNIK: PERJOG 167–168.), a per tényleges folytatását – nyilván a napi keltezés számításának rutinjából kiindulva és a kezdő évet is a tizenkettő közé számítva – 1397-re tették, tehát ténylegesen a gyerek tizenhárom éves korára.

⁹⁴ O 191.

⁹⁵ O 291. és O 437.

⁹⁶ O 272.: „*ex pietate reginali, que cunctis misereri solet magis quam ulcisci* [sic!]”.

⁹⁷ FÜGEDI: KÖNYÖR. 50–51.

⁹⁸ O 226. és O 227. Ténylegesen Erzsébet 1384. szeptember 9-én Herbortyai János fia: Herbortnak kegyelmezett meg, és pedig nemcsak Garai és Alsáni, hanem Ostfi János mester közbenjárására is. Ezúttal azonban protektorainak legalább előírta, hogy a károsultaknak Herbort javaiból és birtokaiból elégtételt adjanak, és őt, ha újra elkövet valamit, a királyi felség elé állítsák. A közbenjárók erre kötelezték is magukat. Oklevelek érvénytelenítéséről és lefoglalt birtokok visszaadásáról itt nincs szó, a dolog tehát, legalábbis forma szerint, nem sértette a közigazságot. El kell ismerni, hogy Erzsébet kegyelmezései között vannak még ilyenek, amikor tehát a károsultakra és az országlakosok jogérzékére tekintettel volt, ld. O 272. és O 86. A másik oklevél, aminek reminiscenciái Fügedinél felbukkannak, az Ostfi János mesternek korábban adott kegyelemről szól, 1384. szeptember 10-éről datálva. Itt Erzsébet valóban, saját és lánya okleveleit érvénytelenítve, Ostfi minden birtokát vissza-

szerűsége. Volt olyan, hogy még a *gratia specialis* oklevélbe foglalásával sem törődött, hanem a közösen elkövetett bűntény felelősségre vonandó tettesei közül minden megjegyzés nélkül kivette egyik kedvencét.⁹⁹ Szinte biztos, hogy a megyebeli nemesség körében a kivételezett és kivételezettet egyként megutálták.

A sokáig gyermektelen és így az udvaron belül sem túlzottan megbecsült, politikai súllyal pedig végképp nem rendelkező királyné, aki korábban még a zárdába vonulás gondolatával foglalkozott, nem tudott bölcsen, kellő önmérsékletet tanúsítva élni a hirtelen rázuhant hatalommal. Ahelyett, hogy szerényen vagy álszerényen a háttérből próbálta volna meg irányítani az eseményeket, teljesen fölöslegesen a saját nevében adott ki olyan, akkor talán szükségesnek látszó, de mindenképp jog- és népszerűtlen intézkedést is, mint amilyen Kőszeg városától a Szent György-napi kollekta határidő előtti követelése volt.¹⁰⁰ Ennek az erőszakos – egyébként külpolitikai síkon is megnyilvánuló¹⁰¹ – rivaldafénybe törekvésnek eredményét jellemzi az is, hogy Zsigmond 1383. október 29-én, még brandenburgi őgrófként, a gönci Szűz Mária kolostor pálos szerzeteseit a regéci várnaggyal szemben védelmébe véve a várnagyot parancsa meg nem tartása esetére azzal fenyegeti meg, hogy „anyámasszonynak” („*matri et domine nostre*”) fogja jelenteni a dolgot.¹⁰² Erzsébet azt tehát kétségtelenül elérte, hogy megismerjék és féljenek tőle, de ezzel egyszersmind Mária tekintélyét gyengítette, és így, közvetve, saját maga alatt is vágta a fát.

Figyelembe véve most már, hogy fenti megnyilvánulásain túl durva bel- és külpolitikai balfogásait is – a bárók jelentős részének elidegenítése, a francia házasság terve, a burkoltan Zsigmond ellen irányuló, Jagelló Ulászlóval tervezett szövetség stb. – mind végletes, őt az ország legalapvetőbb érdekeinek felismerésében is gátló önzése és szubjektívizmusa okozta, az anyakirályné egyénisége a századokkal későbbi szemlélőben óhatatlanul valamiféle csodálatot indukál Horváti János bán iránt, aki kis híján fél évig bírta türtőztetni magát, mielőtt Erzsébetet megfojtatta.

adatja, jóvátétel említése nélkül. (Mivel mindkét oklevélről készült regeszta az Országos Levéltárban, méghozzá bőven FÜGEDI: KÖNYÖR. megjelenése előtt, így feltételezhető, hogy az időrendi regesztasorozatba betekintve érték utólag kontaminált benyomásai a szerzőt.)

⁹⁹ O 39. 1383. augusztus 1-jén a kamarahaszna-ispán megvert adószedőjének panaszát előadva a leleszi konventet az őt garázda szabolcsi nemes közül csak négynek idézésére utasítja, és valóban csak négyet idéztek is meg. Lehetne persze kancelláriai hanyagságra, korrupcióra, esetleg egyéb pártfogókra gondolni, de mivel a kedvezményezett az a Kállai Ubul, akihez Erzsébet 1384. augusztus 14-én, a polgárháború kitörésekor fordul (O 214.), valószínűbb, hogy Erzsébet személyválogatásáról van szó.

¹⁰⁰ O 585.

¹⁰¹ Erzsébet szükségesnek látta például azt is – természetesen saját neve alatt adva ki oklevelet –, hogy Friaul és a görzi gróf vizsályába avatkozzon, az utóbbit közeli hívének („*cum magnifico comite Gorizensi, proximo nostro fideli*”) titulálva (O 23.).

¹⁰² O 41. Később Erzsébet és Mária egy napon, de külön oklevelekben írnak rá a várnagyra: O 149. és O 150.

Szétzüllesztette-e Erzsébet királyné a kormányzás mechanizmusát?

Az Erzsébettel szembeni általános ellenszenvvel kapcsolatban meg kell említeni Fügedi Erik elképzelését, aki a „politikai ellenkezés” egy formáját véli felfedezni az általa következőképp leírt jelenségben: „Ha egy hiteleshely vagy megye Erzsébettől parancsot kapott, annak végrehajtását nem tagadta meg, de a jelentést annak küldte, akitől a parancsot szívesebben kapta volna, s akit az ügyben illetékesnek tartott, azaz Máriának”.¹⁰³ Bár a magyar nemzet jogászokdó hajlamának kétségkívül megfelelne az igaz emberek effajta közjogias összeküvése, a vármegyék újkori *vis inertiae*-jének egyfajta középkori anticipálása, de azért nem szabad arról megfeledkezni, hogy a parancslevelek és jelentések a mindennapi jogélet, igazgatás és igazságszolgáltatás fontos és nagy becsben tartott eszközei voltak, ahol a *mandatum*-ra jelentő szervnek – egészen kivételes esetektől eltekintve¹⁰⁴ – sem szüksége, sem joga nem volt a jelentés címezése során azon elmélkedni, hogy szerinte az illető ügyben kicsoda illetékes, nem is beszélve arról, hogy kitől szeret parancsot kapni: a jelentést oda kellett küldeni, ahova rendelték. Működő adminisztrációt nehéz is másképp elképzelni. A jelen munka okleveles függeléke arról tanúskodik, hogy ehhez a nem túlságosan nehezen belátható posztulátumhoz tartották magukat a tárgyalatkorban is, azaz a jelentések címzettjeit nem egyéni szimpátiák alapján választották meg, hanem a parancslevélben meghatározottak szerint jártak el. Erzsébet parancsleveleire a címzettek csakugyan általában Máriának jelentettek, csak hogy ezek a *mandatum*-ok eredetiben tartalmazták a „*regie fideliter rescribitis maiestati*” formulát.¹⁰⁵ Ha Erzsébet kivételesen másképp rendelkezett, annak megfelelően jártak el. Így például abban az esetben, ha a nádornak rendelte a jelentést, akkor a nádornak jelentettek,¹⁰⁶ ha pedig azt parancsolta, hogy neki, Erzsébetnek, írjanak, akkor neki is címezték a *relatio*-t.¹⁰⁷

Az ügyek effajta intézésében egyébként semmi olyan újdonság nem volt, ami megzavarhatta volna a hiteleshelyeket vagy megyéket. Egyfelől az anyakirályné befolyása nagy volt már Lajos idején is: idősebb Erzsébet királyné, aki szintén nem lehetett könnyű eset, értett hozzá, hogy – bár ő éppen fia tekintélyére támaszkodva, és nem azt gyengítve – a bárók ellenére is keresztülvigye

¹⁰³ FÜGEDI: KÖNYÖR. 49–50. Az ötlet Pór Antaltól származik: PÓR: ERZSÉBET 915.

¹⁰⁴ Pl. O 224. és O 225., a leleszi konvent és Szabolcs megye eltérő *relatio*-ja, amelynek oka a parancslevél pontatlansága volt.

¹⁰⁵ A sok közül kiragadva: O 103., O 119., O 187., O 190., O 238., O 250., O 268., O 434., O 607. stb. Az egri káptalan például Máriának jelentve tartalmilag írja át Erzsébet oklevelét, megemlítve az anyakirályné rendelkezését, miszerint a jelentést „*vestre fideliter rescriberemus maiestati*”, O 459.

¹⁰⁶ O 27., O 289.

¹⁰⁷ Pl.: DF 210593, O 348., O 358., O 370., O 417., O 473.

akaratát,¹⁰⁸ másrészt, és ez a fontosabb, Łokietek Erzsébet halála után, de még Lajos életében, ugyanolyan formák közt történt a királynéi parancslevelek kibocsátása és a rájuk való referálás, mint Mária megkoronázása után. Erzsébet például 1381. július 7-i oklevelei végén felszólítja a vasvári és a győri káptalanokat, hogy „*domino nostro regi more solito*” jelentsenek, és két hét múlva mindkét hiteleshely Lajos királyhoz intézi jelentését,¹⁰⁹ mint ahogy ugyanezen évben november 22-én Erzsébet a pozsegi káptalantól szintén a király úrnak rendeli a *relatio*-t, a káptalan pedig Lajosnak is jelent december 7-én.¹¹⁰ Nem hiányzik azonban a királynénak rendelt jelentés sem a Lajos halála előtti időkből: Erzsébet 1381. november 1-jén a császári káptalannak parancsot adva „*nobis*” íratja a *relatio*-t, és ezt a káptalan neki is címzi e hó 12-én.¹¹¹

A fentiek szerint, úgy tűnik, megdőlt az a Fügedi által lépten-nyomon hangoztatott, de sehol máshol fel nem tűnő állítás is, miszerint „az ország kormányzati mechanizmusát két év alatt Erzsébet folytonos beavatkozása szétzüllesztette”.¹¹² Mivel ezt a vádat sem az elbeszélő, sem az okleveles források nem igazolják, s így alighanem csak a *relatio*-k címzésének félreértésén alapul, ezt kihúzhatjuk Erzsébet bűnlajstromáról; az még így is épp elég hosszú marad.

Az első lázadások

A nőuralmat tehát, mint láttuk, az adminisztratív raffineria fegyvereivel nem támadták, de – és ez vélhetően sokkal súlyosabban érintette az udvart – azonnal felkelések törtek ki ellene. Ezek közül az első, a lázadó múltja és feltételezhetően országszerte élvezett tekintélye alapján az új hatalomra legnagyobb veszélyt jelentő Cudar Péter orosz vajda árulása volt, melyről annál is

¹⁰⁸ A tárnokmester és bírótársai (köztük az országbíró is) előre jelzik, hogy talán jogi meggyőződésükkel ellentétes oklevél kiadására fognak kényszerülni a kiálynőtól való félelmükben („*propter metum reginalem*”), idézi: GERICS 300.

¹⁰⁹ DL 86196, SOPRON I. 455–456. és DL 86 195.

¹¹⁰ DF 218594, CDC XVI. 235–236., és 242–243.

¹¹¹ DL 35265, CDC XVI. 233. és 234–235.

¹¹² FÜGEDI: KÖNYÖR. 63. Fügedi annyira meg volt erről győződve, hogy nemcsak más munkájában is tényként említette (FÜGEDI: POZSEGA 153.), hanem egyenesen a kor szereplőinek is szájába adta ezen feltételezését: szerinte 1385 tavaszán a pozsegi tárgyalásokon az elégedetlen bárók „a kormányzás mechanizmusának tönkretételét” hánytorgatták fel (FÜGEDI: KÖNYÖR. 79.), illetve Horváti Pál Nápolyban Károly királynak „a kormányzati mechanizmus szétzüllesztését” panaszolta el (FÜGEDI: KÖNYÖR. 91.). Még egy Kis Károly uralma alatti kettős, mind Károly, mind Erzsébet nevében kiadott adománylevéllel kapcsolatban, vagyis azt a tüneményt szemlélve, hogy „ugyanabban az ügyben egyszerre két oklevelet is lehetett írni”, felmerül Fügediben a gyanú: „Vagy az elmúlt három és fél év alatt annyira hozzászokott a kancellária a teljes felforduláshoz, az Erzsébet-Mária kettősséghez, hogy már régen elfelejtette, mi is a szabályos ügyvitel?” (FÜGEDI: KÖNYÖR. 105–106.)

inkább meg kell emlékezni, minthogy erről a korszak – legalábbis újabb – feldolgozásai nem vesznek tudomást.

Janko z Czarnkowa (Jan Czarnkowski)¹¹³ és Jan Długosz¹¹⁴ lengyel krónikások elbeszélése szerint ugyanis Nagy Lajos halála után (vörös)oroszországi várak őrzetével megbízott magyar lovagok több várat áruló módon a litvánok kezére játszottak, mire aztán Lajos özvegye, Erzsébet királyné, őket részint fejvesztéssel, részint – legalábbis az oroszországi főembert, azaz kapitányt, másik nevén vajdát – börtönbe vetéssel büntette.¹¹⁵ A vajda elmozdításának ideje közelebről is ismert: Cudar Péter, aki Lajos király halálakor (1382. szeptember 11.) már egy éve, legalábbis 1381. október 26-tól töltötte be ezt a hivatalt, 1382. augusztus 11-én még „regni Ruscie capitaneus”-ként, 1382. október 25-én már csak volt vajdaként fordul elő.¹¹⁶

A magyar történetírás kezdetben – Katona István¹¹⁷ és Márki Sándor¹¹⁸ személyében – egy az egyben átvette Długosz értesítését, majd Pór Antal már a „czudarság” elkövetőjét is azonosította Cudar Péterrel.¹¹⁹ Wertner Mór a Cudarok genealógiáját összeállítva nem foglalkozott a kérdéssel.¹²⁰ Cudar megítélésében a nagy változást Hóman Bálint munkája jelentette, aki – a lengyeleket ebben a vonatkozásban teljesen figyelmen kívül hagyva – Cudar elmozdítását annak állítólagos Zsigmond melletti fellépésével magyarázta.¹²¹ Ennél is furcsább, hogy Cudar bebörtönzéséről sem akar tudni: elbocsátásával kapcsolatban csak „néhány kétes jogcímen birtokolt zemplénmegyei falvától”

¹¹³ (1320 körül – 1387.) Nem túlságosan szimpatikus egyéniségéhez ld.: PÓR: CZARNKOWI.

¹¹⁴ (1415 – 1480. május 19.) Főművéről ld.: BOTTLO.

¹¹⁵ Czarnkowski: „Post mortem vero ejusdem [sc. „Lodvici” regis], Ungari castra fortissima in Russia per Kazimirum felicem olim regem Poloniae non sine magnis laboribus et expensis ac effusione sanguinis Polonorum adquisita et ditioni suae subjecta, prodicionaliter perdiderunt, videlicet Crzemyencz, Oleszsko, Przemisl, Grodlo, Lopatin, Snatin et alia, pecuniis receptis Lubardo Litwano duci de Luczsko praesentabant; propter quod Elizabeth Hungariae regina quendam militem Ungarum, capitaneum Russiae et multum carum viro suo praemortuo captivatum vincula vit.” (CZARNKOWSKI 722.)

Długosz: „Hungarorum enim milites, quibus Ludovicus Rex castra Russiae insigniora, a Kazimiro Poloniae Rege, Polonorum sanguine expugnata, quaesitaque, Polonis destitutis, Russiae terras a Poloniae Regno sequestraturus et Hungariae Regno adiecturus, tenenda commiserat, morte Ludovici Regis comperta, castra quae possidebant, videlicet Krzemyenyecz, Oleschko, Hrodlo, Lopatin, Snyatin, Duci Lubardo tunc castrum Luczsko obtinenti, produnt, magnaue auri et argenti quantitate ab eo corrupti, castra Regni Poloniae fidei eorum commissa, venundant, et castris praefatis excedentes, turpi lucro subsarcinati Hungariam repetunt. Non tulit autem Elisabeth Regina Ludovici relicta impune hanc eorum perfidiam, sed plerosque eorum aut in carceres coniecit, aut capite multavit, bonaue eorum, haereditates et quaslibet possessiones applicavit fisco regio, et tam ipsis, quam universae stirpi eorum, notam perpetuae infamiae inussit.” (DLUGOSZ 415.)

¹¹⁶ ENGEL: ARCH. I. 35.

¹¹⁷ K XI. 19-20.

¹¹⁸ MÁRKI: MÁRIA 39.

¹¹⁹ PÓR: ERZSÉBET 916-917.; és PÓR: MILL. MAGY. TÖRT. 364.

¹²⁰ WERTNER: CZUDAR.

¹²¹ HÓMAN 311.

való megfosztását említi,¹²² és néhány oldallal alább, anélkül, hogy a börtönt megemlítené, Cudart 1384-ben már politikai faktorként kezeli, a Lackfiak, Szécsi Miklós és Zámbo Miklós társaként,¹²³ holott Cudar fogsága Hóman szintézisének készültekor már oklevelesen is igazolva volt.¹²⁴ Hóman véleményét átvette Bertényi Iván¹²⁵ majd Mályusz Elemér is,¹²⁶ de Mályusz legalább megemlíti Cudar fogságba vetését és az ő véleményétől eltérő lengyel krónikás hagyományt is; ez utóbbit azzal véli cáfolhatni, hogy „Cudar több évtizedes múltja ellenmond az elbeszélésnek”.¹²⁷ Cudar bukásával legrészletesebben Fügedi Erik foglalkozott.¹²⁸ Szerinte a „kerek száz évvel később élt” Długosz állítása nem megbízható; „a kor közlekedési viszonyai között a rendelkezésre álló idő túlságosan rövid” volt az árulás kivitelezésére; Cudar György pohárnokmesterségből való felmentése megrontotta a viszonyt Cudar Péter és a királyné között, valamint „a királyné balkezes lengyel politikájával Péter ellentétbe került, és Erzsébet úgy döntött, példát statuál; megmutatja országnak-világnak, hogy most más szelek fújnak”; végezetül gyanús, hogy konkrét vádpontok említése nélkül Cudart csak nyilvánvalóan hűtlennek említik, de nem fejezték le. Az újabb vélemények ilyen egyöntetűsége után természetes, hogy a *Korai magyar történeti lexikon*ban is a királynéval való szembenállás jelenik meg Cudar Péter lecsukatása okaként.¹²⁹

Különös, de a lengyel Jerzy Wyrozumski, aki külön tanulmányban tárgyalta Halics szerepét az 1456 előtti magyar–lengyel kapcsolatokban, és aki – legalábbis jegyzetapparátusából következtethetően – a magyar szakirodalom hatásától teljesen érintetlen maradt, nemcsak, hogy nem foglal állást a lengyel krónikás hagyománnyal kapcsolatban, de azt ebben a vonatkozásban egyszerűen meg sem említi; talán elkerülték figyelmét a fent említett krónikarészletek.¹³⁰

A fenti véleményekkel illetve ignoranciával szemben Cudar árulásáról egyértelmű okleveles bizonyíték még nem került elő – ilyen tulajdonképpen még elképzelni is nehéz. Több közvetett adat is arra utal azonban, hogy a lengyel krónikásoknak igazuk van.

Először is a Cudar ártatlanságából kiinduló, s így a lengyel krónikás hagyományt hol kimondatlanul hol kimondva kétségbe vonó felfogás eredményeképp Halicsról Mária uralkodása alatt az újabb szakirodalomban szó sem

¹²² HÓMAN 311.

¹²³ HÓMAN 315.

¹²⁴ HAJNIK: KIR. KÖNYVEK 17. Az említett oklevél mai jelzete: DL 52451. Regesztája: KÁLLAY II. n. 1949. Cudar fogságának másik említése: MAYER 142. n. 1., a DL 7710 alapján.

¹²⁵ BERTÉNYI: ORSZÁGBÍRÓ 148.

¹²⁶ MÁLYUSZ: ZSIGMOND 13.

¹²⁷ MÁLYUSZ: ZSIGMOND 276., 24. jegyzet.

¹²⁸ FÜGEDI: KÖNYÖR. 43–45.

¹²⁹ KMTL 142. („Cudar Péter” szócikk, szerző Csukovits Enikő.)

¹³⁰ WYROZUMSKI 44–45. Nem említi az ügyet az 1999-es lengyel történeti kronológia sem: POLSKI KAL. 248.

esik,¹³¹ az az 1387-es lengyel foglalásig¹³² mintegy békében bírt magyar tartományként tűnik fel.¹³³ Ezzel szemben, Erzsébet királyné 1385. október 1-ji,¹³⁴ illetve Mária királynő 1386. február 16-i,¹³⁵ a Béltekieknek adott oklevelei szerint 1382 őszén¹³⁶ tényleg érte jelentősebb támadás az orosz vajdaságot a litvánok részéről, ami az anyaországból segédcsapatok küldését tette szükségessé. Biztosan erről az akcióról az említett okleveleken kívül csak egy csupán kiadásból ismert,¹³⁷ eddig datálhatatlannak tartott¹³⁸ eseményre vonatkozó *privilegium* számol be. A két *narratio*-ból együtt is csak annyi derül ki, hogy Drág mester testvéreivel együtt megrohanta a vajdaságot pusztító litvánokat, a kézitusában (mivel nyíllövésekről nincs szó) Drág arcára maradandó sebeket kapott, de a litvánokat megverte, zsákmányukat, foglyaikat, zászlajukat elvette és többüket, köztük Prezkoya (?) nevű főemberüket (kapitányukat) elfogva a zászlókkal együtt a királynők elé hurcolta. Az eset annyiban mindenképp súlyosabbnak tűnik a közönséges határvillongásoknál, hogy Drág és testvérei személyében, akik ugyan a hadjárat idején is a határos máramarosi (és szatmá-

¹³¹ Ld. pl.: KRONOLÓGIA 226-229.

¹³² Erről a régebbi irodalom: BOTTLÓ 10. 33. jegyzet; újabban: WYROZUMSKI 45-46. A magyar történeti kronológia erről nem emlékezik meg: KRONOLÓGIA 230.

¹³³ Kivétel Sallai Jánosnak a magyar–lengyel határról készített összefoglalása, amely Halicsot éppenséggel végig Lengyelország részeként tünteti fel. Bár a mű a lengyel–magyar határvitáknak külön fejezetet szentel, de ezek szerint csak a szepességi városok elzalogosításával kezdődtek. Felfogására csak térképmelléleteiből lehet következtetni: ezeken (SALLAI 3. és 4. térkép) Halicsnak még azt a váltakozó lengyel–magyar birtoklásra utaló vonalkázást sem szavazza meg, amit Moldva esetében alkalmaz. Ezzel szemben Wyrozumski rámutat, hogy épp Halicsnak a magyar Anjouk családjához kötődése volt az egyik faktor, ami a terület birtoklásában a nagylengyelországinál jobban érdekelt kislengyelországi nemesség körében erősítette az Anjou-szüksességhoz ragaszkodást (WYROZUMSKI 45.).

¹³⁴ O 468.

¹³⁵ O 588.

¹³⁶ Az időpont a hadjárat idejének „*anno ... Marie regine ... coronationis primo*” jelöléséből adódik. Mária királynő uralkodási éveit a naptári évek szerint számította, tehát az első évre az 1382. szeptember 17-étől december 31-éig terjedő időszakot, a másodikra a teljes 1383. évet, a harmadikra 1384-et számítva és így tovább. Például 1383. január 28-a uralkodása 2. évére esik (DF 286775/I. 219. oldal és DL 6982), 1384. március 30-a a 3.-ra (O 96. és O 95.), és ezt a gyakorlatot követi csaknem minden *privilegium*-ában. Ettől – úgy látszik – csak két oklevélben tér el, mindkettő 1386. március 26-án kelt (O 617. és O 618.). Hogy miért, bizonytalan, talán a Kis Károly legyilkoltatása utáni időkben új emberek kerültek a kancelláriára, akik nem voltak tisztában a kialakult szokásokkal. Mindenesetre hamar helyreállt az előző számítás: 1386. április 23. az 5. évre esik (O 644.), 1386. június 5. (O 691.) és 1386. június 10. (O 695.) szintén. Fogságából történt szabadulása után azonban, ahogy a *regina* királynőből egyértelműen királynévá vált, jelentősen változott a rendszer: oklevelezése jelentősen megcsappant, *privilegium* kiadására pedig nyilván csak az előző évek eseményeiből okult, óvatos és áldozatkész adományosok kérésére került sor – és ezek esetében sem túl sokáig (vö. MÁLYUSZ: ZSIGMOND 28.). Ilyenkor a ravasz Kanizsai János vezetése alatt álló kancellária vagy elmulasztotta a Zsigmond kizárólagosságára nézve sérelmes uralkodói évek kitételét (1388. október 29.: DL 65807; 1388. október 29.: DL 87585; 1388. november 22.: DL 7357; 1388. november 22.: DL 7427; 1388. november 30.: DL 87586), vagy pedig Zsigmond éveihez igazodva számította Máriáéit is: 1388. június 22. (DF 254817) és 1388. október 29. (DL 24692) a 2. évre esik.

ri) ispánságot tölthették be,¹³⁹ mégis az illető területen semmi rendes joghatósággal nem bíró erőket kényszerült mozgósítani a kormányzat.¹⁴⁰ Valószínű azonban, hogy Ilsvai Leusták és Pásztói István fia: László udvari lovagok (*aule nostre milites* – írja Erzsébet királyné), akik „*ipsis in nostra expeditone pridem in regno Russie habita existentibus*” méltatlan károkat szenvedtek, és akiket Erzsébet ezektől a hátrányos következményektől 1384. április 28-án Budán mentesít,¹⁴¹ szintén ebben a hadjáratban vettek részt. Végezetül nincs kizárva, hogy Kaplai János és Dezső a Gömör megyei Simonyi és Détér birtokokat oroszországi szolgálataikkal nem 1377-ben,¹⁴² hanem 1382-ben érdemelték ki,¹⁴³ annál is inkább, mivel a Cudar után következő vajda éppen Kaplai János volt.¹⁴⁴

Vitathatatlan, hogy a kiépített végvári rendszerek sem nyújthattak biztos oltalmat a portyázások ellen, példa rá Várad kifosztása 1474-ben. Ha viszont az 1382-es litván betörés normális körülmények közt is elkerülhetetlen, közönséges prédaszerző vállalkozás lett volna csupán, annak lehetőség szerinti elhárítása, vagy legalábbis méltó megtorlása a helyi hatalom, azaz a vajda, helyettese és várakban elhelyezett *familiaris*-ai, hadinépe kötelessége lett volna; sem szükség, sem idő nem lett volna a Kárpátok innenső oldaláról, pláne az udvarból segítséget küldeni. Itt viszont úgy tűnik, Prezkoya – ha ugyan a XIV. századi magyar jól értette, az elveszett vagy legalábbis lappangó oklevelet kiadó Mihályi János pedig helyesen olvasta a nevet – és társai vígan fosztogattak, míg Drág mester és testvérei, valószínűleg Ilsvai és Pásztói, esetleg a Kaplaiak és még sokan mások le nem csaptak rájuk. Ez arra utal, hogy Cudar – felmentéséről értesülve, vagy azt be sem várva – embereivel önkényesen kiürítette „Oroszország” egy részét. Elképzelhetetlen ugyanis, hogy ne lett volna – ha nem is szigorú szabályokhoz kötött, de legalább ésszerű – átadási rendje a szolgálati birtoknak és váraknak, különösen egy ilyen eleve fenyegetett tartomány esetében. Ha pedig Erzsébet és Garai Miklós Cudart valóban ok nélkül, csak azért akarták volna lecsukni, hogy megmutassák „országnak-

¹³⁷ O 177.

¹³⁸ KKHOL 322. 455. jegyzet.

¹³⁹ ENGEL: ARCH. I. 153. és 189.

¹⁴⁰ MÁRAMAROS 83. (O 177.): „*nos ipsos ... in regnum nostrum Ruscie ... transmissemus*”.

¹⁴¹ O 120. A hadjárat alatt Vörös János és Vörös László fia: Demeter tudtuk nélkül elperelték tőlük Kutus nevű birtokukat, majd amikor tisztjeik az iktatásnak ellenálltak, az előbbieket hatalmaskodási pert indítottak ellenük. Erzsébet minden, az ügyvel kapcsolatos bírságukat elengedi, a birtokper ítéletét pedig megsemmisítve a Vörösöket kötelezi bizonyításra.

¹⁴² Így: KKHOL 322. 453. jegyzet.

¹⁴³ Mária adománya 1384. május 25-ről, O 146. Az oklevél szerint a Kaplaiak érdeme abban állt, „*ut status ipsius regni nostri Ruscie, quod per quosdam nostros et regni nostri emulos tiranide turbabatur, per ipsorum fidelitatis strenuitatem et laborum eorumdem assiduitatem, iuxta nostre maiestatis votum, non sine sanguinum eorumdem et ad se pertinentium effusionibus extitit reformatus*”.

¹⁴⁴ ENGEL: ARCH. I. 35.

világnak, hogy most más szelek fújnak”,¹⁴⁵ nyilván nem mulasztották volna el, hogy egyidejűleg biztosítsák az orosz vajdaságot. A litvánok tehát valószínűleg vajda hiányában és a határvárak: Horodlo (Lengyelország), Kremenec, Oleszko, Lopatin és Sznyatin (Ukrajna) birtokában¹⁴⁶ nyugodtan működhetek a segéd-erők megérkezéséig.

Azt feltenni, hogy Cudar Pétert, aki egyébként kiváló katona volt, erővel verték volna ki a várakból, képtelenség. Még a középkori litván vitézség és hadviselési módszerek előtti köteles és tényleg indokolt tisztelet – amit azért színez a tény, hogy 1352-ben Lajos királyt Belz (Ukrajna) várának falairól az ősi műszerrel, egy fabunkóval verték le¹⁴⁷ – sem teszi elképzelhetővé, hogy öt olyan várat, amiket Czarnkowski a „*castra fortissima*”, Długosz a „*castra ... insigniora*” szavakkal jellemez, ezekben a puszkapor nélküli időkben¹⁴⁸ négy-öt hét alatt bevették volna. A várak közti távolság miatt ez még két vagy három ostromsereg alkalmazásával sem volt lehetséges.

Ezen kívül Cudar bűnössége mellett szól még a lengyelek állítása ellen felhozott érvek gyengesége, vagy éppen hiánya. Hóman Bálint éppenséggel semmit sem említ a hipotézisével szembenálló két lengyel krónikával kapcsolatban. Mályusz Elemér hivatkozása Cudar több évtizedes múltjára nem meggyőző, hiszen az, hogy valaki évtizedeken át nem lázad fel, mikor arra semmi oka sincs, lehetősége pedig még annyi se: természetes dolog. Cudar Pétert és fivéreit Nagy Lajos rendkívüli kegyeivel halmozta el,¹⁴⁹ ez az állapot azonban

¹⁴⁵ Így: FÜGEDI: KÖNYÖR. 44.

¹⁴⁶ Przemyśl (Lengyelország) várának litván kézre kerülése nem valószínű. Nemcsak azért, mert Długosz nem tud róla, hanem mert Przemyśl kormányzati székhely volt (így pl. Mária királynő parancsát 1385. október 6-án „*magnifico viro domino Emerico Bubek, capitaneo regni totius Russe, vel castellano cuidam* [sic], nyilván másolási hiba) Premisliensi”, egy nappal később pedig „*magnifico viro domino Emerico Bubek, vajvodae regni Russe, vel castellano eiusdem Premisliensi*” intézi, ld. O 476. és O 477.), így tehát a vár litván megszerzése valószínűleg az egész tartomány elvesztését is jelentette volna, ami föltehetően megjelent volna a krónikás hagyományban is. Ha azonban a litvánok rá is tették kezüket, csak rövid ideig birtokolhatták, mert Mária királynő egy – igaz, eredetiben fenn nem maradt – oklevélben már 1384. április 3-án a przemyśli püspöknek Sanok és Przemyśl váraktól elszakított birtokokat adományoz (O 104.). 1385. október 6-án pedig „*in districtu Premisliensi*” tesz új adományt a Palugyaiaknak, amely birtokokról egy nappal később az „*ad prefatum castrum Premis vocatum spectantibus et servientibus*” kitétel olvasható (ld. O 475. és O 477.). Ez utóbbi változatot mindenesetre valószínűtlennek tünteti fel, hogy Kaplai János 1382. november 7-én már orosz vajda volt (ENGEL: ARCH. I. 35.), de sem az ő, sem más, például Drág mester érdemei közt nem szerepel Przemyśl visszafoglalása.

¹⁴⁷ „*cm malleo ligneo vel calumptia i. e. Swlyok*” (NÉVTELEN MINORITA 163.).

¹⁴⁸ Még svájci területen is, amely pedig a tűzértséget fél évszázada kifejlesztő Itáliához jóval közelebb esett, mint Galicia, első ízben 1383 tavaszán, Burgdorf 45 napos ostromakor használtak ágyúkat. Jellemző azonban a középkori várostromoknál a támadók csekély esélyeire, hogy ez az ostrom is, amelyben pedig Glarus kivételével az Eidgenossenschaft valamennyi tagja mellett savoyai segédcsapatok is részt vettek, és ahol az ágyúkkal együtt mindenféle hajítógépet és gyújtószerkezetet is bevetettek, eredménytelen maradt (SCHAUFELBERGER 15–17.).

¹⁴⁹ ENGEL: ARCH. passim.; vö. CZARNKOWSKI 722.: „*multum carum viro suo praemortuo*”.

1381-re megszűnt. A királyt ekkorra elhatalmasodó betegsége többé-kevésbé elfordította a világtól, Kotromanić Erzsébet pedig idősebb Erzsébet királyné halálával (1380. december 29.) rászabadult az országra. Nem tudni, a királynénak mekkora befolyása volt az udvar összeállítására, de az udvarmesteri és ajtónállómesteri tisztség összevonását, melynek során Cudar Péter György nevű testvére, aki addig (legalábbis 1381. október 26-ig) udvarmester is volt, egyik hivatalát elvesztette,¹⁵⁰ Cudarék alighanem neki tulajdonították. Az eset magában véve persze nem túlságosan jelentős, de elképzelhető, hogy Cudar Péter, aki joggal tarthatta magát az ország legalábbis egyik legjelesebb fiának, családja mégoly kismértékű háttérbe szorulásában is az általános hanyatlás egy jelét láthatta, és ha – talán Erzsébet miatt – huzamosabban tartózkodott a rábízott tartományban,¹⁵¹ hű emberei elhitethették vele, hogy az elégedetlenség általános. Így tehát akár eleve arra készült, hogy a király halála után az általa várt felfordulásban jelentős tényezőként jelenjen meg, akár saját leváltásának hírére felháborodva döntött úgy, hogy – mint Caesar a Rubikonon – átkel a Kárpátokon, egyik esetben sem hagyhatta embereit hátra, szétszórva „orosz” várakban. Az, hogy akart-e anyagi haszonra is szert tenni, vagy ez már csak a lengyelek – nagyon is érthető – spekulációja, nyitott kérdés marad, bár megválaszolása nem is túlságosan fontos. Annyi mindenesetre biztos, hogy Cudar korábbi pályája nem mutat fel olyan momentumokat, amelyek kizárnák a lengyelek igazát.

Fügedi Eriknek Długosszal szemben emelt kifogásaival kapcsolatban mindenekelőtt meg kell említeni, hogy az – egyébként nem is – „kerekén száz évvel később élt lengyel történetíró” nem áll egyedül állításaival, a kortárs Czarnecki lényegében ugyanígy számol be az eseményekről. Ami az árulásnak „a kor közlekedési viszonyai” miatti időbeli kivitelezhetetlenségét illeti, figyelembe kell venni, hogy Mária királynő váratlan, lovasbaleset okozta 1395. május 17-i elhalálozásának híre nem egész öt nap alatt Ragusába ért.¹⁵² Igaz, hogy májusban hosszabbak a napok, és hogy a királyság legsűrűbben lakott, igen kulturált délnyugati részén valószínűleg jóval gyorsabban lehetett közlekedni, mint a jórészt lakatlan Kárpátokban, mégis a Nagyszombat–Przemysl távolság jóval kisebb a buda–ragusainál, s így a hírnek körülbelül ugyanannyi idő alatt kellett megérkeznie. Ha Cudar készült az árulásra, a kelletténél több ideje is lehetett a várak átadására, ha pedig az elmozdításáról esetleg csak néhány nappal később érkező hír hatására cselekedett, még mindig bőven megtehetette ezt októberig.

Cudar Péternek „a királyné balkezes lengyel politikájával” szembeni fellépését Fügedi éppúgy nem bizonyítja, mint ahogy annak idején ezt Hóman

¹⁵⁰ ENGEL: ARCH. I. 51.

¹⁵¹ Długosz szerint 1382-ben onnan tért haza.

¹⁵² 1395. május 22-én a *consilium rogatorum* a temetéshez való hozzájárulásról tárgyalt, ld.: RAGUSA 713.

sem tette az állítólagos Zsigmond melletti állásfoglalással kapcsolatban. Pedig valami nagyon határozott, felségsértést súroló esetnek kellett volna annak lennie, ha egyszer ilyen keményen büntették. Az ugyanis, hogy csak úgy, valamiféle terrorhangulat kialakítása érdekében sújtották ilyen megalázó büntetéssel az egyik legelismertebb, legérdemdúsabb országlakost, ki van zárva. Az uralkodónak senkitől kétségsbe nem vont joga és korlátlan lehetősége volt arra, hogy a kormányzati tisztségeket arra ruházza, akire neki tetszik.¹⁵³ Semmiféle ürügyet sem kellett volna keresnie Erzsébetnek, ha Cudart el akarja mozdítani „Oroszország” éléről, és így is éppen eleget üthetett volna rajta, minden belpolitikai kockázat nélkül. Az viszont, hogy kellő ok nélkül bilincsbe verve tömlöcbe vessék és birtokait oklevelestül elkobozzák, Mária királynő kissé puccsszerű megkoronázása és az országban teljesen új, előzmények és támogatás nélküli nőuralom bevezetése után akkora baklövés lett volna, amit még Erzsébetről is alig, fő tanácsadójáról, Garai Miklós nádorról pedig jóformán sehogy sem lehet feltételezni.

Hogy Cudar Pétert, aki pedig erre bőven rászolgált, miért nem fejeztették le, nem tudni. Valószínű, hogy nem a *Justizmord*-tól félték; talán egy meglehetősen képlékeny politikai helyzetben nem akartak irreverzibilis húzásokhoz folyamodni. Az viszont természetes, hogy miért nem fordul elő sehol Cudar hűtlenségének Fügeditől hiányolt részletezése. Thuróczy nem foglalkozik az üggyel, úgy tűnik, hogy semmiféle Záh Felicián-féle ítéletlevél nem maradt fenn, ilyen talán nem is keletkezett; így a részletesebb tudósítást a korból fennmaradt egyéb írásos anyagon kellene számonkérni. Mivel az okleveleket azonban, mint ismert, nem az utókornak írták, hanem a mindennapi jogélet eszközei voltak, az is éppen elég csodálatos és az utókor szempontjából rendkívül szerencsés, hogy – legalábbis Közép-Európában magyar sajátossággént – az adománylevelek *narratio*-iban, tulajdonképp diszfunkcionális elemként, az adományos érdemei viszonylagos részletességgel megörökítést nyertek.¹⁵⁴ Mária uralkodása alatt egyébként, csakúgy mint Zsigmond trónra lépte után,¹⁵⁵ még az uralkodó kegyelmi ténykedéséről kiadott oklevelek is zömmel csak általánosságban említik az oklevélgyerők érdemeit, arra pedig, hogy valamely birtokügyben az egyik félnek milyen priusza van, nem tértek ki. Így például 1384. október 10-én Erzsébet királyné, valószínűleg Garai Miklós nádor és Alsáni Bálint pécsi püspök sugallatára,¹⁵⁶ a Cudar Péter és György által hajdan állítólag „*potentialiter et omni sine lege*” elfoglalt Sáros megyei Buják birtokot visszaadja Vitézi László fia Lőrinc feleségének, Bajori (néhai) Beke mester leányának: Erzsébetnek, kizárólag a panaszost hallgatva meg és csak az ez által bemutatott oklevelek alapján – elég csúnyán járva tehát el, de anélkül,

¹⁵³ ENGEL: NAGY LAJOS BÁRÓI, főleg 404–409.

¹⁵⁴ MÁLYUSZ: KANCELLÁRIA 9–21.

¹⁵⁵ MÁLYUSZ: KANCELLÁRIA 30.

¹⁵⁶ Relatio: „*Relatio domini Nicolai de Gara palatini episcopo facta.*”

hogy a Cudarokról egyetlen dehonesztáló kitételt tartalmazna az oklevél.¹⁵⁷ Érdekes az is, hogy az ítélet mellé másnap kiadott, a szepesi káptalannak címzett iktatóparancsban¹⁵⁸ nincs szó arról, hogy az iktatás során a Cudarok ellentmondását ne vegyék figyelembe; Péter más irányú elfoglaltsága köztudott lehetett, kérdés azonban, hogy György ellentmondásával miért nem számoltak.¹⁵⁹

Végül pedig talán, bár magában véve messze nem perdöntően, Cudar ellen szól 1385. november 15-i kegyelemlevelének, valamint annak az 1386. május 24-i oklevélnek a szövegezése, melyben a királynő megígéri, hogy megvédi mindazon birtokokban, melyekről oklevelei fogsága idején a tárnoki házban kallódtak el.¹⁶⁰ A kegyelemlevelén megnevezett három *relator* nem tartozott egy politikai táborba: Bebek György királynéi tárnokmester folyamatos hivatalviselése alapján a királynők rendíthetetlen hívének mondható,¹⁶¹ a két másik azonban, Szécsi Miklós és Csáktornyai Lackfi István, mint látni fogjuk, nemcsak hogy részt vettek az előző évek mozgalmaiban, de Erzsébet 1384. augusztus 14-i, Zágráb városához intézett parancsában Horváti Pál zágrábi püspökkel együtt egyenesen a lázadás vezéreiként tűnnek fel.¹⁶² Ez utóbbiaknak Cudar érdekében tett intervencióját persze nem lehet elvbarátsággal magyarázni, nekik ugyanis, függetlenül Cudar Péterről való véleményüktől, érdekük volt, hogy a pillanatnyilag sarokba szorított királynő aktív halálos ellenségeinek számát eggyel szaporítsák. Bebek György szerepe a *relatio*-nál alighanem a hitelesség garantálása lehetett. Ahhoz képest tehát, hogy a kegyelmet kijáró hű bárók közt legalább két hétpróbás lázadó is van, ha Cudar bebörtönzése korábban tényleg csak mondvacsínált okok alapján következett volna be, az ember elvárna, ha nem is bocsánatkérést, de legalább valami szép körülírást rossz tanácsokról, szerencse forgandóságáról vagy valami egyéb-ről.¹⁶³ Ilyen azonban nincs: míg testvéreinek, akiket korábban szintén meg-

¹⁵⁷ O 239.

¹⁵⁸ O 240.

¹⁵⁹ Egyik testvérüket, Cudar Imre volt egri püspököt addigra az udvar eltávolíttatta az országból. VI. Orbán pápa 1384. augusztus 27-i, Kanizsai Jánost egri püspökké kinevező bullájában említi, hogy Péter volt egri püspököt, „*licet absentem*”, „*nuper*” az imolai püspöki székre helyezte át. (PRAY: HIERARCHIA 209. és DL 7098.) Gams és Eubel nem tudnak Cudar Imre imolai püspökségéről (GAMS I. 702., EUBEL I. 295.), de más imolai püspököt 1386. május 28-ig, Cudar Imre erdélyi püspökségéig (EUBEL I. 520.) ők sem ismernek. 1384. július 18-án már az egri püspökség javainak *tutor*-ai említetnek, O 199.

¹⁶⁰ O 504. és O 678.

¹⁶¹ ENGEL: ARCH. I. 55.

¹⁶² „*tamquam perversi dolositae rebelles*” lázítanak levelek és hírnökök útján, ezért a királyné megparancsolja személyük és javaik letartóztatását (O 213.).

¹⁶³ Nagyon alkalmasan lehetett volna például kizárólag az ördögre kenni az ügyet, úgy valahogy, mint ahogy a turini békében a velencei háborút: „*Verumtamen serpentis antiqui perfidia in humani generis iniquitates venena traffundens ipsius diris conatibus portu salutis perperam interdicto a semite tranquillitatis et fidei repellere nequam non desinit incessanter, non permittens illos quiescere, qui solent esse voluntatum unanimes solo momento firma stabilitate conformes.*” (TURINI BÉKE 9.) A Sátán később is működött, és mivel a lázadók 1386. május 16-án pontosan a korábbi

fosztottak birtokjogaiktól,¹⁶⁴ érdemeit elismerik,¹⁶⁵ Cudar Péter esetében csak a királynők szívében lakozó könyörületességet említik a kegyelem kiváltó okaként.¹⁶⁶

Cudar Péter árulásán kívül az országos belháború 1384. augusztusi kitörése előtt még két lokális felkeléssel kellett szembenéznie az udvarnak. Mindkettőre Dalmáciában került sor, mindkettő – szemben Cudar esetével – régóta ismert a szakirodalomban, de rendszeres tárgyalatásuk dacára sem Palisnai János vránai johannita perjel lázadásáról,¹⁶⁷ sem az 1384. júliusi zárai összeesküvésről¹⁶⁸ nem tudunk sokat, esetleges összefüggésükről pedig úgyszólván semmit.

Az első magyar nemesből lett vránai perjel, Palisnai János 1383 őszén fogott fegyvert az udvar ellen. Paulus de Paulo-tól minderről csak annyit tudunk meg, hogy a perjel parancsára nem sokkal korábban lázadó Vrána október 28-án adta meg magát;¹⁶⁹ a lázadás okáról, körülményeiről, leveréséről és következményeiről sajnos nem mond semmit. Az mindenesetre bizonyosnak látszik, hogy az udvar a zendülés lecsillapítására utazott Dalmáciába, október 24-én érkezett Zarába, ahonnan november 4-én indult tovább az időközben meghódolt Vránába.¹⁷⁰ A Zarában megjelent hírességek közül Paulus de Paulo ugyan csak Erzsébet királynét és lányait, illetve Alsáni Bálint pécsi püspököt, Alsólendvai Bánfi István szlavón és Csáktornyai Lackfi István dalmát-horvát bánt nevezi meg, mégis a többi, általánosságban említett sok más főpap és báró¹⁷¹ igencsak szép számban jelenhetett meg, mert egy Garai ítélőmesterének pecsétje alatt kelt 1384. január 20-i kiadvány a „*propter absentiam baronum regni*” megokolással halaszt pert vízkereszt nyolcadáról Szent György oktavájára.¹⁷² Ha mármost ezek az országnagyok a tőlük elvárható zászlóaljakkal jelentek meg – és egy forrongó tartományba miért azok nélkül mentek volna? Paulus de Paulo ilyenekről ugyan nem ír, mégis Vrána gyors kapitulációja és az, hogy a Zágrábon átvonuló királyné, úgy tűnik, igen nagy mennyiségű

békétlenségek okaként jelölik meg az emberi nem ellenségét („*seminante humani generis inimico disceptationis [sic!] rancor et perniciosus invidie livor fuerit*”, O 393.), így a formula hiánya különösen feltűnő a Cudar-féle kegyelemlevélben.

¹⁶⁴ O 678.

¹⁶⁵ O 504.

¹⁶⁶ Az itt érintett kérdésekről korábban megjelent: SÜTTŐ: CUDAR PÉTER.

¹⁶⁷ PRAY: AURANA 22–23.; RAČKI 162–163.; KLAIC/BOJNICIĆ 216.; KUKULJEVIĆ 638–639.; PÖR: ERZSÉBET 903–904., 908.; PÖR: MILL. MAGY. TÖRT. 357., 360.; REISZIG I. 123–125.; HÓMAN 313–314.; KLAIC–PETRICIOLI 352.; KLAIC: POV. HRV. 655–656.; KLAIC: VUKOVAR 107–111.

¹⁶⁸ RAČKI 163.; KLAIC/BOJNICIĆ 216.; PÖR: ERZSÉBET 908.; PÖR: MILL. MAGY. TÖRT. 360.; HÓMAN 315.; KLAIC–PETRICIOLI 353–355.; KLAIC: POV. HRV. 656.; KLAIC: VUKOVAR 111.

¹⁶⁹ „*Die 28. mensis octobris castrum Vranae reddidit se, quod modicum prius rebellaverat iussu Ioannis de Palisna, olim prioris Auranae.*” (PP 6., az 1383. évhez.)

¹⁷⁰ PP 6–7.

¹⁷¹ PP 6.: „*cum certis praelatis et baronibus eorum [sic!], videlicet [...] et multis aliis*”.

¹⁷² O 57.

élelmszer szolgáltatására kötelezte a helyi polgárságot,¹⁷³ ezen csapatok jelenlétéről tanúskodik –, ha tehát így van, akkor el lehet mondani, hogy Erzsébet, igen bölcsen, nem annyira személyes varázsára és a lányai keltette rokon-szenvre, mint inkább létszámát és erejét tekintve is jelentős kíséretére támaszkodott.

Palisnai lázadásának okát illetően sejtésekkel kell beérnünk. A kérdéssel újabban foglalkozó Neven Budak¹⁷⁴ sem tudja eldönteni, hogy a rendi privilégiumokra támaszkodó perjel sértette-e meg a királyi felségjogokat, vagy egyszerűen a lovag nem volt hajlandó asszonyi kormány alatt élni. Azt mindenestre kizárhatjuk, hogy a nápolyi Anjoukkal létesített, ezek trónra emelését célzó kapcsolat állt volna az események hátterében, mert egy ilyen akcióhoz sokak összefogására lett volna szükség, Palisnai pedig ekkor még – úgy tűnik – nem bírt szövetségesekkel az országban: jellemző, hogy azt a Horváti Pál zágrábi püspököt, aki később személyesen hívja majd meg Kis Károlyt a magyar trónra, Palisnai leverése után még a perjelség javainak kezelőjévé teszi meg az udvar.¹⁷⁵

Ezzel szemben Tvartko (Tvrtko) István bosnyák király, Erzsébet királyné unokatestvérének uszítását már nem zárhatjuk ki kategorikusan a perjelt esetlegesen motiváló tényezők közül.¹⁷⁶ Az agresszivításra és köpönyegforgatásra egyként hajlamos, azaz született politikusnak nevezhető – és Boszniát hatalmi állásának csúcsára juttató – uralkodó, aki 1377-ben kettős koronával Szerbia és Bosznia királyává koronáztatott, nemcsak e két tartomány, hanem a Tenger-mellék királyának is címeztette magát,¹⁷⁷ és ennek megfelelően nem csupán a gyengülő Szerbia, hanem a hanyatló Magyarország rovására is terjeszkedett. Már Nagy Lajos életében, 1379-ben kísérletet tett arra, hogy megvesse lábát az Adria partján, amennyiben Cattaro felajánlkozása után a szárazföld felől bojkott alá vette a vele korábban szövetséges Ragusát,¹⁷⁸ e kísérletének kudarca után pedig előbb 1382-ben, majd 1383-ban új só- illetve borpiac nyitásával próbálta megtörni és így függőségbe kényszeríteni a magyar korona iránt a későbbiekben is szinte megható hűséggel viseltető várost – ismét sikertelenül.¹⁷⁹

¹⁷³ Ennek helybeni megfizetésére az udvar nem volt képes vagy hajlandó, de ennek árát még hónapokkal az események után is sürgették a zágrábiak, az anyakirályné pedig – az igény jogosságát mintegy elismerve – a szlavón bánokat utasította, hogy a bánság jobbágynak hajtásá be a polgárok követelését (vö. O 99. és O 229.).

¹⁷⁴ A CEU-n tartott 1999. február 28-i előadása vázlatát Bárány Attilának köszönöm.

¹⁷⁵ ENGEL: ARCH. I. 81., vö. O 43.

¹⁷⁶ Pór Antal éppenséggel egyértelműen Tvartkóban látta a lázadás értelmi szerzőjét (PÓR: ERZSÉBET 903.).

¹⁷⁷ „*Stefan Tvrtko v Hrista boga kralj Srbijem i Bosne i Primorju*” (KLAÍĆ/BOJNIČIĆ 201.); latinul: „*Stephanus Tvartcho/Tvarcho/Tvartko/Tuartco/Tuertcho/Tvetrtcho/Tvertko, Dei gratia Rascie, Bosne Maritimae etc. rex*” (vö. CDC XVII. 80., 94., 169., 210., 212., 285., 286., 297., 306., 312. stb.).

¹⁷⁸ KLAÍĆ/BOJNIČIĆ 205–206.

¹⁷⁹ KLAÍĆ/BOJNIČIĆ 206–209., vö. CDC XVI. 352–356.

Megpróbált eközben tengeri haderőre is szert tenni,¹⁸⁰ és ez ügyben Velencéhez fordult, a köztársaságnak tett korábbi szolgálataira apellálva,¹⁸¹ ám két felszerelt hajóra irányuló kérését az Adria némileg megtépázott királynője 1382 júliusában még nem merete teljesíteni.¹⁸² Nagy Lajos halála után azonban a köztársaság egyre nyíltabban támogatta balkáni szövetségését: 1383. március 8-án megengedte egy velencei polgárnak, hogy tengernagyként Tvartkó szolgálatába lépjen;¹⁸³ kevésbé később, március 27-én hozzájárult, hogy az imént kinevezett tengernagy a – máskülönben velencei polgárjoggal rendelkező – bosnyák uralkodó számára egy felszerelt gályát vásárolhasson;¹⁸⁴ négy hónapra rá, július 30-án ünnepélyes oklevélben garantálta a nemes polgárait megillető jogok összességét Tvartkónak és utódainak;¹⁸⁵ 1383. október 5-én pedig már két gálya saját pénzén való építtetését engedték meg „tiszteletre-méltó polgártársuknak”.¹⁸⁶ Minden bizonnyal igaza van Pór Antalnak, aki Tvartkó magyar területekre esetlegesen emelendő igényében, illetve ez igény hallgatólagos támogathatóságában látja az okát annak, hogy Velence 1383. július 6-a és 26-a között elállt attól a korábban általa tervezett szövetségtől, melynek tartalma az Adrián lévő magyar és velencei birtokok közös védelme lett volna.¹⁸⁷

Az eddigiek alapján tehát jó okkal feltételezhető, még ha nem is bizonyítható, hogy az addigi sikereitől vérszemet kapott, a királynőktől nem tartó, Velencének legalábbis semlegességében bízó bosnyák uralkodó szerencsét próbált Dalmáciában, és Palisnaival sikere volt. Ha így is történt, Tvartkó alighanem csak titokban – talán magas méltóságok, talán egyebek ígéretésével – lázíthatta fel a vránai perjelt, mert Paulus de Paulo, aki pedig máskor részletesen beszámol bosnyák csapatoknak a környéken való megjelenésé-

¹⁸⁰ KLAJČ/BOJNIČIĆ 209–210.

¹⁸¹ A chioggiai háborúban – Velence akkori cattarói várnagyának jelentése szerint – a város megvédése a Tvartkótól emberben és élelmiszerekben kapott jelentős segítség révén történhetett meg („*mediante subventionē sua sustinuit locum*”; ACTA EXT. III. 479.).

¹⁸² ACTA EXT. III. 484.

¹⁸³ ACTA EXT. III. 497–498.

¹⁸⁴ ACTA EXT. III. 498.

¹⁸⁵ ACTA EXT. III. 521–522.

¹⁸⁶ „*honorabili civi nostro*” (ACTA EXT. III. 526.). A tiszteletre méltó polgártárs fegyverkezhetnékje azonban alighanem meghaladta anyagi lehetőségeit, mivel 1384. december 22-én komolyan figyelmeztetnie kellett őt Velencének, hogy gondoskodjon azon összeg megfizetéséről, mellyel kapitányának, azaz kinevezett tengernagyának tartozik; ez utóbbi jó ideig türelmesen várt kielégítésére, Tvartkó ügyeit intézve azonban olyan súlyos adósságokba verte magát Velencében, hogy már-már a börtön fenyegeti (ACTA EXT. III. 548–549.). – A budai udvar természetesen aggodalommal figyelte Tvartkó maritimizálódását, a leendő bosnyák flotta kiépítésében Velence részvételét firtató követségének azonban a köztársaság azon 1384. június 14-éről származó válaszával kellett beérnie, miszerint a két gályát ugyan valóban Velencében építették, de azokat ott felfegyverezni semmiképp sem fogják; a velencei tengernagyak pedig parancsba fogják adni, hogy a magyar területekkel és alattvalókkal ugyanúgy bánjon, mint a velenceiekkel (ACTA EXT. III. 538–539.).

¹⁸⁷ PÓR: ERZSÉBET 906–907., vö. ACTA EXT. III. 516–518., 520–521.

ről,¹⁸⁸ most semmiféle boszniai kapcsolatról sem tud, másfelől pedig Erzsébet-ről is nehéz elképzelni, hogy bosszútalan hagyta volna unokatestvére nyílt agresszióját.

Az eseményeket Palisnai oldaláról megérteni próbálva több-kevesebb valószínűséggel megint csak Tvartkó személyéhez jutunk el. A perjelről ugyanis sok rosszat el lehet mondani, nagyrészt teljes joggal, de semmi okunk sincs őt örülni tartani; márpedig minden – valós és átvitt értelemben vett – *Hinterland* nélkül fellázadnia örütség lett volna.¹⁸⁹ E ponton meg kell jegyezni, hogy Cudar Péter feljebb tárgyalt esetében ugyan nincs nyoma külföldi szövetségesnek, de az a lázadás sok és lényeges vonásban tért el a vránaitól: Cudar Péter közvetlenül Nagy Lajos halála után lépett fel, valószínűleg országos elégedetlenségre számított Mária megkoronázásával kapcsolatban, és tekintélyes báróként részt kívánt venni, méghozzá valószínűleg döntő részt az országos események irányításában; ezzel szemben Palisnai már a nőuralom konszolidációja után lázadt fel, és jóval súlytalanabb személyiségként, ráadásul az ország periferiáján megmaradva nyilván nem hihette, hogy az országlakosok tömege fog felsorakozni mögötte – tehát külső segítségre szorult. Minthogy a nápolyi Anjouk aktivizálódásáról ekkor még nem beszélhetünk, Velence pedig, mint láttuk, egyelőre óvatos volt Magyarországgal szemben, így ezt a külső segítséget a perjel csak a felemelkedőben lévő kettős balkáni királyság agilis uralkodójától kaphatta, illetve remélhette, akinek hatalma egyébként Vránából nézve óhatatlanul nagyobbnak kellett, hogy tűnjön a valóságosnál, arról nem is beszélve, hogy Budán mit tarthattak Boszniáról.¹⁹⁰

A fentebbi megfontolások még fokozottabban érvényesek az 1384. júliusi zárai összeesküvésre: egyéb híradás és potenciális külső segítség hiányában itt is Tvartkó machinációit gyaníthatjuk az események mögött. Ezekről, mármint az eseményekről Paulus de Paulo a tőle szokott részletes pontossággal számol be: július 8-án fedezték fel az – ahogy forrásunk nevezi – árulást, elfogott résztvevőit 11-én, reggel 9 óra tájban – valószínűleg ló farkához kötve – végighurcolták a városon, majd a város főterén lenyakaszták őket, hulláikat pedig estig a vesztőhelyen hagyták.¹⁹¹

¹⁸⁸ PP 11.

¹⁸⁹ Valószínű, hogy az általánosan elterjedt feltételezésnek megfelelően (vö. FÜGEDI: KÖNYÖR. 63.) Vrána kapitulációja után Palisnai Tvartkóhoz menekült.

¹⁹⁰ Bár egy emberöltővel későbbi történet, mégis jól példázza a bosnyákok mértéken felüli lenézését Csupor Pál bán szomorú esete, aki a magyar udvarban Hervoja bosnyák alkirályt mérsékelt udvarképessége kritikájaképp jobbára csak ökörböggéssel üdvözölte, és aki ezért utóbb szörnyű halállal lakolt: 1415 júliusában Doboja vára alatt Hervoja fogságába esett, az pedig öt bosszúból ökörbőrbe varratta, biztatván, hogy ő, aki emberbőrben is ökörként böggött, tegye ezt most már az ökör bőrében. (THURÓCZY 224.)

¹⁹¹ „Die 8. mensis iulii revelata fuit proditio, quam volebant facere Zaninus draperius, Dancarolus cognatus eius et Petrus Franchalanca una cum Miscolo Milesich. Die 11. dicti mensis praedicti Zaninus, Dancarolus et Petrus in hora tertiarum fuerunt trassinati per civitatem et capita eorum fuerunt amputata in platea laedrae et corpora ipsorum, separata a capitibus, ibi steterunt per totam diem usque vespas.” (PP 8.)

Az nyilvánvaló, hogy politikai indíttatású konspirációról, nem pedig valamiféle szociális gyökerű elégedetlenségről volt szó. Ékesen bizonyítja ezt mindenekelőtt a kivégzettek vagyoni helyzete: Petrus Franchalanca konfiskált ingatlanait – talán áron alul – 748 dukátért, a kelmekereskedő Zaninus házát 800 dukátért, rokona 60 holdnyi földjét pedig 363 dukátért árverezték el: nem kimondottan éhséglázadókra valló adatok.¹⁹² Jellemző az is, hogy egy héttel a kivégzés után Szentgyörgyi Tamás dalmát-horvát bán esküt vett ki a város előkelőitől hűségükről, pontosabban a közte mint bán, illetve a város közt fennálló, a magyar Szentkorona és a királynők iránti hűségre irányuló szövetségre esküdtek meg kölcsönösen.¹⁹³ Végezetül pedig, ha egyáltalán merülhet fel kétség e tárgyban, azt eloszlathatja az a tény, hogy az összeesküvőket Zarában a magyar királyi felség és a város iránti hűtlenséggel, illetve hazaárulással vádolták.¹⁹⁴

Hogy a magyar királyi felség elárulását a zárai polgárok nem szigorúan csak egymás közt és csakis önnönmagukra számítva főzték ki, magában véve is kézenfekvő; emellett szól továbbá az is, hogy a Paulus de Paulo emlegette negyedik összeesküvőt, Miscolus Milesich-et nem fogták el, azaz ő valószínűleg nem is volt zárai polgár. Minthogy pedig különösebb történeti szerepet nem játszó személyiségről van szó, így fölöttébb valószínű, hogy ő sem saját szakállára uszította a dalmátokat, hanem inkább valamely külső hatalom összekötőjét láthatjuk benne, e külső erő pedig annál is inkább a megerősödött bosnyák királyságban keresendő, mivel a zárai összeesküvők nem álltak kimutatható kapcsolatban más magyar alattvalókkal. Hóman és Fügedi ezzel ellentétes feltételezése – vagyis hogy Csáktornyai Lackfi Istvánt hűtlenné nyilvánították volna az udvarban és helyébe Szentgyörgyi Tamást küldték volna a lázadás leverésére¹⁹⁵ – az időpontok elnézésén alapulnak: Szentgyörgyi Tamás, az új dalmát-horvát bán Paulus de Paulo szerint már 1384. május 15-én megérkezett Zarába,¹⁹⁶ az összeesküvésre pedig, mint láttuk, csak július 8-án derült fény.

Az udvar elleni első lázadásokról szólva meg kell említeni, hogy bár nem túlzottan valószínű, de a korszak – elsősorban az elbeszélő kútfők terén megnyilvánuló – viszonylag gyenge forrásadottságai mellett nem is zárható ki egyéb lokális felkelések szerveződése. Úgy tűnik azonban, hogy még ha kerülne is elő valamely további zendülésre utaló adat, a Nagy Lajos halálára következő első két év összképét nagy mértékben ez sem módosíthatná: a nőuralom

¹⁹² KLAÍČ–PETRICIOLI 354.

¹⁹³ PP 8-9.

¹⁹⁴ Petrus Franchalanca-ról: „*infidelis regie maiestatis Vngarie et comunis Jadre ac proditoris patrie*” (KLAÍČ–PETRICIOLI 354.).

¹⁹⁵ HÓMAN 315. és FÜGEDI: KÖNYÖR. 67.

¹⁹⁶ „*Die 15. madii applicuit Iadram novus banus dominus comes Thomasinus de Sancto Georgio.*” (PP 8.) Szentgyörgyi Tamás egyébként már 1384. április 3-án kimutatható dalmát-horvát bánként, ld. jelen munka archontológiai fejezetében az ENGEL: ARCH. I. 24.-hez írtakat.

népszerűtlensége, általánosnak nevezhető el nem fogadottsága már az eddigi-
ekből is revelálódik, ugyanakkor az eddig ismert esetek szeparáltsága, főként
pedig az 1384 augusztusában manifesztálódott lázadás meglepetésszerű és
átütő hatása arról tanúskodik, hogy az országos belháború ekkor az udvar
számára váratlanul, a korábbi felkelésekkel pedig – legalábbis organizatórikus
– összefüggésben nem állva tört ki.

A belháború kezdete

Rátérve Erzsébet királyné és az uralmával elégedetlen elemek egész or-
szágra kiterjedő konfliktusának tárgyalására, szerencsés véletlennek kell mi-
nősítenünk, hogy a kor politikai történetéről rendelkezésre álló források kínál-
ta kevés biztos fogódzó egyike épp a nyílt konfrontáció kezdetének időpontja:
1384 nyarának vége. Erzsébet ekkor, 1384. augusztus 14-én, több levélben
tudatta híveivel, hogy ellenségei szervezkedni kezdtek ellene, és mivel két
ilyen, az ország két átellenes csücskébe, Zágrábba és Szabolcsba küldött levél
fennmaradt,¹⁹⁷ feltételezhető, hogy több is keletkezett, csak kizárólagos
aktuálpolitikai jelentőségük miatt nem tartották megőrzésre érdemesnek őket.
Rögtön ezen a ponton azonban több kérdés is felmerül, amiket teljes bizton-
sággal nemigen lehet megválaszolni.

Először is: mit keresett Erzsébet Temesvárott? Fügedi szerint, úgy lát-
szik, a királyné temesvári tartózkodásának oka csupán „Erzsébet nyugtalan
vándorlása az országban”, legalábbis ezen kívül semmi más magyarázattal
nem próbálkozik.¹⁹⁸ Ezt a behízeltően egyszerű megokolást azonban némi-
képp kétségesse teszi, hogy Garai Miklós nádor 1384. június 30-án hadba
szólítja ifjabb Losonci Lászlót,¹⁹⁹ s így a temesvári kiruccanás hadjáratnak
tűnik. A hadbahívó üzenetből sajnos nem derül fény az ellenség kilétére,²⁰⁰ de
mivel az augusztus 14-i királynéi levelek tartalmazzák Erzsébet potenciális
belföldi ellenfeleinek nevét, és ezek a levelek nyilvánvalóan a hirtelen érkezett
hír hatására küldettek szét az országban, azt kell gondolnunk, hogy az udvar
által mozgósított haderő külellenség ellen vonult.²⁰¹ Maga a részben levelek és
hírvivők útján, részben személyes agitáció révén folyó, de – legalábbis Erzsé-
bet levele szerint – konkrét fegyveres akcióra nem irányuló szervezkedés ténye
is inkább az összeesküvőknek a központi haderő tervezett távollétében

¹⁹⁷ O 213. és O 214.

¹⁹⁸ FÜGEDI: KÖNYÖR. 48. ill. 68.

¹⁹⁹ O 182.

²⁰⁰ Csak annyit ír, hogy „ad bellum eatis”.

²⁰¹ 1384. augusztus 24-i kelettel a Demeter bíboros őrizetében lévő nagypecsét alatt Eszter-
gomban kel Mária perhalasztása Himfi Miklós fiai: Benedek és Basilius javára „propter
presentis exercitus nostri contra quosdam regni nostri emulos motio[nem]” – a háború ténye tehát
biztos, de az ellenség itt is csupán sztereotip megnevezéssel fordul elő (O 221.).

megnövekvő bátorságára utal, semmint arra, hogy már ellenük vagy valamelyik szövetségesük ellen indult volna az udvar.²⁰²

A Temesvárról elérhető két ellenfél közül Havasalföld tűnik valószínűbbnek. Ennek a XIV. századi Magyarországhoz fűződő kapcsolatairól írt magyar és román művek inkább csak Nagy Lajos haláláig tárgyalják a viszony alakulását,²⁰³ némely adatmorzsák alapján azonban monografikus feldolgozottság hiányában is feltételezhető, hogy történhetett valamiféle provokáció a kis oláh vajdaság részéről. Itt elsősorban nem Thuróczynek – magában véve ugyan logikus, de a szerző egyéb pontatlanságai és a nőuralmat határozottan, mármár fóbia szintjén elutasító elvi beállítódása mellett éppen nem kétségtelen hitelű – azon tudósítása érdekes, miszerint Moldva és Havasalföld az asszonyi kormányt megvetve fordultak volna Magyarország ellen,²⁰⁴ hanem inkább egy okleveles *narratio*. Ez utóbbi Mária királynő 1384. január 19-i, Csernarékai Miklós fia: Márton mester részére kiadott adománylevelében található: esze-

²⁰² Fügedi ugyan ír olyat, hogy 1384 nyarán „az országon belüli lázadók ellen kellett hadba hívní a nemességet”, de sem azt nem adja meg, miből gondolja, hogy belső ellenségről lett volna szó, sem pedig Erzsébet temesvári tartózkodásával nem hozza kapcsolatba a csak *per tangentem* megemlített háborút (FÜGEDI: KÖNYÖR. 66.). A jelen munka alapjául szolgáló doktori disszertáció munkahelyi vitáján Engel Pál felvetette azon lehetőséget, miszerint Erzsébet és az udvar már a lázadásra reagálva mintegy támaszpontul szemelték ki Temesvárt, mint annak idején I. Károly. Ez igen valószínűtlennek tűnik. Először is míg Károly királynak jó okai voltak székhelyét délre áthelyezni (ld. ENGEL: KÁROLY 108–109.), és ez a döntése tartósnak is bizonyult, addig Erzsébet és az udvar a tárgyalt időszakban csak ez egyszer tűnnek fel Temesvárott, később soha, még akkor sem, amikor Zsigmond északnyugati fenyegetése szinte kínálta volna a délkeleti bázis kialakítását. Még súlyosabb ellenérv, hogy a lázadásnak konkrét bizonyítékát Engel sem ismeri az 1384. augusztus 14. előtti időből, csak az elégedetlenség olyan jeleit, mint amilyen az erdélyi nemesség már 1384-ben megállapítható szervezkedése (erről jelen munkában alább lehet olvasni), illetve a Mária királynő 1384. június 22-i dekrétuma (O 176.) által feltételezhető feszültség. Az előbbinek azonban nemcsak, hogy nem mutatható ki Erzsébet királyné és Garai Miklós kormányzata elleni irányultsága, különösen nem olyan, ami az udvart 1384 augusztusára Temesvárra űzhette volna, hanem éppenséggel az erdélyieknek – legalábbis 1384 nyarának derekára kialakult – udvarhűségéről van pozitív bizonyítékunk, amennyiben Erzsébet királyné 1384. július 1-jén, az erdélyi nemességhez intézett levelében (O 183.) még köszönetet is mond nekik a vele és gyermekeivel szemben tanúsított hűségükért. Mária királynő dekrétuma, az 1351-es törvények megerősítése, bizonyára a közneemesi tömegek nyugtalanságának leszerelése céljából adatott ki, de pontosan kiadása mutatja, hogy az udvar ezt a nyugtalanságot politikai eszközökkel és nem katonai erővel kívánta kezelni. Minthogy tehát a köznemesség lázadásáról 1384 nyarán nem beszélhetünk, és ha lett volna ilyen, akkor sem valószínű, hogy ez ellen az udvar Temesvárra menekült volna; továbbá mivel a későbbiekben jelentős szerepet játszó személyek – Erzsébet szempontjából nézett – hűtlensége szemmel láthatóan csak augusztus 14-én lett nyilvánvalóvá az anyakirályné előtt, ezért valószínűbbnek tűnik, hogy az udvar által tervezett hadjárat külső ellenség ellen irányult.

²⁰³ Így jár el, már művének címe szerint is, Pataki József (PATAKI) és a gyakorlatban – az 1386-os események felszínes, csupán a forrásokban felbukkanó oláhokra koncentráló bemutatása mellett (HOLBAN 258–260.) – Maria Holban is.

²⁰⁴ „... dum res Hungarice femina duce gravi fluctuabant guerra, Molduani pariter et partes Transalpine reginali dedignato sceptro necdum respicientes regi Sigismundo favebant.” (THURÓCZY 209., 19–21. sor.)

rint Márton mester különösen a Mária királynő és országa ellenségeitől korábban ostromolt Szörény vár megvédése során tanúsította azon szolgálatokat, melyekkel a királynő adományára érdemessé tette magát.²⁰⁵ Ha a Mária oklevélben az ostrom idejének megjelölésére használt „*pridem*” kifejezés nem a túlzottan távoli múltra utal, és az oklevél szövegének megfelelően Szörényt nem Lajos király, hanem Mária királynő ellenségei ostromolták, akkor a Garai vezette udvar előtt – kül-, de elsősorban talán belpolitikai szempontokat figyelembe véve – csak egyetlen lehetőség maradt: keményen megtorolni az országot ért támadást. A hadjárat aztán, úgy tűnik, pont azon alattvalók hátországi szervezkedésének napvilágra kerülésével hiúsult meg, akiknek elkápráztatása az akció egyik célja lehetett.

Azt is jó volna tudni, hogy miért pont ekkor tört ki a lázadás. Ha a fentiek helytállóak, úgy természetesen a lázadás alkalmá – vagyis az udvar által mozgósítható haderő tervezett távolléte – adottnak vehető; de ez még nem magyarázza meg, hogy mi váltotta ki ekkorra azt a feszültséget, ami kirobbantotta a felkelést, és ami már – legalábbis közvetetten, a levezetésére tett kísérlet alapján – két hónappal korábról is kimutatható. Az 1384. júniusi országgyűlés egybehívásáról van szó,²⁰⁶ ami egyértelműen az udvar lépéskényszeréről tanúskodik. Erzsébet királyné hatalmi arroganciájától ugyanis semmi sem állhatott távolabb, mintsem hogy az Anjouk kemény, szinte minden rendi és demokratikus elemet elfojtó, illetve nélkülöző – Magyarországra nézve egyébként igen áldásos – tekintély- és parancsuralmi rendszerétől önként eltérjen, és több mint három évtized gyakorlatával szakítva összehívja az országgyűlést, amin aztán 1384. június 22-én Mária nevében megerősítették Nagy Lajos 1351-es dekrétumát. A dolog célja nyilvánvalóan a nemesség megnyerése lehetett, de miért épp most kellett ennek sorra kerülnie? Természetesen lehetséges, hogy egyszerűen ekkorra telt be a pohár; a döntő momentum azonban nagy valószínűséggel a francia házasság tervének kitudódása volt.

A VI. Károly francia király öccse, Lajos orléans-i herceg és Mária között tervezett, majd 1385-ben *per procuracionem* meg is kötött házasság²⁰⁷ jelentőségét általában és alighanem a felkelés kitörésének szempontjából is röviden, de valószínűleg méltatta Hóman Bálint.²⁰⁸ Mind kül-, mind belpolitikailag katasztrofális lépés volt: három hatalmas ellenséget szerzett az udvarnak és az országnak, valamint igen nagy belső meghasonlással fenyegetett – és végül azzal is járt –, anélkül, hogy valamiféle kézzelfogható hasznot jelentett volna. Mint-hogy a franciák a *schismaticus* ellenpápát támogatták, a terv szembeállította Magyarországot a Szentszékkal; mivel a Nápolyban magyar segítséggel trónra került Kis Károlynak, Nagy Lajos másodfokú unokatestvérének és udvarában

²⁰⁵ O 55.: „*specialiter in tuitione et custodia castri nostri Zeuryn vocati, quod pridem per quosdam nostros et regni nostri emulos obsessum habebatur*”.

²⁰⁶ Vö. O 176.

²⁰⁷ WENZEL: MÁRIA PER PROCURA 119–120.

²⁰⁸ HÓMAN 314–315.

nevelt hajdani kedvencének legnagyobb ellenségei a franciák voltak, jelesen a kiszemelt férj nagybátyja, a majd csak 1384. szeptember 20-án elhalálozó Anjou Lajos herceg, így a tervezet a nápolyi király érdekeit és jogait sértette, és szükségszerűen ellenségévé tette a Magyarországon – mint utóbb Erzsébetnek meg kellett tapasztalnia – rendkívül népszerű uralkodót; végül pedig Zsigmond elutasítása természetesen a német-római királyi címmel ékeskedő és a Birodalomnak épp keleti tartományában, Cseh- és Morvaországban akkor még igen erős Luxemburgok beavatkozását kellett, hogy kihívja. A terv egyébként 1384 nyarára alighanem köztudottá vált, mert Garai Miklós nádor, nyilván ezen frigy létrejöttén buzgólkodva, már 1384. március 7-ére érdemessé tette magát a francia királyi tanácsosi címre.²⁰⁹

Hogy a fenti veszélyek tudata mennyire hatotta át a lázadókat, nem tudjuk. Hóman Bálint az „ifjabb Lackfi István személyében” bevallottan „a nagylajosi lovagkor megtestesítőjét”²¹⁰ látta és láttatta, és talán igaza is volt. Annyit mindenesetre meg kell jegyezni, hogy az esetlegesen beteljesedő francia házasság igen kedvezőtlenül hatott volna az Erzsébet kegyétől távol eső, és éppen nem érdemtelen bárók valamint atyafiságuk pályafutására: a fent említett francia kitüntetés, ha ismertté vált Magyarországon, intő jelként szolgálhatott, de ha nem, a tendencia akkor is napnál világosabb volt, hogy a világvégéről idecsöppent, magyarul sem beszélő, az ország szokásait – és itt most nem csak az ősi törvényeket, illetve szokásjogot, hanem elsősorban a Nagy Lajos uralmának végére kialakult, a jelentős bárói familiák uralkodói kegytől függő, mégis bölcsen kiegyensúlyozott szerephez és hatalomhoz juttatásán nyugvó kormányzati rendszert értve ezalatt – hírből sem ismerő, az ország-lakosok érdemeit pedig épp csak Garai híradásából ismerő jövevény, ha regnálni kezd, kizárólag Garaira és a hozzá közel állókra fog támaszkodni.²¹¹ Mivel a fenyegető új helyzet egyszerre sértette az ország és a legjelentősebb ország-lakosok érdekeit, mivel jog- és igazságérzet, reálpolitikai megfontolások és országféltés egyfelől, valamint sértett hiúság, önzés és egyéb kicsinyes szempontok másfelől mind egy irányba mutattak, így az Erzsébet ellen lázadók fellépése mögött tetszés szerint kereshet ki-kí bármilyen motivációt.²¹²

²⁰⁹ O 80.

²¹⁰ HÓMAN 632. Nem teljesen egyértelmű, melyik Lackfit érti: bár Simontornyai volt az ifjabb, de valószínűleg Csáktornyairól van szó, akivel Hóman többet foglalkozik, és akinek apját szintén Istvánnak hívták.

²¹¹ Garai Miklós mértéktartására pedig nem lehetett számítani: 1383. január 16-án (O 17.), majd 1384. április 4-én is (O 106.) a pozsonyi polgárok pártfogójának jelölteti magát Mária királynővel, ami a tárnokmester Zámbo Miklósnak legalábbis presztizsveszteséget jelentett; ez utóbbi az első oklevélben *relator*-ként még szerepel, a másodikban már úgy sem.

²¹² Mindenik embernek a lelkében dal van

és a saját lelkét hallja minden dalban.

És akinek szép a lelkében az ének,

az hallja a mások énekét is szépnek. (BABITS: A MÁSODIK ÉNEK 85.)

A bárói csoportosulások

A királynők ellen lázadó vagy hűségükön megmaradó bárókat Hóman Bálint óta három politikai csoportba szokás sorozni. Elsőként ő tett határozott különbséget – mint majd látjuk, talán kissé túlzottan is határozottat – Lackfiék és Horvátiék politikája közt, és a köztük beállott meghasonlás idejét is nagyjából helyesen határozta meg. Hóman „hármass pártalakulás”-ról²¹³ beszél, méghozzá úgy, hogy 1384 nyarán még csak egy, az udvarral szemben egységesen fellépő ellenzéki mozgalmat ír le, aminek élére Csáktornyai Lackfi Istvánna, Szécsi Miklóssal, Zámbo Miklóssal, Kaplai Jánossal, Telegdi Miklóssal, Simontornyai Lackfi Istvánnal, Cudar Péterrel – azzal, aki a valóságban akkor már börtönben volt – és testvéreivel valamint Kanizsai Miklóssal együtt Horváti Jánost állítja; ez a mozgalom nála majd Mária francia házasságának megkötése után szakad két pártra, úgy, hogy a Zsigmond útját egyengető Lackfiékról leválnak a nápolyi orientációjú Horvátiak.²¹⁴

A fenti – az akkori forrásadottságok mellett szükségszerűen inkább Hóman páratlan történeti érzékére és intuíciójára, semmint oklevelekre támaszkodó – koncepció több helyes elemet tartalmazott, és természetesen némely téveset is: ez utóbbiakat jobbra az egyes szövetségek személyi összetételével és politikai célkitűzéseivel kapcsolatban. A későbbi kutatás azonban ahelyett, hogy Hóman elméletét korrigálta volna, inkább csak rontott rajta: Bak János már 1383-ban az udvarral szemben álló bárók két pártjáról beszél, Károly oldalán a déli területeket és Horváti Pál zágrábi püspök atyafiságát vonultatva fel, míg a Zsigmond-pártiakat nem ismeri,²¹⁵ Fügedi Erik pedig annyiban módosítja Hóman nézeteit, hogy a pártalakulás folyamatát szintén korábbi időre teszi, amit a francia házasság terve csak meggyorsított, illetve bevezeti – talán Hóman finom körülírásait egyszerűsítendő – a konzervatív párt fogalmát.²¹⁶

Ezekkel a politikai helyzetleírásokkal kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy maga a párt kifejezés használata is kissé anakronisztikusnak tűnik, a konzervatív jelző még kevésbé szerencsés, és az 1385. május 16-a – sőt, talán 1386. február 7-e – előtti időre vonatkoztatva a hármass szám sem helytálló. Ami a bárók és csoportjaik konzervatív megjelölését illeti, feltűnő, hogy hiányzik a *fundamentum divisionis*: ideológiai alapon nemigen lehet különbséget tenni a különböző bárói csoportok között, és így ez a kifejezés semmiféle karakte-

²¹³ Alfejezetcím Hómannál: HÓMAN 316.

²¹⁴ HÓMAN 315–318.

²¹⁵ „eine andere, territorial und familienmäßig nicht so klar bestimmbare Baronengruppe” – írja az utóbbiakról (BAK: KÖNIGTUM 25.).

²¹⁶ FÜGEDI: KÖNYÖR. passim, főleg 67. és 76.

risztikummal nem bír.²¹⁷ Pártokról a mai olvasó óhatatlanul olyan politikai képződményekre asszociál, amelyek állítólag – és a parlamentáris demokrácia virágkorában talán valóságosan is –, szignifikánsan eltérő programok mentén kristallizálódtak, esetleges és változó személyi összetétellel és vezetéssel. A XIV. századi Magyarországon azonban, a köz- és magánszféra teljes összemosódása korában²¹⁸ a személyiség feltétlen prioritást élvezett az intézményszerűséggel szemben. Szinte biztos, hogy a sokszor rokoni kapcsolatokról is erősített, vagy éppen azok által létrehozott szövetségbe²¹⁹ tömörült bárók tűztek maguk elé közös célt, és nem a célra felfigyelve kapcsolódtak valamely csoportosuláshoz.²²⁰

Mármost ezekre a csoportosulásokra szociológusok, politológusok, kultúrantropológusok és a média szakembereinek segítségével bizonyára lehetne találni frappáns, szokatlan, teljesen interdiszciplináris és forrásközei emberre elidegenítőleg ható kifejezést,²²¹ de megvan annak is az előnye, ha a korabeli terminusnál, a ligánál maradunk. Így például megfigyelhetjük, hogy azon négy oklevél, amely a lázadók szövetségi hovatartozását említi,²²² nemcsak 1384-ben, de 1385-ben is együtt említi a korábbi szakirodalomban két külön párt-hoz sorolt bárókat. Igaz, hogy három esetben ellenségeik, Erzsébet és Garai minősítik őket *colligati*-nak, de a lázadók 1385. május 16-i oklevelének *intitulatio*-ja Horváti Pál zágrábi püspök, [Csáktornyai Lackfi] István volt vajda, Szécsi Miklós régebbi országbíró, [Horváti] János korábbi macsói bán, Zámbo Miklós hajdani tárnokmester és hajdani Dénes vajda fia: [Simontornyai Lackfi] István megnevezése után a „*ceterique barones, fratres, proximi, amici, socii et adherentes nostre lige*” kitévelt tartalmazza – tehát ők maguk is ligatársaknak

²¹⁷ Ha Csáktornyai Lackfi Istvánt, Szécsi Miklóst és Zámbo Miklóst azzal különböztetjük meg Garai Miklóstól és Horváti Jánostól, hogy az előbbieket a konzervatívok, akkor az utóbbiak számára miféle, a konzervativizmussal kommenzurábilis jellegzetességet tudunk kiötlöni? Újítóknak, szocialistáknak, szabadelvűeknek stb. csak nem nevezhetjük őket. Ha mindenképp ragaszkodunk újkori politológiai terminusok használatához: tulajdonképp ki nem volt konzervatív a XIV. század végén Magyarországon? Biztos, hogy mindenki a boldog emlékeztető Lajos és esetleg Károly királyok, valamint a Magyarország szent királyai (vö. DEÉR: ÁRPÁDOK *passim*) alatti régi jó állapotok visszaállítására törekedett.

²¹⁸ Elég olyan közismert dologra gondolni, mint pl. a *familiaritas* intézménye, aminek révén teljesen természetesnek számított, hogy valamely nagyúr jámbor szolgája ura pályafutásától függően földrajzi és átvitt értelemben is a legváltozatosabb területeken tűnjön föl, vagy pedig azon bevett szokást tekinteni, hogy nemcsak a hivatali ügyintézés során keletkezett iratokat kezelték együtt a családi anyaggal, hanem a hivatali bevételeket is a magánjövedelmekkel (ez utóbbira ld. ENGEL: HONOR, VÁR, ISPÁNSÁG 890–893).

²¹⁹ Ld. pl. Garai Miklós és Treutel János megegyezését 1385. május 17-éről. (O 394.)

²²⁰ Fügedi utóbb maga sem tartotta szerencsésnek a párt szó használatát, mégis kitarított mellette: FÜGEDI: POZSEGA 154–155.

²²¹ Mint ahogy ez Fügedinek sikerült a „klán” szó bevezetésével és a nemzetség, vérség, atyafiság stb., a forrásokban és az antefügediánus szakirodalomban gyökerező terminusok kiküszöbölésével (pl. FÜGEDI: ELEFÁNTHYAK *passim*). A kezdeményezés nem aratott osztatlan sikert: KUBINYI: KARÁCSONYI-UTÓSZÓ 1415–1417.

²²² O 213., O 214., O 392. és O 393.

nevezik önnönmagukat.²²³ Fügedi az 1384-es együttemlítést úgy kommentálja, hogy „a két főúri párt közeledett egymáshoz”;²²⁴ állításával szemben azonban – azon túl, hogy a két külön szövetségnek sem krónikás, sem okleveles említése nem maradt fenn, ami forrásaink hézagossága mellett semmi esetre sem jelenthet döntő cáfolatot – bizonyos pozitív adatok is felmerülnek.

A Horvátiéktól állítólag különböző Lackfi-ligának – Fügedi konzervatív pártjának – ismertetőjele, Hóman és az utána írók szerint, a Zsigmond-pártiság volt.²²⁵ Ezzel a felfogással a kisebbik probléma az, hogy túl bőven számítja a szövetség tagjait. Feljebb már láttuk, hogy Hóman – alaptalanul – Cudar Péter Zsigmond melletti fellépésével magyarázza annak bukását, és – még alaptalanabbul – az 1384-es ellenzéki mozgalom élére helyezi az akkor éppen börtönében senyvedő exvajdát. Alaptalannak tűnik azonban Kaplai János és Dezső ligatársi megjelölése is, akiket Hóman,²²⁶ majd útutána Bertényi is²²⁷ Lackfiék szövetségesének tételez fel. Először is nem szerepelnek Garai Miklós 1385. május 16-i oklevelében,²²⁸ ahol pedig a náluk sokkal fajsúlytalanabb Gorbónoki László és Besenyő János is név szerint előfordulnak az – állítólag megbékélt – ellenség taxatív felsorolásában. Úgy tűnik azonban, hogy nem is szerepelhetnek, mert viszonyuk a nádorhoz nem ellenséges, hanem inkább szívélyes volt, legalábbis Garai 1384 júniusában, majd 1385. május végén Kaplai János testvéri kérésére enged el bírságot.²²⁹ Kaplai János és Dezső természetesen nemcsak Garai Miklós, hanem a királynők előtt is kedvesek voltak, amit Kaplai János Mária királynő oklevelén előforduló relatori szereplésén túl²³⁰ Erzsébet-től és Máriától kapott adományaik is bizonyítanak: ilyenekben a nőuralom békés és zaklatottabb periódusaiban egyaránt részesültek.²³¹ Az udvarral szembeni lojalitásukat legszemléletesebben talán az az oklevél illusztrálja, melyben a Garaihoz és a királynőkhöz közel álló idősebb (Dezsőfi) Losonci Lászlóval közösen kérelmezik – és feltételezhetően nyerik is el – Máriától valamely rabló birtokait.²³² Jellemző még II. Károlynak azon két oklevele is, melyek egyikében a király előtt Szécsényi Simon felhatalmazza testvérét: Frankot és Kaplai Dezsőt, hogy a Csehországban Cwar-i Pan-nak mondott Péter fogságában raboskodó rokona, Ilswa-i Péter fia: Leusták kiszabadítására Csehországban 32

²²³ O 393.

²²⁴ FÜGEDI: KÖNYÖR. 71.

²²⁵ Például Mályusz Elemér nem indokolt kijelentése szerint is „a Laczkfiak mint a Luxemburgi-orientáció hívei Máriának Zsigmonddal való egybekelését szorgalmazták” (MÁLYUSZ: THURÓCZY 103.).

²²⁶ HÓMAN 316.: „Lackfi–Szécsi–Cudar–Kaplai-párt”.

²²⁷ BERTÉNYI: ANJOUK 242.: „Lackfi–Szécsi–Zudar–Kaplai-liga”.

²²⁸ O 392.

²²⁹ O 180. „ad fraternalem petitionem domini Iohannis, pridem regni Ruzye voyvode” ill. O 400. ugyane szavakkal, csak „Ruzie” és „voyvode” írásmóddal.

²³⁰ O 184. „Relatio Iohannis condam voyvode Ruscie germani archiepiscopi.”

²³¹ Ld. O 145. és O 146. (1384. május 25.); O 502. (1385. november 13.); O 613. és O 616. (1386. március 25. és 26.).

²³² Csonka oklevél: O 218.

ezer aranyforint értékben bírt várait, városait és falvait kössék le Leusták kiszabadítására,²³³ illetve a másik, melyben Ilsvai Leusták felesége, kiskorú fia: György, továbbá Kaplai János országbíró és Kaplai Dezső királynéi lovászmester kötelezik magukat, hogy míg [Szécsényi] Simon mesternek vissza nem szerzik az Ilsvai Leusták kiszabadítása érdekében a Simon mester csehországi örökségéből lekötött várakat, városokat és falvakat, addig valami módon saját birtokaiknak egy, a ténylegesen lekötött csehországi birtokoknak megfelelő részét adják neki biztosítékkul.²³⁴ A dolog két szempontból is jelentős Kaplaiék politikai kötődése szempontjából: először is a Szécsényiek a maguk részéről szintén a királynék megbízható hívei voltak,²³⁵ másrészt pedig Ilsvai Leusták csak Zsigmond ellen harcolva eshetett cseh fogságba.²³⁶ Nem problémamentes továbbá Telegdi Miklósnak Lackfiék ligájába sorolása sem. Valószínű ugyan, hogy kegyvesztett lett, legalábbis ajtónállómesteri tisztségét inkább 1384 nyarán veszthette el,²³⁷ semmint 1385 őszén,²³⁸ amely utóbbi időpontban az erőviszonyok alakulása folytán²³⁹ Erzsébet királynénak szűkítenie kellett bizalmasainak befolyását, és így nem valószínű, hogy az Alsáni-család egy tagja épp akkor nyerhetett volna új tisztséget egy – az udvar szempontjából – legfeljebb semlegesnek nevezhető báró rovására. Annak sincs nyoma, hogy a polgárháborús időkben uralkodói kegyekben részesült volna. Másfelől viszont figyelemreméltó, hogy a liga említése során²⁴⁰ egyszer sem merül fel a neve, jöllehet nehéz elképzelni, hogy akár szövetségesei, akár ellenségei elfelejtkeztek volna egy tekintélyes, bárói méltóságot viselt férfiúról; továbbá az is jelenthet valamit, hogy az udvar és a lázadók ligája meg hasonlításának mélypontján, 1385 januárjában – igaz, hogy csak ügyvédjével képviseltetve –, mégis Mária királynőnek Alsáni Bálint által igazgatott különös jelenléti bírósága előtt pereskedett Visegrádon.²⁴¹

²³³ O 573.

²³⁴ O 574.

²³⁵ Szécsényi Frank kritikus időpontban viselt vasi ispánsága (O 342.) és az 1386. május 1-i győri találkozón a királynék kíséretében való szereplése (O 649.) mellett sokat elárul az az 1384. június 8-i oklevél, amit a Bebekekkel – azaz Bebek György királynéi tárnokmesterrel, fiaival: Detrével és Imrével, unokaöccseivel, István országbíró fiaival: Lászlóval és Ferencsel – valamint Losonci László erdélyi vajdával együtt adnak ki Szécsényi Kónya fiai: Frank, Miklós és Simon (O 160.).

²³⁶ Hogy Ilsvai Leusták a királynők következetes híve volt, azt az eddigieken kívül bizonyítja még a Cudar Péter árulása után Halicsba vezetett hadjáratban való részvétele, ami még 1384. április 28-án is biztosította számára az anyakirályné kedvezését (O 120.), és még inkább saját 1385. március 5-i oklevele, amelyben pozsonyi ispánként tudtul adja, hogy a királynő megbízásából Zámbo Miklós mester borát és gabonáját, amit ez utóbbi még Pozsonyban halmozott fel, a pozsonyi, illetve az egyéb Pozsony megyei, általa kormányzott várak fenntartására lefoglalta (O 337.).

²³⁷ Utoljára 1384. június 22-én mutatható ki ajtónállómesterként (ENGEL: ARCH. I. 49.).

²³⁸ Alsáni Pál tisztségviselése 1385. október 2-től igazolható (ENGEL: ARCH. I. 49.).

²³⁹ Erről bővebben lejjebb.

²⁴⁰ O 213., O 214., O 392., O 393.

²⁴¹ O 310.

Cudar Péter, Kaplaiék és Telegdi Miklós hovatarozásánál azonban érdekesebb, hogy a Lackfi-liga, a Hómanra visszanyúló szakirodalomnak megfelelően, egyértelműen Zsigmond-párti volt-e. Mindenekelőtt II. Károly király egy 1386. január 13-i intézkedése²⁴² alapos kételyt támaszt a fenti elképzeléssel kapcsolatban. Az uralkodó ebben az oklevélben [Simontornyai] Lackfi István lovászmester és trencsényi ispán familiárisainak, Apori Pál fiainak: Lászlónak és Gergelynek, akik uruk és a király szolgálatában a trencsényi várat és az ország határát őrzik („*in servitiis eiusdem domini sui ymmo potius nostre maiestatis ad custodiam castris nostri Tinchiniensis [sic!] et confinium illius partis regni nostri asserantur fore occupati*”), minden perét böjtközép nyolcadára (1386. április 4.) halasztja. Bár Kis Károly nagy bölcsességgel, a királynők híveit sem mellőzve állította össze főtisztviselői karát,²⁴³ alig hihető, hogy az ország az idő szerint legfenyegetettebb, északnyugati részének védelmét éppen a potenciális támadó minapi párthívére bízta volna.

A Lackfi-liga állítólagos Zsigmond-pártiságát már a pozsegavári tárgyalások után kiadott, Pozsony városához intézett 1385. május 16-i oklevelük²⁴⁴ is kérdéssé teszi, amelyben felkérlik a várost, hogy a királynőket minden ügyekben, hadjárataikban és különösen a határvédelemben, az oklevél kiadói és más országlakosokkal egyetemben buzgón támogassák, valamint az előrebocsátottakat hozzák nyilvánosságra. A város Erzsébet királynéhez intézett 1385. június 1-jei jelentéséből²⁴⁵ kiviláglik az, aminek már a liga levelének elküldésekor is egyértelműnek kellett lennie, vagyis hogy a határon cseh-morva csapatok álltak támadásra készen, azaz Lackfiék kifejezetten Zsigmond elleni védekezésre hívják fel a várost.

Igen nagy jelentőséggel bír az is, hogy a két Horváti valamint Simontornyai Lackfi István nem pecsételték meg a fenti oklevelet, jóllehet a pecsét-tartó szalagok az ő számukra is befűzettek; ez tehát az első jele annak, hogy az addig egységes liga egy radikálisabb és egy, a királynőkkel szemben konciliánsabb csoportra hasad – ám ez a hasadás ekkor még nem áthidalhatatlan, nem végleges, nem a Lackfi és Horváti atyafiság mentén valósul meg és végképp nem Zsigmond érdekében.²⁴⁶ Simontornyai Lackfi István későbbi pályafutásának tanúsága szerint is lényegesen közelebb állt a Horváti testvérekhez, mint nagybátyja, Csáktornyai Lackfi István, vagy többi, hol Erzsébettel, hol Zsigmonddal paktáló társa. A ligának a Kis Károly elleni merényletet követő szétesése idején is kitartott Horvátiék mellett, majd e szétesés Erzsébet meggyilkoltatása utáni véglegessé válását követően is erősen kötődött a hajdani szövetségeseihez: Zsigmond egyik seregének kapitányaként futni hagyta – legalábbis a királyi kancellária évtizedekkel későbbi előadása szerint – a tús-

²⁴² O 547.

²⁴³ Ld. lejjebb.

²⁴⁴ O 393.

²⁴⁵ O 407.

²⁴⁶ Erről bővebben lejjebb, a pozsegavári tárgyalásokkal kapcsolatban.

ként őrizetére bízott Horváti Jánost.²⁴⁷ Az eddigiek alapján valószínűsíthetjük, hogy az a gálya, aminek felszerelését Velence jeruzsálemi zarándoklat ürügyén engedélyezte Simontornyai Lackfi Istvánnak,²⁴⁸ sohasem indult el a Szentföldre.²⁴⁹

Jóllehet nem ilyen súllyal, de szintén a Lackfi rokonság egyértelmű Zsigmond melletti elköteleződése ellen szól egy másik, bár Simontornyai Lackfi Istvánnál jelentéktlenebb Lackfi állásfoglalása is: András erdélyi vajda fiát, Imrét forrásaink a Horváti-féle lázadás részeseként említik.²⁵⁰

Végezetül pedig az a több mint fél évnyi idő, ami eltelt a székesfehérvári országgyűlés és Zsigmond megkoronázása között, meglehetősen valószínűtlennek teszi, hogy Lackfiék következetesen Zsigmond érdekében működtek volna. Ez utóbbi esetben a Garai-liga szó szoros értelmében vett lefejezése és Horvátiék illegalitásba vonulása után meg kellett volna ragadniuk az alkalmat, és nyomban meg kellett volna koronázniuk az ambíciózus Zsigmondot, aki egyébként feltehetően ennek reményében jelent meg Székesfehérvárott.²⁵¹

A fentiek értelmében tehát az udvarral szemben álló szövetséget – talán 1385 nyarát leszámítva – lényegében egészen 1386-ig egységesnek tekinthetjük, már amennyiben egy középkori liga egységes lehet, személyi összetétele azonban kisebb mértékben változhatott és változott is. E tekintetben is figyelemre méltó Monaci, aki annak ellenére, hogy igen jól kiismerte magát a magyar viszonyokban, feltűnően kevés nevet említ művében, rendszerint elhunytakét. Talán nem járunk messze az igazságtól, ha a velencei diplomata óvatosságát véljük felfedezni e magatartás mögött is, hiszen művének és személyének magyarországi recepcióját előnytelenül befolyásolhatta volna, ha például a hivatalban lévő nádort a királyné anyjának kellőképp negatívan ábrázolt gyilkosával hozta volna kapcsolatba. Műve azonban az udvarelles személyiségek tekintetében a liga tagjait említő oklevelekhez képest némi többletet is tartalmaz, amennyiben a Horvátiak és Palisnai – ez utóbbi egyébként az 1385. május 16-i oklevelekben²⁵² nem fordul elő, így 1385 nyara előtt nemigen találhattak egymásra Horváti Jánossal, Lackfiékkal szembenálló

²⁴⁷ HUBER: GEFANG. 13. [519.] és HO VII. 435., F X/4. 664.

²⁴⁸ ACTA EXT. III. 613. 1386. július 10-i, LJUBIČ IV. 227. 1386. július 13-i, talán valószínűbb dátummal.

²⁴⁹ KUMOROVITZ: 1375. ÉV 946., FÜGEDI: POZSEGA 152. és CSUKOVITS 17. készpénznek veszik a zarándoklatot, de nehezen képzelhető el, hogy Simontornyai Lackfi István a háború kellős közepén faképnél hagyott volna barátot és ellenséget, csakhogy meglátogassa a Szentföldet. Sokkal valószínűbb, hogy Velence Magyarország stabilitását és külpolitikai aktivitását gyengítendő, a diakovári ütközet előtt még örömmel támogatott minden magyarországi belviszályt, anélkül azonban, hogy ennek konzekvenciáit viselni akarta volna: így a zarándoklat – talán épp velencei sugallatra felmerült – ötlete nem annyira Lackfi hitbuzgóságáról, mint inkább a köztársaság óvatos diplomáciájáról tanúskodik.

²⁵⁰ F X/4. 664.; KRASSÓ III. 165-166.; BÁNFFY I. 390.; HO VII. 434.

²⁵¹ O 734.

²⁵² O 392. és O 393.

szövetségük pedig csak a királygyilkosság után szilárdulhatott meg – mellett megemlít még egy férfit: „*Et Stephanum segle*”.²⁵³ Ez minden bizonnyal Frangepán István lesz, a „*segle*” pedig a „*Vegle*” szó téves olvasata a Monaci munkáját kiadó Flaminio Cornelius velencei szenátortól.²⁵⁴ Ez annál is valószínűbb, mert az a körülmény, hogy Kis Károly majd Zenggeben köt ki,²⁵⁵ nehezen lenne magyarázható Zengg egyik urának egyetértése nélkül, aki azonban az udvarhoz feltétlenül hű Frangepán János²⁵⁶ nem lehet. Frangepán István valószínűleg csak 1385 májusa után csatlakozott Horvátiékhoz, mert különben a pozsegavári tárgyalásokon részt vett volna, vagy legalábbis Garai Miklós béke-oklevelében²⁵⁷ fennmaradt volna neve. Az, hogy Kis Károly fellépése előtt Velence még 1385. április 16-án a francia király követének Zenggeben szállításáról határoz,²⁵⁸ szintén arra utal, hogy Frangepán István csak ezután, testvére, János franciaországi követségének idején döntött a Kis Károlyhoz csatlakozásról.²⁵⁹ Ezután azonban kitartott a nápolyi Anjouk mellett.²⁶⁰

A liga egy másik tagja, a Garai idézett oklevelében név szerint említett Besenyő János, szintén nem tartozhatott a szövetség alapítói közé, és nem is maradt meg benne tartósan. 1384 augusztusában még Treutel János bizalmasaként tudatja a Zólyomban időző Zsigmonddal az előbbinek szándékát, miszerint az az ő oldalára kíván állni, mint ahogy fia: Miklós mester már be is állt Zsigmond kíséretébe.²⁶¹ Hogy Garai oklevelében az udvarellenes szövetség tagjaként szerepel, talán nem egészen független testvére sérelmétől, azaz a

²⁵³ MONACI 327., 108. sor; Toldy Ferenc Monaci-szövegében (legalábbis annak új kiadása szerint) nagy kezdőbetűvel: „*Et Stephanum Segle*” (TOLDY-ÉRSZEGI 120.). Márki Sándor ezt – alighanem tanácsalanságában – egyszerűen a „*Seglei Istvánnal*” szavakkal fordította és jegyzet nélkül hagyta (MONACI/MÁRKI 140., 105. sor), Fügedi pedig még nagyvonalúbban kezelte a problémát: egyszerűen nem írt róla (ld. azt a részt, ahol Monacinak a lázadókról nyújtott leírását kommentálja, FÜGEDI: KÖNYÖR. 78–79.).

²⁵⁴ Vö.: „*Stephanus et Johannes comites Vegle, Modrusse atque Gacche*” (1365.: FRANGEPÁN I. 83.); „*domino comite Stefano Vegle, Modrusse et Gecche*” (1365.: FRANGEPÁN I. 85.); „*magnificus dominus Stephanus comes Vegle et Modrusse*” (1380.: FRANGEPÁN I. 89.); „*vir magnificus Stephanus Vegle et Modruxy comes, affinis et fidelis noster*” leányát, Erzsébetet, apja nem részletezett, de jelentős szolgálataiért II. Károly fiúsítja (1386. január 22.: O 562.). Frangepán Istvánt egyébként még Hóman is a királynék pártjához sorozta, legalábbis szerinte Garai Miklós többek között a „*Frangepán grófokkal*” együtt volt a királynék legszemélyesebb híve (HÓMAN 316.). – Úgy tűnik egyébként, hogy Monaci művének születésekor már Frangepán István sem volt az élők sorában, vö. FRANGEPÁN I. leszármazási tábla és ENGEL: ARCH. II. 77.

²⁵⁵ SOZOMENUS 1128. és MONACI 329., 201. sor.

²⁵⁶ Vö. ENGEL: ARCH. II. 77., I. 436., 486. Frangepán János Mária egyik követe Franciaországban Losonci László vajdával és Korbáviai Károllyal együtt (ACTA EXT. III. 582.), annak a fényes, 150 lovagból álló küldöttségnek az élén, amelyet Dietrich von Niem maga is látott Paviában (NYEM 106.).

²⁵⁷ O 392.

²⁵⁸ ACTA EXT. III. 576–577.

²⁵⁹ A Kanizsai testvéreknek a Frangepánokéhoz hasonló kettős politikai állásfoglalását ld. a pozsegavári tárgyalások ismertetésénél.

²⁶⁰ Ld. O 797., O 812. és KRASSÓ III. 168.

²⁶¹ O 216.

specialis presentia regia-nak egy hosszú per végén lényegében Ugali Erzsébet és Kapuli Klára javára Nezei Besenyő Mátyás ellenében hozott ítéletétől.²⁶² Később azonban János mester Mátyással együtt birtokmegerősítést nyer Máriától,²⁶³ és Alsáni Bálinttal, az anyakirályné kancellárjával és politikájának Garai Miklós melletti legfőbb támaszával is jó viszonyt tart fenn.²⁶⁴

Ami mármost a liga tényleges erejét illeti, legfeljebb csak visszamenőlegesen, a fejleményekből tudjuk – nagyjából – megítélni. Mindabból, ami kitett egy nagyságos urat, *magnificus vir dominus*-t, csak a várbirtoklást ismerjük Engel Pál alapvető kutatásai²⁶⁵ alapján. Ezek szerint az országos listavezető Lackfiak hét, valamint Ákos Mikcs utódai²⁶⁶ öt, illetve a Szécsiek két és a Horvátiak egy magántulajdonú várral nagy tekintélynek örvendhettek, de erejük – legalábbis e tekintetben – semmi esetre sem nevezhető átütőnek.

Először is az udvar oldalán sem kizárólag Garai Miklós állt a főemberek közül. Jóllehet a jelek szerint az udvarhű erők formálisan ligát nem alkottak,²⁶⁷ mégis az eddig említett Garaiak, Szécsényiek, Ilsvaiak, Kaplaiak, Frangepán János és Korbáviai Károly mellett a királynők eltökélt híveinek tűnnek még a Bebekek, Losonciak, Alsólendvai Bánfiak, Kusalyi Jakcsok, Béltekiek, Vezsenyi László, Forgács Balázs, Kórógyi István és Szentgyörgyi Tamás is, akiknek politikai hovatartozását már csak a kritikus időkben viselt magas tisztségeik is bizonyítják.²⁶⁸ Mellettük mindenképp meg kell még említeni Szentgyörgyi Pétert, aki azon kevesek közé tartozott, akik fegyverrel szembeszálltak az országra sereggel törő Zsigmonddal, és aki így komoly károkat is szenvedett, amiért utóbb Zsigmondtól kárpótlásban részesült.²⁶⁹ Hasonlóképp hú emberei voltak az udvarnak a Rozgonyiak. Szinte Erzsébet királyné bizalmasának tünteti fel Rozgonyi Simont az a parancslevél, amelyben az anyakirályné egy

²⁶² O 326.

²⁶³ O 521.

²⁶⁴ O 740. Többet valószínűleg nem váltott pártot, mert Mária 1390. november 20-án (O 824.) átírja neki előbbi oklevelét (O 521.).

²⁶⁵ Vö. ENGEL: NAGY LAJOS BÁRÓI 405–406., ENGEL: KIR. HAT. passim és ENGEL: ARCH. passim.

²⁶⁶ Őket Garai Miklós 1385. május 16-i oklevele (O 392.) már a lázadó liga tagjaiként említi.

²⁶⁷ Az 1385. május 16-i oklevélben (O 392.) Garai Miklós csak az öközte és az udvarellenes liga közti ellentétéről beszél, saját ligatársakat nem említi.

²⁶⁸ Ld. a jelen munka archontológiai fejezetét.

²⁶⁹ ZsO I. n. 1543. Abból a körülményből, hogy az adománylevél szerint Szentgyörgyi Péter birtokainak felégetését és elnéptelenedését „*ob sincere fidei constantiam, quam ad sacram regni Hungarie coronam gessit*” szenvedte el, Eckhart Ferenc azt a következtetést vonta le, hogy „Zsigmond már el is tudja választani a korona iránti hűséget a saját személyéhez való hűségtől és így a mindenkori királyi hatalom jelképét a királytól” (ECKHART 88.). Minthogy azonban az 1390. június 8-i oklevélben említett események kétségtelenül Zsigmondnak a koronáért vívott harcai idején történtek, így tehát Szentgyörgyi Péter ebben az időben valójában a koronának és az uralkodónak egyszerre szolgált. – Eckhart Ferenc egyébként klasszikus művében hasonlóképp pontatlanul értelmezi Zsigmond 1387. március 31-i koronázása előtt tett ígéreteinek (O 794.) azon pontját is, miszerint a királlyá választandó őgróf „a Magyarország Szentkoronája vagy valamely országlakosok vagy az említett Magyarország” („*contra Sacram Coronam dicti Regni Ungarie, aut contra aliquos regnicolas, vel contra prefatum Regnum Ungarie*”) ellen más országlakokkal kötött szövetségeit felbontja. Eckhart

Sáros megyei ügy elintézését 1385 februárjában nem Bebek Imre ispánra vagy annak alispánjára, esetleg egyéb tisztjére bízta, hanem hívére, a minden területiális cím nélkül említett Rozgonyi Simon mesterre.²⁷⁰ Az udvarral és vezető személyiségeivel való közelebbi kapcsolatra utalhat az az oklevél is, amelyben Mária királynő Garai nádorra bízta Rozgonyi Miklós özvegyének különleges védelmét.²⁷¹ A Rozgonyiak még 1384 őszén is Garai Miklós előtt pereskednek, éspedig nem Visegrádon, ahol a kormányzati székhely és a nádori ítélőmester személye az ügy hivatalos oldalát domborítaná ki, hanem Lőcsén járulnak a megingott tekintélyű nádor elé.²⁷² Talán nem véletlen, hogy Cudar Péter volt birtokainak egy részét is, legalábbis 1386. január 5-én, Rozgonyi Simon, László és Lőrinc tartották elfoglalva.²⁷³ Mindezekon kívül az udvarhoz kötődhetett még a kormányzat vezető személyiségeinek rokonsága is, de ezeknek hűségére Erzsébet és tanácsadói nem számíthattak feltétlenül: a diakovári rajtaütés során, 1386. július 25-én ugyan együtt esik majd a délvidéki lázadók fogságába Alsáni Pál és Nevnai Treutel János, de ez utóbbi – mint láttuk – 1384 nyarán még a Zsigmond oldalára állást fontolgatta, mint ahogy fia, Miklós, ténylegesen be is állt az udvarral frissen szakított brandenburgi őrgróf kíséretébe.²⁷⁴

Ha összeadjuk tehát²⁷⁵ a Garaiak három,²⁷⁶ a Bebekék szintén három, a Szécsényiek négy, az Alsólendvai Bánfiak, a Szentgyörgyiek, a Losonciak, a

szerint: „Világosan kitűnik itt az államszemélyiség elvonatkoztatása a királytól: az alakuló államfogalom, a szent korona (*corona regni*) mellett éppúgy szerepel az ország (*regnum* *Ungarie*), mint régebben a királyi korona (*corona regia*) mellett a király személye (*rex*)” (ECKHART 73.). A *corona regni* és a *regnum* *Ungarie* közti kapcsolat minden eszméletörténeti jelentősége mellett is világosan kell látni, hogy – mivel a felbontandó szövetségeket nem az uralkodó, hanem csupán a trónkövetelő kötötte meg – ezen fogalmak csak Zsigmond személyével, és nem a királlyal állítatnak szembe.

²⁷⁰ O 330.

²⁷¹ Még 1384. április 28-án: O 121.

²⁷² O 249.

²⁷³ O 546. Kis Károly ezen oklevele a foglalás körülményeiről ugyan nem szól, és így elképzelhető, hogy a Rozgonyiak az udvar tudta nélkül, egyszerűen Cudar Péter akadályoztatását, azaz fogságát kihasználva tették rá kezüket birtokaira, de még ekkor is érdekes itt feltűnő lovagi címük: ugyan Károly király nevezi őket hű lovagjainak, de mivel a kérdéses oklevél is a Rozgonyiak ellen adott ki, feltehető, hogy a király nem adományozta, hanem – a béke és a folyamatos kormányzás lehetőség szerinti biztosítása érdekében – tudomásul vette udvari lovagi címüket.

²⁷⁴ O 216. Megemlítenéd, hogy többen – úgy látszik – nem foglaltak állást, köztük olyan hajdan jelentős családok sem, mint a három várral rendelkező Drugetek. Ők ugyan, csakúgy mint a belviszályok kitörése előtt (1384. május 20.: O 138.; 1384. június 30.: O 181.), azután is megjelentek az udvarban illetve az udvari bíróságok előtt (pl. DL 52489), hol királynéi (O 245., O 301., O 379., O 386., O 479., O 654., O 661. és O 686.), hol királyi (O 554. és O 555.) perhalasztásokkal éltek, de 1355-ben elvesztett politikai aktivitásukat (ENGEL: NAGY LAJOS BÁRÓI 406.) nem nyerték vissza. – Az Újlakiak elei, Kont Miklós néhai nádor fiai: Bertalan és Miklós mesterek szintén kaptak királynői perhalasztást a belháborús időkben (O 383. és O 384.), de annak nincs nyoma, hogy kifejezetten beavatkoztak volna a politikába, jóllehet a család birtokában lévő őt várta támaszkodva (vö. ENGEL: NAGY LAJOS BÁRÓI 406. és ENGEL: ARCH. I. 274., 315., 397., 442. és 451–452.) erre bőven lett volna lehetőségek. – A Drugetekéhez és Újlakiakéhoz hasonlítható a Himfiak szerepe, akiknek döbrönte

Béltekiak és az Ilsvaiak két-két, valamint a Kaplaiak, Kusalyi Jakcsok, Kórógyiak, Treutelek, Forgács Balázs²⁷⁷ és a Rozgonyiak²⁷⁸ egy-egy várát, akkor nagyságrendileg a lázadókéval megegyező, pontosabban azt még meg is haladó erőt találunk az udvarhű elemek oldalán.²⁷⁹ Tekintetbe kell még venni azonban azt is, hogy az udvar szövetségi politikája hatékonyabbnak bizonyult a lázadókénál, elsősorban – minden bizonnyal – az e téren nem mindennapi képességekkel megáldott Garai Miklós révén. Míg azt – részben a későbbi családi összeköttetés alapján – csak valószínűsíthetjük, hogy az Erzsébet királyné és a Cilleiek közti, az utóbbiak tényleges segítségnyújtásában megnyilvánuló jó kapcsolat is Garai munkájának lehetett gyümölcse,²⁸⁰ addig más, talán nehezebb ügyek megoldódása már egyértelműen az ő nevéhez kapcsolható: így 1384 decemberére megnyerte az udvarnak az addig vele – vagy igazából talán Erzsébettel – valami közelebbről nem ismert okból szembenálló Oppelni Lászlót, Nagy Lajos sziléziai Piast rokonát, korábbi nádort majd Halics

ága szintén várbirtokos volt (vö. ENGEL: ARCH. I. 305.). Ez utóbbiak szintén nem bojkottálták a nőuralmat, pereskedtek az udvarban (O 304., O 308., O 310.), ennek során kaptak halasztásokat is (O 210., O 221., O 372., O 388., O 660., O 752.), és ügyvédjük útján még bevallást is tettek Visegrádon a kápolnaispán előtt (O 321.). Uralkodói kegyben azonban nemigen részesültek, leszámítva talán azt, hogy az anyakirályné Benedek bán unokáinak pereit azok nagykorúságáig elhalasztotta (O 16.), ami azonban nekik tulajdonképpen járt is (vö. HAJNIK: PERJOG 166–168.), úgyhogy az aktus utólagos „*hanc gratiam fecisset specialem*” megjelölése semmiféle valóban különös kegyet nem takar. A Himfi atyafiság egy másik tagja, néhai Benedek bán Miklós testvére közelebb állhatott Erzsébethez, az anyakirályné az ő érdekében utasítja a titeli káptalant (O 266.), egy ízben személyes kéréssel is fordul Miklós mesterhez (O 343.), de egyébként nincs nyoma, hogy akár ez utóbbi Himfi szerepet játszott volna az országos politika alakításában. – A fentiekkel szemben Perényi Péter viszont foglalt állást, méghozzá többször is, és mindig ott, ahol az jövedelmezőbb volt. Ő udvari lovag volt, fiai udvari ifjak, és Péter mester értett hozzá, hogy a helyzetéből adódó lehetőségeket az utolsó cseppig kifacsarja: egyformán gyűjtögette az adományokat Mária királynőtől és Károly királytól is (vö. O 520., O 575., O 576., O 580., O 591., O 691.). Van valami jelképes abban a határtalan szemtelenségben, hogy ő, aki talán az utolsó volt, aki Kis Károlytól adományt nyert (1386. március 22., O 610.), az elsők közt tolongott, mikor Mária szabadulásával az adományszerzés új távlatai nyíltak meg az arra érdemtelenek előtt (1387. július 13., O 802.).

²⁷⁵ Alapul Engel Pál fent idézett munkáit véve (ENGEL: NAGY LAJOS BÁRÓI 405–406., ENGEL: KIR. HAT. passim és ENGEL: ARCH. passim).

²⁷⁶ 1386. március 9-től négy (O 603.).

²⁷⁷ Csak 1386. február 28-tól: O 597.

²⁷⁸ A Rozgonyiak esetében nincs kizárva, hogy két várral számolhatunk, legalábbis Simon mester makovici várnagy famulusa a Rozgonyiak – Lőrinc, és ennek fia: Osvát – ügyvédjeként ténykedik, ld. e munka archontológiai fejezetében az ENGEL: ARCH. I. 283.- hoz írtakat.

²⁷⁹ És akkor még nem is szóltunk az udvarral szemben legalábbis jóindulatú semlegességet tanúsító előkelőkről, mint amilyen például a kétszeres várbirtokos Ludbregi Miklós mester özvegye lehetett, aki 1385. június 2-án, a pozsegavári tárgyalások kudarca után, ráadásul az anyakirályné nem túlzottan népszerű kettőspecsétje alatt íratja át Erzsébettel okleveleit (O 409.).

²⁸⁰ Érdemes megjegyezni, hogy a Cilleiek igen jelentős szolgálatokat tehettek Erzsébetnek, mert az anyakirályné 1385. október 12-i oklevelében a bárók felkelése idején tanúsított hűségükért és vállalt költségeikért 10000 aranyforintot adat Cillei Hermannak és Vilmosnak, zálogként Szamobor várát kötve le. (O 478.).

urát,²⁸¹ valamint 1385 márciusára legalább névlegesen valami hasonlót ért el Tvartkó István bosnyák királlyal is.²⁸² Nem hanyagolta el azonban a magyar nemesség körében sem az udvar bázisának bővítését, legalábbis 1385 januárjára „testvéri” viszonyt tudott kialakítani az arisztokrácia élvonalához ugyan nem tartozó, de várbirtokkal azért rendelkező Bátmonostori Töttös Lászlóval is.²⁸³ – El lehet tehát mondani, hogy a lázadó liga diplomáciai effektivitása nem érte el az udvarét, tagjainak magánvagyonra pedig összességében minden bizonynyal alatta maradt a királynők mellett több-kevesebb következetességgel kitartó bárók és udvari nemesség papíron összesített vagyoni potenciáljának.

A fentebbi számítások azonban eleve másodlagos jelentőségűek, mint-hogy a lázadók anyagi erejének igazi kontrasztját a királyi birtok nyújtja. Ennek a várbirtoklás terén megnyilvánuló nyomasztó túlsúlyát mutatja, hogy még Zsigmond trónraléptekor is 108 magánkézen lévő vár mellett 100 királyi és 18 egyházi volt az országban.²⁸⁴

Mindezekből nyilvánvaló tehát, hogy a liga erejét nem lehet pusztán vár- vagy egyéb birtoklási mutatók egyszerű összegzésével sem leírni, sem indokolni. A fenti számok ugyan kétségtelenül jelentősek, a személyi tekintély meghatározó elemét jelenthették, és biztos az is, hogy a „*pönderantur, non numerantur*” világában²⁸⁵ egy hétszeres várbirtokos szava igen nagyot, számunkra felfoghatatlanul nagyot dörrenhetett – mint ahogy az is biztos, hogy ez a dörrenés szelíd morajlássá szerényülhetett Lajos király egy pisszenése mellett is. Mindennek oka azonban elsősorban nem anyagi természetű lehetett, mint ahogy ezt pontosan a tárgyalt évek eseményei bizonyítják: Erzsébet királyné és udvara lényegében ugyanazokkal az anyagi-hatalmi eszközökkel rendelkezett, mint Nagy Lajos, de az egész egyszerűen nem funkcionált. Az anyakirályné és őszintén utált veje kudarcának, ami egyiküknél a személyes pusztuláshoz, másikuk esetében az ország, a több értelemben vett *regnum*²⁸⁶ megfogyatkozásához, területi és külső-belső hatalmi zsugorodásához vezetett, a sok különböző mellett egy közös oka mindenképpen volt: jelesen az, hogy mindketten csak a várak – Zsigmond ráadásul idegenekkel megrakott várak – fölött tudtak uralkodni, de nem az országlakosok szívében. Ami materializálódott és elgépiesedett korszakokban minimális hátrány, az a későközépkori ország sorvadásának egyik, vagy talán legfőbb okává lett.

Végeredményben a liga erejéről tehát csak annyit lehet elmondani, hogy az a központi hatalom paralizálódásából származott; a liga erejét igazából csak az uralkodói hatalom erőtlenségével lehet mérni.

²⁸¹ O 275. (1384. december 26.)

²⁸² O 346. (1385. március 28.)

²⁸³ O 313.

²⁸⁴ ENGEL: KIR. HAT. 207.

²⁸⁵ Az alapelvet idézi Fügedi is: FÜGEDI: POZSEGA 154.

²⁸⁶ A szó többszörös jelentőségéről: ECKHART 68–70.

Zsigmond első fegyveres akciója

A szervezkedés kitudódása, a felkelés manifesztálódása többféle következménnyel járt, de ezek közül sajnos a katonai megmozdulások a legkevésbé ismertek. Az egyetlen konkrét harci cselekmény, amiről a következő hónapokból tudósítással bírunk, valószínűleg nem kötődik közvetlenül Erzsébet és a liga harcához. Pósa Miklós és István ispánok, a zsolnai ispánság honorbirtokosai okleveleiből²⁸⁷ értesülünk, hogy az oklevelek kelte, 1384. november 13. előtt nem sokkal²⁸⁸ az egész Mátyusföld („*omnes homines illius terre*”) fellázadt Mária ellen, körülsáncolták Zsolna várát, hogy idegen kézre („*ad manus extraneas*”) adják. Tömeges lehetett a felkelés, mert már az a tény, hogy valaki a lázadókhöz nem csatlakozott, az illetőt adományra érdemessé tette.

Több tényező arra mutat, hogy az esemény mögött a sértett Zsigmond állt. A fiatal²⁸⁹ őrgrofot ugyanis, akinek tapasztalatlanságát a további fejlemények bizonyította ambíciója, optimizmusa, rámenőssége és – nem utolsósorban – páratlan szerencséje bőven kiegyenlítette, azután, hogy Erzsébet királyné lehetetlenné tette számára a Lajos királytól neki szánt lengyel trón elnyerését,²⁹⁰ a francia házasság felvetésével most másodszor érte olyan megaláztatás az udvar részéről, amit a császár fia nem tűrhetett el. Minden bizonnyal támogatást ígért neki bátyja, Vencel, római (azaz német) és cseh király,²⁹¹ de még inkább bízhatott unokatestvéreiben, Jodok és Prokop morva őrgrofikban.²⁹² Ez utóbbiak közül a – természetesen a cseh koronától függő – morva államhatalmat gyakorló, Zsigmondnál több mint tizenhárom évvel idősebb, rendkívül művelt és Zsigmondhoz hasonlóan céltudatos Jodok²⁹³ alighanem szintén már ebben az évben ígért, sőt talán nyújtott is neki segítséget. Atyja, János Henrik őrgrof ugyanis, ellentétben a korszak uralkodóival és tulajdon bátyjával,

²⁸⁷ O 255. és O 256.

²⁸⁸ „*post modicum autem temporis illius facti*” járultak a királynő elé az adományért; de még azután következett a szemrevételezés, és csak erre az oklevéladás.

²⁸⁹ Született 1368. február 14-én este 7 körül (vagy talán 15-én) Prágában, Luxemburgi IV. Károly császár és ennek negyedik és utolsó felesége, Pomerániai Erzsébet második gyermeként, Károly második fiaként (HOENSCH 32. és 550. 1. jegyzet).

²⁹⁰ Erről bővebben alább.

²⁹¹ Jiří Spěváček kifejezetten írja is, hogy 1384 közepén a csehek elhatározták segítség nyújtását Zsigmondnak, de sajnos forráshivatkozás nélkül (SPĚVÁČEK: VÁCLAV IV. 182.).

²⁹² János Henrik harmadik és utolsó végrendelete szerint mindhárom fia használhatta a morva őrgrofi címet, de míg a másod- és harmadszülött Johann Sobeslavnak és Prokopnak be kellett ezzel ériük, addig – szuverenitásának kifejezésekképpen – az elsőszülött Jodok emellett a Morvaország ura (*marchio et dominus Moraviae*) címet is viselte (ld. Vincenz Brandl bevezetését: CDM XI. I.).

²⁹³ Latinul Iodocus, németül Jost, Jobst vagy Jodok, csehül Jošt. Életkorára és a firenzei humanistával, Coluccio Salutati-val folytatott levelezésére ld. BRETHOLZ: JODOK.

IV. Károly császárral, igen jó financiaális helyzetben hunyt el, fiaira adósság helyett jelentős anyagi eszközöket hagyva – részben persze pontosan azon alárendelt szerep folytán, melyet császári bátyja mellett játszott, amely szerep, ha túlzottan fényesnek nem is volt nevezhető, mégis nagyjából felmentette őt szuverén kortársainak legnagyobb, egyszersmind azonban legköltségesebb tevékenységeinek kifejtésétől, vagyis az önálló külpolitika folytatásától és ezzel összefüggő hadjáratok vezetésétől.²⁹⁴

Zsigmondnak tehát jó oka és valamelyes lehetősége is volt a rajta esett sérelem megtorlására, és, úgy tűnik, egy percet sem kívánt várakozni. Tudjuk, hogy a tervezett frigytól megfosztott és így az udvart is elhagyni kényszerült, megalázott császári ivadék 1384. augusztus 16-án éppen Zólyomban – tehát az országból távozóban, mégis törhetetlen önbizalommal – adott ki oklevelet Treutel János megnyerésére.²⁹⁵ Mivel tehát Zsigmond a helyszínen tartózkodott, valamint az idézett oklevelekben emlegetett 'idegen kezek' is határozottan külföldi célokról árulkodnak, így Zsolna ostromában alighanem a trón várományosából trónkövetelővé degradálódott ifjú első fegyveres akcióját kell látnunk. Minthogy idegen katonaságról az oklevelek nem beszélnek, és ennek kiállítása még az anyagi eszközök meglétében is, az idő rövidsége miatt, problémákba ütközhetett volna, feltehető, hogy Zsigmond a morva őrgrófok pénzügyi gyorssegélyét, de nem konkrét katonai támogatását felhasználva próbálta megvetni lábát az északnyugati határszélen.

Dolgát alighanem megnehezítette, hogy a zsolnaiak ekkoriban különösen lekötelezettnek érezhették magukat az udvar irányában, ugyanis Mária királynő – talán Garai Miklós bölcs előrelátása folytán? talán véletlenül? – éppen pár hónappal az események előtt erősítette meg Zsolna meglévő kiváltságait, tetemesen ki is bővítve azokat.²⁹⁶ A kellőképp elő nem készített vállalkozás így természetesen többszörösen is kudarcra volt ítélve, a fiaskó azonban – a feltehetően első dühének engedő és nem az esélyek józan mérlegelése alapján cselekvő – Zsigmondot, mint utóbb kiderült, nem törte le, hanem éppen a következő kísérlet alaposabb előkészítésére sarkallta.²⁹⁷

²⁹⁴ MEZNÍK: FINANZEN 70–74.; MEZNÍK: POLITIK 309–313.

²⁹⁵ O 216.

²⁹⁶ Mária oklevele: O 151. (1384. június 2.); Pósa Miklós és István mesterek, Sztrecsény vár ispánságának honorbirtokosai, megerősítik a kiváltságokat: O 169. (1384. június 18.).

²⁹⁷ JÚLIUS BARTL, aki a Felvidék XIV. század végi politikai viszonyairól írta dolgozatát, nem is említi az esetet, pedig kiadott források nyomán is elindulhatott volna, ld. az idézett okleveleket (O 255. és O 256.).

A lengyel kapcsolat rendezése

A belviszályok természetszerűleg befelé fordulással, a külső expanzió megszűnésével vagy mérséklődésével járnak, és jártak Magyarországon is. A lázadás revelálódása után országhatárokon túlra vezetett hadjáratra már nem került sor, és a belső fejleményeknek minden bizonnyal jelentős szerepük volt Erzsébet döntésében, aki elszánta magát, hogy véget vet a lengyel nemes-ség hosszú hitegetésének, rendezi vagy legalábbis engedi rendezni a lengyel trónutódlást, ezáltal normalizálva az udvar és Lengyelország elmérgesedett helyzetét.

Nagy Lajos – lengyel szempontból csak Magyar Lajos – halálakor úgy tűnhetett, két trónja közül csak a lengyelnek sorsát rendezte el megnyugtató módon: erre kétségtelenül Máriát és vőlegényét, az ezen ígéretes pozíciót csak sokévi huzavona²⁹⁸ után 1379-ben elnyerő Zsigmondot jelölte. Halála előtt nem egész két hónappal, 1382. július 25-én Zólyomban a lengyel főpapokat és bárókat fel is eskette Zsigmond hűségére.²⁹⁹ Mivel Magyarországon hasonló aktus nem ment végbe, nem tudni, mennyire hiteles az itt tárgyalt események után született Thomas Ebendorfer (1388–1464) előadása, aki szerint Lajos király a lengyel trónt Zsigmondnak és Máriának, a magyart pedig Habsburg Vilmosnak, III. Lipót osztrák herceg fiának és Hedvignek szánta.³⁰⁰ Bármilyen volt azonban a király szándéka, az halála után már nem befolyásolhatta az eseményeket: Erzsébet azonnal magához ragadta az irányítást, magyar királynővé koronáztatta idősebbik leányát, s ezzel teljesen új helyzetet teremtett.³⁰¹

Erzsébet eredeti szándékait nem ismerjük, még annyira sem, mint Lajos királyét. Ha esetleg várta volna is kezdetben a lengyelek Mária előtti hódolatát, erről hamar letehetett; legalábbis mire Mária oklevelezése megindult, a lengyel királynői titulust már csak az anyakirályné használta.³⁰² Neki alighanem mindegy volt, melyik lánya után címezi magát Lengyelország királynőjének,

²⁹⁸ Erről bővebben: KÁROLYI: ELJEGYZÉS.

²⁹⁹ CZARNKOWSKI 721. és DEUGOSZ 413.

³⁰⁰ „.... fertur [sc. Nagy Lajos] suam voluntatem ultimam coram multis positus apparuisse, ut dux Wilhelmus una cum sponsa Hedwige regnum sortiretur Ungarie, pro quo duces Austrie plurimum desudarunt, dominus vero Sigismundus una cum Maria regno Polonie potiretur, quod plurimum Bohemi ambierunt.” (EBENDORFER 310–311.)

³⁰¹ Bár tudjuk, hogy Máriát nem apja életében koronázták meg, mégis a lényegre tekintve igaz dolgot állít Ebendorfer, mikor fentebbi passzusához a következőket fűzi: „Sed quia Maria iam vivente patre uti senior ad Ungariam fuit coronata, hec verba sine effectu fuere profusa.” (EBENDORFER 311.) Ebendorfer munkájának kritikai kiadója, Alphons Lhotsky ezen állítólagos trónörökítési terveket kommentálva ugyan megjegyzi, hogy „Ebendorfers Darstellung fußte hier auf ungenauen Überlieferungen, die er mit der Stainreuterschen Chronik kombinierte” – az az egy azonban aligha kétséges, hogy Lajos végakarátának, legalábbis a lengyelek zólyomi felesketésében kifejeződőnek, meghíúsulása elsősorban Mária magyar koronázásán múlt.

³⁰² Legalábbis 1382. december 18-tól kezdve (DF 261423), folyamatosan.

de nem úgy a lengyeleknek: ők a megelőző magyar–lengyel perszonálunió rossz tapasztalataiból okulva csak köztük lakó királyt akartak maguknak. Ez a követelmény elsősorban a még Lajostól rendteremtési céllal Nagylengyelországba küldött Zsigmond helyzetét rontotta. Az ambíciózus őgróf hiába vette fel reménybeli apósa halálának hírére azonnal a Lengyelország ura³⁰³ címet, sem ő, sem tanácsosai nem voltak népszerűek, és eleve kétséges helyzetét megpecsételte Erzsébetnek a kislengyelországi nemesség 1382. decemberi wílicai gyűlésére küldött követsége, amely kifejezetten felszólította az ezt szívesen hallgató lengyeleket,³⁰⁴ hogy csak az anyakirálynénak és leányainak fogadott hűségüket őrizték meg szilárdan, különben senkinek ne hódoljanak – és itt külön megemlítették Zsigmondot.³⁰⁵ „Lengyelország urának” ezután nem volt maradása az országban, sem Krakkóba, sem máshová nem bocsátották be, s így szinte menekülésszerűen kellett hazatérnie Magyarországra.³⁰⁶

Zsigmond kiiktatásával aztán meg is szűnt a szép egyetértés Erzsébet királyné és a lengyel nemesség között; előbbi a bizonytalan helyzet fenntartásában volt érdekelt, míg az utóbbiak saját királynőt, pontosabban azt férjhez adva saját uralkodót és a magyaroktól független politikát szerettek volna. A lengyelek sürgetésére végül az 1383. február 26-án összeülő első sieradzi gyűlésen Erzsébet követei útján felajánlotta, hogy már húsvétra (március 22.) elküldi Hedviget hozzájuk, ha koronázása után még három évre visszaküldik neki az új királynőt, aki zsenge kora miatt még anyai nevelésre szorul. Egerszermind újból és véglegesen felmentette a lengyeleket a Mária és Zsigmond iránti hűségre tett esküjük alól. Az egybegyűlteket csak március 28-ára ígértek választ, s e napon, a második sieradzi gyűlésben – viharos jelenetek után, melyek során csaknem királlyá tették IV. Siemowit mazóviai herceget, egy oldalági Piast-sarjadékot – végül elfogadták Hedviget királynőjüknek, amennyiben az pünkösdre (május 10.) megérkezik, és majdani férjével köztük fog lakni. Feltétel volt még Halicsnak és a Nagy Lajostól Oppelni Lászlónak adott területeknek Lengyelországhoz való – ahogy ők mondták – visszacsatolása is.³⁰⁷

Pünkösdkor a lengyel előkelők azonban hiába vártak Új-Szandecen (Nowy Sącz) Hedvigre, Erzsébet ugyanis Kassáról átüzent nekik, hogy innen a

³⁰³ *Intitulatio*-ja 1382. szeptember 27-én: „Wir Sigismund, von Gotis gnaden Marcgraff tzu Brandenburg und Herre des Kunyhreichs zu Polan” (CDB III/1. 43.).

³⁰⁴ „*Gratis et aequis auribus legatio huiusmodi audita est*” (DLUGOSZ 417.).

³⁰⁵ „Qui [Cudar Imre egri és János csanádi püspökök, Erzsébet követei] *obtentia audientia, ingentibus primum nomine praefatae Reginae Elisabeth et filiarum eius Praelatis et baronibus Poloniae, quod erga se et filias suas gessissent intemeratam fidem, actis gratiis, ad extremum precati sunt: ne cui alteri, sed nec Sigismundo Marchioni fidem et subiectionem praestent, donec per eam de utraque filia certior ordinatio subsequuta fuerit.*” (DLUGOSZ 417.); „*promissa fidelitatis alias filiabus ejus facta stabilius observarent, et quod nulli alteri, etiam marchioni neque predicto fidem prestare deberent.*” (CZARNKOWSKI 724.).

³⁰⁶ CZARNKOWSKI 723–724.; DLUGOSZ 417–418.

³⁰⁷ CZARNKOWSKI 732–733., 735–736.; DLUGOSZ 425–428.; vö. POLSKI KAL. 248.

folyók áradása miatt nem tud tovább menni; ha ragaszkodnak hozzá, természetesen hajlandó önnönmagát és leányát veszélyeztetve folytatni útját, mégis kedvesebb lenne neki, ha a lengyelek jönnének hozzá. Ez utóbbiak – talán nem annyira lovagiasságból, hanem a királynétől várható fejedelmi adományok reményében minden korábbi tárgyalásról és egyezségről megfeledkezve³⁰⁸ – el is mentek Kassára, ahol azonban mérsékelt adományok és hatalmas ígéretek mellett³⁰⁹ kemény tárgyalások vártak rájuk. Ezek végére Erzsébet nemcsak Hedvig koronázásának Márton napjáig (november 11.) való prolongálását érte el, hanem a lengyelek hozzájárulását a Nagy Lajos két országában bevezetendő utódláshoz is: Mária és Hedvig kölcsönös szukcessziós joggal bírjanak esetlegesen gyermektelenül elhalálozó nővérük országára, és csak a túlélő fiai osszák fel egymás közt a két országot.³¹⁰ Erzsébet tehát taktikázásával biztosította leányai öröklését, sőt feltételelesen még maga számára a két ország fölötti régensséget is, de veszélyes játékot játszott.

A kislengyelországi nemesség ugyanis – mint láttuk, elsősorban talán Halics kérdése, a hódítás jogán Anjou-tartományként is felfogható terület hovatartozása miatt – az Anjou-szukcessziót támogatta,³¹¹ de ez nem volt elégséges annak meggátlására, hogy a Siemowit által 1383. június 15-ére³¹² egész Lengyelország nemesei számára összehívott, de csak mérsékeltlen látogatott gyűlés a mazóviai herceget királlyá ne válassza. A budai udvar a veszélyt alá nem becsülve gyorsan és határozottan válaszolt: azonnal sereget küldött Siemowit leverésére.

A haderőt igen hamar kiállították, mivel már Szent Jakab nyolcadára (augusztus 1.) kitűzött pereket is el kellett halasztani azon okból, hogy a felek a királyi sereggel Lengyelországba indultak,³¹³ és ez a nehézfegyvereseket és íjászokat felvonultató,³¹⁴ magyarokból, vlahokból és jászokból álló³¹⁵ tekintélyes,

³⁰⁸ A nem is kissé rosszindulatú Jan Czarneckowski szerint: „*Terrigenae autem donaria plurima ab ipsa regina se consequi existimantes, tractatibus prioribus et quibusvis pactionibus penitus posttergatis*” (CZARNKOWSKI 736.); Długosz erről a motívumról nem akar tudni (DLUGOSZ 429.).

³⁰⁹ „*donariis licet modicis et promissorum magnitudine circumventi*” (CZARNKOWSKI 736.).

³¹⁰ CZARNKOWSKI 736.: „*donec praefatae duae dominae aut earum altera filios procrearent, quorum unus in uno, alter in altero succederent regno.*” Érdekes, hogy a jóval később író és e tekintetben nyilván megbízhatóbb Długosz ezt már – igaz, csak egy utódról írva – másképp tudta (DLUGOSZ 429.): „*et proli ex sororibus praefatis aut earum altera producendae integra utriusque Regni haereditas remaneret.*”

³¹¹ Vö. WYROZUMSKI 45.

³¹² CZARNKOWSKI 740.; itt, talán elírásból, Vitus napja június 16-a lenne: „*ad diem sancti Viti XVI mensis Junii*”. Długosz csak „*pro die Sancti Viti*”-t ír (DLUGOSZ 432.).

³¹³ KÁLLAY II. n. 1951., 1953.

³¹⁴ CZARNKOWSKI 743.: „*armis et arcubus accincti*”.

³¹⁵ KAL. KRAK. 931.: „*cum multo exercitu Ungarorum, Walachorum et Yaszorum*”. Bár a lengyel forrásban előforduló „*Walachorum*” szó jelentése nem teljesen egyértelmű, alighanem Máramaros és Bereg megyei oláhokat kell alattuk értenünk, akiknek el nem hanyagolható harcértékéről már a Béltekiak 1382-es halicsi vitézkedése is tanúskodik.

a lengyelek szerint mintegy 12 000 fős³¹⁶ sereg Czarnkowski szerint augusztus 10-ére meg is érkezett Ó-Szandecre (Stary Sącz).³¹⁷ A had élén Zsigmond állt, akinek ekkor már csak Hedvig érdekeinek képviselőjeként jutott szerep Lengyelországban, de vele küldték Demeter esztergomi érseket is, feltehetően az intervenció diplomáciai vonatkozásainak egyengetésére. A magyar sereg az ekkor csatlakozó kislengyel csapatokkal együtt – Demeter hazatérte után³¹⁸ – olyan kíméletlen alapossággal pusztította a mazóviai herceg birtokait, hogy Siemowit tárgyalásokra kényszerült: az október elején Oppelni László közvetítése révén létrejött, közelebből ismeretlen tartalmú, jövő év húsvétjáig terjedő béke vagy inkább fegyverszünet megkötése után a magyarok csekély veszteséggel, igen nagy zsákmánnyal és magukról a lengyelekben meglehetősen negatív impressziókat hátrahagyva – Czarnkowski szerint örök átkot magukra vonva³¹⁹ – hazatértek.³²⁰

Hogy Erzsébet eredetileg szándékozott-e magát a Kassán kialakult feltevésekhez tartani, kétséges; az viszont biztos, hogy az erőpolitika sikere után esze ágában sem volt Hedviget a megállapodásnak megfelelően november 11-ére Lengyelországba küldeni, és ezáltal egyszer s mindenkorra lemondani az ottani ügyekben való beavatkozhatásról. Máriával együtt inkább legkisebb lányát is magával vitte a Palisnai János lázadásától felkavart Dalmáciába: 1383. október 24-én érkeztek meg Zarába, ahonnan november 4-én indultak tovább Vránába.³²¹ Még itt, Zarában érte utol őket a magyarpárti lengyelek Sędziwój z Szubina vezette küldöttsége. Sędziwój sürgette Hedvig elküldését, ismét ígérve, hogy koronázása után nagykorúságának eléréséig visszaküldik majd anyjához; végül már a kíséretében lévő ifjakat is túsznak ajánlotta a koronázás idejére. Az anyakirályné azonban taktikázott, nem volt hajlandó egyértelmű választ adni, majd mikor az elkeseredett lengyel küldöttség távozni készült, Erzsébet – megrettenve tettének lehetséges következményeitől, vagyis hogy a többek között krakkói kapitányi tisztet is viselő Sędziwój az Anjou-szuccesszió mellett addig kitartó kislengyel nemességet fővárosával, Krakkóval együtt eltántoríthatná hűségétől – megtiltotta a követség távozását, egyszersmind hívét, a sandomierzi várnagyot küldve el, hogy az biztosítsa a magyaroknak a krakkói várat. Sędziwój azonban tudomást szerzett minderről, s nem csupán követet küldött Krakkóba, meghagyva embereinek, hogy a várat még akkor se adják magyar kézre, ha hírért vennék, hogy őt magát tűzzel égetnék, hanem

³¹⁶ CZARNKOWSKI 743.: „*Ungarorum fere XII milia*”; DŁUGOSZ 437.: „*Hungarorum exercitus, duodecim armatorum explens milia*”.

³¹⁷ CZARNKOWSKI 743.: „*in antiqua Sandecz stationes suas cum gravi jactura hominum inibi degentium pompatice extenderunt, et hoc die X mensis Augusti.*” Długosz Új-Szandecet ír: „*ad oppidum Nova Sandecz*” (DŁUGOSZ 437.).

³¹⁸ KAL. KRAK. 931.: „*domino cardinali ad Ungariam revertente*”.

³¹⁹ CZARNKOWSKI 749.: „*retenta maledictione aeterna*”.

³²⁰ Ld. CZARNKOWSKI 743., 748–749.; DŁUGOSZ 437., 440.; KAL. KRAK. 931.

³²¹ PP 6–7.

váltás lovak előreküldésével megszervezte, majd figyelemre méltó lovasteljesítménnyel végre is hajtotta szökését.³²²

Hogy Erzsébet valóban kettős játékot játszott, azt mutatja a Siemowit ellen kijátszandó ifjabb mazóviai herceg, János részére adott oklevelének szövegezése: ez utóbbi 1383. december 20-án azért kapott élethossziglan évi 2400 aranyforintról szóló adományt, hogy 30 lándzsával segítse egész Lengyelországban Erzsébet királyné lányai közül azt, aki majdan Lengyelország királynéjává koronáztatik.³²³ Az udvar tehát még december végén is nyitva hagyta a perzonálunió fenntartásának, illetve megújításának lehetőségét.

Mindezek után a lengyelek Radomskból, 1384. március 2-án tartott gyűlésükről már csupán egyetlen egy, szándékosan jelentéktelen követet küldtek Erzsébethez Budára, aki a helyzethez illő ultimatív stílusban felszólította az anyakirálynét, hogy Hedviget Szent Szaniszló ünnepéig, azaz május 8-áig minden fondorkodás nélkül küldje el Lengyelországba, különben választanak maguknak más királyt; több követséget már ne várjon. Erzsébet erre az egyszer már bevált eszközhöz fordult, és Zsigmondot küldte Lengyelországba, úgymond Hedvig helytartójaként. Csakhogy ekkorra már a kislengyelországi nemesség is torkig volt a budai udvar cselszövéseivel, Zsigmondot pedig, akiben alighanem a lengyel föld német pusztítóját látták, különösen is utálták, s így – a Lublóig eljutott ifjú őrgrófhhoz Szandecről követséget küldve – őt óva intették attól, hogy országuk földjére lépjen: sem fejedelmüknek, sem kormányzójuknak meg nem választották, ha útját folytatja, fegyveresen szállnak vele szembe. Zsigmond tárgyalásokra kényszerült, de ezeket – mint hosszú pályafutása során majd annyi más alkalommal is – ügyesen vezette: többek közt a korábban Erzsébettől végig sértett Sędziwój z Szubinával traktálva elérte, hogy Hedvig elküldésének időpontját pünkösdig (1384. május 29.) kitolják, ígéretet téve egyszersmind arra, hogy kijárja a Sędziwój szökése után Erzsébet fogságában visszamaradt lengyelek szabadon bocsátását.³²⁴

Az eddigiek után aligha meglepő, hogy Erzsébet egyik feltételt sem teljesítette, de a lengyelek – korábbi ígéretükhöz híven – új követséget már nem küldtek hozzá; csupán az övéi kiszabadítása ügyében Magyarországra utazó Sędziwój hangsúlyozottan magánemberi híradásából értesülhetett az udvar arról, hogy a lengyelek türelme elfogyott. Ezek ugyanis előbb 1384. szeptember 8-ára, majd végül 22-ére királyválasztó gyűlést hívtak össze Sieradzba.³²⁵ – Nem tudni, hogy ez a kötélhúzás meddig tartott, meddig tarthatott volna; választottak volna-e maguknak királyt a lengyelek szeptemberben, s ha igen, kicsodát. Ha fenyegetésüket beváltva ejtik az Anjou-örökösödést, és függetlenednek Magyarországtól – s főleg Erzsébettől –, erre a budai udvar nyilván

³²² CZARNKOWSKI 750–751.; DŁUGOSZ 443–445.

³²³ DL 7046 (K XI. 57–59.; F X/1. 90–92.).

³²⁴ CZARNKOWSKI 752–753.; DŁUGOSZ 445–446.

³²⁵ CZARNKOWSKI 754–755.; DŁUGOSZ 447.

háborúval válaszol: ennek azonban feltételezhető kimeneteléről és következményeiről még csak valószínű dolgokat is nehéz lenne mondani.

Minderre azonban nem került sor, mert a magyarországi lázadás kitörése Erzsébet lengyelországi hatalmi ábrándjainak drasztikus véget vetett: az új helyzet magától értetődően új politika inaugurálására, pontosabban a két éve ejtett reálpolitikai kurzus újrafelvételére készítette az udvart. Erzsébet a lázadás hírének vétele után nemcsak azonnal útnak indította Demeter bíborossal és János csanádi püspökkel Hedviget,³²⁶ hanem az egész udvar a hirtelen baráttá tett Lengyelország közelében, a Szepességben keresett oltalmat a jelek szerint kiszámíthatatlannak ítélt szituációban.³²⁷ A lengyelek természetesen boldogan fogadták Hedviget és vele együtt a kínos huzavona lezárultát, feltehetően minden segítséget megígértek a szorult helyzetben lévő anyakirálynénak, és késedelem nélkül megkoronázták az állami önállóságukat és Halicsra formált jogukat személyében szimbolizáló és garantáló kis királynőt.³²⁸ Erdemes megemlíteni, hogy Erzsébet, jóllehet az események közvetlen közelében tartózkodott, személyesen nem vett részt a koronázáson³²⁹ – valószínűleg úgy láthatták tanácsadóival, és talán nem is alaptalanul, hogy ha ebben a válságos helyzetben elhagyják az országot, azt a politikai közvélemény könnyen menekülésként, egyfajta jogfeladásként és önkéntes száműzetésként foghatta volna fel, és ebben az esetben Lengyelországból bajosan kínálkozott volna visszaút.³³⁰

³²⁶ Mivel Hedviget Lengyelországba elkísérte és koronázásán részt vett Demeter bíboros (DLUGOSZ 449.), aki viszont még augusztus utolsó hetében is Esztergomban bocsát ki okleveleket (pontifikális pecsétjével megerősített saját kiadványa augusztus 24-éről, az őrizetére bízott felségi nagypecsét alatt kiadott királynői oklevelek pedig augusztus 15-éről, 21-éről és 24-éről keltezettek, ld. O 220., ill. O 215., O 217. és O 221.), így Hedvig Lengyelországba küldésének idejét 1384. májusról (KRONOLÓGIA 227.) augusztus végére kell módosítani.

³²⁷ Ld. Erzsébet és Garai 1384. szeptemberi és októberi Kassáról, Lublóról, Késmárkról, Lőcséről és Szepsiről keltezett okleveleit (O 235., O 237–O 240., O 249–O 251.).

³²⁸ Magát Hedvig koronázását az új lengyel kronológia a korábban általánosan elfogadott október 15. helyett 16-ára teszi (POLSKI KAL. 248.), valószínűleg azért, mert a források (DLUGOSZ 449. és KAL. KRAK. 934.) vasárnapra, Szent Hedvig ünnepére teszik a koronázást, de 1384-ben október 15-e, Szent Hedvig ünnepé szombatra esett.

³²⁹ Erről a lengyel források, amelyek kiemelik Demeter bíborosnak és János csanádi püspöknek a koronázásnak való jelenlétét (DLUGOSZ 449. és KAL. KRAK. 934.), bizonyára megemlékeztek volna.

³³⁰ A lengyel fejleményekhez vö. a korábbi összefoglalásokat: ASCHBACH 14–16., 22–23.; LINDNER I. 193–197., 243.; PÓR: ERZSÉBET 835–840; HÓMAN 312.; MÁLYUSZ: ZSIGMOND 11., 13–14.; HOENSCH 49–50., 51–53.

Az egyháznagyok³³¹

A Hedviget Krakkóba kísérő Demeter bíboros Horváti Pál zágrábi és Alsáni Bálint pécsi püspökkel, utóbb bíborossal kiemelkedett a kor politikailag kissé szintelen egyházi szereplői³³² közül; ők hárman váltak a köztörténet területén meghatározó tényezővé. Míg azonban Horváti Pál kezdettől fogva a – legalábbis szellemileg – általa vezetett liga keretei közt politizált,³³³ Demeter és Alsáni ugyanott, a királyi udvarban építették egymásét sokszor keresztező karrierjüket.

A kor e két egyházi korifeusának származásáról, működéséről és személyiségéről meglehetősen eltérő szinten tájékozódhatunk a szakirodalomban; a hasonlóság jöfőhatán arra terjed csak ki, hogy a Zsigmond trónraléptét megelőző évek eseményei, a korszak okleveles anyagának eddigi feldolgozatlansága miatt, mindkét bíboros életrajzában elsikkadnak. Ezzel szemben míg Alsáni Bálintnak Áldásy Antal külön könyvet szentelt, arcvonásait talán,³³⁴ szangvinikus jellemét pedig bizonyosan³³⁵ ismerjük, továbbá őrla újabb kutatások hozta eredmények is napvilágot láttak,³³⁶ addig az esztergomi érsek életrajza még feldolgozatlan, róla érdemben újat 1922 óta csak Gerics József kormányzattörténeti tanulmánya adott.³³⁷

³³¹ Vö. SÜTTŐ: DEMETER ÉS ALSÁNI *passim*.

³³² Jellemző Helfenstein Lajos kalocsai érsek, aki külföldre tanulni indultában – a Merániakat megszegyenítő arcátlansággal – érseksége minden jövedelmét évi három részletben fizetendő 6000 forintért 5 évre „*in feudum seu censum annualem*” átadta Garai Miklós nádornak (O 260.), és elment.

³³³ Képességeit bizonyítja, hogy 1381 augusztusában, a turini béketárgyalásokon Alsáni Bálint mellett ő képviselte Lajos királyt (ld. TURINI BÉKE 10–11., 45–46., BÉKESZERZŐDÉSEK 142., 155.), szerepének jelentőségét pedig az, hogy Máriának ajánlott művében Monaci nem az anyakirálynét lánya szeme láttára megfojtató János bánt nevezi a Horváti testvérek legfontosabbikának és leggonoszabbikának, hanem Pál püspököt:

„*superat crudelia fratrum*

Arma trium immani Paulus feritate togatus.

Zagrabić, prěsul, caput, incentorque malorum

Tantorum, ad facinus quodcumque paratior ipsis.” (MONACI 327., 101–104. sorok.)

Szabadulása után Mária királyné is benne látta – vagy legalábbis láttatta – a belviszályok értelmi szerzőjét: „*eiusdem Pauli condam episcopi, qui origo et sator notorius extitit cunctarum disceptationum, periculorum et iurgiorum intra ambitum ipsorum regnorum nostrorum temporibus noviter retroactis emersorum*” (O 816.).

³³⁴ Sirkövének leírása Lővei Páltól: MŰVÉSZET II. 300–301.

³³⁵ Lásd például azt a Dietrich von Niem előadásában fennmaradt, Áldásy által is méltatott (ÁLDÁSY: ALSÁNI 120–121.) 1407-es sienai jelenetet, amikor a gyengélkedő bíboros hírét vette, hogy a pápa és *nepos*-ai az ő, mint reményük szerint a kúriánál elhalálozandó bíboros javaira aspirálva szolgáljaiból külön őrséget szerveztek, hogy a várva várt halálesetről késedelem nélkül értesüljenek: „*unde dedignatus fortiter ipse cardinalis fertur dixisse: »Vere nec me nec bona mea habebitis!« Nec mora quoddam ligneum vehiculum, in quo portaretur, sibi preparari et in illo se usque Venecias portari fecerat etiam hyemali tempore et frigido valde*” (NYEM 248–249.).

³³⁶ ENGEL: ZSIGMOND BÁRÓI 405–408.

³³⁷ GERICS 311–312., 314. Temesváry János jó húszoldalas összefoglalása (TEMESVÁRY 176–196.) terjedelméhez képest meglepően kevés újat mond az általa egyébként név szerint

A két püspök előéletéről írtak alapján csupán azt állapíthatjuk meg, hogy szembenállásuk Mária trónralépésekor már nem volt újkeletű, de ennek az ellentétnek az általános emberi rossz tulajdonságok – dicsvágy, féltékenységek stb. – feltételezésén túlmenő mélyebb okát mind ez ideig nem sikerült fellelni. Valamiféle származásukból eredő, magukkal hozott ellenségessegről – pl. a régi arisztokráciának a parvenüvel szemben érzett megvetéséről, vagy éppen eltérő érdekcsoportokhoz tartozó atyafiságokról – nem beszélhetünk, mert Alsáni előkelő, a Szentemágocs nemből való származásával, Garai-rokonságával és támogatottságával szemben Demeter őseit sajnos nem ismerjük. Az esztergomi érseket Fügedi 1970-ben még – bizonyító jegyzetek nélküli leszarmazási táblázatában – Kaplai Benedek fiának, János testvérének tartotta,³³⁸ s ezt látszólag alátámasztja a Kaplai Jánosra vonatkozó *germanus archiepiscopi* megjelölés is.³³⁹ A *germanus* szó a kortárs forrásokban tényleg testvéreket szolgált jelölni, mind itthon,³⁴⁰ mind külföldön,³⁴¹ de a jelen esetben valami másra utalhat, itt ugyanis az „esztergomi érsek” szavak előtt általában a „*condam*” kitétel jelenik meg.³⁴² Minthogy pedig ezt a „néhai érseket” több alkalommal Demeter életében és hivatalviselése idején emlegetik, így nyilvánvaló, hogy Esztergom valamely korábbi főpapjáról, Telegdi Csanádról vagy esetleg Tamásról, Kaplai János és Dezső édesanyjának nagybátyjáról, illetve unokatestvéréről lehet szó.³⁴³ Ráadásul Demeter apját két helyen is Péternek nevezik,³⁴⁴ így tehát az aligha lehet Kaplai Benedek.

Fügedi később változtatott is fentebbi véleményén, és 1986-ban már azt írta, hogy „Demeter minden jel szerint alacsony származású volt.”³⁴⁵ Ezt azon-

nem is idézett Wertner Mórhoz (WERTNER: DEMETER) képest: az összefoglalás jelentős hányadát részben már kiadott oklevelek változatlan lemásolása, illetve a püspök lelkiségének és a politikus hűségének konkrétumokat nélkülöző, sokszor a valóságtól távol álló méltatása teszi ki. Az utókor sem volt kegyesebb Temesváryhoz, mint ő Wertnerhez: a KMTL vonatkozó szócikke (Demeter, 165., írta Csukovits Enikő) nem említi Temesváry munkáját, jöllehet az érsek halála napját (XII. Kal. Martii) az ő pontatlan dátumfeloldását köverve teszi 1387. február 20-ára 18-a helyett. Ez a munka ignorálja egyébként Demeter korábbi titkos kancellári tisztét is, pedig arról TEMESVÁRY 183., GERICS 311. és KUMOROVITZ: OSZTÁLYOK, CÍMEK 307. is megemlékeznek (vö. F IX/5., 38. és uo. 164., ez utóbbi helyen téves évszámmal, ill. DL 37216). Soós-nál (20-21.) új adatok nem találhatók.

³³⁸ FÜGEDI: MOBILITÁS 149. Az elképzelés tovább élt: KURCZ 61.

³³⁹ O 184. „*Relatio Iohannis condam voyvode Ruscie germani archiepiscopi.*”

³⁴⁰ Ifjabb (II.) Garai Miklós *germanus*-a Garai János: O 6.; O 833.–O 835.; de Surdis János esztergomi érseké de Surdis Mihály: O 48.; Cudar Péteré Cudar György: O 239., O 240.; Himfi Benedeké Himfi Miklós: O 343.

³⁴¹ Zsigmond brandenburgi őrgóf Vencel király *germanus*-a: PALACKY 42. 52. jegyzet, ACTA EXT. III. 616.

³⁴² O 146. (1384. május 25.); O 218. (1384. augusztus 24. előtt); O 502. (1385. november 13.); O 826. (1391. április 24.).

³⁴³ A Telegdi rokonsághoz ld. ENGEL: ADATTÁR, különösen a ZSO III. n. 2977. (DL 105469) alapján.

³⁴⁴ WERTNER: DEMETER 801., ill. MON. VAT. I/1. 476. (idézi: TEMESVÁRY 177. 3. jegyzet).

³⁴⁵ FÜGEDI: KÖNYÖR. 46.

ban éppúgy nem bizonyította, mint korábbi vélekedését, jöllehet újabb ötlete sem volt problémamentes: Demeterről ugyanis nemcsak azt tudjuk, hogy születésétől fogva a királyi udvarban nevelkedett,³⁴⁶ hanem azt is, hogy *germanus*-a, Fülöp mester, udvari lovag volt.³⁴⁷ Innentől kezdve persze el lehet játszani a Demeter származásával kapcsolatban felmerülő legmerészebb ötletekkel is, de erről bizonyíthatót, vagy legalábbis kellőképp valószínűsíthetőt nehéz lenne mondani.

A két egyháznagy ellenségeségét a fentiekén túl műveltségbeli különbséggel vagy generációs ellentétekkel sem tudjuk egyértelműen megokolni. Igaz, hogy Alsáni korának egyik legiskolázottabb magyar embere, *decretorum doctor* volt, viszont Demeterről is, jöllehet *magister* címét³⁴⁸ talán nem egyetemen, hanem a kancelláriai szolgálat folytán nyerte, éppen a központi igazgatásban és bíraskodásban elfoglalt kulcspozíciói – *conservator annularis sigilli regie maiestatis*, kincstartó, majd kancellárként királyi kiküldött Erdélyben és Szlavóniában³⁴⁹ – alapján bizvást feltételezhetjük, hogy a legképzettebbek közé tartozhatott. Ami mármost az esetleges korosztályos szembenállást illeti, erre utalhatna az a tény, hogy az 1408. november 19-én meghalt Alsáni majdnem 22 évvel túlélte Demetert, aki 1387. február 18-án hunyt el, és akit már Nagy Lajos 1381. augusztus 28-i oklevele *ad propectam etatem* elértnek állít;³⁵⁰ óvatosságra int azonban, hogy Alsáni Bálint apja, Logret fia: János 1334–35 fordulóján halhatott meg,³⁵¹ és így Bálint bíbornok 1381-re maga sem számíthatott már fiatalnak, nem is beszélve arról, hogy forrásainkban nagyjából egyszerre tűnnek fel, sőt Alsáni egy kicsivel még korábban is Demeternél.³⁵²

Végül is bármi volt, ha volt egyáltalán, mélyebben fekvő oka a két egyháznagy ellenségeségének, viszonyuk Nagy Lajos halálakor már meglehetősen kiélezett lehetett. Nagy Lajos kancelláriai reformja 1376–77-ben Alsáni számára többet jelentett alkancellári pozíciója egyszerű elvesztésénél; az ekkor kialakuló szokás szerint ugyanis már néhányszor, ha csak *ad hoc* megbízás alapján is, de képviselte a különös királyi jelenléti bíróságot, a *specialis prae-sentia regia*-t, míg Demeter, az idő szerint zágrábi püspök, főkancellárként ismét kézbe véve a kancellária főnökségét, ennek a bíróságnak már rendes bírója, egyszersmind a nagypecsét mellső lapjának, a *sigillum simplex*-nek állandó őre, s így rendkívül megnövekedett jelentőségű közjogi méltóság lett.³⁵³

³⁴⁶ „ab exordio sue nativitatis in aula regia educatus” (O 2.).

³⁴⁷ O 2.; WERTNER: DEMETER 801.; TEMESVÁRY 177.; vö. ENGEL: ARCH. I. 487.

³⁴⁸ TEMESVÁRY 178., WERTNER: DEMETER 801.

³⁴⁹ TEMESVÁRY 178–179. és 190–191., WERTNER: DEMETER 801., GERICS 307.

³⁵⁰ DF 248670.

³⁵¹ ENGEL: ARCH. II. 11.

³⁵² Demeter 1356-tól szerepel a királyi gyűrűssecsét őreként, és a vele csak feltételesen azonos „*Demetrius litteratus de domo tavernicali*” is csak 1355-ben fordul elő (TEMESVÁRY 178.), míg Alsáni pályájának első biztos pontja 1352-es veszprémi kanonoksága (vö. ENGEL: ZSIGMOND BÁRÓI 405. és 407. 3. jegyzet).

³⁵³ GERICS 304–307.

Alsáni tehát a vesztett pozíció mellett a meg nem szerzettet is sirathatta. Mikor aztán Demeter 1378 nyarán az esztergomi érsekséget, majd a szorongatott helyzetű VI. Orbán pápától ez év szeptemberében³⁵⁴ a bíborosi kalapot is elnyerte, ez utóbbit méghozzá úgy, hogy a kúriánál való megjelenés kötelezettsége alól is felmentetett, Bálint püspök háttérbe szorulása még nyilvánvalóbb lett, s ő erre nyílt lázadással válaszolt. 1382 első felében Demeter érsek zsinatot hívott össze, amin azonban Alsáni állítólagos, de nem igazolt szentszéki kiváltságokra hivatkozva nem jelent meg, sőt papságának is megtiltotta a részvételt.³⁵⁵

A Mária megkoronázásával bekövetkezett új, a fentiekben leírt politikai konstelláció a Garai-rokonsághoz tartozó Alsáni Bálint számára helyzete javulását hozta, de egyelőre korlátozott mértékben. A bizonytalan legitimációjú kormányzat föltehetően nem merte a személyében a Lajos uralmi rendszerével való kontinuitást szimbolizáló Demetert meneszteni, így Alsáni Bálint királynéi főkancellári címe a megbecsülésen kívül nem sokat jelentett, mert az őrizetére bízott királynéi kettőspecsét használata épp a legitimitás szempontjából lett volna aggályos. A cím maga is először csak egy 1384. március 1-ji *privilegium*-ban fordul elő,³⁵⁶ de ennek kiadására is csak azért került sor, mert a királynőket első délvidéki útjukra elkísérő Demeter püspök a nagypecsét mellső lapjával, azaz a *sigillum simplex*-szel visszatért a kormányzati székhelyre, s így *privilegium*-ot sem lehetett volna kiadni.³⁵⁷ A királynők függőpecsétes oklevelet a fenti esettől eltekintve kizárólag Mária nevében és kettőspecsétje alatt Demeter keze által adtak ki,³⁵⁸ egyéb oklevelezésük pedig – eltekintve Mária csekély számú titkos-³⁵⁹ és középpecsétes oklevelétől – a törvényes uralkodó nagypecsétje és az anyakirályné gyűrűspecsétje alatt bonyolódott. Az említett eseten kívül 1384 augusztusáig a Bálint püspök őrizetére bízott pecsét, illetőleg annak mellső lapja csak kétszer fordul elő, mindkétszer külföldieknek adott oklevélen: a tényleges hatalmi viszonyokkal tisztában lévő velenceiek biztonság kedvéért az anyakirálynéval is megpecsételtették a turini béke megerősítését, a másik oklevél kedvezményezettje, János mazóviai her-

³⁵⁴ Áldásy szerint (ÁLDÁSY: ALSÁNI 22–23.) 18-án, EUBEL pedig 28-át ír (22.).

³⁵⁵ ÁLDÁSY: ALSÁNI 32–33.

³⁵⁶ O 77. Erzsébet oklevelének corroboratiojában: „Datum per manus reverendi in Christo patris domini Valentini, Dei et apostolica gratia episcopi Quinqueecclesiensis, decretorum doctoris, ac aule nostre sumpmi cancellarii”.

³⁵⁷ A nagypecsét 1384. január 1-i keltezéssel még Kapronca, 13-ival, 17-ivel és 19-ivel Pozsegavár, február 13-ival és 14-ivel Buda, március 12-ivel és 13-ival Esztergom, e hó 24-i, 27-i, 29-i és 31-i kelettel ismét Buda dátumhelyet viselő okleveleken tűnik fel, míg maguk a királynők a délvidéken tartózkodnak és csak március végére térnek vissza Budára: Erzsébet január 3-i dátummal Susicha-ról, február 2-ival és 4-ivel Garáról, március 3-ival Szentdemeterről, Mária pedig január 4-ivel Verőcéről keltezi okleveleit, ld. a II. táblázatot.

³⁵⁸ Pl. DF 226611 (1383. január 20.); igen sok egyéb példát lehetne még felhozni.

³⁵⁹ Először 1382. december 28-án: DL 42246.

ceg pedig, aki évi 2400 aranyforintért 30 lándzsával ígerte segíteni egész Lengyelországban leendő királynőjét, az anyakirálynétól kapott, és annak jövedelmére betáblázott ígéret biztosítására nyilván Erzsébet pecsétjét akarta látni oklevelén.³⁶⁰

Exlex állapot a kancellárián

Demeter lengyelországi útjával, pontosabban azt követően az uralkodói oklevelek megpecsételésében hirtelen és rendkívül karakterisztikus fordulat következett be. Demeter ugyan a rábízott pecséttel Lengyelországból visszatért, de úgy tűnik, nem az udvarba ment, hanem Erdélybe, mint erről 1384. december 6-i tordai,³⁶¹ 17-i,³⁶² 20-i³⁶³ és 21-i,³⁶⁴ majd 1385. április 21-i³⁶⁵ marosvásárhelyi keltezésű, egyházkormányzati ügyekben kiadott oklevelei tanúskodnak – sajnálatosan azonban erdélyi tartózkodásának kezdetét és végét egyértelműen meg nem adva. A főkancellár őrizetében lévő nagypecsét azonban – és így természetesen a kettőspecsét is – eltűnik, hogy majd csak egy bő év múlva tűnjön fel újra. A magyar okleveles anyag szórványos fennmaradása miatt persze óvatosan szabad csak használni az olyan fogalmakat, mint amilyen az eltűnés, de jelen esetben elég nagy – még ha késő középkori okleveleink feltártsága mellett véglegesnek nem is tekinthető – számokkal dolgoztunk ahhoz, hogy a véletlent kizárjuk a jelenség magyarázatánál. Demeter, aki szemben Alsánival³⁶⁶ nem kísérte el a királynőket Temesvárra, mint feljebb láttuk, érseki székhelyéről, Esztergomból keltezve Mária királynő nevében bocsátott ki nagypecsétes okleveleket még augusztus 15-i, 21-i és 24-i dátummal is. Az ezután bekövetkező változást jól illusztrálja akár csak az 1384–85-ös évek uralkodói pecséthasználatának vázlatos áttekintése. A periódus első, nagyjából békésnek mondható szakaszában, az országos méretű belháború kiszélesedéséig 1384. január 1. és augusztus 24. között Mária királynő 96 okleveléről van tudomásunk, amiből 37 a nagy-, 20 a kettős-, 10 a titkos- és 2 a középspecséttel erősített meg; további kettő a *specialis praesentia regia* nem uralkodói pecsét alatt kelt kiadványa, 25-nek pedig nem ismerjük a *corroboratio*-ját. A Demeter őrizetére bízott pecsét alatt kelt oklevelek száma tehát nagyságrendekkel meghaladja az összes többi kancelláriai tagozat együttes

³⁶⁰ 1383. szeptember 5.: DL 39380 és 1383. december 20.: DL 7046.

³⁶¹ O 262.

³⁶² O 270. Az állítólagos 1384. szeptember 17-i oklevelet és valós keltének december 17-ére módosítását ld.: O 230.

³⁶³ O 273.

³⁶⁴ O 274.

³⁶⁵ O 356.

³⁶⁶ Alsáni 1384. szeptember 9-én Temesvárott másokkal együtt közbenjárt Erzsébetnél Herbortyai János fia: János érdekében: O 226.

oklevélkibocsátását. A háborús időben (pontosabban 1384. augusztus 25. és 1385. október 1. között) Mária neve alatt kelt 88 oklevél közül azonban egy sincs a nagy vagy a kettőspeccséttel megerősítve, míg 12 titkospecsétes és 5 középppecsétes kiadványról tudunk, a különös királyi jelenlét 22, nem Mária pecsétje alatt kelt oklevele és 46 ismeretlen megpecsételésű írás mellett. A lázadók ligájával a körülmények kényszerítő ereje alatt létrejött kiegyezés idején (tehát az 1385-ös év utolsó három hónapjában, október 2-ától kezdve) aztán ismét helyreáll a nagypecsét túlsúlya: a királynő ezen időszak alatt keltetett 48 oklevele közül 14 a nagy- és 1 a kettőspeccséttel, míg 8 a titkos- és 1 a középppecséttel lett megerősítve, míg a *specialis praesentia regia* 2 oklevele nem uralkodói pecsét alatt kelt, 22 esetben pedig nem ismerjük a megerősítés mikéntjét.³⁶⁷

Az itt leírt változások következményei könnyebben kitapinthatók, mint okai. Ezen – mint alább láthatjuk – jelentős közjogi konzekvenciákkal járó helyzetet közvetlenül természetesen Demeter bíboros főkancellár döntése váltotta ki, az, hogy a nagypecsétet magánál tartva elhagyta az udvart, de magának a döntésnek indítéka, vagyis az 1370-es évek vége, Nagy Lajos kormányzati reformja óta rendkívül megnövekedett tekintélyű főpap³⁶⁸ politikai állásfoglalása elsődleges forrásból nem ismert. Mindazonáltal annak alapján, hogy a jelek szerint sem a lázadókhoz nem csatlakozott,³⁶⁹ sem Erzsébet királyné és Garai Miklós nádor szerencsétlen politikáját nem volt hajlandó approbálni, felfogását *mutatis mutandis* leghívebben talán az őt Esztergom érseki székében fél évezred múltán követő nagy utódjának szavaival írhatjuk le: „Én pártokon kívül és – állásom szerint – felül vagyok és maradok”.³⁷⁰

Bármi is késztette azonban Demetert az udvartól való megválásra, döntése az anyakirálynéra és tanácsadóira nézve súlyos következményekkel járt: elvesztették a *sigillum simplex*-et és ezzel együtt természetesen az oklevelek *privilegialis* megpecsételésének lehetőségét is. Jóllehet szükségmegoldásként pótolhatták volna Demetert Alsánival és az uralkodói *privilegium*-okat az anyakirályné kancelláriájában kiállított függő kettőspeccsétes oklevelekkel, de hogy ezzel a lehetőséggel éltek is, arra korszakunkból csak két példa van.³⁷¹ Bár

³⁶⁷ Mindehhez ld. a II. táblázatot, illetve – az ezen táblázat bevezetésében írtak alapján – az okleveles függeléket. Az ismeretlen *corroboratio* fogalmának bizonytalanságait, illetve a korszak uralkodói pecsétjeinek ismertetését ld. szintén a II. táblázat bevezetésében.

³⁶⁸ Erről ld. feljebb, GERICS (főleg 304–310.) alapján.

³⁶⁹ Még az 1384-es évből sincs semmi adat rá, hogy ilyet tett volna, 1385-ben pedig a pozsegevári tárgyalásokon való megjelenése, és még inkább a Hedviget Vilmos hercegnek ígérő 1385. július 28-i oklevél kiállításában való közreműködése (ezekről bővebben ld. alább a pozsegevári tárgyalások, illetve az Erzsébet és tanácsadói részéről Hedvig férjhez adása kérdésében 1385 nyarán megélénkült külpolitika ismertetését) mutatja, hogy bár az udvart elhagyta, a kapcsolatokat azzal mégsem szakította meg teljes egészében, sőt alkalmazott – természetesen kizárólag az általa helyesnek ítélt ügyekben – támogatást is nyújtott a királynőnek.

³⁷⁰ MINDSZENTY 440.

³⁷¹ O 409. (1385. június 2.) és O 415. (1385. június 12.).

a magyar okleveles anyag töredékes fennmaradása miatt itt is nehéz valaminek a hiányára hivatkozni, mégis a megelőző és rákövetkező évekből fennmaradt uralkodói *privilegium*-ok számához képest nagyon kevésnek tűnik ez a kettő. Elgondolkodtató az is, hogy a második esetben a megpecsételési formula a következőképp hangzik: „*Datum Crisii per manus reverendi in Christo patris domini Valentini, Dei et apostolice sedis gratia episcopi Quinqueecclesiensis, decretorum doctoris auleque nostre sumpmi cancellarii, duodecima die mensis Iunii, anno Domini millesimo trecentesimo octuagesimo quinto*” – tehát nemcsak hogy a napi dátum jelölése során mellőzik a *privilegium*-oknál általában használatos római nap-tárt, de a kancellár neve elé kiteszik a dátumhelyet is, ami teljesen szokatlan, és – ha eltekintünk a szándékos újításnak ezekben a folytonosságra oly sokat adó években teljesen valószínűtlen elképzelésétől – leginkább csak az írnoknak a *privilegialis* oklevelek kiállításában való nagyfokú járatlanságával magyarázható.³⁷²

A függőpecsétes oklevelek így valószínűsíthető hiányának okát leginkább a bizonytalan jogi háttérű udvari rögtönzéssel szembeni általános idegenkedésben kereshetjük: a – mondhatni – pótpecsét csekély jogbiztosító erejének megfelelően kevesen törhették magukat, hogy megerősítésre szoruló jogaikat ne az uralkodó, hanem annak anyja garantálja, s ők ezért még magas *taxa*-kat is fizessenek. Ugyanez lehet az oka annak is, miért nem csináltattak újabb uralkodói nagypecsétet. A kortársak zöme az adott körülmények között valószínűleg, és nem is alaptalanul, egyfajta hamisítást látott volna ebben; szinte biztos, hogy feladatának, vagyis az oklevélben foglaltaknak lehetőleg örök bizonyosságául szolgálni, egy effajta kisegítő pecsét soha nem tudott volna megfelelni; és egy ilyenfajta pecsétet, mely semmivel nem nyújt többet, sőt, esetleg talán kevesebbet, mint a *privilegialis* megerősítést csak ígérő oklevélre nyomott gyűrűs- vagy titkospecsét, valószínűleg senki sem sietett volna igénybe venni.³⁷³

³⁷² Alsáni személyzetének ilyen irányú tapasztalatlanságára utalhat még annak az 1384. március 1-ji – mint feljebb láttuk: kivételes körülmények közt kiadott, magában álló – Alsáni-féle, kissé sérült *privilegium*-nak (O 77.) tökéletlen datálása is, ahol az írnok mintha a „*primo Kalendas*” kifejezéssel kísérletezett volna.

³⁷³ Jó volna tudni, milyen pecséttel volt Mária 1385. augusztus 18-i nyugtája megpecsételve, mikor a velencei követ a turini béke értelmében járó évi 7000 forintos adót nem volt hajlandó kifizetni „*propter abolitionem sigilli*”. A követ kifogására Mária 1385. november 7-én visszaírt, miszerint „*ipsas litteras nostras denuo fecimus sigillari sigillo nostro authentico et bullari*”. Kérdés, hogy a két pecsét ugyanaz volt-e, vagy esetleg a velencei követ csak diplomatikusan fejezte ki az első pecséttel kapcsolatos meg nem elégedését, Demeter visszatérése után pedig már tényleg általánosan autentikusnak elfogadott pecsétjét használta a királynő. (O 452. és O 500.) A dolgot még bonyolítja, hogy jöllehet az előző oklevelek kiadói mindannyian ugyanazt a forrást, a Liber Pactorum-ot használták, egyedül Horváth Mihály látott még (nr. 87.) egy 1385. november 20-i levelet Mária királynőtől (O 510.), amire aztán, szerinte, véglegesen rendeződött az ügy.

Exlex állapot a központi igazgatásban és igazságszolgáltatásban

Demeter bíboros tehát, úgy tűnik, nem kívánt állást foglalni az 1384 őszére kibontakozó belső válságban, ami emberemlékezet óta elő nem fordult szituációt produkált, olyasmit, ami az utolsó Árpádok kora és I. Károlynak a trónért folytatott harcai ideje óta ismeretlen volt Magyarországon: a törvényesen megkoronázott uralkodó és főtisztviselői nyíltan szemben álltak egymással. Amíg a királynők és Garai Miklós nádor, mint láttuk, a biztonságot jelentő Lengyelország szomszédságában, a Szepességben időztek, addig Visegrádon a nyílt lázadásban álló Szécsi Miklós országbíró és Zámbó Miklós tárnokmester ítélőmesterei, csakúgy, mint az udvarhű Garai nádoré, egymás mellett bocsátották ki uraik nevében okleveleiket.³⁷⁴

A dolgot Fügedi úgy magyarázza, hogy Erzsébet „eltűrte” a helyzetet, illetve hogy a megüresedett pozíciókra „a királyné már nem talált az arisztokraták soraiban megfelelő személyt.”³⁷⁵ Ez nem valószínű. Sok állást el lehet képzelni, amit nehéz lett volna rátermett és készséges emberekkel betölteni, de hogy pont országbírónak és tárnokmesternek ne akadt volna senki az országban, kizárt dolog. Sokkal inkább úgy lehet, hogy Erzsébet kedve ellenére alakultak így a dolgok, de amíg se a kormányzati székhelynek, se az illető tisztségekhez tartozó, azok fényét, tekintélyét és erejét megadó javadalmaknak nem volt birtokában, egyszerűen nem volt mit adományoznia. Címzetes vagy tiszteletbeli, azaz üres címek iránt a magyar nemesség kevésbé lehetett fogékony, ezt mutatja az is, hogy korszakunkból a macsói bánságon kívül nem mutatható ki kettős betöltöttség, azaz a liga nem állított fel valamiféle árnyék-kormányt. Ez a jelenség talán nem egészen független attól a hasonlóképp gyakorlatias és reáliákhoz kötődő, földsúlyú mentalitástól, amivel a magyarság ösztönösen elutasította mind a lovagi hadviselés fennkölt, de az alkalmazóra nézve esetleg veszélyes játékszabályait,³⁷⁶ mind a heraldikának a természetes józan észre elidegenítőleg ható afféle jelenségeit és követelményeit, mint amilyen egy lebegő kereszt, vagy a természetes szín kerülése.³⁷⁷ Magyar-

³⁷⁴ Vö. O 241. – O 248., továbbá DF 208700, DF 261844, DF 239088, DL 7102–7, DL 42308, DL 52485, DL 85470, DL 92102, DL 96598, DL 42307, DL 52483, DL 52489, DL 60416, DL 77908, DL 102365, DL 102377.

³⁷⁵ FÜGEDI: KÖNYÖR. 71.

³⁷⁶ Ennek egy klasszikus esetét ismerteti Borosy András: BOROSY: LOVASSÁG 152–153.

³⁷⁷ Vö. BERTÉNYI: CÍMERTAN 22., 72–73., 111. – Ez a lelki diszpozíció, nemzeti karakterünk ezen alapvonása legtrisztabban és legemelkedettebben talán Arany János zsenijében jegecesedett ki, akinek művében és személyiségében irodalomtörténetünk klasszikusai nem ok nélkül láttatják a magyarság valamiféle absztrakcióját: életművéből „maradék nélkül ki lehetne olvasni a magyarság eidosát” (SZÉRB 363.), „egyéniességében is mindenekelőtt a magyar faj sajátosságai tűnnek elénk” (RIEDL 21.). Ez a látásmód jellemző megnyilvánulása a Prohászka Lajostól leírt magyar finitizmusnak: „Mint ahogy a németiség az észak búskomor daimoniájával terhelten kel útra, úgy kíséri a magyart, ezt a »keleti rajt«, a *finitizmus* [kiemelés

országon jobbra csak az egyháziaknak volt – talán magasabb műveltségük miatt? talán hivatásukkal járt, hogy fogékonyabbak voltak minden transzcendens és elvont dolog iránt? – némi érzékük a címzetes címek iránt, mint amilyen például a kápolnaispán *secretarius cancellarius*-i titulusa volt,³⁷⁸ vagy amilyen korszakunkból Himházi Benedek veszprémi püspöknek pusztán a hagyományokon alapuló, de természetesen minden valós tartalom nélküli királynéi kancellári címe.³⁷⁹

Erzsébet számára tehát nem maradt más, mint hogy tehetetlen dühében megpróbáljon ártani a lázadóknak, ahol csak lehet. Ezzel a szándékkal adta ki azt a parancslevelet, amivel a zágrábi polgárokat uszítja Horváti Pál püspök ellen,³⁸⁰ és valószínűleg ekkor keletkezett az a másik, hasonló jellegű, de sajnos datálatlan – s így az okleveles függelékebe is ekképp felvett – utasítása³⁸¹ is, amiben a pozsonyi zsidókat próbálja Zámbó Miklós ellen fellázítani. A módszer lényegében ugyanaz, az oklevelek eltéréseit a címzetek eltérő vérmérséklete és harciassága magyarázza.

Az ezután történt harci cselekményeket, sajnos, csakúgy mint az egész korszak ilyen jellegű történéseinek zömét, nem ismerjük: egyes hatalmaskodásokon túl utólag is csak annyit tudunk meg a hadi eseményekről, hogy ez vagy az „*temporibus in pacatis / impacatis*” történt.³⁸² Tény mindenestre az, hogy a lázadók térnyerése tiszavirág-életű volt; november végére az udvar visszatért vagy visszaküzdötte magát Budára,³⁸³ és kezdetét vette a helyzet konszolidációja, ami a függőben maradt, halasztott perek újrafelvételében is megnyilvánult.

Prohászka Lajostól] érzése, amely idegenkedik mindattól, ami problematikus, ami megoldatlan és várakozásra készítő, viszont elszántan a szűkös, a biztos, az állandó felé húz és tetté csak ott válik, ahol a maga létének jó elhatárolásában, úgyszólván körülsáncolásában nyilvánulhat. Kétségkívül: nem is képzelhető el mélyebb ellentét, mint a német daimoniának örök változásban örvénylő és a végtelen felé ívelő életformája és a magyar finitizmusnak nyugalomról, állandóságról, kimértiségről tanuskodó szelleme között.” (PROHÁSZKA 87.)

³⁷⁸ KUMOROVITZ: KÁPOLNAISPÁN 483–487.

³⁷⁹ Helynökének *intitulatio*-ja: „*Nos, Andreas, archidiaconus Segusdiensis et canonicus ecclesie Vesprimensis vicariusque venerabilis in Christo patris et domini domini Benedicti, Dei et apostolica gratia episcopi dicte ecclesie Vesprimensis, aule reginalis cancellarii, in spiritualibus generalis*” (1385. augusztus 15., DL 7162).

³⁸⁰ O 235.

³⁸¹ O 4.

³⁸² Vö. O 677., O 739.

³⁸³ Vö. O 258., O 259., O 261., O 263. stb.

Exlex állapot a különös királyi jelenlét bíróságán

Mint láttuk, Alsáni Bálint világi karrierje, Erzsébet királyné minden kedvezése dacára,³⁸⁴ felemásra sikeredett; hatalmi szóval nem lehetett őt az országlakosok előtt – legalábbis a hetvenes évek végétől – intézménynek számító főkancellár helyére állítani. Ha azonban a nagy- és kettőspecsétet illetően Alsáni nem is léphetett Demeter örökébe, a *specialis praesentia regia* bírói székében követte őt.

Demeter – akinek tekintélyét nagy mértékben emelhetette, hogy a főkancellári cím elnyerésével együtt a különös királyi jelenlét alakuló új bíróságának első rendes bírója lett valamikor 1376–77 fordulóján³⁸⁵ – pecsétje alatt utoljára 1384. június 7-én kel uralkodói bírságlevél biztosan megállapíthatóan,³⁸⁶ Alsáni pedig első ízben 1385. január 20-án szerepel a különös jelenlét bírójaként. E napról rögtön 10 oklevele is fennmaradt, ami azt is mutatja, hogy az országbíró és a kancellár kiválása az igazságügyből mekkora torlódást volt képes előidézni.³⁸⁷ A továbbiakban sem oszlanak el egyenletesen oklevelei: 1385. január 24-éről egy, február 1-jéről egy, február 11-éről négy, február 14-éről, 15-éről és 17-éről egy-egy, február 21-éről egy, március 26-áról egy és május 23-áról egy kiadványa ismert.³⁸⁸ Ez arra utal, hogy hivatala jelentős mértékben az országbíró kiegészítésére szolgált, ugyanis épp Szentgyörgyi Tamás országbíró hivatalba lépésekor³⁸⁹ csökken drasztikusan a különös jelenlét által kiállított oklevelek száma.³⁹⁰

Az országbíróhoz kötődésről tanúskodik a *specialis praesentia regia* egyes okleveleinek megpecsételése is. Alsáni középpecsétje³⁹¹ mellett néha egy ki-

³⁸⁴ Ld. O 263., ami egyben Erzsébet erőszakosságának egyik, feljebb bővebben tárgyalt szép (?) példája.

³⁸⁵ GERICS 305–307.

³⁸⁶ O 159.

³⁸⁷ O 302.–O 311.

³⁸⁸ O 314., O 318., O 322. – O 325., O 326. – O 328., O 332., O 345., O 397., a bizonytalan okleveleket ide nem számítva. Megjegyzendő, hogy a szorosan vett bíraskodási munka mellett a *specialis praesentia regia* irodája – legalábbis a pervitelhez szükséges – hiteleshelyi tevékenységet is folytatott, pl. ügyvédvallásról is adott ki oklevelet (O 327.).

³⁸⁹ 1385. március. 15-én már ő az országbíró, ld. jelen munka archontológiai fejezetében az ENGEL: ARCH. I. 8.-hoz írtakat.

³⁹⁰ Már Bónis György felfigyelt Alsáni különös királyi jelenléti működésére 1385. január–februárban, és azt az országbíró rövid ideig való helyettesítésével magyarázta (BÓNIS: JOGTUDÓ 121.). Bertényi Iván az országbírói intézmény XIV. századi történetéről írt monográfiájában felhívja a figyelmet a különös királyi jelenlét bíróságának már létrejövetelekor meglévő szerves kapcsolatára az országbíró bíróságával (BERTÉNYI: ORSZÁGBÍRÓ 171.), és ugyanő ír a Szentgyörgyi Tamás hivatalba lépését megelőző *vacantia* alatti, a különös királyi jelenletre utaló pecséthelyettesítési formuláról is (uo. 179–180.).

³⁹¹ Ő nem monorú alakú főpapi pecsétet nyomat okleveleire, mint Demeter, hanem azt a pecsétet, amelyről máshol (O 690.) „*appensione sigilli nostri mediocris pontificali sigillo carentes*” szavakkal emlékezik meg. Kb. 32 mm átmérőjű kerek pecsét, a benne foglalt címer leírását ld. CSOMA: KIÁLLÍTÁS 6.

sebb, 24-26 mm-es pecsét töredék is látható, egy helyütt³⁹² a kb. 4,5 mm-es legendán belül háromszögű pajzs, benne hatágú csillaggal látszik, ami a Szentgyörgyi címernek felel meg.³⁹³ Legvalószínűbbnek tetszik, hogy az országbíró az elé tartozó, esetleg elődje alatt megkezdett pert nem veszi el a különös jelenlét bírától, ítélmestereitől, hanem vagy velük együtt hoz ítéletet, vagy csak jóváhagyás végett rányomja saját pecsétjét.

Alsáni pecséthelyettesítési formulája egyébként (Mária királynő nevében) a következő volt: „*presentes autem propter absentiam* ([esetleg:] *in absentia*) *sigillorum nostrorum (propriorum) sigillo domini Valentini episcopi (ecclesie) Quinque-ecclesiensis (sumpmi) cancellarii matris nostre karissime* ([elvétele:] *genitricis nostre carissime*) *iussimus consignari*”.³⁹⁴

Annak ellenére azonban, hogy a különös királyi jelenlét bíróságának élén Alsáni kimutatható zökkenő nélkül vette át Demeter pozícióját, a váltást nem lehet közömbösnek nevezni az udvar presztízse szempontjából. Míg ugyanis Demeter, mint láttuk, főkancellárként lett a *specialis praesentia regia* rendes bírója, és a két cím összefonódása az azóta eltelt nyolc év alatt az udvarba pereskedni járó nemesség révén alighanem országszerte tudottá is vált, addig Alsáni Bálint csak az anyakirálynő kegyenceként ülhetett Demeter székébe. Ez a tény feltehetően gyengítette az udvari bíráskodás tekintélyét, közvetve pedig tovább rombolhatta a nőuralom elfogadottságát.

A nőuralom törékeny konszolidációja 1384–85-ben

Egyelőre azonban, 1384–85 fordulóján – nyilván általunk nem ismert hadi cselekmények következtében – a királynők helyzete megerősödni látszott. Feljebb említettük, hogy az udvar visszatért Budára, és Garaiék lassan elérkezettnek látták az időt a hűtlen főméltóságok lecserélésére. Egy későbbi, 1385. május 6-i országbírói oklevél a személyi változások egyikéről szólva ugyan akképp fejezi ki magát, hogy az esztergomi káptalannak egy iktatásról kiadott és Szécsi Miklós országbírótól 1384. október 6-ára rendelt jelentését az érdekelt fél *privilegialis* átírásra az országbírónak megvinni már nem tudta, mert a megadott terminus után az országbíróság Szécsi Miklóstól „*cito fuisset alienatus*”,³⁹⁵ de a valóságban a változások, legalábbis részben, jóval lassabban mentek végbe.

³⁹² DL 7235.

³⁹³ CSOMA: CÍMEREK 1242-1243.

³⁹⁴ Tehát nem teljesen kifejeződött formulával állunk szemben, de a XV. századi igazi, uralkodói kancellárok is ingadozott kissé: KUMOROVITZ: SPEC. PR. R. 5-6. p., Demeter formuláját l. uo. 6.

³⁹⁵ O 378.

Az országbírói méltóság például csak hosszabb, 1385. február elejéig kimutatható üresedés után töltetett be. A kiválasztott, Szentgyörgyi Tamás,³⁹⁶ aki az előző évben a zárai összeesküvés kemény elnyomásával, azóta pedig feltételezhetően egyéb tettekkel is bizonyíthatta hűségét, a királynők egyik legbiztosabb híve lehetett. A többi tisztség esetében sem bízott Erzsébet semmit a véletlenre: tárnokmester Treutel János lett, akinek korábbi Zsigmond-párti megingását talán az udvarban nem is ismerték, ajtónállómester pedig Alsáni Pál, mindketten a Garai-rokonságból. A lovászmesteri tisztség betöltéséről nem tudunk, de konkrét adatunk az üresedésről sincs; biztosnak csak azt tekinthetjük, hogy Simontornyai Lackfi Istvánt, a liga – mint láttuk – Horvátiék melletti legradikálisabb tagját megfosztották címétől. Fel kell még hívni a figyelmet arra, hogy Csáktornyai Lackfi István, a lázadók ligájának vezéralakja, természetesen nem volt dalmát–horvát bán 1385. február–márciusban,³⁹⁷ a tisztséget nyilván országbírói előlépéséig Szentgyörgyi Tamás töltötte be, akit korábbi méltóságában Kaplai János követett.

Érdekes, hogy míg az udvar székhelye Budán volt, innen indulnak majd a pozsegavári tárgyalásokra, és ide is térnek vissza,³⁹⁸ addig a központi bíróságok, legalábbis az 1385 őszen bekövetkező fordulatig, továbbra is Visegrádon működnek, éspedig nemcsak a nádori³⁹⁹ és országbírói,⁴⁰⁰ hanem a *specialis praesentia regia*,⁴⁰¹ valamint a kápolnaispán irodája⁴⁰² is. Ennek oka nem világos, de talán az is hozzájárulhatott, hogy sem a pozsegavári tárgyalások előtt, sem azok után nem volt hosszas az udvar budai időzése, s így nem jelentkeztek huzamosabban a kettős székhelyből adódó kellemetlenségek.

A konszolidáció persze a szövetségi bázis lehetőség szerinti kibővítésével is folyt, az udvar ezen törekvéséről tanúskodik Garai Miklósnak Oppelni Lászlóval megkötött kiegyezése,⁴⁰³ ami persze indirekt módon azt is elárulja, hogy a szerződő feleknek volt mit („*omnem inimicitiam, rancorem et odium usque nunc quomodocunque et qualitercunque inter nos exorta*”) megbocsátani egymásnak; valamint az az apró gesztus, amivel a nádor Bátmonostori Töttös László testvéri kérésére („*ad instantem fraternalem petitionem eiusdem magistri Ladislai*”) elengedte a rá kiszabott bírság bírói részét.⁴⁰⁴ Garai ezen döntését nem csekély mértékben befolyásolhatta, hogy a Bátmonostori Töttös család egy vagy talán

³⁹⁶ 1385. március 15-étől már biztos ő az országbíró, ld. jelen munka archontológiai fejezetében az ENGEL: ARCH. I. 8.-hoz írtakat.

³⁹⁷ Engel Pál két oklevél keltét rosszul állapítja meg, innen a félreértés, ld. jelen munka archontológiai fejezetében az ENGEL: ARCH. I. 24.-hez írtakat.

³⁹⁸ Ld. a II. táblázatot.

³⁹⁹ Vö. O 301., O 361., O 379., O 384., továbbá DL 89521, DL 98653, DL 91918, DL 91917, DL 65803 és DF 220019.

⁴⁰⁰ Vö. O 373., O 376., O 378., O 380., O 381., O 382., továbbá DL 7150, DL 7151, DL 7152, DL 77916, DL 77917, DF 220023 és DL 7160.

⁴⁰¹ Ld. a II. táblázatot.

⁴⁰² Ld. a II. táblázatot, Mária királynő középpecsétes okleveleinél.

⁴⁰³ O 275.

⁴⁰⁴ O 313.

két várával⁴⁰⁵ a tekintélyesebbek közé tartozhatott. Ide tartozik még azon oklevél is, amelyben Tvardko István, akkor már Szerbia és Bosznia királya, formálisan Garai Miklósnak ígér élethosszig tartó hűséget mindenki ellen mindenkor és mindenhol, a szeretett nővérei, Erzsébet és Mária (e sorrendben!) Magyarország, illetve Hedvig, Lengyelország királynői iránti szolgálatok és hűség épségben tartásával,⁴⁰⁶ amely oklevél azonban tulajdonképp szerződés volt Magyarország és Bosznia között. Tvardko barátságát ugyanis igen drágán kellett megvásárolni: a régóta vágyott Cattarót nyerte el a királynőtől.⁴⁰⁷

Az udvar természetesen a magyar nemesség körében is igyekezett bővíteni bázisát, de rögtön előjáróban le kell szögezni, hogy a népszerűségnövelés legkézenfekvőbb, és az országra egyben legvégzetesebb eszközével, az adományok osztogatásával igen mértékletesen élt. Különösen szembeszökő ez a visszafogottság Zsigmond pár év múlva bekövetkező gátlástalan és felelőtlen pazarlásával összehasonlítva; az uralkodói hatalom anyagi alapjainak ezen kímélése Erzsébet uralkodásának talán leginkább Anjou, és egyetlen rokonszenves vonása.

A fennmaradt okleveles anyag alapján tehát viszonylag kevés donációról lehet beszámolni. Ilyen például Alsáni Bálint többször említett adománya,⁴⁰⁸ akiről tudjuk, hogy bőven megszolgált; ilyen még a Sebesieké,⁴⁰⁹ akiről viszont sajnos nem tudjuk, miként érdemelték azt ki.⁴¹⁰ Ha adományozott is

⁴⁰⁵ ENGEL: ARCH. I. 282. és 365.

⁴⁰⁶ O 346 (1385. március 28.).

⁴⁰⁷ Tvardko a nyár derekán kapta meg Cattaro-t, a hír erről Velencébe 1385. július 20-án vagy kevéssel előtte érkezett meg, vö. ACTA EXT. III. 586.: „nunc de novo sciatur, quod per Serenissimam dominam Reginam Hungarie predictus locus Catari datus fuerit in manibus domini Regis Rassie”; továbbá KLAÍČ/BOJNICIĆ 205–206. és 211. – Itt talán érdemes megemlíteni, hogy a régebbi felfogással ellentétben Tvardkóban sem, a Horvát fivéreken pedig még annyira sem lehet felfedezni valamiféle korai délszláv egymásratalálás apostolait. (Megjegyzendő, ez az elképzelés korántsem nevezhető afféle „horvát vakoskodásnak”, mert egyfelől a RAČKI művének már címében is jelzett beállítástól már Šišić is elhatárolódott, megállapítva, hogy az érintetteknek modern értelemben vett nemzeti törekvéseket nem szabad tulajdonítani, másfelől magyar oldalon, jelesen Pór Antalnál is előjön „a Tvardkóék nagy szláv eszmével szaturált tábora”, ld. PÓR: KIS KÁROLY 141.). Tvardko ambiciózus uralkodó volt, aki uralmát természetszerűleg a szomszéd területekre próbálta meg kiterjeszteni, függetlenül attól, hogy ott délszlávok, dalmátok vagy magyarok laktak; Horvátiék meg éppen magyar nemesek voltak, akik pályájuknak sem csúcs-, sem mélypontján nem törekedtek a magyar király uralma alá tartozó területeknek az országtól való elcsatolására. Ők Kis Károlyt, illetve fiát egész Magyarország élére kívánták helyezni; Tvardkóval történt szövetségüket a szükség szülte, mert máshonnan nem remélhettek segítséget az általuk jogtalanannak ítélt központi hatalommal szemben. Igen szerencsés, hogy újabban a horvát szakirodalom is szakít Horvát János és társai horvát nemzeti hősként való feltüntetésével, és tevékenységükben, horvát oldalról, bizonyos negatív vonásokat vél felfedezni (vö. KLAÍČ: VUKOVAR 136–138.).

⁴⁰⁸ O 263.

⁴⁰⁹ O 295.

⁴¹⁰ A kettő közti átmenet az Alsólendvai Bánfiaké (O 113.): 1384. április 17-i keltezésű, Zala megyei birtokokról kapott adománylevelüket utóbb tanúsított magatartásuk bizonyossága szerint – a belháború zivataros idejében kitartottak az udvar mellett és így szlavón báni

Erzsébet, ezt igyekezett bölcsen és takarékosan tenni, azaz például nem a sajátjából adakozott.⁴¹¹ Szívesen jutalmazták a királynők híveiket egyéb költés- és jószágkímélő módon is, például korábbi adomány⁴¹² vagy bírósági *exemptio*⁴¹³ átírásával, esetleg várpítési engedély adásával,⁴¹⁴ vagy éppen emberölésben elmarasztalt jobbágyuknak adott kegyelemmel.⁴¹⁵ Összességben azt lehet mondani tehát, hogy a királynők e téren méltók voltak a nagy elődökhöz; de ki tudja, hogy uralkodásuk ezen egyetlen pozitívuma nem játszott-e nagyobb szerepet bukásukban, mint bűneik és hibáik együttvéve.

A pozsegavári tárgyalások

Hogy mindeközben folytak-e, s ha igen, milyen eredménnyel harccselekmények, arról nincs információnk. Az bizonyos, hogy döntő fölényre egyik fél sem tudott szert tenni, az udvart viszont lépésenkényszerbe hozta a külső veszély: északnyugatról Zsigmond és őrgróf unokatestvéreinek fenyegetése, délről pedig a – legalábbis a Tvartkóval történt kiegyezés előtt kimutatható – bosnyák betörések.⁴¹⁶ A belső patthelyzet és a fenyegetettség együtt vezethettek az udvar és a lázadók pozsegavári tárgyalásaihoz.

E tárgyalásokkal kapcsolatban mindenekelőtt meg kell említeni, hogy sem előkészítésükről, sem lefolyásukról nem tudunk semmi biztosat.⁴¹⁷ Ered-

tisztviselésük folyamatos egészen 1385 augusztusáig, ld. a jelen munka archontológiai fejezetét – nyilván nem érdemtelenül nyerték, de hogy azt megelőzően tettek-e valami rendkívülit Erzsébetért, nem tudni.

⁴¹¹ Például 1384. december 28-án Vadnai Barius fiainak: László és János udvari ifjaknak és fivérüknek: Péternek ígéri hűtlen rokonaik birtokát – de még ezt is csak azon feltétel alatt, ha a rokonságot és a hűtlenséget a kérelmezők bizonyítani tudják (O 276.).

⁴¹² O 277.

⁴¹³ O 366.

⁴¹⁴ O 261.

⁴¹⁵ O 272.

⁴¹⁶ Ld. pl. Erzsébet királyné feljebb idézett oklevelét a Vadnai Bariusfiak javára (1384. december 28., O 276.), amely szerint a kérelmezők azzal vádolták meg rokonukat, hogy a több várát és területet elfoglaló Vukac vajdához csatlakozott („*priedem ex suasionē dyabolica Walkoch wayvode, nostro et regni nostri [sic! Erzsébet beszél] emuli, adherendo in reoptentione nonnullorum castrorum nostrorum et terrarum per ipsum Walkoch wayvodam facta nostre maiestati multas infidelitates commisisset*”). Január végére Vukac vajda helyzete ugyan rosszabbodhatott, legalábbis szükségét látta, hogy [Alsólendvai Bánfi] István és János szlavón bánok kegyelmet járjanak ki számára (1385. január 29., O 317.), de a délvidéki helyzet valószínűleg csak a Tvartkóval kötött, feljebb érintett (1385. március 28., O 346.) megegyezés révén rendeződhetett, úgy-ahogy.

⁴¹⁷ A tárgyalásoknak Fügedi Erik külön tanulmányt szentelt: FÜGEDI: POZSEGA. Az írás nagyobb hányadát azonban nem maguknak a pozsegavári fejleményeknek ismertetése teszi ki, hanem ezek előzményeinek és körülményeinek leírása, lényegében ugyanúgy, ahogy a szerző azt korábban (FÜGEDI: KÖNYÖR. passim) megtette: ott bővebben, itt némi apparátussal, de érdemi korrekciók nélkül.

ménytelenségük mellett csupán a következő momentumok tűnnek bizonyosnak:

A királynők 1385. január derekán indultak meg Budáról délre, Székesfehérváron és Szekszárdon áthaladva a hó végére még csak Pécsig értek el, februárban viszont már Pozsegavárott vannak és ott időznek egészen májusig, majd e hó végén hazaindulva Kőrösön és természetesen ismét Fehérváron át július elejére érkeznek vissza Budára.⁴¹⁸

Ezzel egyidőben a korábban Erdélybe visszavonult, és ottani tartózkodását a tárgyalások kedvéért talán csak megszakító⁴¹⁹ Demeter bíboros szintén megjelenik Pozsegavárott.⁴²⁰

A tárgyalások eredményét, pontosabban eredménytelenségét – és mivel a királynők aztán rövidesen útnak is indulnak, végsőnek mondható eredménytelenségét – két, már többször idézett 1385. május 16-i oklevél jelzi. Ezek egyike,⁴²¹ a Horváti Pál zágrábi püspök, [Csáktornyai Lackfi] István volt vajda, Szécsi Miklós régebbi országbíró, [Horváti] János korábbi macsói bán, Zámbo Miklós hajdani tárnokmester és hajdani Dénes vajda fia: [Simontornyai Lackfi] István valamint ligatársaik nevében Pozsony városnak küldött levél tudatja, hogy korábban sátáni mesterkedésre viszály támadt köztük és egyéb ország-

⁴¹⁸ Ld. a II. táblázatot.

⁴¹⁹ Demeter erdélyi tartózkodásának ahogy pontos kezdete, úgy vége is bizonytalan, ugyanis 1385. április 21-i marosvásárhelyi oklevelét (O 356.) egy három nappal későbből Esztergomból keltezett követi. (1385. április 24., O 362.) Minthogy mindkét *privilegium* Demeter függő autentikus nagypecséjével erősített meg, nyilvánvaló, hogy a két oklevél közül legalábbis az egyik esetében az ún. *nicht einheitliche Datierung* esete forog fenn, vagyis az oklevél dátuma nem az oklevél kiadásának kelte, hanem az oklevéladás folyamatának különböző időpontjaiból áll össze. Az esztergomi oklevél a gyanúsabb: ennek esetében ugyanis az oklevélben foglalt intézkedések már az előző évben megtörténtek, és Demeter, bár nem említi korábbi okleveleit, mégis – igaz, némi változtatás mellett – 1385. április 24-i kelettel csupán egymás után szó szerint átírva, egybeolvasztja két korábbi, egyként 1384. április 24-éről keltezett oklevelét (O 118. [DF 238319] és O 117. [DF 238323, DF 238324]). A különbség abban áll, hogy az Oltáriszentség tiszteletére alapított esztergomi kápolnának az előbbi oklevélben engedélyezett búcsúját 220 nap helyett egy év és száz napban állapítja meg, az ünnepek felsorolását Szent Kristóféval megtoldva. Jellemző, hogy még a hibákat is átveszi: a DF 238323-ból a „*supradicte montis*” rosszul egyeztetett jelzős szerkezetet és az egyes napra rendelt szentmisék felsorolásánál azt az elírást, miszerint feria sexta helyett másodszor is feria V. szerepel; a DF 238319-ből a „*collendum*” szó köszön vissza. Ezen oklevelek datálásának értelmezésénél figyelembe kell venni, hogy azon 40 aranyforintnyi Burgrecht-nek a megállapításáról, amiről Demeter a DF 238323-ban a kápolna javára rendelkezik, Buda város csak 1384. június 2-án ad ki oklevelet (DL 7089, vö. KUMOROVITZ: BP. III. n. 19. – igaz, ez utóbbi oklevél talán szintén *actum*-szerint datáltható, mivel *intitulatio*-jában az esküdtek „*tunc iurati castri predicti*” megjelöléssel fordulnak elő.) Így még ha az 1385-ös oklevélnél az évszám nem is 1384 elírásaképp került a keltezésbe, a dátumhely feltétlenül, és talán a napi dátum is a két korábbi oklevélből történt átvételnek minősíten-dő: ez az esztergomi oklevél tehát Demeter Erdélyből való visszatérének megállapításához nem kínál fogódzót.

⁴²⁰ 1385. február 28-áról (ACTA EXT. III. 565.; ezen adatot Engel Pálnak köszönöm), továbbá 1385. március 8-áról (CDC XVI. 512.) mutatható ki pozsegavári jelenléte.

⁴²¹ O 393.

lakosok között, de ez isteni segítséggel valamint a királynők és bárók üdvös rendezésével elsimult, és így felkéri a várost, hogy az oklevél kiadóival és más országlakosokkal együtt buzgón támogassák a királynőket minden dolgaikban és hadjárataikban, különösen megemlítve a határvédelmet („*precipue intuitione [sic!] confinium regnorum ipsarum*”); mindezen túl felszólítja a várost az előre-bocsátottak közhírré tételére. Fontos, hogy az oklevélről hiányzik a két Horváti és Simontornyai Lackfi István pecsétje, pedig tartó szalagokat ezek számára is applikáltak a szöveg alá, nem is beszélve arról, hogy tulajdonosaik nevét tartalmazta az *intitulatio*. A dolog jelentősége magától értetődik: északnyugatról csak Zsigmond és a morvák betörésére lehetett számítani, így az, ha a korábban lázadó liga egyhangúan felszólította volna Pozsonyt a Zsigmonddal szembeni ellenszegülésre, az az udvarnak és politikájának legalábbis hallgatólagos elfogadását jelentette volna. Minthogy azonban az oklevél hat kiadójából három – ki tudja, milyen körülmények között – megtagadta az írás megpecsételését, így egyértelmű, hogy a politikai súllyal rendelkező országlakosok közti konszenzus megteremtésének kísérlete kudarcba fulladt.

A másik e napon (1385. május 16.) kelt oklevél⁴²² Garai Miklós nádoré, aki ebben a – talán szándékosan kissé homályosan fogalmazott – oklevélben [Horváti] Pál zágrábi püspöknek; Szécsi Miklós korábbi országbírónak; [Csáktornyai Lackfi] István vajdának;⁴²³ néhai Dénes vajda fiának: [Simontornyai Lackfi] Istvánnak; [Horváti] János volt macsói bánnak; testvéreinek: Istvánnak és Lászlónak; Zámbo Miklós korábbi tárnokmesternek; néhai Mikcs bán fia István fiainak: István és Ákos mestereknek; Gorbonoki Lászlónak, Besenyő Jánosnak és ligatársaiknak békét ígér Erzsébet és Mária királynők⁴²⁴ – sajnos ránk nem maradt – oklevele szerint. Ha a liga oklevele értéktelen, akkor ez kifejezetten semmitmondó. Garai Miklós ugyanis a lázadóknak – akiket, hogy ne kelljen őket ekképp megnevezni, személyes ellenségeiként tüntet fel – épenséggel nem ígér sokat, tulajdonképpen csupán annyit, hogy a nádor a királynők őt illető döntéseit a királynők oklevelében meghatározott helyen és időben, később választandó fogott bírák előtt („*coram iudicibus eligendis in loco et termino in dictis litteris reginalibus contentis*”) megjelenve meg fogja tartani. Függetlenül tehát attól, hogy miről is kellene a választott bírának Garai és ellenségei között dönteniük, amíg ezen bírák személyét nem tisztázták, Garai lényegében semmire sem kötelezte el magát, mert a bírák kilétének kérdésében akadékoskodva bármeddig elodázhatta volna az egyezkedésnek akár csak megkezdését is.

⁴²² O 392.

⁴²³ Így, nincs „volt” jelző, de ez elírás lesz, vö. a liga ue. napról kelt, fent ismertetett oklevelének (O 393.) *intitulatio*-ját.

⁴²⁴ E sorrendben: „*serenissimeque domine nostre, Elizabet et Maria, regine Hungarie predictae*”.

A tárgyalásokat értékelve mindenekelőtt azok teljes eredménytelenségét kell megemlíteni.⁴²⁵ Még ha a Pozsonyhoz intézett levelet⁴²⁶ a liga minden tagja megpecsételte volna is, konkrét segítséget az még akkor sem jelentett volna a – mint majd látjuk – jelentős erővel benyomuló ellenséggel szemben; Pozsonyiak az ellenálláshoz nem okleveles bátorításra, hanem csapatokra lett volna szüksége. Így azonban, az oklevél megerősítését, pontosabban meg nem erősítését látva a városnak tudomásul kellett vennie magára hagyatottságát. A kívülről jövő veszély, a várható cseh–morva intervenció elhárítására tehát semmi sem történt, és a belső béke helyreállítása sem sikerült. Ez nemcsak az ominózus pozsonyi oklevél hiányos *corroboratio*-jából következik, hanem mindabból, ami 1385. május 16-a után történt, és talán még inkább abból, ami nem történt: egyfelől tehát abból, hogy előbb Zsigmond, utóbb Kis Károly – az előbbi minimális ellenállás mellett, az utóbbi mintegy tömegtámogatással – elfoglalják Budát; másfelől pedig abból, hogy a pozsegavári tárgyalások után nyoma sincs az általános kiengesztelődés és a helyzet normalizálódása azon jeleinek, amelyek majd ősszel megfigyelhetők, azaz a nagypecsét újbóli használatba vételének és a korábban lázadónak tekintett bárók főméltóságokban részesítésének.

A fentiekben túl ki kell még emelni, hogy a tárgyalásokon részt vett Demeter, a nagypecsét megvonásával az udvari kormányzás legitimitását nagymértékben aláásó, másfelől viszont a lázadók ligájához sem csatlakozó, köztiszteltben álló főpap; részt vett és utána szabadon távozott. A jelenség ékesen bizonyítja Demeter általános tekintélyét, és jogosít azon – jóllehet oklevelesen nem bizonyítható – feltételezésre, miszerint a békítő tárgyalások tető alá hozatalában jelentős szerepet játszott, sőt azokra – ki tudja – talán az ő kezdeményezésére került sor.

Az udvar tehát magában készült az összecsapásra a Luxemburgokkal: az anyakirályné a készülő háború miatt általános perhelasztást rendelt el,⁴²⁷ a talán rossz sejtelmektől gyötört Garai Miklós és Treutel János pedig – anyai ágon unokatestvérek⁴²⁸ – egy nappal a fentemlített békeoklevelek kiadása után,

⁴²⁵ Fügedi Erik – a történeteket alighanem teljesen félreértve – ezt nem így látta: szerinte a tárgyalások látszólag Erzsébet jelentős sikerét hozták, és e sikerek viszonylagosságát csak a későbbi fejlemények bizonyították (FÜGEDI: POZSEGA 157.). Fügedi figyelmét azonban elkerülte, hogy a béke helyreállításáról tanúskodó, fejtegetéseinek kiindulópontjaként szolgáló oklevelet (O 393.) csak a kibocsátók fele pecsételte meg: az oklevél fényképén nyilván kézbe sem vette, jóllehet már az általa használt, Fejér féle kiadásban is megemlíttetik, hogy az oklevélen csak három pecsét van (F X/8. 183.). A béke helyreálltából kiindulva tehát ignorálnia kellett Garai – általa egyébként szószerint közölt – oklevélének (O 392.) semmitmondását is, a közvetlenül a tárgyalásokra következő fejleményeket pedig részben nem ismerte, részben pedig nem hozta kapcsolatba a tárgyalások kudarcával.

⁴²⁶ O 393.

⁴²⁷ O 395. (1385. május 18.): „*propter motum presentis nostri exercitus universas causas regnicolarum nostrorum generaliter iussimus prorogari*”.

⁴²⁸ WERTNER: GARAIK 912–913.; ENGEL: ADATTÁR.

május 17-én a pozsegai káptalan előtt egymást minden javukban édestestvérré fogadják, kötelezve magukat, hogy az életbenmaradó fél a másik fél gyermekeit felnevelni, valamint ingó és ingatlan vagyonában megőrizni tartozzék. Okuk erre a kölcsönös életbiztosításra: „érzik, hogy a legfelségesebb fejedelem, Lajos király urunk minapi halála miatt most az országglakosok és mások, idegenek közt mindenképp háborús békétlenség fog kitörni, amelyben a királyi szent koronához és Lajos király úr leányai uralmához való hűségük folytán mind tulajdon fejüket, mind egyéb javaikat rokonaikkal együtt a szerencse fogandóságának tették ki”.⁴²⁹

Meg kell még említeni, hogy amennyiben Horváti János a tárgyalások alatt, vagy legalábbis azok végére valóban elnyerte volna a macsói báni tisztelet,⁴³⁰ az tényleg más fényben tüntetné fel a tárgyalások eredményességét – de nem nyerte el.⁴³¹

⁴²⁹ O 394.: „nunc autem propter pridianam mortem excellentissimi principis, domini nostri Lodovici regis, sentirent utique inter regnicolas et alios, extraneos, guerram inpacitatis in regno evenire, in qua penes fidelitatem sacre corone regie et eram filiarum predicti domini Lodovici regis tam capita propria quam quecunque alia bona eorum simulcum aliis fratribus ipsorum eventui fortunatus submisissent”. Az oklevelet Fügedi is ismeri (FÜGEDI: POZSEGA 155.), csak május 17-e helyett 16-ára teszi.

⁴³⁰ Így ENGEL: ARCH. I 28.

⁴³¹ Ld. jelen munka archontológiai fejezetében az ENGEL: ARCH. I. 28.-hoz írtakat. – A jelen munka alapjául szolgáló disszertáció munkahelyi vitáján Engel Pál kifejtette azon nézetét, hogy a pozsegavári tárgyalások eredményeképp a nápolyi királyt, Kis Károlyt hívták meg döntőbírónak. Ezen elképzelés arra támaszkodik, hogy az egyik olasz krónika (ISTORIA PADOVANA 521.) szerint Horváti Pál zágrábi püspökkel Kanizsai Miklós hívta Károlyt az országba, továbbá Monacinál – az ellenállásba nem ütköző – Károlyt azt állítja, hogy ő csak a béke helyreállítása végett jött az országba:

„Hungariam venio componere fractam,

Discordes unire duces, & regna sorori

Pacificare me.” (MONACI 330., 218–220. sorok.)

Engel hipotézise fölöttébb valószínűtlen. A Kanizsai testvérek ugyan valóban Mária királynő híveként tűnnek fel, pl. János püspök adományt kap (ld. O 718. és O 831.), István Garánál a királynőkkal együtt esik fogságba (ld. O 810. és O 828.), sőt maga Miklós is magyaróvári várnagyként tűnik föl (O 516.). Csakhogy Miklós magyaróvári várnagysága a tárgyalás évek alatt épp azon időből (1385. november 25.) mutatható ki, mikor a királynőnek nem állt módjában teljes egészében tetszésük szerint adományozni a tisztségeket; ekkor például Szécsi Miklós volt a nádor és Horváti János a macsói bán. Arra pedig, hogy egy család tagjai politikai kérdésekben homlokegyenest eltérő álláspontot is képviselhetnek, korszakunkból bizonyíték a Frangepánok és bizonyos mértékig a Lackfiak és Treutelek példája, valamint talán az is, hogy a Garai Miklós 1385. május 16-i oklevelében az ellenség soraiban emlegetett Mikcsfi (Prodavizi) Ákosnak a fia, Mikcs, 1386. július 25-én épp Garai Miklós oldalán kerül majd szembe a Horvátiakkal (ld. lejjebb, a diakovári ütközet ismertetésénél); későbbi korból pedig épp a Kanizsaiak esetében figyelhető meg hasonló jelenség (ÉRSZEGI: SÁRVÁR 108. – az adatra a szerző hívta fel figyelmemet, amit itt is köszönök). Kanizsai Miklós jelenléte tehát nem bizonyítja, hogy Károly behívása a királynő beleegyezésével történt volna, mint ahogy nem bizonyítja Károly akadálytalan előnyomulása sem: ez utóbbi kapcsán rá kell mutatni, hogy – a Károlynál ugyan sokkal nagyobb sereggel, egyszersmind azonban sokkal kisebb népszerűséggel érkező – Zsigmond ellen sem tudtak a királynő számottevő haderőt kiállítani (ld. alább). Mindezek mellett a fenti elméletet elfogadhatatlanná teszik a következő megfontolások. Először is a pozsegavári tárgyalások után tovább folyt az udvar részéről a francia kapcsolat építgetése (ld. alább), ez

Készülődés a döntésre

Az események menetére, úgy tűnik, a pozsegarvári tárgyalások előkészítése, azok lefolytatása és eredménye jelentős hatást nem gyakorolt, hacsak nem a felek eltökéltségének megerősítése révén.

Az udvar tovább folytatta franciabarát politikáját, ami mellékesen a Ragusa rovására kalózkodó és a városállam fogságába esett francia lovagok kiszabadítására irányult,⁴³² mindenekelőtt pedig a francia házasság képviselő útján, „per verba” történt megkötésében nyilvánult meg.⁴³³ Az esküvőre 1385 májusában vagy júniusában került sor, minthogy április 16-án Velence még csak a francia követeknek Zenggebe szállításáról dönt, június 27-én pedig a fényes küldöttség már útban van Mária jövődöbelijéért, és Korbáviai Károly Velencének a frigy megkötéséről befejezett tényként számol be.⁴³⁴ – Mindeközben készültek az elkerülhetetlenre, a Zsigmonddal és rokonaival megvívandó összecsapásra, legalábbis erre lehet következtetni abból, hogy az udvar bizalmát feltétlenül bíró Miklós vasvári préposttal, Mária királynő „hű káplánjával”⁴³⁵ szemléztették meg a Szécsényi Frank kezén lévő várakat:⁴³⁶ mivel Frank mester ekkor soproni, vasi és zalai ispán valamint kőszegi várnagy volt,⁴³⁷ a vizsgálat alighanem a nyugati határ biztonságát szolgálta.

A liga, vagy legalábbis annak ekkortól radikalizálódó szárnya – minthogy az egész konfliktus *punctum saliens*-ét képező francia házasság kérdésében az udvar jottányit sem engedett – megtette az ellenlépést: Horváti Pál püspök, állítólag Kanizsai Miklóssal,⁴³⁸ Nápolyba utazott Kis Károlyt a trónra meghívandó. Ebből az időből – tehát a május 16-i, feltételezhető szakítástól a szept-

pedig, mint feljebb láthattuk, Károly nápolyi trónjának legalábbis indirekt veszélyeztetését jelentette; ilyen körülmények közt kizárható, hogy a királynő pont intrikájuk kiszemelt áldozatát kívánták volna döntőbíróként az országba hívni. De láttuk is, hogy a tárgyalások végén a döntőbíró még nem volt kijelölve: „*coram iudicibus eligendis*” – írja a nádor 1385. május 16-án (O 392.). A legsúlyosabb ellenérv a fenti elgondolással szemben talán magának Monacinak a szövege; ő nem tud arról, hogy Mária vagy Erzsébet behívta volna Károlyt, sőt szerinte a királynő az érkező Károly elé követet küldenek jövelele célját megtudakolandó (MONACI 330., 214–215. sorok), ami nyilvánvaló értelmetlenség lenne, ha ők maguk hívták volna. Végül pedig azt is nehéz lenne megmagyarázni, hogy a Mária királynő megbízásából dolgozó velencei, aki egyébként kifejezetten szívesen moralizálgat (ld. pl. MONACI 338., 554–560. sorok), miért hagyná említés nélkül, ha Károly épp az általa utóbb a hatalomból kiszorított fejedelemszönyök hívására érkezett volna az országba?

⁴³² Vö. O 338.; az egész történetet ld: ÁLDÁSY: EGYHÁZSZAKADÁS 451–452., ÁLDÁSY: ADALÉK és MIKLÓSY 95–97.

⁴³³ WENZEL: MÁRIA PER PROCURA 119–120.; ACTA EXT. III. 576–577.; 582.; 584–586.

⁴³⁴ „*Domina nostra Maria Regina Hungarie cum consilio totius Regni accepit in Dominum et maritum dominum Ludovicum fratrem Regis Francie*”. (ACTA EXT. III. 582.).

⁴³⁵ Vö. O 348., O 536. és O 581.

⁴³⁶ O 416.

⁴³⁷ ENGEL: ARCH. I. 181., 228., 236. és 350.

⁴³⁸ ISTORIA PADOVANA 521.

tember–októberi biztos, mert egyetemes kiengesztelődésig – nem tudunk semmi biztosat a liga radikális, a Horvátiak és Simontornyai Lackfi István nevével fémjelezhető csoportja és a Csáktornyai Lackfi István féle, valószínű többség viszonyáról. Minthogy ez utóbbi sem békült meg az udvarral – legalábbis az, hogy nem jutottak bárói méltóságokhoz, és Demeter továbbra is visszatartotta a nagypecsétet, erre utal –, elképzelhető, hogy a májusi szétválás után is tartották, vagy esetleg újra felvették a kapcsolatot Horvátiékkal. Az mindenestre kevésbé valószínű, hogy Kis Károly behívását nyíltan felvállalták volna, mert ebben az esetben valamely tekintélyesebb férfiúnak – ha Szécsi Miklós esetleg kora miatt nem vállalta volna, akkor Csáktornyai Lackfi Istvánnak – okvetlenül csatlakozni kellett volna a Nápolyba induló küldöttséghez.

Végre pedig a pozsegavári tárgyalásokra meg sem hívták, és az oly büszke magyar korona körül kialakult véres játékban⁴³⁹ eredetileg legkisebb eséllyel induló Zsigmond pénz szűkében mindent egy lapra, úgyszólván a magyar kártyára téve fel, megkezdte Brandenburg részeinek elzálogosítását,⁴⁴⁰ – és ha azt nem is mondhatjuk, hogy a fejlemények őt igazolták, de a szerencse végül is mellé szegődött: Brandenburgot ugyan teljes egészében elvesztette, de a magyar koronát ezen hazardírozása és áldozathozatala nélkül aligha szerezhetette volna meg.

Hedvig és a lengyel szukcesszió: a budai udvar újabb kezdeményezése

Mindeközben, a jelek szerint, a pozsegavári tárgyalások nyilvánvaló eredménytelensége dacára – talán a Tvardkóval létrejött kiegyezés, vagy még inkább a francia házasság sikeres előmozdítása keltette, amúgy teljesen indokolatlan biztonságérzet alapján – Erzsébet és környezete önbizalma igencsak megnőtt, és ez az új optimista szemlélet az udvar részéről megélénkülő diplomáciai aktivitásban nyilvánult meg. Jóllehet az anyakirályné a Jagelló leánykéréséről őt értesítő, sőt, az ügyben kifogástalan udvariassággal még véleményét is kikérő lengyel követséget annak idején, mikor a lengyel segítség esélyét semmiképp sem kívánta eljátszani, azzal bocsátotta el, hogy Hedvig férjhez adása ügyében cselekedjenek úgy, ahogy azt a kereszténység és Lengyelország érdeke megkívánja⁴⁴¹ – most hirtelen meggondolta magát, és az eddigiekkel homlokegyenest ellenkező álláspontra helyezkedett.

⁴³⁹ Heinrich Kretschmayr kifejezése: KRETSCHMAYR II. 241.

⁴⁴⁰ Ld. O 429., O 433. és O 435.

⁴⁴¹ PÖR: ERZSÉBET 841–842.; DLUGOSZ 451–452.

Az irányváltás bizonyítéka és terméke az a két eredeti példányban azonos tartalommal kiállított és most Bécsben őrzött 1385. július 28-i oklevél,⁴⁴² amelyben a királynők (az első helyen Erzsébet!), Demeter és Alsáni Bálint, Oppelni László és Garai Miklós garantálják, hogy a Habsburg Vilmos és Hedvig közti házasság elhalását 1385. augusztus 15-éig lehetővé teszik. A tervezet méltó párja Mária francia házasságának: kiagyalói a kereszténység és Lengyelország érdekét aligha tartották szem előtt, a budai udvarét pedig igen rosszul mérték fel, mert az akció negatív politikai következményei Erzsébetet és körét sújtották. Az óhajtott *fait accompli*-t ugyanis nem sikerült létrehozni, a „*Bella gerant alii...*” stb. módszer ez egyszer nem működött, Vilmosnak menekülnie kellett Krakkóból, Hedvig Jagelló felesége lett: Litvánia keresztény,⁴⁴³ Lengyelország nagyhatalom. A lengyel politikai közvélemény arculcsapását és Jagelló megalázó kikoszorúzását jelentő próbálkozást azonban nem lehetett meg nem történné tenni, és Erzsébet az elkövetkező nehézségek idején lengyel segítséget nem folyamodhatott.

Az oklevéllel kapcsolatban ismét fel kell hívni a figyelmet Demeter rendkívül sajátos helyzetére. A bíboros ugyanis, aki, mint láttuk, majd egy éve kivonta magát és az őrizetére bízott pecsétet az uralkodói oklevelezésből, és így a legfontosabb kancelláriai tagozat munkáját megbénítva áthidalhatatlan legitimációs problémákat okozott a rezsimnek – nos ez a Demeter, az oklevél tanúbizonysága szerint, csakúgy mint korábban Pozsegavárott, most egyszer csak feltűnik Budán, és egy neki tetsző külpolitikai ügyet támogat; teszi ezt jó két hónappal a királynőkkel való nézeteltérések elsimítása előtt. Bár ilyen természetű ügyben a hamisításnak nem sok értelme lett volna, az ötletet a szfragsztika oldaláról is ki lehet zárni, mivel Demeter ez év december 6-án – amennyire a töredezett példányból meg lehet ítélni! – ugyanazt a pecsétet használja, aminek lenyomata az osztrák hercegeknek adott okleveleken függ.⁴⁴⁴ Ha a két pecsét valóban megegyezik, akkor teljesen kizártnak tekinthetjük azt a különben sem túlságosan valószínű elképzelést, hogy a július 28-i oklevelek

⁴⁴² O 438. Az oklevelek és pecsétjeik megtekintése Fazekas István sokoldalú és időt nem kímélő segítségével révén vált számomra lehetségessé, valamint a második eredeti példányt is (AUR 1385 VII. 28.) – aminek létezéséről a DF alapján nem lehetett tudni – ő kutatta fel; mindezekért itt is szeretném neki köszönetemet kifejezni.

⁴⁴³ Bár a pogányság felszívódása sokáig tartott, Litvánia „keresztység”-ének döntő momentumát az újabb kutatás is változatlanul Hedvig és Jagelló házasságkötésében látja: RABIK-KAUSKAS 126–129.

⁴⁴⁴ O 526. A pecsét ábrája kb. 17×14 mm-es álló nyolcszögű, és azon belül kb. 8×12 mm-es álló téglalap alakú keretben a kiterült sárkány, rajta tiporva Szent Mihály szárnyakkal és jobb-ájában pallossal. A gyulafehérvári Szent Mihály-*patrocinium* alapján Demeter ezen pecsétje még erdélyi püspök korából származhat, de óvatosságra int, hogy ez a pecsét nem azonos Demeter 1374. január 21-i oklevelén („*datum in Gyalo in festo beate Agnetis virginis*”, DL 73745) használt pecsétjével, csak hasonlít arra. Ez utóbbi oklevélen keresztbe szétkent viaszba nyomott, kb. 14,5×12,5 mm-es ovális pecsét látható, hasonló ábrával: szárnyas alak (Szent Mihály) jobbra lépve rátaPOS egy elmosódott figurára, egyszersmind lándzsával ledöfi.

másik öt kibocsátója Demeter hozzájárulása nélkül, egy illetéktelenül birtokukba került régebbi pecsétet felhasználva hamisították volna Demetert a kiadók közé; az egyszer elveszett pecsétet tulajdonosa soha nem használta volna megkerülése után. Mindent összevetve tehát olyan kép kerekedik ki, hogy Demeter az udvarral való szembenállása és kancelláriai obstrukciója dacára szabadon járt-kelt Budán, szuverén módon megválogatva, mit támogat az Erzsébet–Garai-vonal külpolitikai kezdeményzéseiből és mit nem. Az a tény, hogy a július 28-i oklevelekben kedvezményezett osztrák hercegek a jelek szerint szükségesnek, vagy legalábbis hasznosnak ítélték, hogy Demeter is a kibocsátók közt legyen, azt mutatja, hogy az ország belső erőviszonyait feltehetően jól ismerő külföld is politikai faktort látott személyében. Mindez Demeter hallatlan, az anyagi-katonai realitásokat messze meghaladó⁴⁴⁵ tekintélyéről és befolyásáról tanúskodik; csak azt nem tudjuk, hogy ez a tekintély és befolyás mennyiben volt Esztergom érsekéé, pontosabban örökös kormányzójáé, és mennyiben függött Demeter személyétől.⁴⁴⁶

A válság – látszólag végleges – rendezése 1385 őszén: Zsigmond sikerei

1385 őszére aztán tettekké értek az addigi tervek. Mindegyik trónkövetelő lépett, változó energiával és változó sikerrel. Legközelebb Zsigmond volt, és úgy tűnt, határozott fellépése és áldozatkészsége meghozza számára a sikert. A morvák, akik már nyár elejére megszállták a nyugati határszázt,⁴⁴⁷ alighogy lezajlott az Altmark és Priegnitz elzálogosításával kapcsolatos oklevelezés,⁴⁴⁸ támadásba lendültek, és a jelek szerint komolyabb ellenállás nélkül

⁴⁴⁵ Az egyház vagyoni, katonai, politikai téren megnyilvánuló magyarországi relatív, a külföldi állapotokhoz viszonyított jelentéktelenségéről ld. ENGEL: TÁRS. ÉS POL. 7.

⁴⁴⁶ Hogy ez utóbbi tényezőt sem szabad elhanyagolni, arra az is utal, hogy Demeter már érseki méltósága megszerzése előtt bírta mind a király, mind az országlakosok bizalmát, hiszen Lajos kancelláriai nagy reformja idején zágrábi püspökként emelkedett feljebb részletezett világi méltóságaiba és pozícióiba, és csak ezután, az esztergomi érseki szék megüresedésével került a magyarországi egyházi hierarchia csúcsára, vö. GERICS 314.

⁴⁴⁷ O 407.

⁴⁴⁸ O 429., O 433., utolsó darabja O 435. (1385. július 21.). Az oklevelek közül az első (O 429., 1385. július 9.) szerint Zsigmond brandenbúrgi őgróf, mivel kérésére, hogy a magyarországi királyság ügyében Jodok morva őgróf az ő, Zsigmond kedvéért lépjen háborúba, az határait erősen megszállta, abban a szándékban, hogy Zsigmond mellett kitart, segítségét meg nem vonva tőle, míg Zsigmond ügyei, amiért háborúba lépett, jó véget nem érnek – mindezzért 50000 Schock garast („grosser pfennig”) ígér neki és Prokopnak, a teljesítésig a brandenbúrgi Altmarkot és Priegnitzet köve le nekik. Abban az esetben, ha háborúba kerülne a sor (!), mindazt, amit akár Zsigmond, akár emberei, akár Jodok vagy emberei a Vágon innen akár erővel, akár tárgyalásokkal megszereznek, háborús káraik megtérítéséig Jodoknak és Prokopnak lekötik.

törve előre augusztus 5-én már Nyitra előtt álltak,⁴⁴⁹ Zsigmond pedig augusztus 16-án már a Pozsony körüli mezőkön bocsát ki két oklevelet.⁴⁵⁰ Miután Zsigmond augusztus 22-én, még mindig a városon kívül,⁴⁵¹ megígérte a városnak, hogy vissza fogja váltani,⁴⁵² a pozsonyiak 23-án hűséget esküdtek Jodok és Prokop morva őrgrofoknak,⁴⁵³ augusztus 24-én pedig Jodok már Pozsonyban adja ki oklevelét.⁴⁵⁴ Pozsony bevétele tehát valószínűleg nem követelt vérontást, de azért úgy tűnik – bár a morva haderő mozgásáról vagy akcióiról nincs információnk –, hogy az elkövetkező hetekben némi ellenállásba mégis kellett ütköznie az intervenciós csapatoknak, mert Zsigmond csak szeptember 28-án tűnik fel Budán,⁴⁵⁵ hogy aztán ottani dátumhellyel bocsásson ki október 3-áról⁴⁵⁶ és 5-éről⁴⁵⁷ keltezett okleveleket is. Az augusztus 1-jét követő háborús idő⁴⁵⁸ tehát legkésőbb szeptember derekán lezárult; ettől kezdve tárgyalások útján rendezték Zsigmond követeléseit, feltehetően nagyjából az ő szája íze szerint.

Megdöbbenőnek is lehetne nevezni Zsigmond előretörését – ha elfogadjuk Mályusz Elemér véleményét, aki „az éppen nem jelentős haderővel megjelenő” trónkövetelőként emlegeti Zsigmondot.⁴⁵⁹ Figyelembe kell azonban venni, hogy már június 1-jén⁴⁶⁰ Pozsony városa azt jelenti Erzsébet királynénak, hogy híreik szerint, amiben azonban nem teljesen bizonyosak, a következő szombaton (két nap múlva, 1385. június 3.) 4000 gyalogos és 600 lándzsa érkezik országába, illetve az Éleskőt megszállva tartó Nyderspewger Jánosnak már most van országában 400 lándzsája. Ezek a számok, még ha talán a polgárok elesettségének hangsúlyozása céljából kissé kozmetikázottak is, mindenképp tekintélyt parancsolóak.

Először is a lándzsa (*lancea*) nem egy lándzsást jelent, mint Fügedi hitte,⁴⁶¹ hanem a lovasság legkisebb harcászati egységét: egy lovagi, azaz nehéz-

⁴⁴⁹ O 444.

⁴⁵⁰ O 448. és O 449. Ezek közül az első szépen foglalja össze Zsigmond jogcímét a támadásra, előadva, hogy a pozsonyiak átérették a Lajos rendelkezésének elhalasztgatásából őt ért gyalázatot és azt, hogy ő ezt tovább nem tűrheti, hanem maga jár utána dolgainak Magyarországon.

⁴⁵¹ „in campis ex alia parte Danubii prope Posonium” (O 453.).

⁴⁵² O 453.

⁴⁵³ O 454.

⁴⁵⁴ O 455.

⁴⁵⁵ O 466.

⁴⁵⁶ O 470.

⁴⁵⁷ O 474.

⁴⁵⁸ Mária királynő 1385. november 25-i oklevelével Péceli Iván fiai: András és Antal javára elenged minden bírságot, „in quibus iudem Andreas et Anthonius contra quospiam tempore guerre ad prosecutionem causarum suarum venire nequeuntes fuissent convicti et aggravati” (O 517.).

⁴⁵⁹ MÁLYUSZ: ZSIGMOND 16.

⁴⁶⁰ O 407.

⁴⁶¹ Pozsony város fenti oklevelének érintett részét a következőképp ismerteti: „egy 600 »lándzsásból« (azaz nehéz páncélos lovasból) és 4000 gyalogusból álló sereg tör be Magyarországra, a Kis-Kárpátokban lévő Éleskő várát elfoglalva tartó Niedersperger János pedig már

fegyverzett felszerelt harcost pár fős kíséretével. E kíséret nagyságáról sajnos közelebbit nem tudunk; a lándzsa illetve a rokonértelmű kifejezések tartalma még tőlünk nyugatra is meglehetősen változatos volt.⁴⁶² Nem meglepő tehát, hogy hazai forrásaink sem számszerűsítik, hány embert értenek egy lándzsa alatt, csak annyi világlik ki belőlük, hogy a kis kontingens nagy megbecsülésnek örvendett: Erzsébet királynénak 1383. december 20-án megért évi 2400 aranyforintot János mazóviai herceg 30 lándzsával ígért szolgálata;⁴⁶³ Losonci István fiai: László és István besztercei ispánok Beszterce vár familiárisa, Manahalmi Miklós fia: János javára öröklődő birtokadományt tesznek Beszterce ispánságban, amelynek feltétele a mindenkori besztercei ispánok javára egy lándzsával teljesítendő katonai szolgálat;⁴⁶⁴ végül pedig Bars megye szükségesnek tartotta oklevelében feljegyezni azt, hogy hatalmaskodási ügyben kiküldött embere „*Iohannem dictum Forgach de Kosmal cum ad se pertinentibus manibus armatis ac septem lanceis*” találta a vitatott területen.⁴⁶⁵

Ha tehát egy lándzsát csak négy emberrel számítunk is, Pozsony város oklevele akkor is kb. 8000 fős, jelentős részében igen jó minőségű harcosról számol be, és ez a kor viszonyai közt igen nagy, valószínűleg erősen eltúlzott szám. Borosy András az Anjou-kori Magyarország összes fegyvereseinek számát 35-40 000 főre becsüli,⁴⁶⁶ ami természetesen távolról sem azonos az egyszerre kiállítható hadsereggel. A Magyarországnál kétszer népesebb Anglia is csak egyszer állított ki 32 000 vagy 31 294 főt, de sok hadtörténész kételkedik benne, hogy ez a sereg egyszerre állt fegyverben.⁴⁶⁷ Mindazonáltal még ha a pozsonyiak tévedtek vagy túloztak is, az valószínűnek tűnik, hogy az egész ország erejére – vagy legalábbis rendkívül nagy külföldi, például lengyel segítségre – lett volna szükség ahhoz, hogy a benyomuló cseh–morva csapatokkal nyílt ütközetben a siker reményével szállhasson szembe az udvar. Úgy néz ki azonban, hogy a szükséges erőnek a töredéke sem állt rendelkezésre, s így aki csak tehette, a várfalak nyújtotta biztonságot választotta. Demeter bíboros

most 400 lándzsást tart az országban készenlétben” (FÜGEDI: KÖNYÖR. 81.). A *lancea armatarum gentium* Pór Antal szerint is egyszerűen „dsidás”-t jelent (PÓR: ERZSÉBET 840.).
⁴⁶² Walter Schaufelberger szerint a *Lanze* valamint az ebben az értelemben használt *Spieß*, *Gleve* sőt *Helm* szavak által jelölt harcosok száma épp a XIV/XV. század fordulóján növekedett meg: a sempachi csata (1386. július 9.) idején 2-4 lovast, egy későbbi forrás szerint burgundi viszonylatban ötöt, egy zürichi zsoldszerződésben ismét négyet jelentett (SCHAUFELBERGER 27–30.; 32.); Ortwin Gamber ezek közül a fenti értelemben csak a *Lanze*-t és a *Glefe*-t ismeri: az előbbi korszakunkra tíz, az utóbbit négy-öt ember erősségüként írva le (GAMBER: LANZE és GAMBER: GLEFE). Jörg K. Hoensch úgy véli, hogy a *Lanze* a XV. század elején hagyományosan három harcosból állt (HOENSCH 561. 33. jegyzet). – Tóth Zoltán a lándzsát a XIV. század második felében 3-10 főre teszi (TÓTH: FEKETE SEREG 12. 1. jegyzet), Engel Pál szerint pedig Nagy Lajos seregeiben a lándzsa egy nehéz fegyverzetű lovagot és két-három könnyű lovas íjászt foglal magában (ENGEL: ANJOU-KORI HADSEREG 80.).”

⁴⁶³ DL 7046 (K XI. 57–59.; F X/1. 90–92.).

⁴⁶⁴ O 279.

⁴⁶⁵ O 368.

⁴⁶⁶ BOROSY: HADSEREGLÉTSZÁMOK 30.

⁴⁶⁷ BOROSY: HADSEREGLÉTSZÁMOK 6–8.

például augusztus 12-én és 15-én „*in castro nostro Strigoniensi*” keltezi okleveleiket,⁴⁶⁸ és augusztus 18-án Mária királynő oklevele sem egyszerűen Visegrádon, hanem visegrádi fellegrárában („*in alto castro nostro Visegradiensi*”) kel.⁴⁶⁹ Érdekes, hogy ez mennyire egybevág Dlugosz közlésével, aki szerint Zsigmond kiűzése után – csak szerinte a Zsigmond pártját fogó bárók előtt – Erzsébet leányával egy igen erős várba húzódott vissza.⁴⁷⁰ Mindezt tekintve még azt is szépnek kell mondani, hogy Erzsébet hívei közül néhányan vállalták – a minden valószínűség szerint csak lokális – ellenállást, mint például Ilsvai Leusták⁴⁷¹ vagy a Szentgyörgyiek.⁴⁷²

Zsigmond tehát végül, ha nem is egykönnyen, de célhoz ért, és alighanem valami teljes körű ünnepélyes megbékélésre került sor. Ennek egyik legfőbb jele és eredménye Demeter megbékélése és a nagypecsét újbóli igénybevétele lehetett, aminek jelentőségét feljebb már érintettük.

A törvényes állapotok újbóli beköszöntével az Anjou-kori íratlan szabályok is érvényesülni kezdtek, ahogy ezt a főtisztviselők sorában végbement változás mutatja. Az természetesnek tűnik, hogy az új helyzetben a lázadók ligájának vezető személyiségei jelentős tisztségeket kaptak: Szécsi Miklós nádor lett, Csáktornyai Lackfi István erdélyi vajda, Horváti János macsói bán, Zámbo Miklós tárnokmester, Simontornyai Lackfi István lovászmester, de igazán az az érdekes, hogy Erzsébet régi hívei sem szorultak ki teljesen a hatalomból, és az udvar új összetétele így nagyjából megfelelt a tényleges hatalmi-tekintélyi viszonyoknak. Garai befolyása ugyan jelentősen megcsappant,⁴⁷³ és ennek megfelelően a nádorságról természetesen le kellett köszönnie, de még őneki, akiről Monaci alighanem teljes joggal írta, hogy „a legelső bajt, veszedelmet a nádor okozta”,⁴⁷⁴ tehát még neki sem kellett elhagynia az udvart: dalmát–horvát bán lett. Szentgyörgyi Tamás ugyan nem maradt országbíró, de ez talán nem a Zsigmond elleni harcokkal állt összefüggésben, hanem azzal, hogy ekkor már – mint láttuk – a morvák fogságában lehetett; mindenestre utódja, Kaplai János szintén közel állt a Garai-féle vezetéshez, mint

⁴⁶⁸ O 446. és O 447.

⁴⁶⁹ O 452.

⁴⁷⁰ „*in castrum firmissimum cum eadem filia Maria, Sigismundi Marchionis sponsa, se recepit.*” (DLUGOSZ 454.)

⁴⁷¹ Vö. O 573., O 574.

⁴⁷² Szentgyörgyi Péter birtokainak felégettetésével és elnéptelenedésével fizetett a királynék iránti hűségéért (ZSO I. n. 1543.), és igen valószínű, hogy testvére, Tamás országbíró is ekkor eshetett a morva őrgérfok fogságába: még Zsigmond választási feltételei között is szerepelt, hogy szabadonbocsátását előmozdítja (ACTA EXT. III. 622.). Mivel az 1386. tavaszi cseh–morva intervenció során jelentősebb harcérinkezésre valószínűleg nem került sor (ld. alább), Szentgyörgyi Tamás pedig 1385 őszén a tisztségek újra elosztásakor semmiféle méltósághoz nem jutott, így feltételezhető, hogy már ez utóbbi időpontban is morva fogságban volt.

⁴⁷³ Ezt jelzi, hogy ebben az időben, pontosabban szeptember 29-i keltezéssel adja ki parancsát Erzsébet királyné, hogy valamely Heves megyei *tributum*-ot, melyet fő bizalmasa korábban elfoglalt, juttassanak vissza a jogos tulajdonosoknak (O 467.).

⁴⁷⁴ MONACI/MÁRKI 52. sor. („*Prima palatinus labes & causa malorum*” MONACI 326., 54. sor.)

ahogy Erzsébet híve volt a hivatalában meghagyott orosz vajda, Bebek Imre is. Mindezeket túl a kevésbé jelentős udvari méltóságok zömét meghagyták a királynők híveinek kezén: Forgács Balázs maradt pohárnokmester, Vezsenyi László asztalnokmester, Alsáni Pál ajtónállómester, a Kusalyi Jakcs testvérek a kincstartói hivatalt tarthatták meg, mint ahogy Bebek György továbbra is királynéi tárnokmesterként fungált, a királynéi lovászmester tisztségét pedig talán csak most töltötték be Kaplai Dezsővel.⁴⁷⁵ Egyfajta 'nemzeti egységkormány' vagy 'nagykoalíció' mintájára osztozkodtak a javadalmakon.

Zsigmondnak magának igazi támaszai még nemigen lehettek az országban, de most elérkezettnek látta az időt, hogy ilyenekre is szert tegyen: így például 1385. október 3-án, tekintettel Fraknói Pál gróf eddigi,⁴⁷⁶ és ezután is teljesítendő szolgálataira, őt udvarába fogadja („*nemen en czu unserm hofgesinde*”), egyben évi, Szent György napkor fizetendő 1000 aranyforintot („*dusund rote guldem*”) ajánl fel neki tetszése tartamára („*also lange es uns ist beheglich*”).⁴⁷⁷ Korábban jobbára csak külföldieket fogadhatott szolgálatába, mint pl. Sternbergi Vilmost 1385. május 9-én,⁴⁷⁸ de neki még nem tudott rendes fizetést felajánlani, csak a szolgálatában elszenvedett károk megtérítését ígérhette. A jelek szerint ez utóbbi nemcsak, hogy pénzt nem kapott Zsigmondtól, hanem egyelőre az állandó pénzzavarban lévő ifjú őrgróf egyik hitelezője lett.⁴⁷⁹

Az állapotok normalizálódásának⁴⁸⁰ egyik legfontosabb, írásos említések hiányában is biztosra vehető következménye, hogy ekkor, október 2-a körül, megtartották az eddig – ahogy mondhatták: sajnálatos félreértések miatt – újra meg újra halasztást szenvedett menyegzőt, és fölöttébb valószínű, hogy Zsigmond ragaszkodott a házasság – legalábbis hivatalosan nyilvántartott – elhálásához, ily módon pecsételve meg jogát Nagy Lajos országaira. A dolog

⁴⁷⁵ Mindehhez ld. a jelen munka archontológiai fejezetét.

⁴⁷⁶ Azt nem tudjuk, hogy a Grófnak is nevezett várúr (legalábbis Fraknó, 1386-tól Lánzsér ura is, vö. ENGEL: ARCH. I. 313., 334., 356. és II. 77.) korábban ténylegesen tett-e valamit Zsigmondért, de – legalábbis potenciális – híve lehetett: jelentős vagyona dacára a lázadók ligájában nem említik (vö. O 213., O 214., O 392. és O 393.), ide tehát nem tartozott, de Mária hűségén sem állhatott, legalábbis 1385. január 27-én, tehát abban az időben, amikor a belháború kitörése után megszilárdulni látszott az udvar helyzete, kereken megtagadta, hogy egy pillantást is vessen Mária királynő hozzá intézett levelére (O 297.).

⁴⁷⁷ O 470. A hatalmas összeg – mely azonban nem páratlanul magas, ld. pl. Erzsébet oklevelét János mazóviai herceg javára évi 2400 forintról, 30 lándzsa kiállításáért (1383. december 20.: DL 7046; K XI. 57-59.; F X/1. 90-92.), vagy Zsigmond 1386. május 20-i oklevelét Ellerbach Jánosnak és Bertoldnak, melyben őket „*in nostros familiares*” veszi fel, egyenként 1500 forintos évdíjjal (SZEKFÜ 82.) – bizonyára katonaiállítási kötelezettséggel járt együtt, ahogy ezt már Szekfű Gyula megállapította Zsigmond hasonló jellegű okleveleinek elemzése során (SZEKFÜ 80-82.).

⁴⁷⁸ O 390.

⁴⁷⁹ O 466.: Zsigmond kötelezvénye 900 aranyforintról (1385. szeptember 28.); O 474.: Zsigmond újabb kötelezvénye 1000 aranyforintról (1385. október 5.).

⁴⁸⁰ A helyzet rendeződésére utal az is, hogy Erzsébet a Cilleieknek adott október 12-i oklevelében (O 478.) a belviszályról múlt időben beszél („*dum pridem inter nostros barones fervens seditio nostra regna turbabat*”).

mindenesetre így híresült el: Orléans-i Lajos, akit az udvar küldöttsége⁴⁸¹ hazá akart hozni, Troyes-ban október 16-án értesült az esküvő megtörténtéről,⁴⁸² s így célját feladva letett az utazásról.

Bár arra a nézetre, miszerint Zsigmondot és Máriát Demeter adta volna össze,⁴⁸³ pozitív adat nincs, mégis nagyon valószínű. Az egész egyetemes kiengesztelődés, legalábbis a nagypecsét használaton kívüliségének és ezzel együtt az exlex állapotok megszűnésének tanúsága szerint, Demeter égisze alatt ment végbe, és nehezen képzelhető el, hogy a bíborost pontosan az ünnepélyesség csúcspontján mellőzték volna. Mindazonáltal a királynőkben a régi ellenszenv iránta aligha csökkent. Már maga az a tény is gyanút kelt, hogy 1385. október 26-án a királynők szükségesnek látják titkospecsétjeik alatt bizonykodni, miszerint nem intrikáltak Demeter ellen Rómában⁴⁸⁴ – ha ennek nem lett volna valami jele, aligha kellett volna kiadni ezt az uralkodóhoz méltatlan mentegetőzést. Egy téren azonban mintha tetten is lehetne érni ezt az aknamunkát, és ez Demeter legátusságának megszünttetése. Ha a legilletékesebbet, azaz magát Demetert fogjuk vallatóra okleveleinek *intitulatio*-in keresztül, némileg vegyes képet kapunk legátusi minőségének felfogásáról: 1382. október 29-én magyarországi legátusnak nevezi magát,⁴⁸⁵ egy hónap múlva, november 26-án elhagyja ezt a címet,⁴⁸⁶ jó két hónapra rá, 1383. február 3-án megint használja,⁴⁸⁷ de május 1-jén megint anélkül szerepel,⁴⁸⁸ 1384. február 14-én csak az apostoli szék legátusának nevezi magát, a működési terület megjelölése nélkül,⁴⁸⁹ de aztán április 24-i kelettel kétszer is magyar- és lengyelországi legátusként jelöli meg önnönmagát,⁴⁹⁰ és ugyanígy május 17-én is.⁴⁹¹ Ezután kétszer, július 25-én⁴⁹² és augusztus 24-én⁴⁹³ legátusi cím nélkül fordul elő, majd december 17-én – az állítólagos szeptember 17-i oklevelet is idevéve: kétszer is – magyarországi legátus,⁴⁹⁴ csakúgy, mint december

⁴⁸¹ 1385. szeptember 17-én a franciaországi követségről itthon még tengerentúli szolgálatként emlékeznek meg (László vajda „[in nostr]is serviitiis in partibus ultra marilinis [sic!] existat occupatus” ill. „in servis [sic!] specialibus in regno Francie esset occupatus [sic!]”), O 462., O 463.), nyilván azért, mert a birodalmat elkerülendő Itálián át, Velencéig pedig tengeren utaztak.

⁴⁸² LINDNER I. 259. és 410.

⁴⁸³ FÜGEDI: KÖNYÖR. 95.

⁴⁸⁴ O 496. Az oklevelet épp nagyon tisztelt védőszentjének ünnepén („in Demetrii martiris”, amely ünnep FÜGEDI: KÖNYÖR. 99. oldalon augusztus 26. lenne) kapta a bíboros. Az esztergomi Oltáriszentség-kápolna feljebb említett alapításakor elrendeli, hogy „festa vero sanctorum Mychaelis archangeli et Demetrii martiris per eorum octavas sollempni officio in ipsa capella debent celebrari”. DF 238 320, szó szerint átvéve a DF 238 323-ból.

⁴⁸⁵ O 14.

⁴⁸⁶ O 15.

⁴⁸⁷ DF 227779.

⁴⁸⁸ DF 227779.

⁴⁸⁹ O 72.

⁴⁹⁰ O 117., O 118.

⁴⁹¹ O 134.

⁴⁹² O 205.

⁴⁹³ O 220.

⁴⁹⁴ O 270. és O 230.

20-án⁴⁹⁵ és 21-én.⁴⁹⁶ 1385. április 21-én ismét magyar- és lengyelországi legátusként fordul elő,⁴⁹⁷ majd április 24-i dátummal megint;⁴⁹⁸ ezután a Vilmos–Hedvig házasság ügyében kiadott oklevelekben legátusi cím nélkül tünteti fel magát,⁴⁹⁹ hogy aztán még kétszer utoljára, augusztus 12-én⁵⁰⁰ és 15-én⁵⁰¹ magyar- és lengyelországi legátusként szerepeljen. Ezután viszont mindig a legátusi cím nélkül áll: 1385. december 6.,⁵⁰² 1386. január 23.,⁵⁰³ május 1.,⁵⁰⁴ június 6.,⁵⁰⁵ június 18.,⁵⁰⁶ szeptember 16.⁵⁰⁷ és 1387. február 1.,⁵⁰⁸ és tudjuk is, hogy 1386 őszen már tényleg új legátus működött az országban.⁵⁰⁹ Mivel oklevéltípushoz nemigen lehet egyértelműen kötni az *intitulatio* változásait,⁵¹⁰ úgy tűnik, mintha nem lett volna olyan fontos neki ez a cím, vagy legalábbis ennek oklevélbeli hangsúlyozása – mégis ettől való megfosztása, azon túl, hogy talán nem alaptalanul esztergomi székének veszélyeztetését is láthatta benne, egy területen némileg megalázóan hathatott, és pedig a búcsúengedélyekkel kapcsolatban. Pápai legátusok ugyanis a XIV. században egy év és száz napi búcsút engedélyezhettek,⁵¹¹ és Demeter élt is ezen jogosítványával: látuk, hogy 1385. április 24-éről keltezett oklevelével épp az általa alapított kápolna korábbi búcsúját bővítette 220 napról 1 év és 100 napra;⁵¹² továbbá pontosan ekkora búcsút engedélyezett 1384. december 17-én (valószínűleg kétszer is)⁵¹³ és 1385. április 21-én.⁵¹⁴ Ezek után valószínűleg rossz érzésekkel adhatta ki 1386. június 6-án a kérelmező veszprémvölgyi cisztercita apácák csupán 180 napos búcsút tartalmazó *privilegium*-át.⁵¹⁵

Ami a két rivális főpapnak 1385 októbere utáni viszonyát illeti a központi bíráskodáshoz és igazgatáshoz, úgy tűnik, a dolgok visszazökkentek a régi kerékvágásba. Demeter visszavette a *specialis praesentia regia*-t, első – fennma-

⁴⁹⁵ O 273.

⁴⁹⁶ O 274.

⁴⁹⁷ O 356.

⁴⁹⁸ O 362.

⁴⁹⁹ O 438.

⁵⁰⁰ O 446.

⁵⁰¹ O 447.

⁵⁰² O 526.

⁵⁰³ O 564.

⁵⁰⁴ O 650.

⁵⁰⁵ O 692.

⁵⁰⁶ O 703.

⁵⁰⁷ O 739.

⁵⁰⁸ O 784.

⁵⁰⁹ F X/8. 215., idézi KARÁCSONYI: EGYHÁZSZAKADÁS 24., valamint CDC XVII. 38-39.

⁵¹⁰ Pl. a DF 227 779, ahol a legátusi cím nélkül fordul elő, függőpecséttel, a DF 286 550 pedig, ahol magyarországi legátusnak nevezi magát, csak az oklevél hátára nyomott monoru alakú negypecséttel erősített meg.

⁵¹¹ PAULUS II. 219–220. és III. 228.

⁵¹² O 362.

⁵¹³ O 270. és O 230.

⁵¹⁴ O 356.

⁵¹⁵ O 692. Az ügyről ld. részletesebben: SÜTTŐ: VESZPRÉMVÖLGYI.

radt – oklevelét 1385. október 15-én ki is adta,⁵¹⁶ és az oklevelezés zömét már ő intézte. Alsáni Bálint ezentúl már csak egyszer nyúlt a királynéi nagypecséthez,⁵¹⁷ méghozzá akkor, amikor a győri találkozás (ld. alább) másnapján, a Zsigmond rovására kötött megegyezést mindkét királynő függő nagypecsétségével látták el. Föltehetően a cseh király ragaszkodott a nagypecséthez, a királynőkről ugyanis nehéz elképzelni, hogy igazi titkaikat, márpedig a Zsigmond rovására kötött megegyezés titokban tartása fontos lehetett, korábbi ellenséggükkel akarták volna megosztani, méghozzá egy olyannal, aki a kibékülés után Kis Károly megkoronázásával közvetve megfosztotta őket a tróntól.

A hatalmi viszonyok megingása: Kis Károly színre lép, a köznemesség előretör

A három trónkövetelő egyike tehát karnyújtásnyira megközelítette célját, egy másik feladta, a harmadik pedig csak ekkor avatkozott a küzdelemben. Kis Károllyal kapcsolatban mindenek előtt meg kell jegyezni, hogy azt az elterjedt, Dietrich von Nieheim pletykájára⁵¹⁸ visszamenő vélekedést, miszerint Nagy Lajos esküt vett volna ki Károlytól, hogy lányait Magyar- és Lengyelország birtokában nem fogja háborgatni, Fügedi Erik – a többi forrás, elsősorban Monaci hallgatása alapján – teljesen megalapozottan vonja kétségbe: ha valahol van alapja az *argumentum ex silentio*-nak, itt bizonyosan.⁵¹⁹ Nagy Lajos legközelebbi férfi rokona – mai szóhasználat: másodfokú unokatestvére – tehát teljes joggal, a kortárs nemesi jogérzék szerint éppenséggel kizárólagos joggal követelhetette magának a magyar trónt.

Hogy azonban mikor szánta el magát ezen jogának érvényesítésére, bizonytalan: az országba érkezésének csak helyét ismerjük, ez Zengg,⁵²⁰ de idejét

⁵¹⁶ O 484.

⁵¹⁷ Legalábbis kimutathatóan: O 651.

⁵¹⁸ NYEM 42.

⁵¹⁹ (FÜGEDI: KÖNYÖR. 33–34.) Érdekes azonban, hogy Fügedi, aki saját bevallása szerint Monaci művének fordítását használhatta (uo. 141.; hogy miért, nem írja), nem említi meg, hogy Márki beleköltötte Monaci-fordításába saját elképzelését a lemondásról:

„Hinc merita ante oculos Ludovici ingentia Regis,
Auxiliumque recens dominarum, & sanguis, & hères
Et diadema datum; trux ambitus extuat inde.” (MONACI 327., 91–93. sorok.)

Ugyanez Márkinál:

„Lelke előtt lebeg egyre Lajos száz érdeme, tette,
A nőkadta segély, a rokonság és a lemondás,
Mária trónjoga: mégis erősen emészti a dicsvágy –”

(MONACI/MÁRKI 89–91.; kiemelés Márki Sándortól.)

⁵²⁰ SOZOMENUS 1128.: „Et postea dictus Carolus profectus fuit versus Barlettam, & Signam in Sclavoniam, & ibi cum Giambono & aliis baronibus Hungaris cum maximo exercitu ivit versus Hungariam”, továbbá MONACI 329., 201. sor.

pontosan nem. A feldolgozásokban általánosan elterjedt korai időpontokkal összhangzásban áll, miszerint szeptember 4-én indult volna el,⁵²¹ az egyébként megbízható szicíliai krónika azonban csak október 23-át, hétfőt jelöli meg az indulás napjaként.⁵²² Valószínűsíti ez utóbbi krónika állítását, hogy Zsigmond csak igen későn hagyta el az udvart: mint láttuk, oklevelei keltezésének tanúsága szerint október 3-án és 5-én még Budán tartózkodik,⁵²³ és – mint a Bécsi Évkönyvek, az időpont tekintetében hihetően, erről beszámol – csak november 11-én menekül Pozsonyba, ahol még december 13-án is feltűnik.⁵²⁴

Ezzel a bizonytalansággal szemben az viszont nagy valószínűséggel állítható, hogy Károly jelentős haderőt nem hozott magával. A Giornali Napolitani négy gályáról beszél,⁵²⁵ a szicíliai krónika négy kisebb hajóról tud,⁵²⁶ Caresinus két gályát említ.⁵²⁷ Ezekkel a híradásokkal ellentétet csak Leonardo Bruni egy odavetett félmondatában olvashatunk,⁵²⁸ de hosszabb művében ő maga sem állít ilyet.⁵²⁹ A későbbiekben is csupán Károly genovai számszerűségeiről olvashatunk megnevezett itáliai fegyveres erőként.⁵³⁰ Felmerül tehát a kérdés, hogy kikből állt össze az a sereg, amivel – az úgy látszik, gyülekezési helyül szolgált – Zágrábból⁵³¹ a Horváti Jánossal való egyesülés után Károly az ország

⁵²¹ GIORNALI NAPOLITANI 1052–1053.

⁵²² CHRONICON SICULUM 63. Ez a forrás egyébként Sozomenus fenti híradásával szemben Manfredoniát jelöli meg a hajóra szállás helyeként.

⁵²³ O 470. és O 474.

⁵²⁴ „auf sant Mertten tag floch der Sigismund aus dem land zu fuessen und chom gen Prespurkg” (WIENER ANNALEN 233). – Zsigmond december 13-i okleveleiben (O 534. és O 535) a keltezés helye nincs megadva, de ezeknek a dátumhellyel ellátott 1386. április 7-i kötelezvényekkel (O 635., O 636.) való tartalmi hasonlóságuk alapján – a várostól kamat- és biztosítékmentes hitelek felvétele – valószínűsíthetjük, hogy Zsigmond ekkor Pozsonyban időzött. – Hogy helyes kifejezés-e az ifjú férj és trónkövetelő távozására a menekülés kifejezést alkalmazni, mint Bak János teszi (BAK: KÖNIGTUM 25.), vagy inkább – mint ahogy ezt MONACI-val (330., 212. sor) és a Bécsi Évkönyvek idézett passzusával szemben, Bak Jánossal vitatkozva Zsigmond életrajzírója, Jörg K. Hoensch véli (HOENSCH 56. és 554. 8. jegyzet) – úgy kell mondani, hogy Zsigmond Csehországba ment egy erősebb sereg felállítására céljából, végül is mindegy.”

⁵²⁵ GIORNALI NAPOLITANI 1052–1053.: „con 4. galere”.

⁵²⁶ CHRONICON SICULUM 63.: „et fuerunt cum eo quatuor ligni [sic!] parvi”.

⁵²⁷ CARESINUS 67.: „cum duabus galeis”.

⁵²⁸ BRUNI: RERUM 429.: „Profectus igitur magna manu, ...”.

⁵²⁹ BRUNI: HISTORIARUM 240. csak: „paratis Italicorum copiis” áll.

⁵³⁰ ISTORIA PADOVANA 523.

⁵³¹ Vö. MONACI 329., 223–224. sorok.

⁵³² SOZOMENUS 1128.: „cum Giambono & aliis baronibus Hungaris cum maximo exercitu ivit versus Hungariam”.

⁵³³ Sulyok Hedvig azon a véleményen van, hogy Károlyt „az összeesküvők, talán a bizalom növelése érdekében, elsősorban az olaszhoz hasonló neolatin nyelvet beszélő dalmatákból – akiket a források következetesen Latini néprévvvel jelölnek – toborzott erős hadsereggel vártak.” (SULYOK 111. – Cikkére Zakar Péter hívta fel figyelmemet, akinek szívességét itt is köszönöm.) Mivel a szerző nem történész, hanem nyelvész, és cikkének fő megállapítását, vagyis hogy a késő középkorban Dalmáciában éltek neolatin nyelvet beszélő dalmaták, meggyőző adatokkal támasztja alá, csak sajnálni lehet, hogy számára idegen területre té-

belseje felé indult,⁵³² és amelynek oly nagynak kellett lennie, hogy az udvar meg sem kísérelte a gygyveres ellenállást.⁵³³

Azt feljebb láttuk, hogy a rendelkezésre álló források a Lackfi-ligát korántsem láttatják eltökélten Zsigmond-pártinak. Valószínű, hogy sokan csatlakoztak a Buda felé vonuló Károlyhoz, és minél közelebb ért, annál többen csatlakozhattak hozzá – talán úgy, mint az Elbáról visszatérő Napóleonhoz. A döntő momentum azonban mégsem az – Erzsébet szemszögéből nézett – árulás lehetett, hiszen akkor Monaci, talán a kompromittálódott nevek említése nélkül, de erről bőven írta; ő viszont ezzel szemben mindig a csőcseléklet emlegeti. Károly szerint olyan nagy tömeget nyert meg,⁵³⁴ hogy a királynőknek nem volt esélyük erővel ellenállni.⁵³⁵ Miután a várba költözött, ismét a csőcselék segítégre támaszkodott:

„*Colloquium edicens, vulgorum seditiosa*
Colluvie complet Budam.”⁵³⁶

vedt, és Kis Károly történetébe megpróbálja beleerőszakolni saját mondanivalóját. Alapvető tézise, miszerint Monaci „megkülönbözteti az itáliaiakat a »latinoktól«” (SULYOK 110.), nem igaz. Monaci finom, helyenként finomkodó stílusának jellemzője, hogy rengeteg szinonimát használ, többek között Károly olasz kíséretére is – de természetesen sehol nem nevezi őket dalmatáknak, illetve semmiféle dalmáciai városhoz vagy egyéb ottani fogalomhoz nem köti őket. Ez persze még magában nem zárna ki, legfeljebb valószínűtlenné tüntetné fel Sulyok tételét, amely azonban egyébként is hihetetlen. Az itáliaiak és latinok közti különbségtételről csak akkor lehetne beszélni, ha Monaci olyasmit írt volna, hogy az itáliaiak ekkor itt voltak, a latinok meg amott, az itáliaiak ezt tették, a latinok meg amatt stb. Ilyesmiről azonban szó sincs: a Sulyok Hedvig idézte passzusok – például az, hogy Károly Erzsébet királyné előtt az országlakosokból és latinokból álló kísérettel jelenik meg, ám az itáliaiak otthagyják a magyar tanácskozást („*comitatus & ipse/Regnicolis, comite Albrico, turbisque latinis./Consilio Hungarico Italicis cedentibus ultro*” [MONACI 336., 480–482. sorok]) – épp cáfolják, és nem erősítik a szerző tézisének. Az itáliaiakra vonatkozó számos Monaci-féle szinonima (összegyűjtve cikkének 109–110. oldalán) közül a „latin”-t önkényesen kiválasztva és a többtől eltérő népnévi értelemmel felruházva Sulyok Hedvig további képtelenségekhez jut; így például az állítólagos itáliai–latin disztinkció bizonyítékát látja abban, hogy az itáliaiak házait feltörő csőcselék latin zsákmányra tesz szert („*Irrumpuntque domos Italum, praedaque latina/Vindictam inficiunt.*” [MONACI 337., 530–536. sorok]), jöllehet e jelenet kapcsán csak annyi joggal beszélhetünk két külön megkárosított népességről, mint az orosz katonáknak esetében, aki behatol a „fritzek” házaiba és eltulajdonítja a németek óráit. – Mindezeket túl, ahogy Deér József mondaná, „történetileg gondolkodó emberre elidegenítően kell hatni annak a beállításnak is” (DEÉR: ERDÉLY 196.), mintha a dalmát városok – néha ugyan nagyon kegyetlen, néha nagyon hősiess – alapvetően azért mégis békés polgári foglalkozásokból és nem háborúból élő lakói egyszer csak felkerekednének, hogy elfoglalják Magyarországot, ráadásul aztán el is jutnának a fővárosig, és a budai várat is megszállnák.

⁵³⁴ „*Ut visum succedere votis*

Vulgares aures, Budam stipatus iniquis
Regnicolis properat;” (MONACI 330., 220–222. sorok.)

⁵³⁵ „*septumque rebelli*

Présidio, & nimium gratum popularibus illum,
Quando vi nequeant arcere;” (MONACI 330., 225–227. sorok.)

⁵³⁶ MONACI 330., 247–248. sorok.

Erzsébet is úgy véli, hogy a tömeg Károly pártján áll:

„vulgique favore superbus
Jam poscit diadema palam, mortemque minatur.”⁵³⁷

Károlyt a koronázásra az előkelők mellett néptömeg is kíséri, méghozzá, úgy tűnik, fegyveresen:

„Hanc cūtu procerum, & turbis popularibus Albam
Regalem, & templum hoc Carolus fataliter intrat
Lethalem infausta rapturus fraude coronam:
Non quali veteres intrabant agmine reges
Pacificis, faustisque togis, sed tristibus armis.”⁵³⁸

A csőcselék, a tömeg, aligha verődhetett össze másokból, mint a köznemesség képviselőiből. Igaz, hogy részben budai jelenetekben szerepelnek, de hangjuk aligha a polgárságé, sokkal inkább az elégedetlen kisenemességé:

„quonam usque feremus
Famineum regem, cuius levitate fruentes,
Masculeoque humilem ludentes nomine plebem
Pestiferi calcant popularia colla tyranni!”⁵³⁹

Azt természetesen nem állíthatjuk, hogy valamely jól szervezett bandériummal ez a tömeg szembeszállhatott volna, de először is semmi okunk sincs feltételezni, hogy a bárók csapatai általában jól szervezettek lettek volna, másfelől pedig a bárók megosztottsága idején az egyhangúnak tűnő köznemessi lelkesedés királycsináló tényezővé válhatott.

A köznemesség előretörésének azonban ezekből az évekből egyéb jeleket is lehet észlelni. Mindenekelőtt meg kell említeni az Anjouk idejében nem divatozó országgyűlések felújítását, mint ahogy erről feljebb már volt is szó: ahogy 1384 júniusában az udvar Nagy Lajos 1351-es dekrétumának egyszerű megerősítésével vélte szétoszlatni a gyülekező viharfelhőket, úgy most Károly partra szállásának hírére is hasonló gesztussal reagált. Az 1385. november 14-i dekrétum szerint Mária királynő november 8-ára ismét országgyűlést hívott össze, ezúttal azonban meghatározta a részvétel módját is: megyénként négy-négy tekintélyesebb nemes („quatuor potiores nobiles”) volt hivatva reprezentálni az országot.⁵⁴⁰ Úgy fest, mintha az udvar a nemességet

⁵³⁷ MONACI 332., 332–333. sorok.

⁵³⁸ MONACI 333–334., 378–382. sorok.

⁵³⁹ MONACI 330–331., 250–253. sorok.

⁵⁴⁰ O 503.

megnyerni akarva a sikerben túlságosan nem bízott volna, s így a tumultuózus jeleneteket elkerülendő próbálta elejét venni a köznemesek tömeges Budára áramlásának – akik aztán jöttek végül hívatlanul is, csak éppen már Károly kíséretéként. Vajmi kétséges egyébként, hogy 1385 késő őszen akár az egész nemesség Budára szólításával képes lett-e volna még a kormányzat tömeget – hogy nőuralom-párti tömegről ne is beszéljünk – a székvárosba csődíteni; és még ennél is kétségesebb, hogy maga az országgyűlés lehetett-e volna valamilyes pozitív hatással a nemességnek a királynék iránti hűségére. Az udvar ugyanis az 1351-es dekrétum előző évi – amúgy túlzottan sikeresnek nem bizonyult – megerősítése után ezúttal csupán a nemesség eddig is élvezett, ráadásul tételesen fel sem sorolt, csak elnagyoltan emlegetett jogait és szabadságait garantálta, általánosságban. Nem csoda, hogy ennek a politikai szemfényvesztésnek semmi visszhangja sem támadt, és a budai országgyűlés – képviseleti jellege miatt a korszakon túlmutató alkotmánytörténeti jelentősége⁵⁴¹ dacára – a politikai fejleményeket érdemben befolyásolni nem tudta. – Itt kell még megemlíteni, hogy majd egy év múlva a belháború lecsillapítására összeült, 1386-os királytalan székesfehérvári országgyűlés a békepontok közt első helyen említi a köznemeseknek a királyi tanácsban való részvételét.⁵⁴²

A köznemesség szerveződésének, legalábbis alkalmi politikai faktorrá válásának – a fenti, eddig is ismert törvényhozási emlékek, valamint a Károlypárti „csöcselék” Monaci szerint is döntő szerepe mellett – léteznek azonban egyéb dokumentumai is, amelyek érdekes módon az ország elmaradott keleti szegletéből maradtak fenn, Erdélyből, amelyről Deér József így írt: „Ha mindenáron kontinuitást keresünk a középkori és újkori Erdély között, akkor azt csakis egy erősen antidemokratikus mozzanatban ismerhetjük fel.”⁵⁴³

Így például érdekes, hogy 1384. március 12-én Mária nem a vajdát, hanem az erdélyi [Fehér] megyét szólítja fel, hogy támogassa a püspököt a tizedszedésben.⁵⁴⁴ Ezután 1384. június 5-én arról olvashatunk, hogy [Temes] János erdélyi alvajda Tordán az erdélyi nemességgel („*unacum regni nobilibus partium Transsilvanarum*”) az ország bizonyos súlyos ügyletét megtárgyalva („*pro quodam arduo negotio regni disponendo Torde existentibus*”) intézkedett egy mellékesen felmerült birtokügyben; az intézkedést „*Et quia nobis et regni nobilibus videbatur*” szavakkal indokolja.⁵⁴⁵ Nagyjából ugyanekkor, 1384. június 8-án a Bebekek, a Szécsényiek és Losonci László erdélyi vajda közös levelet⁵⁴⁶ küldenek az erdélyországi nemesekhez („*universis et singulis nobilibus in regno Transsilvano existentibus atque commorantibus*”) amelyben biztosítják ezeket, hogy

⁵⁴¹ Erről ld. a dekrétum kritikai kiadásának bevezetését: DRH 146.

⁵⁴² O 728.: „*regia maiestas prelati et baronibus regni ad tractandum et consiliandum de potioribus nobilibus regni adiungat et assummat*”. Ennek jelentőségéhez ld.: ECKHART 68.

⁵⁴³ DEÉR: ERDÉLY 205.

⁵⁴⁴ O 81.

⁵⁴⁵ O 154.

⁵⁴⁶ O 160.

a kilencedet ők a maguk részéről be fogják szedni, és felszólítják a címzetteket, hogy ők is így járjanak el; talán ez lesz a fontos ügy, amit három nappal korábban tárgyalt az alvajda a nemességgel. A levél hangneme is figyelemre méltó: a bárók szinte mentegetőznek, miért nem lehettek jelen az erdélyi nemesek gyűlésén; a nemességet udvariasan megszólítva („*vestre igitur scribimus nobilitatibus*” [sic!]) neki nem parancsolnak, csak tudatják vele, amit maguk közt elhatároztak („*inter nos sic decrevimus*”); végre pedig még egyfajta garanciát is adnak vállalásuk betartására („*et nos, si non fecerimus, gravamen per vos ordinatum ad nos recipiemus*”). Ezekről az oklevelektől talán nem függetlenül 1384. július 1-jén Erzsébet királyné tudatja az erdélyrészi nemességgel („*fidelibus suis universis nobilibus partium Transilvanarum*” [sic!]), miszerint László vajda leveléből értesült, hogy az erdélyi nemesek hűek maradtak hozzá és gyermekeihez. Köszönetet mond, további hűségüket kéri, ígérve, hogy szolgálataikról nem fog megfélemlkezni.⁵⁴⁷

Az eddigiek fényében különösen jelentős Mária királynő és Erzsébet királyné közös parancsa az erdélyi káptalanhoz 1386. június 25-éről:⁵⁴⁸ érdekessége abban áll, hogy nem a vajdát bízzák meg egyes személyek védelmével, hanem éppen fordítva, a vajdát veszik az erdélyi nemesek ellen védelmükbe. E kontextusban meglehetősen sokatmondó a káptalan jelentésében előforduló „*ad deliberationem nobilium partis Transsilvane*” kitétel is.

Mindezek után a királynők csak másolatban fennmaradt, furcsa nyelvezetű, bizonytalan hitelű 1386. július 11-i, a Dráva melletti Apátirévről keltezett oklevelét⁵⁴⁹ is másképp kell megítélnünk, mint kiadója, Barabás Samu, aki azt egyértelműen hamisnak tartja. Mivel érvei közül az egyik, miszerint az oklevél nem illeszkedik a királynők – általa egyébként igen gyengén összeállított⁵⁵⁰ – itinerariumába, amúgy sem áll meg, így talán, az eddigiek alapján, azt sem lehet kizárni, hogy a kancelláriától távoli oklevélnyerők valamely benyújtott fogalmazványban Nagy Lajost Erdélyország királyaként („*excellentissimi principis domini Ludovici regis Transsilvaniae*”) szerepeltették; valamirevaló hamisító ilyen hibát ugyanis aligha követett volna el.⁵⁵¹

A fenti jelenségeket összegezve úgy tűnik, hogy az erdélyi nemesség öntudatában kétségtelenül meglévő transzszilván faktor tisztán partikuláris elemnek tekinthető; az önszerveződésnek a fentiekben megnyilvánuló csíráit ez kizárólagosan aligha magyarázhatja. Olyan nagy még Nagy Lajos korában

⁵⁴⁷ O 183.

⁵⁴⁸ O 706.

⁵⁴⁹ O 711.

⁵⁵⁰ Igaz, hogy – mint írja – az itinerariumot „a könyv- és levéltárakkal rendelkező magyar tudományos központoktól távol” hozta össze; ehhez képest azonban szép számban használt kiadásokat és szakirodalmat is – csak rosszul (BARABÁS: SZÉKELY OKLT. 414–415.).

⁵⁵¹ A csak másolatban fennmaradt oklevél esetleges interpolációit a fenti megfontolások természetesen nem érintik, de az kizárható, hogy az oklevél mindenestül fantáziaszülte hamisítvány lenne.

sem volt Magyarország, hogy két pontján a köznemesség jelentősége két egészen különböző dolgot jelentsen, meg aztán azt is nehéz elképzelni, hogy az erdélyiek valamiféle bárói despotizmus és a Balkán közé beszorítva produkálhatták volna a fenti fejlődést. Erről azonban nincs is szó; az 1384-es és főleg az 1385-ös dekrétumok tanúskodnak arról, hogy a köznemesség legalábbis szunnyadó erejét az udvarban is komolyan vették, és 1386-ban a bárók is szükségesnek látták, hogy a királyi tanácsból a köznemességet ki ne rekesszék. A korszak politikai történetének vonatkozásában mindebből az szűrhető le, hogy Károly az őt támogató vagy vele szemben legalábbis jóindulatúan semleges bárók mellett trónját elsősorban a belháborúktól és asszonyi kormánytól sújtott köznemesség politikai aktivizálódásának köszönhette.

Kis Károly harminckilenc napos országlása

Károly tehát, feltételezhetően napról napra növekvő táborára támaszkodva, akadálytalanul haladt célja felé. Miután találkozása a királynőkkal békésen lezajlott⁵⁵² legitimitása megkérdőjelezhetetlenné vált, és alighanem diadalmenetben vonulhatott be Budára. Itt egyelőre – mint a fejlemények mutatják, nem elővigyázatosságból, hanem álszerénységből – nem a palotában szállt meg, viszont felvette a kormányzói címet,⁵⁵³ és utána beköltözött.⁵⁵⁴ E minőségben nem maradt fenn oklevele, talán nem is adott ki, hiszen úgys csak átmeneti állapotról volt szó. Valamiféle (ország?)gyűlést⁵⁵⁵ hív össze, ami Mária-ellenes tüntetéssé fajul, és Károlyt követeli királynak,⁵⁵⁶ az pedig a tömeg háborgása alatt olaszokkal szállja meg a vár kapuit,⁵⁵⁷ majd összehíván az országnagyokat, azokkal magának ígérteti a jogart.⁵⁵⁸ Egyhangú lehetett a döntés, mivel Monaci is csak annyit ír, hogy a királynők hívei félelemből járultak hozzá.⁵⁵⁹ Ezután következett a királynők lemondatásának aktusa.

E jelenet lefolyása ismeretlen, tartalma vitatott. A Kis Károllyal kapcsolatos események első számú forrását nyújtó Monaci Lőrinc általában igen megbízható, mondhatni valószínűtlenül becsületes, de Mária lemondásának kérdésében mégis túlzottan megkötötték kezét a reálpolitikai exigenciák: nagy

⁵⁵² MONACI 330., 230–241. sorok.

⁵⁵³ Hogy mi módon, nem világos. Monaci annyit ír, hogy „*Arte gubernator fit regi;*” (MONACI 330., 244. sor.) A királynők ehhez jószántukból aligha járultak hozzá, de ha a dologra beleegyezésük nélkül került volna sor, azt Monaci feltétlenül említené, és többet tudnánk a cselről.

⁵⁵⁴ MONACI 330., 244–245. sorok.

⁵⁵⁵ „*Colloquium edicens;*” (MONACI 330., 247. sor.).

⁵⁵⁶ MONACI 330–331., 247–259. sorok.

⁵⁵⁷ MONACI 331., 293–294. sorok.

⁵⁵⁸ MONACI 331–332., 294–297. sorok.

⁵⁵⁹ MONACI 332., 296–297. sorok. Ebben minden bizonnyal igaza is van.

⁵⁶⁰ MONACI 332–333., 297–367. sorok.

valószínűséggel állítható, hogy a történeteket nemcsak drámaian kiszínezte,⁵⁶⁰ hanem alighanem meg is hamisította, határozottan és többször is azt állítva, hogy csak Erzsébet, de nem Mária mondott le a koronáról, aki képes lett volna a lépés megtétele helyett inkább számkivetésbe menni, férje után.⁵⁶¹ Valójában azonban már az is jóformán hihetetlen, hogy Mária jobban ragaszkodott volna a koronához Erzsébetnél, az pedig egyenesen kizárt, hogy az országot – és anyját! – elhagyva Zsigmond után akart volna bujdokolni: nyilván a későbbi politikai fejleményekhez igazította Monaci Mária magatartását. A nápolyiak trónigényének gyengítése végett kellett ragaszkodni ahhoz, hogy Mária egy percig sem mondott le, a Zsigmond utáni disszidálás kilátásba helyezése pedig talán gesztus volt a Monaci művének születésekor már megkoronázott hajdani trónkövetelő felé.

Miről is mondott le azonban Mária? Bertényi Iván szerint lényegében semmiről, leszámítva természetesen uralkodói kizárólagosságát: szerinte „Károly megkoronázása után kettős uralom jött létre”,⁵⁶² aminek bizonyítéka Mária folyamatos oklevelezése mellett Bebek Imre országbíró viselkedése lenne, aki oklevelei *intitulatio*-jában tartózkodik annak megnevezésétől, hogy Károly vagy Mária országbírója lenne-e, hivatali ténykedése során pedig – a legitim uralkodó kérdésében való állásfoglalást elkerülve – *de facto* az ország egységét testesítette volna meg.⁵⁶³

Nem problémamentes azonban ez az elképzelés. Először is Bebek Imre „tartózkodó” *intitulatio*-i e kérdésben aligha mérvadóak, mert idézett munkájában épp Bertényi mutat rá, hogy Bebek Imre Kis Károly halála után is ugyanúgy használja a csupasz *iudex curie regie* címet mint annak előtte:⁵⁶⁴ ez a formula tehát aligha áll összefüggésben az 1385. december 31-ére következő 39 nap közjogi helyzetével.⁵⁶⁵ Ami Máriának az államügyek irányításában való közvetlen részvételét, azaz folyamatos oklevelezését illeti,⁵⁶⁶ annak sem ténye, sem idevágó jelentősége nincs kétséget kizáróan igazolva. Mária és Erzsébet egyértelműen e kritikus 39 nap alattról keltezett oklevelei⁵⁶⁷ ugyanis adománylevelek, amelyeknek antedatálása, különös tekintettel a rendkívüli politikai helyzetre, egyáltalán nem zárható ki; egyébként pedig olyan királynéi

⁵⁶¹ MONACI 332., 300. és 303–305. sorok; 332., 326–327. sorok; 333., 346–352. sorok, és főleg 333., 363–367. sorok: ez utóbbi helyütt budaszerte terjedő „falsa ... fama” (366–367. sorok) Mária lemondása.

⁵⁶² BERTÉNYI: ORSZÁGBÍRÓ 182.

⁵⁶³ BERTÉNYI: ORSZÁGBÍRÓ 182–185.

⁵⁶⁴ BERTÉNYI: ORSZÁGBÍRÓ 183. és 185.

⁵⁶⁵ Megelőző időből is bőven lehet találni hasonló *intitulatio*-kat: Szentgyörgyi Tamás és Kaplai János országbírók szintén egyszerűen *iudex curie regie*-nek címzik magukat (pl. ZICHY IV. 305., 309.). Igaz, ezek nem *privilegialis* oklevelek, de a Bertényi által idézett „tartózkodó” *intitulatio* is rányomott pecsét alatt kelt oklevélben található (BERTÉNYI: ORSZÁGBÍRÓ 183.).

⁵⁶⁶ BERTÉNYI: ORSZÁGBÍRÓ 182.

⁵⁶⁷ O 567. (1386. január 24., Erzsébet), O 571. (1386. január 25., Mária) és O 580. (1386. február 5., Mária).

oklevelekkel találkozunk ez időben, melyek keltezésénél csak a *terminus ante quem*-et tudjuk megadni.⁵⁶⁸ Ha bocsátottak is ki azonban okleveleket a királynék, az még messze nem jelenti valamely kettős hatalom meglétét: maga Bertényi Iván is utal a korábbi Anjou-kori királynéi oklevelezésre, azzal a megjegyzéssel, hogy akkor „a királynék nem vittek a királyétól különböző, önálló politikai vonalat.”⁵⁶⁹ Márpedig a „kettős uralom” feltételezéséhez itt is a királyétól nyíltan eltérő, önálló politikai vonal kimutatása szükségeltetne.

Mária lemondásának tárgyát illetőleg tehát – a lemondás tényét egyébként, mint láttuk, csak Erzsébet esetében elismerő – Monacira kell hagyatkoznunk, aki azt a korona, jogar, ország, atyai trón szavakkal, illetve azok származékaival jelöli.⁵⁷⁰ Mindezekből nyilvánvaló, hogy Máriától nem a *regina* címről, hanem a hatalomról való lemondást követelték meg Károly emberei, amely utóbbi gesztus nyilván nem kellett, hogy érintse, és nem is érintette királynéi címhasználatát. Így tehát még ha sikerülne is Mária *regina* – ebben az esetben magyarul egyértelműen: királyné – valamely oklevelének kibocsátását kétséget kizáróan a kérdéses időszakra rögzíteni, annak csak esetleges tartalma, azaz Károllyal való nyílt szembefordulása utalhatna valamiféle kettős uralomra, nem pedig pusztá léte vagy *intitulatio*-ja. A hatalom átadására azonban természetesen rákényszerültek a címüket minden bizonnyal megtartó királynék: maga Mária is elismeri 1386. február 28-i oklevelében, hogy Károly őt a koronától és az ország kormányzásától megfosztotta.⁵⁷¹ Talán még ennél is többet árul el a hatalmi viszonyokról, hogy a nőuralmat alighanem országszer- te elmúlt dolognak tudták, és ennek megfelelően a leleszi konvent – formailag talán hibás, de a lényegét tekintve elvi jelentőségűnek nevezhető fordulattal – Máriát már 1386. február 3-án Magyarország néhai királynőjének nevezi.⁵⁷²

Károly tehát elérte célját, és 1385. december 31-én Székesfehérvárott – megjegyzendő, hogy a királynék jelenlétében⁵⁷³ – királlyá koronáztatott. Az ezután következő harminckilenc napról, egész középkori politikai történetünk egyik legizgalmasabb hónapjáról sajnos nincs elbeszélő forrásunk, és ezt nem

⁵⁶⁸ O 556. – O 558. (1386. január 20-a előtt, Mária vagy Erzsébet), O 563. (1386. január 23-a előtt, Mária) és O 578. (1386. február 2-a előtt, Mária). A Bertényi idézte három oklevél (BERTÉNYI: ORSZÁGBÍRÓ 182. 71. jegyzet) közül az egyik adománylevél (DL 24690, ld. O. 580.), a másik 1386. január 20-a előtt kelt királynéi parancslevél (Bebek Imre 1386. január 20-án „*de reginali litteratorio mandato*” pert halaszt, DL 52517, ld. O 557.), a harmadik pedig 1385. január 20-án kelt, tehát a „kettős uralomhoz” nincs köze (DL 52520, ld. O 305.).

⁵⁶⁹ BERTÉNYI: ORSZÁGBÍRÓ 182.

⁵⁷⁰ *corona*: MONACI 332. 299. sor és MONACI 333. 349. sor; *diadema*: MONACI 332. 303. és 333. sorok; *sceptrum*: MONACI 333. 350. és 366. sorok; *regnum*: MONACI 332. 327. sor és MONACI 333. 365. sor; *solium paternum*: MONACI 333. 349. sor.

⁵⁷¹ „...nosque ... ipsa corona proditorie privavit et regimine regni nostri spoliavit” (O 597.). Thuróczynek egyébként nincs olyan közlése, „miszerint Mária lemondott a trónról” (BERTÉNYI: ORSZÁGBÍRÓ 182.), hanem e tekintetben teljesen Monaci után adja elő az eseményeket, ld. THURÓCZY 197–200., különösen 200., 2–4. sorok.

⁵⁷² „*quondam regine Hungarie*” (O 578.).

⁵⁷³ MONACI 334. 383–399. sorok.

lehet eléggé sajnálni. A hatalom új és régi birtokosai egy palotában laknak, a Nápolyban Johannát megfojtató Károly és a cselszövéstől éppoly kevésbé viszáriadó Erzsébet nyájaskodnak egymással, talán közös szentmisén és étkezéseken vesznek részt, közben azonban alighanem egymás vesztére törnek – ma azonban a *cohabitatio*-nak ezen feszültségekkel teli, vészterhes hónapjáról jóformán semmit nem tudunk, és csak a tragikus végkifejletből következtethetünk a megelőző udvari hangulatra. Ahogy Huizinga Merész Károly 1468-as lakomájával kapcsolatban megjegyzi, miszerint sok középszerű egyházi festményért nem adná, ha láthatná az ünnepség díszleteit,⁵⁷⁴ úgy a magyar medievisztika is alighanem nagy halom perhalasztásos oklevelet adna egy bármilyen elfogult, de legalább kicsit is részletező forrásért, ami az udvarban folyó intrikákról, elfojtott és kitörő indulatokról, sűrlődásokról megközelítőleg úgy számolna be, mint évszázadokkal később Saint-Simon herceg emlékirataiban a francia királyi udvarról. – Ilyen forrásunk azonban nincs, és a ráánkmaradt okleveles anyagban kutakodva jobbra olyasmikről értesülünk, hogy például a király – míg Budán a világ recsegeve-ropogva összedűlni készül – vizsgálatot rendel Jári Lőrinc fiai marhaeltulajdonítási ügyében.⁵⁷⁵

Az eme harminckilenc nap alatt keletkezett – és fennmaradt – oklevelek⁵⁷⁶ tehát sok mindenről nem beszélnek, ami érdekes lenne, mégis a király nagy bölcsességéről árulkodnak, amennyiben Károly nemcsak az udvari tisztségek osztogatásában tanúsított tökéletes önmérsékletet, a királynők híveit el nem vadítva, hanem az adományozás terén is hasonlóképp járt el.

Szinte feltűnő, hogy uralma alatt a bárói méltóságokban semmi sem változik, leszámítva Kaplai János és Bebek Imre helycseréjét az országbírói ill. az orosz vajdai tisztségekben, aminek azonban, lévén mindkettő a királynék híve, jóformán semmi jelentősége sincs a belső hatalmi viszonyokat illetően.⁵⁷⁷ Két dolgot persze nem szabad elfelejteni: az 1385. szeptember-októberi fordulat óta az udvar összetétele, mint feljebb láttuk, lényegében megfeleltett a Nagy Lajos-i szempontoknak, így Károlynak nem kellett csupa ellenség között éreznie magát – sőt, mint a fejlemények mutatják, számára egészségesebb lett volna egy kissé nagyobb visszafogottság újdonsült híveivel szemben; másrészt meg nem tudjuk, meddig maradt volna ez így. Egyelőre tehát nem került sor semmiféle tisztoztatásra, még Garai is megmaradhatott dalmát–horvát bánnak.

Egyéb uralkodói ténykedései is hasonló tendenciáról tanúskodnak: a királynők híveit nem büntetni, hanem megnyerni akarta. Egyéb, kisebb súlyú és politikailag neutrálisabb személyiségek mellett⁵⁷⁸ adományt nyertek tőle a

⁵⁷⁴ HUIZINGA 252.

⁵⁷⁵ O 572.

⁵⁷⁶ Kis Károly okleveleit felsorolva ld. a II. táblázat bevezetésében, a korszak uralkodói pecsétjeinek ismertetésénél.

⁵⁷⁷ Mindehhez ld. a jelen munka archontológiai fejezetét.

⁵⁷⁸ Ld. O 551., O 552. és O 565.

Losonciak,⁵⁷⁹ a Szécsényiek⁵⁸⁰ és Perényiek,⁵⁸¹ valamint feltételezhetően kedvezett a Kusalyi Jakcsoknak is;⁵⁸² míg a királynők ellenségei közül csak Cudar Péter⁵⁸³ és Frangepán István⁵⁸⁴ részesültek kegyeiben, legalábbis a fennmaradt oklevelek⁵⁸⁵ szerint. – Bőkezű adományozásairól meg kell azonban jegyezni, hogy ez inkább a király efemer politikai céljainak, semmint az ország érdekeinek felelt meg, és ha Károly esetlegesen hosszabbra sikeredő uralkodása alatt sem hagyott volna fel a központi hatalom alapjainak tékozlásával – márpedig az adományok osztogatását elkezdni könnyebb, mint abbahagyni –, az súlyos következményekkel járhatott volna a királyságra nézve. Adományozási gyakorlata még így befolyásolta némileg a királynők későbbi adománypolitikáját.⁵⁸⁶

A király tehát sokakat megnyerhetett magának az országban, de az anyakirályné biztos nem volt köztük: a Nápolyi Johannát annak idején megfojtató Károlytól Erzsébet – okkal vagy ok nélkül, ki tudja – életét féltette, a hatalom elragadását nem bocsátotta meg neki és összeesküvést szőtt ellene; így történt az, hogy az olasz ragadványnevéhez⁵⁸⁷ híven békés eszközökkel uralomra került és országló királyt igen hamar erőszakosan fosztották meg trónjától, és utóbb életétől is.

Az 1386. február 7-i merénylet

Maga a Kis Károly elleni merénylet, mint ahogy elvárható, Európa-szerte feltűnést keltett. Az eseménynek számos egykorú, közel egykorú és későbbi krónikás említése maradt fenn, oklevél-narrációban is említik, legalábbis a XVI. századra már valamiféle krónikásének is keletkezett róla,⁵⁸⁸ későbbi történetírók pedig, lévén a középkori magyar politikai történet egyik legjelen-

⁵⁷⁹ O 568.

⁵⁸⁰ O 570.

⁵⁸¹ O 576.

⁵⁸² Egy 1386. január 13-i eltiltás (O 577.) szerint már adományt kért a királytól Tibai (Nagy-mihályi) György fia: János, aki – legalábbis 1387. május 17-én, vö. ENGEL: ARCH. I. 369. – a Kusalyi jakcsok familiárisa volt.

⁵⁸³ O 546. Elfoglalt birtokait adarja vissza a Rozgonyiakkal.

⁵⁸⁴ O 562. Fiúsítás: ennyi mindenképp megillette a zenggi partraszállást lehetővé tévő hívét.

⁵⁸⁵ Azzal azért számolni kell, hogy a későbbi fejlemények miatt oklevelei megőrzésére alkalmassint mérsékelt gondot fordítottak a kedvezményezettek.

⁵⁸⁶ Ld. alább.

⁵⁸⁷ *della / dalla Pace: „Re Carlo di Puglia detto dalla Pace” (ISTORIA PADOVANA 521.); „Carlo dalla Pace, ovvero da Durazzo” (VITE DE DUCHI 756.).*

⁵⁸⁸ HORVÁTH CYRILL 7–9. szerint a dolog első irodalomtörténeti értékkel bíró emléke az a két sor, amelyet Liszti János veszprémi püspök jegyzett be 1568-ban kapott Bonfini-példányába:

*„Balas ewld meg a’ Kyrált,
Neked adom Ghimes Várát”.*

tősebb fordulópontjáról szó, többször is feldolgozták; mégis, mindennek dacára, a történetek rekonstruálása korántsem egyszerű, sőt, teljes biztonsággal jóformán megoldhatatlan feladat.

Oka ennek egyrészt az, hogy a krónikák tekintélyes hányada részben csak egészen szűkszavúan, a részleteket mellőzve említi az ügyet, részben pedig már első látásra is igen megbízhatatlanul interpretálja az eseményeket. Így például egyes források csupán Károly erőszakos haláláról tudósítanak,⁵⁸⁹ néhány más krónika pedig ehhez csak annyit tesz hozzá, hogy Károly megöletése mögött az anyakirályné⁵⁹⁰ vagy pedig a nádor (*a Magno Comite*)⁵⁹¹ állt. A *Giornali Napolitani*⁵⁹² az események nápolyi visszhangjára koncentrálna olyan időrendi összevisszaságot teremt, hogy abból sem a Magyarországon történetek lényege, sem a nápolyiak reakcióinak időbelisége nem derül ki. Długosz,⁵⁹³ aki magyar ügyekben különben sem túlságosan megbízható,⁵⁹⁴ a merényletet egyébként 1385-re téve azt Károly hálószobájába helyezi, és Forgácsot Károly tréfálkozó bizalmasaként szerepelteti; Froissart-nál⁵⁹⁵ pedig Máriát Margitnak hívják, Károly Nagy Lajos fivérének a fia, Erzsébet pedig közelebbről nem ismertetett körülmények közt ölette meg őt. Az *Annales Forolivienses*⁵⁹⁶ csak a Károly pusztulása miatt 1383 szeptemberében (sic!) kitört véres belháborúról tud.

Az 1386. február 7-én és utána történetek egyöntetű feldolgozását azonban nemcsak a források szűkszavúsága és esetenkénti tájékozatlansága, hanem épp fordítva, bizonyos szempontból a forrásbőség is megnehezítette. Az egykorú és közel egykorú leírások többsége általában informatívabb a fent említettekénél: a *Chronicon Regiense*,⁵⁹⁷ a *Specimen historiae Sozomeni* presbyteri,⁵⁹⁸ Caresinus velencei krónikája,⁵⁹⁹ Leonardo Bruni két munkája,⁶⁰⁰ a Vi t é

A „Vágd, vágd Forgács: Tied leszen Gimes és Gács!” hangzású népszerű változat és variánsai föltehetően Budai Ferencz meg nem adott forrású 1866-os *Polgári Lexikona* alapján terjedtek el; a fenti két sor azonban bizonyítja, hogy ha középkori versről, pláne népballedáról nem is beszélhetünk, de legalábbis a kora újkorra valami verses krónikás elbeszélés kialakult a merényletről.

⁵⁸⁹ Pl. Lupus Protospata művének ismeretlen szerzőtől való függeléke, ld. *CHRONOLOGI* 50.; továbbá Dietrich von Nieheim: *NYEM* 107.; valamint az *ANNALES DE RAIMO*. 233.

⁵⁹⁰ Szinte szó szerint egyező előadásban a milánói évkönyvek (*ANNALES MEDIOLANENSES* 779.) és a piacenzai krónika (*CHRONICON PLACENTINUM* 540–541.) a merényletről nem is tudnak, csak arról, hogy az anyakirályné elfogatta, s utóbb megölette Károlyt.

⁵⁹¹ *MEM. HIST. BONON.* 196.

⁵⁹² *GIORNALI NAPOLITANI* 1053.

⁵⁹³ DŁUGOSZ 455.

⁵⁹⁴ BOTTŁÓ passim.

⁵⁹⁵ FROISSART 342–343. (FROISSART KRÓNIKÁJA 219–220.)

⁵⁹⁶ *ANNALES FOROLIVIENSES* 72. (Régebbi kiadásban: MURATORI: 193–194.)

⁵⁹⁷ *CHRONICON REGIENSE* 93.

⁵⁹⁸ SOZOMENUS 1129.

⁵⁹⁹ CARESINUS 67. (Régebbi kiadásban: MURATORI 476.)

⁶⁰⁰ BRUNI: *RERUM* 429. (Régebbi kiadása: MURATORI: XIX. 918.), valamint bővebben: BRUNI: *HISTORIARUM* 240.

Romanorum pontificum⁶⁰¹ című pápabiográfiák és Marino Sanuto doge-életrajzai,⁶⁰² Caracciolo Anjou-genealógiája,⁶⁰³ az Annales Bonincontrii,⁶⁰⁴ Suchenwirt Péter Kis Károlyról írt költeménye és az Österreichische Chronik von den 95 Herrschaften,⁶⁰⁵ valamint Windecke⁶⁰⁶ és Ebendorfer⁶⁰⁷ művei mind tartalmaznak többé-kevésbé jelentős részleteket, témánk fő forrásai pedig, mindekelőtt Monaci hexameteres műve és Thuróczy Jánosnak e tekintetben nagyrészt rá támaszkodó előadása, valamint Mária királynőnek Forgács Balázst Gimes várral megadományozó 1386. február 28-i oklevele,⁶⁰⁸ továbbá a Chronicon Estense,⁶⁰⁹ Andrea Gataro Istoria Padovana-ja,⁶¹⁰ Conforto da Costoza vicenzai históriájának töredékei⁶¹¹ és a Chronicon Siculum⁶¹² meglehetősen részletességgel adják elő a történeteket, de egymástól sok és lényeges vonásban el is térnek. A korszak kutatói így aztán különféle szempontok szerint válogattak az anyagban, hol egyik, hol másik krónika előadását követve írtak az eseményekről, de a forrásokat egymással, és főleg a plauzibilitás igényével nemigen vetették össze.

Így aztán a merényletről és közvetlen következményeiről meglehetősen sokféle leírást nyújtanak Katona István,⁶¹³ Aschbach,⁶¹⁴ Palacky,⁶¹⁵ Rački,⁶¹⁶ Lindner,⁶¹⁷ Márki Sándor,⁶¹⁸ Kukuljević,⁶¹⁹ Camera,⁶²⁰ Pór Antal,⁶²¹ Hóman Bálint,⁶²² valamint az újabb feldolgozásokban Mályusz Elemér,⁶²³ Bertényi Iván⁶²⁴ és Fügedi Erik.⁶²⁵ Nézeteiket itt egyenként reprodukálni fölösleges lenne, inkább az eseményeknek a biztosabbnak vélhetőtől az inkább csak kikövetkeztethető felé haladó tárgyalása során világítanánk rá az eltérő véleményekre.

⁶⁰¹ VITČ ROM. PONT. 714.

⁶⁰² VITE DE DUCHI 756–757.

⁶⁰³ CARACCILOLO 127. (Régebbi kiadásban: MURATORI: XXII. 112.)

⁶⁰⁴ BONINCONTRIUS 47.

⁶⁰⁵ SUCHENWIRT 909–912., és ÖST. CHR. VON DEN 95 HERRSCH. 205.

⁶⁰⁶ WINDECKE 13.

⁶⁰⁷ EBENDORFER 312–313.

⁶⁰⁸ O 597.

⁶⁰⁹ CHRONICON ESTENSE 512.

⁶¹⁰ ISTORIA PADOVANA 523–524.

⁶¹¹ COSTOZA 1264.

⁶¹² CHRONICON SICULUM 64.

⁶¹³ K XI. 136–153.

⁶¹⁴ ASCHBACH 30–33.

⁶¹⁵ PALACKY 40.

⁶¹⁶ RAČKI 167–168.

⁶¹⁷ LINDNER I. 261–262.

⁶¹⁸ MÁRKI: MÁRIA 82–86.; ill. MONACI/MÁRKI a jegyzetekben passim.

⁶¹⁹ KUKULJEVIĆ 640.

⁶²⁰ CAMERA 330–331.

⁶²¹ PÓR: KIS KÁROLY 129–147., különösen 139–143; PÓR: MILL. MAGY. TÖRT. 374–375.

⁶²² HÓMAN 320–321.

⁶²³ MÁLYUSZ: ZSIGMOND 17.

⁶²⁴ BERTÉNYI: ANJOUK 245–246.

⁶²⁵ FÜGEDI: KÖNYÖR. 100–111., különösen: 106–109.

Az első ilyen, nagyjából egyértelműnek tűnő, és csak látszólag mellékes, csupán az aprólékos antikvárius-szemléletre tartozó kérdés a merényletnél használt fegyver mibenléte. Ezt az események után legkorábban keletkezett, valószínűleg a merénylet személyes bemondásán alapuló és az értelmi szerző *relatio*-jára kiadott, e tekintetben kétségtelenül legmegbízhatóbb forrás, Mária királynő 1386. február 28-i oklevele *bicellusként* (*crebris sibi datis bicellorum ictibus*) nevezi meg. Hogy ez micsoda, azt Kubinyi András 1973-ban szöveges említések, képi ábrázolás és ásatási lelet alapján egyértelműen bizonyította: „kétélű, közepes hosszúságú tőr, amelynek markolata két oldalon a végén szarvszerűen felhajlik”.⁶²⁶ Az, hogy az egyébként igen megbízható Monaci miért kerüli a *bicellus* szó használatát, lelhetné abban magyarázatát, hogy a magyarországi latin nyelvhasználat ezen a téren nem felelt meg a külföldinek, és ha nem akarta, hogy valaki szíjas kopjácskára, hajítódárdára gondoljon,⁶²⁷ – a számára barbár magyarországi szótól föltehetően egyébként is idegenkedve – más szót kellett, hogy használjon. Ez azonban még nem magyarázza, hogy a fegyvert tőr helyett miért kardnak (*ensem*)⁶²⁸ nevezi. Lehet persze, hogy egyszerűen csak rosszul tudta, de az is elképzelhető, hogy az irodalmárnak a véres és fegyveres valósággal szembeni közönyétől vezettetve írt a tőr helyett kardot. Neki végül is mindegy volt.

Egyéb forrásaink, már amelyek megnevezik a fegyvert, elég vegyes képet nyújtanak: Długosz, Caresinus, a Vitae Romanorum pontificum és a vicenzai krónika kardról ill. kardokról tudnak (rendre: *gladio*; *gladio*; *ense*; *cum gladiis evaginati*), Caracciolo bádról (*securi*), Marino Sanuto, Andrea Gataro törőről (*coltello*; *una coltella ignuda „grande*), az Österreichische Chronik von den 95 Herrschaften késről (*ain messer*).⁶²⁹ A csaknem kortársnak nevezhető Hermann Korner (1365–1438), aki a merénylet lényeges körülményeiről ugyan teljesen félre volt tájékoztatva, a fegyvert – talán véletlenül – mégis helyesen törnek nevezte (*pugionem*, *cultellus*),⁶³⁰ teljes korrektséggel pedig Ebendorfer írt: nála magyar *bicellus* (*bicello Ungaricali*)⁶³¹ fordul elő.

A szakirodalomban, csakúgy mint a forrásokban, szintén előfordul mindenféle. Forgács Balázs *bicellusát* először Katona azonosította csákánnyal,⁶³² valószínűleg őtána Fejér is,⁶³³ és mivel ez a két munka Magyarországon nem

⁶²⁶ KUBINYI: BICELLUS 191.

⁶²⁷ KUBINYI: BICELLUS 189. és 192., 3. jegyzet.

⁶²⁸ „Ille dato signo rutilantem fulminat ensem” (MONACI 336., 487. sor).

⁶²⁹ Ld. az idézett helyeken.

⁶³⁰ Leírását ASCHBACH közli (32., 18. jegyzet): Korner szerint egy Mária pártján álló nemes felháborodva visszautasította volna Károlynak állítólag Vencel király elűzésére szőtt tervét, mire a király ezt szájon vágta, és erre követte el a megalázott nemes szolgája a merényletet: „Quod videns famulus illius nobilis mox pugionem extrahens, regem in caput tam fortiter percussit, ut cultellus capiti infixus per unum oculorum exiret.”

⁶³¹ EBENDORFER 312.

⁶³² „pro bicillis, Hungaris Tsákány” K XI. 152. Föltehetően PÁPAI PÁRIZ Ferenc szótára tévesztette meg: 601.: „Bicellus – Tsákány”.

⁶³³ F X/1. 283.: „Bicellus Hungarorum Csákány.”

nagyon volt megkerülhető, a magyar – és magyar munkákból is dolgozó külföldi – írók ennél maradtak: Márki csákányról ír, Aschbachnál „ein ungarischer Streithammer Czákán”⁶³⁴ fordul elő, Lindner megint Streitaxt-ról beszél. Kivételesen csak Rački, akinél Margalits fordításában buzogányról lehet olvasni, illetve a magyar viszonyokban teljesen analfabétának tekinthető Camera, aki kardról ír.⁶³⁵ Pór Antal már hol hosszú kést,⁶³⁶ hol törzszerű kurta kardot,⁶³⁷ hol rövid kardot⁶³⁸ emleget, őutána Hóman Bálintnál is kétélű rövid kard fordul elő, Bertényi Iván pedig egyszerűen kardként említi Forgács fegyverét. Kubinyi András 1973-as cikkét csak Fügedi Erik használta fel: nála a bicellus már tör.⁶³⁹

A dolog jelentőségét természetesen nem az adja, mintha Kis Károlynak sokat számított volna, mivel verik ki bal szemét. Az érdekes inkább az, hogy miért a fején sérült meg Forgács rajtaütésszerű támadása során? Mert hogy a fején, és csak ott, az bizonyosnak tűnik.⁶⁴⁰ Csatában szerzett seb esetében ez nem lenne kérdés, hiszen ott a dühtől és még ki tudja mitől elvakult harcosok pontatlansága, illetve a védőfegyverzet és védekező mozdulatok révén bármilyen fegyvertől bárhol lehet sebet kapni; és hasonlóképp nem lenne kérdés, ha a merénylet eszköze kard vagy pláne csákány, bárd, buzogány, harci szekerce lett volna. Ez utóbbiak mind részben vagy kizárólag ütő- és vágófegyverek,⁶⁴¹ a tör viszont csak szúrásra alkalmas, és így, orgyilkos szándékkal nem a fejet, hanem valami lágy részt kellett volna támadni vele. Bicellussal a legerkényesebben valószínűleg úgy lehet gyilkolni, ahogy ezt a Képes Krónika szövege és miniatúrája szerint Cselenfi János tette 1330. április 17-én Visegrádon: Záh

⁶³⁴ Igaz, hogy hozzá Mária oklevele a következő szöveggel jutott el: „crebris datis baculorum ictibus”. ASCHBACH 31. 16. jegyzet.

⁶³⁵ Ld. az idézett helyeket. Camera egyébként Garai Miklóst (*Nicola di Gar*) zárai bánnak teszi meg, az eszei krónikában olvasható, valóban romlott „*in Castro Misagré*” alapján pedig, méghozzá a bizonytalanság minden jelzése nélkül, azt írja, hogy Károlyt a királynék ellen lázadó Délvidékre vitték, és Zágrábban börtönbe vetették. Ráadásul mindezt a Budán történt merénylet másnapján.

⁶³⁶ PÓR: KIS KÁROLY 140.

⁶³⁷ PÓR: KIS KÁROLY 140. 2. jegyzet.

⁶³⁸ PÓR: MILL. MAGY. TÖRT. 375. és uo. az 1. jegyzetben is.

⁶³⁹ Ld. az idézett helyeken. Érdekes azonban, hogy még 1992-ből is találni csákányosított bicellust: egy szegedi oklevélfordítás-gyűjteményben (KKHOL) Mária királynő említett oklevele *narratio*-jának fordítója (Lázár István Dávid) a bicellust hadi csákányként adja vissza. PANDULA Attila Anjou-kori fegyvertörténeti összefoglalásában ír a bicellusról (221.), de fényképét (5. ábra, a 258–259. oldalak közt) már „antenna markolatú tör”-ként határozza meg, és a képleírásban (288–289.) is csak ez a megnevezés fordul elő, a bicellus szó nem.

⁶⁴⁰ Ebben minden forrás, már amelyik ilyen részletekre kiterjed, kivétel nélkül egyetért, vö. CARESINUS, VIT Ć ROM. PONT., CARACCILO, SUCHENWIRT, EBENDORFER, ISTORIA PADOVANA, COSTOZA, CHRONICON ESTENSE, CHRONICON SICULUM és MONACI az idézett helyeken.

⁶⁴¹ A XIV. században elkezddődik ugyan az addig elsősorban ütésre használt kard szúrásra alkalmasabb hegygel való készítése, de ennek oka a tökéletesedő védőfegyverzet volt (vö. SZAMEIT 66–67., 70.), és így a védtelen és felkészületlen király meggyilkolására karddal törve valóban ésszerűnek kellene minősíteni a szándékosan fejre mért csapást.

Felicián nyaka és lapockája közé döfte bicellusát.⁶⁴² Elképzelhetetlen, hogy Forgács Balázs ne valami hasonlóban mesterkedett volna. Bár forrásaink közül csak egy, a vicenzai krónika írja, hogy a királyt a támadás hátulról érte,⁶⁴³ és az egyetlen részletes leírás, Monacié,⁶⁴⁴ ennek ellentmondani látszik, mégis valószínű, hogy így történt. Ha ugyanis a király valóban a penge csillogására mozdult volna, azaz látta volna a támadót, akkor nyilván felugrik, vagy legalábbis kezét reflexszerűen védekezőleg feltartja, amiről Monaci azonban nem ír. Értetőbb a dolog, ha feltételezzük, hogy valaki rákiáltva a hátulról jövő támadásra figyelmeztette, és így az ültében ösztönösen hátratekintő Károly mintegy belefordult a lezuhanó bicellus csapásába, anélkül hogy egyetlen védekező mozdulatot tehetett volna. Monaci a fentebbi idézet közvetlen folytatásaként⁶⁴⁵ azt írja, hogy Károly megölését nagy kiáltással és kivont karddal (?) a bán akadályozta meg. Nincs okunk feltételezni, hogy a bánból csak a döfés után szakadt volna ki a rémült felkiáltás; ha viszont tényleg korábban kiáltott, úgy könnyen lehet, hogy erre fordult meg Károly, és ez a mozdulat az életét menthette meg – egyelőre. Ha tekintetbe vesszük, hogy Monaci nem volt jelen, és későbbi elbeszélésekből annyit hámozott ki, hogy Károly el- vagy hátrafordult, és így a döfést nem oda kapta, ahova szánták, a bán pedig nagyot kiáltott, elképzelhető, hogy a véres részletekkel túlságosan nem törődve alakította ki elképzelését erről a néhány pillanatról. Végül is Károlytól már biztos nem kérdezhetette meg, hogy a penge csillogására vagy a bán kiáltására reagált.

Hogy a közbelépő bán ki volt, egyértelmű: Horváti János. Ez nemcsak a politikai történet ismeretéből,⁶⁴⁶ hanem forrásaink szóhasználatából is egyértelműen adódik: Horváti Jánost a kortársak valószínűleg csak János bánként emlegették. Így említi Monaci a Horváti testvérek felsorolásakor;⁶⁴⁷ így fordul elő többször Caresinusnál,⁶⁴⁸ a Giornali Napolitani-ban,⁶⁴⁹ Andrea Gataronál,⁶⁵⁰ a vicenzai krónikában,⁶⁵¹ a Specimen historiae Sozomeni presbyteri pedig éppenséggel egy szóvá gyúrja össze a *Iohannes banus* szavakat.⁶⁵² Thuróczy

⁶⁴² KÉPES KRÓNIKA I. 141. (f. 71. recto, b hasáb), és II. 176.: „et cum bicello inter collum et scapulam fortiter feriendo transfixit”.

⁶⁴³ COSTOZA: (Szerinte a nádor) *percussit de retro super caput eumdem regem improvisum*.

⁶⁴⁴ „Ille dato signo rutilantem fulminat ense
In Regem incautum; ferri splendore citatus
Reclinat tergum, & resupinis vultibus ictum
Sicut erat refugit, qua fronti tempus adhcret,
Atque supercilium cum lumine vulnere magno
Lamina trux penetrat;” (MONACI 336., 487–492. sorok.)

⁶⁴⁵ „siluit, virtute dolorem
Ille premens alta; repentem vulnera bannus
Sed clamore ingenti, & nudo intercipit ense.” (MONACI 336., 492–494. sorok.)

⁶⁴⁶ Vö. a fentebbi feldolgozások bármelyikével.

⁶⁴⁷ „Ladislaus, Paulus, Stephanus, bannusque Iohannes” (MONACI 327., 97. sor.)

⁶⁴⁸ i. h.: „a Ioanne banno”; „per ... Ioannem bannum”.

⁶⁴⁹ i. h.: „uno Giovanne Bano”.

⁶⁵⁰ i. h.: kétszer is: „Messer Giovanni Banno”.

⁶⁵¹ i. h.: „dominus Iohannes Bannus”.

⁶⁵² i. h.: „cum Giambono & aliis Baronibus Hungaris”; „Jambonus Hungarus amicus dicti Regis Caroli”.

– már Monacitól elszakadva – a fogságban bánként szólíttatja meg Erzsébettel Horvátit,⁶⁵³ és talán Windecke szövegének egyik variációja valamint a Bécsi Évkönyvek is erre utalnak.⁶⁵⁴ Teljesen alaptalan tehát Márki elképzelése, aki szép és többnyire pontos Monaci-fordításához meglehetősen megalapozatlan jegyzeteket fűzve a bánt minden indoklás nélkül Szentgyörgyi Tamással azonosítja,⁶⁵⁵ és ugyanilyen furcsa, hogy Horváti jelenlétéről a feldolgozások jelentős része nem vesz tudomást. Monaci egyértelmű utalása dacára is csak Račkinál és Lindnernél olvashatunk Horváti János közbeavatkozásáról, mások általában elsiklanak ezen jelentéktelennek épp nem mondható részlet fölött.⁶⁵⁶

⁶⁵³ THURÓCZY 205., 32. sor: „Parce, inquit, mi bane, parce,”.

⁶⁵⁴ WINDECKE 13.: „Janüs wann der Crewtzer”. Egy régebbi fordítás (WINDECKE / HAGEN 12.) ezt „der Ban der Kroaten Johann [Horwath]”-nak fordítja, de valószínűbb, hogy a kifejezés, és a főszövegben előforduló „Jannis der Crützer” a johannita, azaz keresztes Palisnai Jánosnak és Horvátnak az összekeveréséből származik. A Bécsi Évkönyvekben János bánból Janusch Jon illetve Janusch Jon lesz (WIENER ANNALEN 234.). – Nem magában álló jelenségről van szó: Csáktornyai Lackfi Istvánt általánosan alighanem István vajdának nevezték, legalábbis őt még nádorsága idején is Monacinak követi titkári minőségben tett jelentése mint „István vajda urat, a nádort” („dominum Stephanum Voyvodam Magnum Comitem”) említi (ACTA EXT. III. 624.), továbbá a Bécsi Évkönyvek fent idézett kitétele („Jänusch Jon und der waydon”, WIENER ANNALEN 234.) szintén – ha tévesen is – Csáktornyai Lackfi Istvánra vonatkozik.

⁶⁵⁵ MONACI / MÁRKI 151., 5. jegyzet. Eltekintve attól, hogy fent említett forrásainkban ‘a bán’ Horváti Jánost jelenti, Szentgyörgyi Tamásról különben is nehéz elképzelni, hogy megghiúsította volna az Erzsébet és Mária érdekében álló merényletet. A királynék egyik legkövetkezősebb és legjobban jutalmazott híve volt. Ezt nem csak a kritikus 1384–85-ös esztendőben betöltött magas tisztségei bizonyítják (ezekről ld. a jelen munka archonológiai fejezetét), hanem az Erzsébet királyné francia orientációja idején jogaikba visszahelyezett, feltételezhetően az ellenpápat támogató johannitákkal fenntartott jó kapcsolata is (O 257.); ráadásul ekkor már valószínűleg a morvák fogságában volt (ld. az 1385-ös cseh–morva hadjárat leírásánál). Az is csak Márki – ráadásul meg nem alapozott – feltételezése, hogy Szentgyörgyi jelen lett volna a merényletnél; feltehetőleg tőle vette át Fügedi is (FÜGEDI: KÖNYÖR. 107.), ld. MONACI / MÁRKI 151., 3. jegyzet: „[A jelenlévő cinkosok] Garay volt nádor, Forgách Balázs pohárnok, Bubek Imre halicsi főkapitány, Szentgyörgyi Tamás volt horvát bán s Bálint dr. pécsi püspök. Az utóbbinak kivételével valamennyien kardosan járván, holmi ördögi fegyvereket bizonyosan nem rejtettek köpenyegeik (?) alatt; maga Monaci is írja, hogy karddal támadtak.” MÁRKI: MÁRIA 83.: ugyanezeket sorolja fel, Garai és Forgács nevéhez az 1. jegyzetben megjegyezve: „Aschbach szerint (I. 31.) ezek később jelentek meg.” Ezt valóban írja Aschbach, egyébként azonban Garain és Forgácson kívül senkit sem nevez meg! A CHONICON ESTENSE szerint Forgács Balázs a merényletet „présentibus, & consentientibus atque ordinantibus ipsis Reginis, Domino Nicolao Comite Palatino, Episcopo Quinque-Ecclesiarum, Domino Georgio, Domino Aimerico, & quibusdam aliis proditoribus” követte el. Itt sincs szó tehát Szentgyörgyiről: Garai Miklós és Alsáni Bálint mellett „Imre úr” nemigen lehet más, mint Bebek Imre országbíró, „György úr” pedig leginkább ez utóbbi apja, a királynéi tárnokmesteri tiszter három évtizeden át megszakítás nélkül betöltő (ENGEL: ARCH. I. 55.) Bebek György lesz.

⁶⁵⁶ Ld. idézett műveiket. Külön érdekes, hogy Márki saját, feljebb idézett jegyzete ellenére Mária-élettrajzában sem Szentgyörgyi Tamásnak, sem semmiféle más bánnak közbelépését nem említi, Katona pedig (K XI. 152–153.), annak ellenére, hogy Monaci teljes idevágó szövegét adja, csak Thurócynak hiszi el, hogy Horváti ekkor – úgy általában, valahol – Budán volt, és azt állítja, hogy Monaci erről nem tud: „Ioannem Horuathium, vnum e praecipuis coniuratis, Budae tunc fuisse, quum Carolo letalia vulnera Forgachius inflisisset, Laurentius quidem nusquam innuit”.

De hát akkor hogy menekült meg Károly? Néhány kutató – Aschbach, Márki és Fügedi Erik – szerint a súlyosan sérült király vívni kezdett Forgács Balázssal.⁶⁵⁷ Érthetetlen, hogy gondolják. Azt nem tudjuk, hogy a *cognomen*-je szerint nem kimondottan daliás növésű Kis Károly egyenlő feltételek mellett milyen eséllyel vette volna fel a harcot Forgáccsal, de az biztos, hogy miután a merényletnek sikerült meglepni őt, és fél szemének elvesztésével járó kemény csapást mért a fejére, a király, mégha volt is fegyver nála, legalábbis néhány pillanatra harcképtelenné vált, és ez Forgácsnak több, mint elég kellett volna hogy legyen műve bevégzéséhez. Láttuk, hogy a király szemét kiverő döfés körülményei is már arra utaltak, hogy Károly pártjáról valakinek – pontosabban a bánnak, azaz Horváti Jánosnak – a merénylet idején a teremben kellett lennie és közbe kellett avatkoznia, az pedig, hogy Forgács Balázs ott helyben nem tudta kivégezni a királyt, alighanem egyértelműen bizonyítja ezt.⁶⁵⁸

Mivel azonban a feldolgozások nagy része Horvátiról e vonatkozásban nem vesz tudomást, így a terembe rontó olasz testőrök fellépésével magyarázza a merénylet közvetlen sikertelenségét.⁶⁵⁹ Ezzel a feltételezéssel azonban két probléma is van. Az egyik, talán a kisebb, hogy a források közül csak egyetlen egy, ráadásul nem is különösebben megbízható tudósít valami ilyesmiről,⁶⁶⁰ a többiben ennek semmi nyoma sincs. A történeteket legrészletesebben és – minden jel szerint – legpontosabban előadó Monaci, aki maga is olasz volt, Károly olasz kíséretének ilyen fellépéséről semmit sem tud, sőt, kicsivel később, kiszökésüket a palotából úgy értékeli, hogy Károly sorsa ezen a cserbenhagyáson múlt.⁶⁶¹ A másik kérdés: ha a berohanó testőrök képesek voltak

⁶⁵⁷ Ld. idézett műveiket. Föltehetően így gondolhatta idézett műve alapján Mályusz Elemér is, mert Horváti szerepléséről nem ír, és szerinte sem az olaszok, sem Horváti emberei nem avarkoztak közbe – eszerint tehát Forgács Balázs Mária királynő által emlegetett sebei csak Károlytól származhattak volna.

⁶⁵⁸ A király sérülését említő források közül CARESINUS, a VITÆ ROM. PONT., CARACCILO és az Estei Krónika részletezés nélkül csak annyit írnak, hogy a király in *capite* megsebesült; Gataro (ISTORIA PADOVANA), aki tud bal szemének elvesztéséről, csak egy csapásról tudósít, mint ahogy Monaci is csak egyes számban beszél a sebről (336., 491. sor és 337., 545. sor). Több sebre utalnak SUCHENWIRT („Ein morder im sein haupt verschriet.” – azaz fejét összevagdalta), és EBENDORFER („mortalia vulnera suscepit et illigatis vulneribus” börtönzik be) leírásai, Conforto da Costoza kifejezése („pluribus vulneribus”) valamint a Mária királynő oklevelében használt fordulat („crebris sibi datis bicellorum ictibus”). E ponton a legrészletesebb a Szicíliai Krónika: Károly „fuit percussus de tribus ictibus, videlicet unum in facie, de qua percussione perdidit oculum sinistrum, et de duobus ictibus in capite”. Ha igaz is lenne, hogy Monacival szemben a szicíliai krónikának van igaza, és Károly több sebet is kapott, ez sem csökkentené Horváti János érdemeit, mivel Forgács ez esetben őtöle szorongatva nem tudta további döféseit kellőképp irányítani, és végül az őtöle kapott sebesüléssel vonult vissza – tulajdonképp dorgavégezetlen – a tethelyről.

⁶⁵⁹ Így Márki, Pór, Hóman, Bertényi, Fügedi: ld. idézett műveiket az idézett helyeken.

⁶⁶⁰ BONINCONTRIUS: „Ceterum Maria facti [ti. Károly koronázását] p[ro]nitens inter Procerum gratulationes eum c[on]cedi fecit, dum in cubiculo esset, & suorum aliqui percussi. Ex quibus Ego Neapoli postea Navarellum vidi insignem cicatricem in facie habentem.” Föltehetően ezzel a sebesüléssel is valahogy úgy állunk, mint Giacomo degli Scrovegni állítólagos hőstettével, ld. alább.

⁶⁶¹ Ld. alább.

Károlyt megmenteni, hogyhogy nem fogták el, vagy ölték meg legalább a merénylőt? Hogyhogy nem szállták meg a kapukat, vagy legalább miért nem csaptak össze Garai becsempészett⁶⁶² embereivel?

A merényletet követő, döntő fontosságú percek eseményei azonban azt mutatják, hogy az olaszok távolról sem álltak feladatuk magaslatán. Erről az időről csak Monacitól kapunk részletes képet, amit csak a *Chronicon Siculum* egészít ki. Thuróczy itt még Monaci után ír, de a fejlemények ismeretében kissé kozmetikázza forrását, az *Istoria Padovana* magában álló és hihetetlen meséjére pedig még alább visszatérünk. Monaci szerint⁶⁶³ tehát a merénylet után Károly, bár súlyosan sebesülve, de élete veszedelme nélkül távozott hálótermébe,⁶⁶⁴ Erzsébet királyné visszatért – közben nyilván kiürült – szobájába és elájult, a merénylők az olaszoktól félték, a kint sétálgató olaszok⁶⁶⁵ viszont épp fordítva, tudomást szerezve a király sebesüléséről, attól tartva, hogy körbevette őket az ellenség, nem várva be a közelgő éjszakát, azonnal távoztak, állítólag fegyverért. Monaci egyértelműen ennek tulajdonítja Károly végzetét. Nincs okunk kételkedni a velencei szavaiban. Thuróczy ugyan azt írja, hogy Forgács „véres kardjával nyit utat magának a nádori csapatokig”,⁶⁶⁶ Garai pedig „félelem nélkül megrohanja a vár erődtárményeit”,⁶⁶⁷ ezek a betoldások azonban forrása önkényes interpolációinak tűnnek. Nemcsak, hogy Monaci nem

⁶⁶² Garai előadva, hogy lánya menyegzőjére indul, és búcsúzni jött az udvarba, nagy kísérettel érkezett, ld. MONACI 336., 470–473. sorok és THURÓCZY 202., 21–26. sorok.

⁶⁶³ „Effluit interea Carolus, solitumque cubile
Cger adit, longo vestigia sanguine signans.” (MONACI 336., 495–496. sorok.) továbbá
„Rex postquam elapsus nullo discrimine vitē
Jurati titubante gradu formidine cōca
Perculsi diversa petunt, & habere sequaces
Ausonios in terga putant. Regina reverts
Deficit, in mediisque cadit penetralibus amens.
Extra autem Italici sub divo tecta manentes
Ut circumventum fuso jam sanguine regem
Insidiis hausere suum, seseque sine armis
Hostibus in mediis; vicina nocte recedunt
Extemplo, ut redeant armis animisque potentes.
Facta hominum, & rerum momenta in cardine parvo
Vertuntur; paulum Italici cum fronte moratis
Rex fato ereptus solio mansisset in alto,
Et coniurati poenas tunc forte dedissent.” (MONACI 336–337., 500–513. sorok.)

⁶⁶⁴ Talán Erzsébet lakosztálya felett lehetett az övé, legalábbis a merénylet előtt „thalamo descendit ab alto” (MONACI 336., 477. sor). Erzsébet a kápolna mellett lakhatott, ha hinni lehet Windeckének (i. m. 13.): szerinte Károlyt „in der stuben, do man sicht in die capell” (WINDECKE / HAGEN 13. „in dem Zimmer, von dem man in die Kapelle sieht”) ölték meg.

⁶⁶⁵ A merénylet előtt távoztak:
„Consilio Hungarico Italici cedentibus ultro” (MONACI 336., 482. sor); valamint THURÓCZY 202., 28–29. sorok: „Italici sponte concilio cedunt, domoque egressi bini et bini, ut eorum moris est, per castrum feruntur.”

⁶⁶⁶ THURÓCZY / HORVÁTH 295. THURÓCZY 202–203.: „ense cruentato palatinales usque ad turmas sibi viam aperit.”

⁶⁶⁷ THURÓCZY / HORVÁTH 295. THURÓCZY 203., 6. sor: „munimina castrī intrepidus agreditur.”

tud ilyen harci cselekményekről,⁶⁶⁸ de Thuróczy önellentmondásba is kerül, mikor beszúrása után tovább másolja Monacit. Szerinte azután, hogy Garai megszállta a vár erődítéseit, az olaszok elfutnak, és majd visszatérve veszik csak észre, hogy ellenség őrzi a várat. Kizárt dolog, hogy a Garai megszállta várból az állítólag fegyvertelen olaszok, és főleg Horváti János csak úgy elfuthattak volna, és még furcsább az, hogy aztán csak a városból tűnik fel nekik, hogy a vár már ellenséges kézen van. Továbbá abban az esetben, ha Garai azonnal úrrá lett volna a helyzeten és képes lett volna cselekedni, alighanem első teendője lett volna a sebesült király őrizetbe vétele. Ez azonban nem történt meg. A merénylet idejét forrásaink késő délutánra, legkésőbb napnyugta idejére teszik,⁶⁶⁹ Károlyt Garai emberei pedig csak éjszaka⁶⁷⁰ fogták el.

Úgy tűnik tehát, hogy a sikertelen merénylet után teljes zűrzavar lett úrrá Budán: mindkét fél a rögtön bekövetkező leszámolástól tartott. Garai föltehetően a sikeres merénylet pszichikai hatására épített, hiszen ha egy, az őrségnél erősebb csapatot lett volna mersze és lehetősége a falakon belülré vinni, nem lett volna szükség a merényletre. Beavatott embereihez – nyilván csak kevesen tudtak előre a dologról, egy tervezett királygyilkossággal csak nem lehetett telekürtölni a világot – azonban a király halálhíre helyett a vérző Forgács Balázs érkezett meg azzal, hogy a dolgok távolról sem a tervezett módon alakulnak. A kezdeményezés itt kicsúszott Garaiék kezéből, és ha az olaszok csak megközelítőleg katonaként tudtak volna viselkedni, az összeesküvők feltehetően csúnyán végezték volna – ahogy ezt Monaci is írja.

Hogy nem így történt, azért elsősorban parancsnokuk, a nagyhírű zsoldosvezér, Alberico da Barbiano, Cunio stb. grófja⁶⁷¹ a felelős. Nevéhez fűződik az olasz hadtörténet azon nevezetes, azóta sem túl sűrűn előfordult eseményeinek egyike, amikor olaszok úgy tudtak győzni, hogy az ellenfél nem olasz

⁶⁶⁸ Kifejezetten írja, hogy csak az olaszok spontán távozása után vették a magyarok birtokba a várat:

„quemque

Illicet ultores egressis sponte latinis

Invadunt acres, reparantque satellite castrum

Hungarico. Carolus sublato poste cubilis

Tollitur, & turri servandus traditur alte.” (337. 516–520. sorok).

⁶⁶⁹ Andrea Gataro ISTORIA PADOVANA-jában azt állítja, hogy Károly délután három óra tájban („circa l' hora di Nona”) állított be a királynőkhöz, Monaci szerint a merényletkor „*occasum jam sole tenente*” (336. 484. sor), az ez utóbbi munkáját – itt kissé pontatlanul – felhasználó THURÓCZY szerint (202., 16–17. sorok) pedig „*illius diei circa occasum*” kérette magához Erzsébet Károlyt. (A merénylet napja egyébként kétségtelenül február 7-e: Mária királynő idézett oklevelének „*tricesimo nono die premissae perniciose coronationis*” szavait megerősítik még CARACCIOLLO, Conforto da COSTOZA, a CHRONICON ESTENSE és a CHRONICON SICULUM is az idézett helyeken.)

⁶⁷⁰ „*Eiusdem tandem noctis sub conticinio*” (THURÓCZY 203., 12–13. sorok); „*ora septima noctis Ungari ceperunt eum mandato regine cum certis qui remanserunt cum eo*” (CHRONICON SICULUM 64.).

⁶⁷¹ Életről további irodalommal ld. PIERI, SOLDI RONDININI.

volt: a Marino melletti csatában 1379. április 29-én VI. Orbán szolgálatában az olaszokból álló Compagnia di San Giorgio élén VII. Kelemen breton csapatait győzte le. A győzelem a pápa hálája és aranybetűs *Italia dai barbari liberata* feliratú zászlóján⁶⁷² kívül hírnevet és dicsőséget szerzett számára, amely aztán Durazzo-i (Nápolyban: III.) Károly szolgálatában még tovább növekedett, s 1384-ben Alberico gróf számára már a nápolyi királyság *Gran Conestabile* címének bíráját eredményezte. Teljesen érthető, hogy Károly rábízta biztonságát. Szerepe szintén Monaci művéből derül ki egyértelműen; míg az Annales Bonincontrii, az Istoria Padovana és a Giornali Napolitani csak épp, hogy megemlítik Alberico magyarországi jelenlétét, Monaci művéből nyilvánvaló, hogy a merénylet napján Alberico személyesen kísért Károlyt olasz csapataival együtt, csak épp aztán – föltehetően a számára érthetetlen magyar beszéd fölötti – unalmában magára is hagyta urát,⁶⁷³ és utóbb a többi olasszal együtt a palotából is eltávozva, csak később tért vissza.⁶⁷⁴ A vezér természetesen akkor is felelős lenne katonái harci szelleméért és hadrafoghatóságáért, ha aznap történetesen nem tartózkodott volna a palotában, de így éppenséggel semmit sem lehet mentségére felhozni. Az, hogy az olasz őrég – ahogy Monaci írja – valóban fegyvertelen volt-e, vagy pedig egyszerűen megijedtek, és fegyveresen szaladtak el Garai emberei elől, Alberico da Barbiano és emberei vitézségének minősítése szempontjából alighanem közömbös.

Az olaszok azonban visszatértek a palotához⁶⁷⁵ – ennek fő okát talán nem hirtelen magasra szökő bátorságukban, hanem abban kell keresnünk, hogy nem üldözték őket. Legjobbjaikban nyilván felöltött, hogy nekik most tulajdonképp bent kellene lenniük. A bejutás azonban nehézségekbe ütközött; jelesen abba, hogy mások már voltak benn, még hozzá épp azok, akikkel szemben uralkodójukat meg kellett volna védelmezni. Mit lehet ilyenkor tenni? A zsoldot valahogy csak meg kellett szolgálni, tehát – *ut aliquid fecisse videantur* – Buda utcáin barangolva csaptak egy kis Károly-párti ricsajt, majd mikor erre sem történt semmi, hanem a palota falai továbbra is némán és fenyegetően meredtek rájuk, elhatározták, hogy távoznak.⁶⁷⁶ Ha valamikor az események során, akkor most, a városból való esetleges kitöréskor kényszerülhettek némi küzdelemre Alberico emberei, és az Annales Bonincontrii által emlegetett

⁶⁷² Vö. ÁLDÁSY: EGYHÁZSZAKADÁS 392–395.

⁶⁷³ „comitatus & ipse

Regnicolis, comite Albrico, turbisque latinis.

Consilio Hungarico Italicis cedentibus ultro” (MONACI 336., 480–482. sorok).

⁶⁷⁴ MONACI 337., 524. sor: ld. alább.

⁶⁷⁵ „Albricus rediens septus latialibus armis” (MONACI 337., 524. sor).

⁶⁷⁶ „Ut vidit captas arces, castrumque corona

Vallatum Hungarica; Caroli sub nomine regis

Esperio totam decurrit milite Budam.

Ut nullos videt extra clam sub nocte profunda

Effugit indigenis comitantibus atque latinis,

Fautores qui Regis erant;” (MONACI 337., 525–530. sorok).

cicatrix-ot,⁶⁷⁷ ha tényleg Magyarországon, akkor most szerezhette a később ezzel dicsekvő olasz. Mindenesetre gyanút kelt, hogy Monaci erről semmit nem tud, és Thuróczy szerint is az olaszok a városból az éjszaka beálltával egyszerűen elmenekültek,⁶⁷⁸ míg Horváti János – ezek szerint a végsőkéig tartva – csak reggel tágitott, mikorra helyzete tényleg tarthatatlanná vált; ekkor embereivel véres harcban elfoglalta a Szombati kaput, és így menekült meg.⁶⁷⁹ Monaci ugyan erről – a számára nyilván mellékes – csetepatéről sem tudósít, de az eddigiek és Horváti további pályafutása ismeretében⁶⁸⁰ Thuróczy ezen kiegészítése hiteles hagyományon alapulónak tűnik.

Reggelre ugyanis az erőviszonyok, ha nem is az országban, még csak nem is a környéken, de legalábbis Buda városában tisztázódtak. Garaiék a közelből erősítést kaphattak, és most ők járták be Budát Máriát éltetve⁶⁸¹ és kifosztva az olaszok házait.⁶⁸² Garaiékból a bizonytalanság azonban még nem tűnhetett el egészen, mert különben miért szállították volna át a sebesült királyt Budáról Visegrádra? Az nyilván kizárható, hogy ez Károly kérésére történt, mint ahogy ezt az Istoria Padovana írja, és ahogy ennek többen hitelt is adtak.⁶⁸³ Magyarázatul csak az kínálkozik, hogy Garai és társai számára egyáltalán nem volt világos sem Horvátiék ereje, sem az, hogy a törvényesen megkoronázott király elleni merénylet milyen hatással lesz az országlakosokra. Hogy a hatalmukban lévő Károlyt, akinek esetleges felgyógyulásától semmi jót nem remélhettek, nem gyilkolták meg azonnal, csak az magyaráz-

⁶⁷⁷ Ld. feljebb, a merényletnél állítólag közbeavatkozó olaszok említésénél.

⁶⁷⁸ [Italic] „prime noctis sub tenebris regalibus comitati fautoribus fugientes Italicas tendebant versus oras.” THURÓCZY 203., 11–12. sorok.

⁶⁷⁹ „Et, nisi ille Iohannes Horvathii banus in forti suorum Croacorum manu portam Sabbati cruento certamine sibi vindicasset, ibidem graves sui demeriti penas luisset.” THURÓCZY 203., 27–29. sorok.

⁶⁸⁰ Vö. pl. HUBER: GEFANG. passim.

⁶⁸¹ Monaci „regnare Mariam” (ld. alább) szavait THURÓCZY (203., 24. sor) kiegészíti: „et regem regnare Mariam clamitant”. Lehet, hogy Garai tényleg ezt kiáltatta embereivel, jelezve, hogy Mária királynőt szuverén uralkodónak kívánja elismertetni.

⁶⁸² „nec segnius ante

Lucem finitimis Reginé gentibus implent
Castrum: ut contracté vires, & Delius umbras
Aureus humentes pepulit, clamoribus altis
Ultiores implent Budam, regnare Mariam.
Irrumpuntque domos Italum, prédaque latina
Vindictam inficiunt.” (MONACI 337., 530–536. sorok.)

A bosszú valószínűleg minden budai olasz házra kiterjedhetett, legalábbis a témánk szempontjából szükséges CHRONICON REGIENSE (i. h.) Károly megöléséhez hozzáfűzi: „quod fuit Italicis maximum damnum, & periculum.” Vö. még THURÓCZY 203. 22–27. sorok.

⁶⁸³ Andrea Gataro műve szerint a király a jó levegő miatt kérte, hogy Visegrádra vigyék, mert ott jobban gyógyulna sebe, kérését teljesítették – és ezt a jelek szerint többen el is hitték, vö. Pór Antal és Hóman Bálint idézett műveit, valamint THURÓCZY/HORVÁTH 522. 644. jegyzete Boronkai Ivántól. Nem tudni, mi okból gondolták, hogy Károly február 7-e után még maga választhatta volna meg tartózkodási helyét, Garaiék pedig szívükön viselték volna a király gyógyulását.

hatja, hogy szükség esetén túszként kívánták felhasználni. A király őrzésére Budát viszont nem találhatták elég biztonságosnak: katonai jelentősége egyrészt eltörpült Visegrád mellett,⁶⁸⁴ másrészt pedig egyszer már Budán a „csőcselék zajgó tömegével”⁶⁸⁵ meggyűlt a királynők baja, ami alatt bármit is kell értenünk, az biztos, hogy hozzájárult Erzsébet Károllyal szemben színlelt kiegyezéséhez, és ami még utólag is bizonytalan színben tüntethette fel Budát Garaiék szemében.

Károlyt tehát átszállították Visegrádra, de hogy mikor, az kérdéses. Długosz, a Vitē Romanorum pontificum, Caracciolo és főleg Monaci,⁶⁸⁶ valamint őtána Thuróczy anélkül közlik ezt a dolgot, hogy megemlékezzenek a merénylet és az átszállítás között eltelt időről, és így – főleg a bővebb források, különösen Monaci – közvetve azt sugallják, hogy ez legkésőbb február 8-án bekövetkezett. *Expressis verbis* így nyilatkozik a Chronicon Estense⁶⁸⁷ és hasonlóképp Suchenwirt.⁶⁸⁸ Mászt csak a Chronicon Siculum állít, de elég precízen és határozottan: szerinte február 14-én éjjel vitték át Károlyt Visegrádra.⁶⁸⁹ A körülményeket figyelembe véve nem tűnik megalapozatlannak ez a híradás: a merénylet éjszakáján biztos, hogy Garaiék egy ilyen értékes fogollyal nem indultak volna útnak, már csak a minden valószínűség szerint a városban, de legalábbis a környéken lévő Horváti-féle csapat miatt sem, és nem valószínű, hogy február 8-ára teljesen biztosnak tudták volna a Visegrádra vezető utat. Az általános aggodalom, bizonytalanság és sötétben tapogatózás légköre, aminek végül is természetes kifejeződése az óvatos és halogató elhatározás, hogy Károlyt Visegrádra szállítják és még huzamosabb ideig életben hagyják, aligha kedvezett a legkisebb kockázatásnak is. Sokkal hihetőbb, hogy valóban csak egy héttel a merénylet után, minden feltűnést kerülve, az éjszaka csendjében csempészték Visegrádra a királyt, hogy ott, miután helyzetük véglegesen megszilárdulni látszott, végezzenek vele.⁶⁹⁰

⁶⁸⁴ Buda csak 1402-től szerepel *castrum*-ként, vö. ENGEL: ARCH. I. 287. Feljebb láttuk, hogy Zsigmond támadása idején is a királynők a visegrádi fellegrvárba húzódtak vissza (O 452.).

⁶⁸⁵ „*vulgorum seditiosa colluvie*” (MONACI 330., 247–248. sorok). A budai események leírását ld. MONACI 330–333., 242–367. sorok.

⁶⁸⁶ MONACI 337., 544. sor; a többit ld. az idézett helyeken.

⁶⁸⁷ „*& sequenti die ipsum Regem mandaverunt carcerari in Castro Misagrē*” (i. h.).

⁶⁸⁸ „*Drey meil man in des nachtes fuert Ung'hefft und ungepunden,*” (SUCHENWIRT 911.)

⁶⁸⁹ „*et XIII die dicti mensis portaverunt de nocte dictum regem captivum in castro misingradi (sic!)*” (i. h.).

⁶⁹⁰ Károly halálának sem módját, sem napját nem lehet biztosan meghatározni. Az elfogult (Mária adománylevelének narrációja) vagy szándékosan félretájékoztató (Andrea Gataro páduai krónikája, erről ld. alább) források mellett Conforto da COSTOZA vicenzai krónikája is úgy tudja, hogy sebeibe halt bele – bár ez utóbbi a *dicatur* szócskával már talán kételyének ad hangot. Az egyéb, e kérdésben állást foglaló írárok azonban vagy sejtetik az erőszakos halált, mint CARESINUS, aki a „*quomodocunque fuerit*”, és Leonardo Bruni (BRUNI: HISTORIARUM), aki a „*vel ex vulnere, vel ex accelerata morte*” szavakkal kommentálják Károly halálát, vagy pedig meg is nevezik a gyilkosság mikéntjét. A legtöbben mérgezésre gyanakodnak (DŁUGOSZ, SOZOMENUS, VITĀ ROM. PONT., CARACCILOLO, SUCHENWIRT, EBENDORFER,

Itt kell megemlékezni a szájhősködés egy több feldolgozásba is beépülő esetéről. A kizárólag Andrea Gataro páduai krónikáján alapuló történet már Račkinál is megjelenik, majd Pór Antal szinte szó szerint átveszi a krónika leírását, és még hozzá is teszi: „Nincs ok, a miért ezen, eddig nem méltányolt adatot egészében el ne fogadjuk.”⁶⁹¹ A méltánylandó adat szerint a nemes lovag, Scrovegno Jakab kapitánykodása alatt annak kiváló katonái, akik páduai számszeríjszok lettek volna, több napon át tartották a budai vár fő erősségének számító tornyot, és később is csak a kényszer alatt cselekvő Károly személyes parancsára adták át Garai Miklósnak. A kisebbik baj az, hogy az eredeti történet egyetlen hihető eleme, jelesen az, hogy Károly genovai számszeríjszokat hozott magával, Pór előadásában „padovai számszeresek”-re változik.⁶⁹² A nagyobbik az, hogy Pórnál a padovai krónikának sem a többi forrástól való tökéletes diszkrepanciája, sem belső ellentmondásai nem domborodnak ki: így például sem az a furcsaság, hogy Gataro szerint, míg az azonnal hívott orvosok ellátták a király sebét (*sic!*), Garaiék járták be kiáltozva Budát, és majd csak a torony – állítólag több nappal (*multi giorni*) későbbi – átadása után kerül

CHRONICON ESTENSE, CHRONICON SICULUM), de a legjobban tájékozott MONACI (337., 544–548. sorok) gégeje összetöréséről és légszöve elzárásáról beszél:

„Rex Visigardi celsas servandus ad arces
Mittitur; hic vulnus dum curat, jamque salutem
Aspicit, heu trepidam, m̃stamque relinquere vitam
Faucibus elisis, & respiramine clauso
Cogitur infelix”.

Őutána Thuróczy a mérgezést és a megfojtást együtt emlegeti. A legvalószínűbb, hogy Monacinak van igaza: miért bíbelődtek volna méreggel a világ elől elzáró király esetében? Ami halála napját illeti, csak az a biztos, hogy Forgács Balázs február 28-áról keltezett adománylevele Károlyt már halottnak említi. Pontos napot három jól tájékozott forrásunk – mindhárom pl. február 7-ére teszi a merényletet – ad csak meg: CARACCILO és a CHRONICON SICULUM szerint 27-én, a CHRONICON ESTENSE szerint 24-én gyilkolták meg. – A király holttestét illetőleg tudvalevő, hogy az egyházi átok alatt meghalt Károly nem kaphatott rendes egyházi temetést, és eladdig méltatlan körülmények között őrzött tetejének a Visegrád előtti Szent András bencés monostor templomában való végső nyugalomra helyezését csak fia, László kérésére engedélyezte IX. Bonifác pápa. Ez az engedély azonban (ld. MON. VAT. I/3. 136.) 1391. február 3-án kelt, amint ezt Pór Antal is írta (PÓR: KIS KÁROLY 142.), és nem 1390-ben, mint ahogy a „*Pontificatus nostri Anno Secundo*” keltezését helytelenül feloldva Márki Sándor vélte (MÁRKI: MÁRIA 89. és MONACI / MÁRKI 153., 5. jegyzet), és ahogy ez újabb feldolgozásban (MEDIUM REGNI 128.) is található.

⁶⁹¹ PÓR: KIS KÁROLY 141.

⁶⁹² A „*Balestrieri Genovesi*” jelenléte Károly csapatában nagyon is elképzelhető. BAUM felhívja a figyelmet arra, hogy a román nyelvekben a számszeríjszít és számszeríjkészítőt nem véletlenül jelöli általában ugyanaz a szó, mivel a két tevékenység a valóságban is összemosódhatott. Szerinte Itáliában épp csak a nagyobb városokban, Genovában és Velencében, de nem pl. Bolognában és Viterbóban lehet létezésüket bizonyítani. Genovában a számszeríjnak nagy hagyományai lehettek; míg 1449-ben Straßburgban 3, Baselben szintén 3, Mainzban és Frankfurtban csak 1-1, 1460-ban Stockholmban 7, 1421-ben Párizsban pedig 21 számszeríjkészítőt lehet kimutatni, ahol az utóbbiak kb. fele más tevékenységgel is foglalkozott, addig Genovában 1440-ben 7 adóköteles számszeríjkészítő él.

említésre, hogy Károly szorultsága láttán István vajda és János bán is tüntetnek Budán, éjszakára nagy rémületet keltve. Ez persze lehet, hogy csak a 7-éről 8-ára virradó éjszaka eseményeinek elkésett említése lenne, de annál furcsább, hogy Károly, aki pár sorral feljebb még több nap után személyesen rendelkezik a toronyról, a Horvátiék által felvert éjszaka másnapján (*Il giorno seguente*) kéri, hogy gyógyulása érdekében vigyék Visegrádra, ahol majd, szintén Gataro előadásában, annak rendje s módja szerint végrendelkezni fog. A tévedések forrása világos: a padovai krónika informátora a számos hízelgő jelzővel dekorált, előkelő padovai családból⁶⁹³ származó Giacomo degli Scrovegni volt, aki gyatra helytállásának elmesélése helyett szemérmetlenül hazudozott odahaza. Érdekes, hogy Fügedi, aki egyébként maga is írja, hogy Gataro forrása Scrovegno Jakab volt,⁶⁹⁴ ez utóbbi háryjánoskodásának mégis minden további nélkül hített ad.⁶⁹⁵

A fentiek alapján az újabb szakirodalom értékelése a merényletről és szereplőiről egyáltalán nem tűnik helytállónak. Mályusz Elemér szerint „Garai kitűnően szervezte meg az összeesküvést. Sem az olasz kíséret tagjainak, se Horváti fegyvereseinek nem volt módjuk közbelépni.”⁶⁹⁶ Az eseményt legújabbban és legrészletesebben tárgyaló Fügedi Erik állításait összefoglalva megállapítja: „A merénylet előkészítése mestermunka volt. Garai jól ismerte Károlyt, az embereket és a körülményeket.” (...) „Katonai téren is pontos tervezőnek bizonyult, feltehetően legjobb csapatát vitte be a várba, és velük megghiúsította az olaszok hadmozdulatait. Tudta, hogy politikailag számíthat a budai csöcselékre...”. „Garaival szembeállítva Károly ügyetlen kisfiú benyomását kelti.” (...) „Horváti Jánosról sem állítható ki sokkal jobb bizonyítvány. Katona létére nem vette fel a harcot, hanem megfutott, aminek talán az volt az oka, hogy Károly halálhírét közölték vele. Ez még nem menti fel az alól, hogy az olaszokkal meg sem próbálta felvenni az összeköttetést, hogy együttesen lépjenek fel Garaiék és a királynők ellen.”⁶⁹⁷ Mivel ezen állításoknak és az alapjukat képező elképzeléseknek cáfolata feljebb áll, itt csak két dologra érdemes rámutatni. Az egyik, ami a merénylet részletes áttekintéséből egyébként magától adódik, az, hogy ha hibázott Horváti János, akkor csak abban, hogy Itáliát megjárt ember létére megbízott az olasz zsoldosokban. Talán Alberico da Barbiano hírneve tévesztette meg, de az is lehet, hogy Károly nem engedett neki beleszólást a testőrség összeállításába.

A másik az a körülmény, ami nyilván már Monacira⁶⁹⁸ is nagy benyomást tett: a véletlen iszonyatosan nagy szerepe a fenti eseményekben. Ha 1386.

⁶⁹³ Vö. *ISTORIA PADOVANA*, Galeazzo e Bartolomeo Gatari: *Cronaca Carrarese confrontata con la redazione di Andrea Gatari* [AA. 1318–1407]. in: *RACCOLTA*, Indice alfabetico 806.

⁶⁹⁴ FÜGEDI: KÖNYÖR. 101.

⁶⁹⁵ FÜGEDI: KÖNYÖR. 107.

⁶⁹⁶ MÁLYUSZ: ZSIGMOND 17.

⁶⁹⁷ FÜGEDI: KÖNYÖR. 108–109.

⁶⁹⁸ Ld. feljebb, MONACI 337., 510–513. sorok.

február 7-én estefelé egy maroknyi olasz zsoldos csak kicsit is megembereli magát, középkorunk utolsó bő évszázadának legalábbis politikai története teljesen más irányt vesz. A törvényesen megkoronázott, a porondon egyedül maradt, nyilvánvalóan népszerű uralkodónak a fejét vesztett Garai-féle szövetség, ha egyáltalán fel nem oszlott volna rövidesen magától, nemigen lehetett volna még olyan súlyú ellenfele sem, mint az acél akaratú Horváti János által is csak nehezen összetartott délvidéki, Nápoly-orientált nemesség volt később Zsigmondnak. A korábban a nőuralmat támogató, rendkívül népszerűtlen Garaiaknak valószínűleg nehezebb helyzetük lett volna, mint lett később a Horvátiaknak: az országon belülről nem kaphattak volna könnyűszerrel segítséget, és ellentétben a nápolyi Anjouk részéről a Horvátiakkal szemben fennálló bizalommal, Zsigmond és korábbi fő ellenfelei között aligha jöhetett volna létre fennakadás nélküli együttműködés. Maga Zsigmond – bár a János Henrik-féle morva őrgrofi örökségből akkor még dúsgazdag unokatestvérei segítségével nem lebecsülendő erőt jelentett⁶⁹⁹ –, mégis betolakodóként, ha sok bajt és gondot okozhatott volna is, de összességében aligha jelentett volna nagyobb problémát a királynak, mint annak idején II. Ottokár V. Istvánnak.

Ez eddig biztosnak látszik. Az, hogy egy nápolyi–magyar perszónálunió mennyire lett volna életképes, mire ment volna Velencével és utóbb a törökkel, olyan kérdések, melyek már nem a történelem, hanem a fantázia világába tartoznak.⁷⁰⁰

A nőuralom utolsó hónapjai és a második cseh intervenció

A királygyilkosság után Erzsébeték nem az 1384–85-ös polgárháborús, hanem a múlt év októberi békepolitikához tértek vissza. Az új viszonyok két lényeges pontban azonban el kellett, hogy térjenek a múlt év őszitől: az udvartól hiányzott – természetesen nem Erzsébetnek, hanem a béke teljességéhez

⁶⁹⁹ Erről bővebben ld. feljebb, Zsigmond első fegyveres akciójának tárgyalásánál.

⁷⁰⁰ Az 1386. február 7-i eseményekről megjelent: SÜTTŐ: MERÉNYLET.

⁷⁰¹ O 811. (1387. augusztus 6.) és O 820. (1388. április 28.).

⁷⁰² HUBER: GEFANG. 4-5.

⁷⁰³ „ipsarum reginalium maiestatum edicto concitatus” (O 820.). A másik oklevélben (O 811.) Zsigmond ugyan akképp fogalmaz, hogy „cum nos unacum eadem domina Maria regina, consorte nostra precara, dictum banatum Machouyensem [...] eidem fideli nostro Stephano bano ab eisdem infidelibus nostris reoccupari mandassemus”, de ez a változat egyértelműen Zsigmond szerepét növelő anakronizmus. Ez ugyanis nemcsak a másik adománylevél (O 820.) kijelentésével áll szemben, hanem azzal a politikai történeti ténnyel is, hogy azon rövidke – 1387-et megelőző – idő alatt, amíg Zsigmond igen kedves feleségével együtt parancsolhatott volna meg valamit is, Horvátiék, legalábbis hivatalosan, az udvar kegyében álltak: így például Horváti János valószínűleg a Kis Károly elleni merénylet napjáig, de legalábbis 1386. január 15-éig az udvartól elismert macsói bán volt.

– Zsigmond és Horváti János; ez utóbbi véglegesen csak most vált el Lackfiéktől, és valószínűleg csak ezután fűzte felbonthatatlanul szorosra a szövetség szálait Palisnai Jánossal, a lázadó vránai perjellel. A leszámolás mind Zsigmonddal és szövetségeseivel, mind Horvátiékkal elkerülhetetlenné vált.

Elsőnek a vélhetően kisebb erőt képviselő Horvátiak kerültek sorra. Az udvarnak ezen délvidéki akciójáról Kórógyi István két később, 1387-ben illetve 1388-ban nyert adománylevele⁷⁰¹ tájékoztat minket, amelyek korábbi kiadásai alapján már Alfons Huber is lényegében pontosan rekonstruálta a macsói bánságért vívott és ahhoz kapcsolódó harcokat.⁷⁰² Ezen oklevelek szerint tehát a királynék megbízásából⁷⁰³ 1386 tavaszán⁷⁰⁴ Kórógyi István a macsói bánságot megszállva tartó Horváti Lászlót kemény csatákban megverve kiűzte a bánságból⁷⁰⁵, és elfoglalta Bitva, Kölpény és Nándorfehérvár várakat.⁷⁰⁶ Az egész bánságban azonban nem sikerült konszolidálni a királynék uralmát,⁷⁰⁷ a hadiszerencse ugyanis hamarosan megfordult: az ekkor még csak saját *familia*-ja élén küzdő és a bánság megvédésével megbízott Kórógyi Istvánt⁷⁰⁸ a vert lázadókhoz – minden valószínűség szerint csak – ekkor csatlakozó⁷⁰⁹ Palisnai

⁷⁰⁴ Minden bizonnyal. A megbízást ugyanis – mint láttuk – a királynék adták, és pedig nyilván nem a Horvátiékkal fennállt béke idején; Kórógyi pedig, úgy látszik, nem macsói bánként vezette a hadjáratot. Ezt nem is annyira a báni címe elől hiányzó „*tunc*” szócska bizonyítja, hanem az, hogy a macsói harcok megindulása idején a Horvátiak voltak a bánság birtokában: „*dictum banatum Machouyensem, quem Iohannes banus et Ladizlaus filii Petri de Horwathy, nostri notorii infideles, protunc in contemptum et fastidium nostre regalis maiestatis detinebant*” (O 811.); „*condam Ladislaum filium Petri de Horvathy, nostrum infidelem, banum [sic!] Machovyensem vi, ausu temerario protunc vindicantem et sinistro astu usurpantem*” (O 820.). Mindez együtt (vö. az 1386 előtti politikai történet fenti tárgyalásával valamint a jelen munka archontológiai függelékével) a fenti időpontot valószínűsíti.

⁷⁰⁵ „*condam Ladislaum filium Petri de Horvathy, nostrum infidelem, [...] in acie belli banatu de eodem expulit et affugavit*” (O 820.); „*ipse fidelis noster cum eodem Ladislao filio Petri dura bellorum certamina, uti Dei adleta, intrepide committendo et ipsum Ladislaum, nostrum infidelem et regni nostri emulum, cum suis catervis falleratis abhinc viriliter affugando*” (O 811.).

⁷⁰⁶ „*et castra regalia Bythua, Kulpen et Nandurféjuar nuncupata, erga manus eiusdem nostri infidelis occupative habita, cum laborioso bellico certamine et suorum nonnullorum sequacium cruore et nece expugnando, et cum solempni victorie triumpho Domino amminiculante et reoptinendo*” (O 820.); „*ac tria castra nostra regalia, que tunc erga manus eorundem nostrorum infidelium habebantur, agilitate strennua expugnando*” (O 811.). Ezzel kapcsolatban megjegyzendő, hogy Engel Pál azon megfogalmazásai, melyek szerint e várak „1386 tavaszán a Horvátiaktól Zsigmond párhíveinek kezére kerültek” (ENGEL: TÖRÖK–MAGYAR 564.), illetve hogy Nándorfehérvárt „más báni várakkal együtt Horváti János bán testvérétől, Lászlótól foglalták vissza Zsigmond hívei” (ENGEL: ARCH. I. 374.), egy lényeges pontban aligha fedik a valóságot. Zsigmond ugyan egyik oklevelében később úgy fogalmaz, hogy a bánságot a három várral együtt Kórógyi „*pro nostra reoptinuit maiestati*” (O 811.), de az igazságot minden valószínűség szerint másik oklevele tartalmazza, amely szerint a fenti várakat „*earundem reginalium maiestatum dicioni reannectere maluit toto nisu*” (O 820.). E mellett szól az, hogy a hadjáratra a megbízást Kórógyi a királynéktól kapta, és még sokkal inkább azt, hogy az udvar ekkor, mint látni fogjuk, épp Zsigmond elleni háborúra készült – így tehát korántsem mindegy, hogy 1386 tavaszán Zsigmond vagy a királynék híveiről beszélünk-e.

⁷⁰⁷ Erre utal, hogy a báni méltóság nem került betöltésre, ld. az archontológiai fejezetet.

⁷⁰⁸ „*tandem idem Stephanus banus unacum aliis eorum fratribus et suis fidis asseclis, fidelibus scilicet nostre maiestatis, inibi ad defensionem iurium nostrorum regalum fuissent constituti*” (O 811.).

⁷⁰⁹ „*pretitulatis nostris infidelibus coadunatus*” (O 811.).

a Horváti fivérekkal együtt,⁷¹⁰ állítólag túlerőben, megverte, és a Száva bal partjára szorította vissza.⁷¹¹ A lázadók – akiknek támogatására Mária királyné oklevele szerint Horváti Pál püspök a zágrábi székesegyházi vagyontól zsoldosokat is felfogadott –⁷¹² ekkor megtorlásképpen Kórógyi illetve a királynék többi hívének birtokait pusztították Pozsega és Valkó megyében;⁷¹³ így például valószínűleg ebben az időben dúlták fel Gara városát is, ahol Garai Miklós „különös székhelyét tartotta”.⁷¹⁴ Mindezek után vérszemet kapva már a Dráván is át akartak kelni,⁷¹⁵ mikor az eladdig jobbra csak oroszlánszerű merészségére támaszkodó Kórógyi a királynék más báróinak és előkelőinek személyében erősítést kapott,⁷¹⁶ és a Dráva partján megfutamította az ellenséget.⁷¹⁷ Kórógyi új segítségei nincsenek megnevezve, de feltehetően sokan lehettek, legalábbis a májusi győri tárgyalásokon megjelenő bárók csekély száma⁷¹⁸ erre enged következtetni. Érdemes még megjegyezni, hogy erről a Dráva-parti győzelemről csak a későbbi oklevél⁷¹⁹ beszél: 1387. augusztus 6-án talán még túl közel volt a királynék Diakovár melletti fogságba esésének emléke ahhoz, hogy dicshimnusz zengjenek egy olyan győzelemről, melynek feltehetően durva felnagyítása alighanem hozzájárult a királynék túlzott önbizalmához, amikor 1386 nyarán végzetesnek bizonyuló délvidéki útjukra indultak.

Mindeközben az udvar átalakítása a feljebb említett békepolitika szellemében folyt, azaz Erzsébet királyné és Garai Miklós figyelemreméltó önmérsékletről tettek tanúságot, amennyiben a teljesen megváltozott hatalmi viszonyok között is csak korlátozott személycserét hajtottak végre a legfőbb méltóságok körében. A korábbi lázadók közül Szécsi Miklós nádor maradhatott – következésképp Garai Miklós továbbra is beérte a dalmát-horvát báni tisztséggel –, ezenkívül Zámbo Miklós is megtarthatta a tárnokmesterséget. Annak sincs nyoma, hogy a Horvátiékkal alighanem – bár talán az udvar tudta

⁷¹⁰ „idem Ladislaus, noster notorius infidelis, utrisque Iohanne, condam scilicet bano et priore, similiter nostris infidelibus sibi associatis cum ingenti eorum fallerata caterva” (O 820.).

⁷¹¹ „ingenti et copioso congregato exercitu et cum eodem fidele nostro Stephano bano conflictum bellicosum habendo ipsum a loco ipsius bellici certaminis prepotenter ultra fluvium Zawe affugavit” (O 811.).

⁷¹² „bona ipsius ecclesie Zagrabienensis fabricam eiusdem rite et salubriter concernentia dilapidando et stipendiaris [sic!] laute distribuendo” (O 816.).

⁷¹³ „universas eiusdem hereditates ibidem devastando ac cuncta sua et suorum bona, uti rei publice devastator rapiendo et abducendo” (O 811.); „domos et possessiones eiusdem domini Stephani bani, nostri fidelis, hostico magno cum insultu ingrediendo et maximam predam ac necem et stragem in plebicula ipsius inmaniter committendo ignis voragine prorsus precipitari et fonditus abolyri fecissent. Et dum hys et ceteris plerisque maleficiis in comitatibus de Posega et de Walko perpetratis” (O 820.).

⁷¹⁴ „residentiam habebat specialem” (O 816.).

⁷¹⁵ „iidem nostri infideles cum eorum valido cuneo armis premunito flumen Draue transmeare alios regni nostri comitatus invasuri maluissent” (O 820.).

⁷¹⁶ „memoratus dominus Stephanus banus leonina audacia et fidelitate constantia suffultus unacum ceteris ipsarum reginalium maiestatum baronibus et proceribus” (O 820.).

⁷¹⁷ „in littore fluvii antefati dextera militie hostiliter ipsis resistendo et dictum flumen cum bellico rigido certamine adversus eosdem transfretando ipsos nostros infideles in fugam prorsus convertit” (O 820.).

⁷¹⁸ Ld. alább.

⁷¹⁹ O 820.

nélkül – rokonszenvező Simontornyai Lackfi Istvántól elvették volna lovászmesteri méltóságát.⁷²⁰ Erzsébet régi híveinek térnyerése csak annyiban manifestálható, hogy az eddig üresedésben lévő szlavón báni hivatalt a királynők megbízható emberével, a Franciaországból időközben visszatért idősebb (Dezsőfi) Losonci Lászlóval töltötték be, illetve Erdély élén Csáktornyai Lackfi Istvánt az ifjabb (Tamás fia István fia:) Losonci László váltotta fel. Ez utóbbi személycsere nevezhető a Lackfi-liga egyetlen számottevő veszteségének – természetesen amellet, hogy Horvátiék szakítottak velük, kiváltak az udvarból, s így Horváti János nápolyi legitimációjú⁷²¹ és e hónapokban még kétségtelenül *de facto* fennálló bánságát az udvar nem ismerte el, a tisztséget üreseedtnek tekintve.⁷²² – E ponton ki kell még térni arra, hogy Erzsébet királyné regnálásának itt tárgyalt utolsó fél éve lényegesen szegényebb belpolitikai fordulatokban vagy udvari intrikákban, mint azt a korábbi archontológiai kutatások alapján képzelhetnénk: Bebek Imrét nem váltották le az országbírósból, hogy aztán visszahelyezzék,⁷²³ így tehát Bebek Imre szlavón bán sem volt;⁷²⁴ szlavón bán ekkoriban idősebb (Dezsőfi) Losonci László volt, akit a korábbi kutatás e hónapokban erdélyi vajdaként szerepeltet,⁷²⁵ alighanem összetévesztve őt unokatestvére fiával, az ifjabb (Tamás fia István fia:) Losonci Lászlóval.

A királynők adományozási stratégiájában is bizonyos változás figyelhető meg, de a korábbi fiskális szigor lazítása jelentős mértékben Kis Károly szám-lájára írható. A nápolyi rokon közeledése és megérkezése az udvart már Károly koronázása előtt is eddigi elveinek módosítására készítette,⁷²⁶ az új király bőkezűsége pedig kimondottan lépéskényszerbe hozta őket: az új adományosoknak kénytelenek voltak ők is *donatio*-kat adni a Károly által eladományozott birtokokról⁷²⁷ – ennek ellenkezője politikai öngyilkosság lett volna. Nyilván efféle megfontolásoktól vezetve nemcsak Károly életében, de halála után is

⁷²⁰ A kérdéses hónapokból fennmaradt méltóságsorok többszörös megbízhatatlansága folytán azonban ezt – mármint hogy Simontornyai Lackfi István mégis elvesztette volna a lovászmesterséget – kizárni sem lehet, ld. a jelen munka archontológiai fejezetében az ENGEL: ARCH. I. 8–9., 18. és 548. oldalakhoz írtakat. Simontornyai Lackfi István egykori, tíz éven át fungáló (1369-től 1379-ig, vö. ENGEL: ARCH. I. 41.) allovászmestere, Szántai Kolos fia: Jakab ugyan élvezi az udvar kegyét egy 1386. április 2-i oklevél szerint (O 623.), mint ahogy élvezte egy 1385. november 25-éről keltezett kiadvány szerint is (O 518.), mindez azonban nem bizonyító erejű, mert Jakab mesternek – esetleg: hajdani – urához való ekkori viszonyát nem ismerjük.

⁷²¹ Ld. O 791.

⁷²² Mindehhez ld. jelen munka archontológiai fejezetét.

⁷²³ Így ENGEL: ARCH. I. 8–9. Cáfolatát ld. jelen munka archontológiai fejezetében az idézett mű vonatkozó oldalaihoz fűzött kommentárban.

⁷²⁴ Így ENGEL: ARCH. I. 18. Cáfolatát ld. jelen munka archontológiai fejezetében az idézett mű vonatkozó oldalához fűzött kommentárban.

⁷²⁵ Így ENGEL: ARCH. I. 13. Cáfolatát ld. jelen munka archontológiai fejezetében az idézett mű vonatkozó oldalához fűzött kommentárban.

⁷²⁶ Vö. O 520., O 525. és O 537.

⁷²⁷ Vö. O 567. és O 568.; O 570. és O 571.; O 576. és O 580.

jobbna látták tiszteletben tartani annak adományait,⁷²⁸ sőt ők maguk sem tértek már vissza korábbi takarékoságukhoz; Károly, s főleg Zsigmond pazarlását azonban messze nem érték el.⁷²⁹

Erzsébet királyné és tanácsadói természetesen nem csupán az udvarnak a lehető legszélesebb támogatást ígérő összeállításával és a rezsim népszerűségére remélhetőleg jótékony hatást kifejtő, némileg nagyvonalúbb donációs praxissal készültek az elkerülhetetlen összecsapásokra, hanem a háborúk előtt szokásos és szükséges intézkedések meghozatalával is. Ezek közt az első a háborúhoz már a Trivulziót megelőző évszázadban is joggal nélkülözhetetlennek tekintett eszköz, azaz a „pénz, pénz s megintcsak pénz” előteremtésére irányult. 1386. február 14-én, mikor Károlyt még meg se fojtatta – nyilván kevésbé lelkiismereti, inkább reálpolitikai okokból, azaz feltehetően nem tudta, nem kerül-e alkukényszerbe a király híveivel – Erzsébet már keményen ráírt Kőszeg városára, miszerint Szent György napján (április 24.) esedékes *collecta*-jukat az oklevél vételétől számított tizenöt napon belül fizessék be kincstárába, máskülönben az összeg kétszeresét fogja velük megfizettetni.⁷³⁰ Az anyakirályné agresszivitására és párját ritkító katonai-politikai inkompetenciájára, azaz uralkodói alkalmatlanságára igen jellemző, ahogy a küszöbönálló háborúról ír: „*ad presens in quampluribus regni nostri confiniis nonnullos habemus inimicos et emulos s[pecial]es, quorum proterviam in dextera Domini conterere volentes*” – tehát ahelyett, hogy minden oldalról ellenségtől szorongatott, szerencsétlen övegyként siránkozna, ellenségei vakmerőségét az Úr jobbjaival készül szétmorzsolni. A dologban az a siralmas, hogy nem üres hetvenkedésről van szó, hanem Erzsébet így is gondolta; látni fogjuk, hogy – szemben a múlt őszi stratégiával – nem húzódott vissza váraiba, hanem mindkét ellensége ellen felvonult, természetesen katasztrofális eredménnyel. Talán úgy érezte, hogy aki ilyen bravúrosan tud lebonyolítani egy orgyilkosságot, illetve akinek van mersze a szerencsétlen kis Kőszegre ilyen durva göggel valamely jogszerűtlen követelés teljesítésére felszólítani, az előtt a német birodalom ura is okvetlenül meg fog remegni.

Bármit is képzelt Erzsébet, az biztos, hogy az udvar nagy hadjáratra készült, legalábbis Mária királynő március 6-án köztudománynyvételt halaszt, mivel „*universas regnicolarum nostrorum causas propter nostram grandem expeditionem, quam in brevi sumus habiture, generaliter iusserimus prorogari*”,⁷³¹ a hadjárat pedig meg is indult, legalábbis Bebek Imre országbíró április 2-i oklevele már a jelen királynéi hadjáratról beszél.⁷³² Mária május 6-án, tehát már a győri tárgyalások alatt, azok helyszínén szintén a jelen hadjárat miatti általános

⁷²⁸ Mária királynő 1386. március 23-án Kis Károlytól adományozott javakról szóló megegyezést erősít meg (O 611.).

⁷²⁹ Vö. O 582., O 595., O 597., O 603., O 625., O 627., O 632., O 637., O 639., O 640.

⁷³⁰ O 585.

⁷³¹ O 601.

⁷³² O 621.: „*in presenti exercituali expeditione reginalis maiestatis*” és „*in presentem exercitum*”.

perhalasztását emlegeti,⁷³³ míg május 18-án már a béli apátnak az iménti hadjárattól való féltükben⁷³⁴ elmenekült jobbágysága visszabocsátására szólítja fel a Győr megyei nemességet. Május 31-én szintén a csehek ellen – korábban – vezetett⁷³⁵ hadjáratról ír.

Ezalatt a csehek sem tétlenkedtek: Zsigmond, akit utoljára 1385. december 13-án láttunk Pozsonyban,⁷³⁶ 1386. január 13-án Brünnben tűnik fel,⁷³⁷ majd rokoni támogatással tér vissza. Jodok őgróf március 20-án Nagyszombatban keltez,⁷³⁸ Vencel király május 1-jén Magyaróvárott,⁷³⁹ Zsigmond pedig, miután április 7-én Pozsonyban újabb összegeket szerez a várostól⁷⁴⁰, április 13-áról – az ezek szerint elfoglalt – Kőszeg⁷⁴¹ és Sopron⁷⁴² dátumhelyekkel keltezi okleveleit. Ezután visszatér Pozsonyba, és április 28-án újabb adóslevelet bocsát ki a város javára,⁷⁴³ ezúttal a sáfárjának kiszolgáltatott élelmiszerek fejében.

Hogy került-e sor harccselekményekre, nem tudjuk, de valószínűbb, hogy nem. Emberélet pusztulásáról egy ízben kapunk csak tudósítást, de valószínűleg ezt sem lehet erőszakos halálnak tartani, legalábbis a bánatos özvegy csak annyit mondott be a kancellárián, hogy a megboldogult a csehek elleni hadjáratban „*diem suum clausisset extremum*”, aminél azért, hősi halál esetén, lehetett volna valami izgalmasabbat is kitalálni.⁷⁴⁴ Úgy tűnik, Erzsébet elég hamar kénytelen volt szembesülni a riasztó valósággal, hogy az Úr jobbjá mégsem fogja összemorzsolni ellenségeinek vakmerőségét, úgyhogy jobbnak látta sürgősen tárgyalásokba bocsátkozni. Hogy ezekre egyáltalán sor kerülhetett, és Erzsébetre nézve viszonylag – az erőviszonyokhoz képest feltétlenül – kedvező eredménnyel végződtek, az kizárólag a Luxemburgok közt meglévő féltékenységek, irigységek és egymás rovására is megnyilvánuló nyereszkeskedési hajlamnak tulajdonítható.

A győri tárgyalásokról négy oklevél tudósítására vagyunk utalva.⁷⁴⁵ Ezek közül az elsőben⁷⁴⁶ Mária és Erzsébet királynők (e helyes sorrendben!) Győrről május 1-jén Vencelt döntőbírónak ismerik el a köztük és híveik, valamint

⁷³³ „*nos universas causas regnicolarum nostrorum propter presentem nostram motionem exercitualement generaliter iusserimus prorogari*” (O 652.).

⁷³⁴ „*ob metum et formidinem pristini exercitus*” (O 675.).

⁷³⁵ „*in exercitu contra Bohemos habito*” (O 684.).

⁷³⁶ O 534. és O 535.

⁷³⁷ O 548. Épp Nyitra megyei birtok adományozását ígéri arra az időre, mikor már Magyarország jogarát megszerezte, feltéve természetesen, hogy a kérelmező és testvérei szolgálatában híven megmaradnak.

⁷³⁸ O 609.

⁷³⁹ REG. BOH. I. n. 1953.

⁷⁴⁰ O 635. és O 636.

⁷⁴¹ O 642.

⁷⁴² O 643.

⁷⁴³ O 646.

⁷⁴⁴ O 684.

⁷⁴⁵ O 649., O 651., O 672. és O 674.

⁷⁴⁶ O 649.

Zsigmond, Jodok, Prokop és híveik közti viszályban, ígérve, hogy rendelkezéseit az alábbi pontokban betartják. Ezek a következők: 1. megengesztelődés Zsigmond egyházi és világi híveivel szemben; 2. Magyarország és a királynők többi országai szabadságainak egyházi és világi személyek részére történő garantálása; 3. az eddigi háborúk és viszályok lecsillapítása; 4. Erzsébet királyné hitbérének, javainak és jövedelmének biztosítása; 5. Mária királynő és Zsigmond együttélése, Zsigmond státusának rendezése, részére terület kijelölése; 6. Mária királynő személyének ismételt átadása („*iterata traductione*”) Vencelnek, hogy ő adja majd át Zsigmondnak feleségét („*quoad traductionem thori dicti fratris sui*”). A királynők tehát ezekről a dolgokról kívántak tárgyalni, egyszersmind Vencelnek azonban lehetőséget adtak a fenti cikkelyek némi módosítására is – amennyiben az az ő, Vencel, illetve a királynők királyi méltóságára nézve hasznos („*prout regio honori suo et nostro ... utilius, honestius atque decentius*”).

Érdekes még az egyezés betartását a királynőkkel együtt garantáló személyek száma és összetétele is: Demeter esztergomi és Bálint pécsi bíborosok, Péter váci és János csanádi püspökök, [Csáktornyai Lackfi] István volt vajda, Zámbo Miklós tárnokmester, Cudar Péter volt bán, [Szécsényi] néhai Kónya bán fia: Frank, Bebek Detre és [Bélteki] Drág máramarosi vajda (!). A két nagy politikai csoportosulás tehát, azaz Horvátiék kivételével minden lényeges bárói erő képviseltette magát, de mindkettő – valószínűleg az ekkor már dúló délvidéki harcok miatt⁷⁴⁷ – korlátozott létszámban; kérdéses, hogy ha valóban a győri tárgyalásokon kidolgozott kompromisszumnak kellett volna évekre meghatározni Magyarország belpolitikai arculatát, mennyire bizonyulhatott volna stabilnak a megegyezés.

Ez annál is kérdésesebb, mert a belső bizonytalanság általában, konkrétan pedig a viszály kitörésének közvetlen oka is csak részben volt a fenti keretek közt rendezhető. A francia házasság veszélyét Zsigmond jó fél éve elhárította ugyan, de a hatalom gyakorlásának kérdése ezzel még nem oldódott volna meg, sőt, a királynők részéről emlegetett királyi méltóság sejtetni enged, hogy Erzsébet továbbra is maga kívánt uralkodni. Amennyiben a Lackfi-ligának az egyezséget támogató tagjai abban bíztak, hogy Zsigmond – visszahelyezve férji jogaiba – előbb-utóbb automatikusan király is lesz, alighanem csalogatniuk kellett volna, ugyanis Erzsébeték érthető okokból, Vencel pedig talán a fent említett féltékenységből és irigységből, de még inkább öccse zsarolhatóságának fenntartása végett, Zsigmond megkoronázása ellen voltak. Ezen érdek-egyeztetésük bizonyossága azon második oklevél, melyet a fenti oklevél kiállításának másnapján, május 2-án tanúk nélkül adtak ki a királynők, s amelyben biztosítják Vencelt, hogy tudta és jóváhagyása nélkül Zsigmondot magyar királlyá sem nem koronázzák, sem koronázásához hozzá nem járulnak.⁷⁴⁸

⁷⁴⁷ Ld. feljebb.

⁷⁴⁸ O 651.

Érdekes, hogy Zsigmond és unokatestvérei csak jóval később, május 11-én adtak Vencel királynak a királynőkéhez hasonló döntőbírói felhatalmazást.⁷⁴⁹ Zsigmond valószínűleg úgy érezte, hogy ő nem tárgyalni jött „szeretett édesanyjával”,⁷⁵⁰ hanem egyszer s mindenkorra megszabadulni az öregasszonytól. Az erőviszonyok valóban a legszebb reményekre jogosították a fiatal örgrófot, de bátyja önzésén megfeneklettek tervei, és Vencellel szemben nem volt alkupozícióban. Be kellett látnia, hogy a dolgok vagy úgy alakulnak, ahogy Vencel szeretné, vagy sehogy sem. Királyi bátyja segítségének csak úgy lett volna alternatívája, ha a morva örgrófok hajlandók lettek volna Vencel nélkül is befejezni a családi vállalkozást – ezeket viszont az utóbbi könnyen meggyőzhette, hogy Zsigmondtól a háború megvívása után sem kaphatnak semmit, amit ő ne adna meg nekik most, ráadásul minden áldozat nélkül. Így aztán megszületett az örgrófok meghatalmazása is, amely a következő kérdések rendezését tartotta szükségesnek: Mária visszaadása Zsigmondnak; Zsigmond méltó eltartása; az osztrák és morva határon lévő javak elnyerése és szabad birtoklása; Zsigmond adósságának, ami a háború és a jelen nézeteltérés során halmozódott fel, teljes megfizetése; Zsigmondnak unokatestérei számára a Vág és Duna közti javakról kiadott oklevele megerősítése; Zsigmond adományainak megerősítése; Zsigmond híveinek, magyaroknak és a – kissé talányosan fogalmazott – Magyarországhoz tartozóknak,⁷⁵¹ akik Zsigmondhoz történt csatlakozásuk miatt ettől tartanak, minden retorziótól való mentesítése és az ország korábbi állapotainak, jogának és szokásainak megerősítése.

A – nyilván előzetes tárgyalásokon meghatározott tartalmú – meghatalmazások már nagyjából körül is írják Vencel király döntését,⁷⁵² ami egy nappal az örgrófok oklevele után kelt, tehát, legalábbis főbb vonalaiban, alighanem már azt megelőzően is kész volt. A döntés a következőket tartalmazta: 1. minden ellenségeskedést meg kell szüntetni; 2. az ellenségeskedések kapcsán az országglagosok által vagy nekik adott okleveleket vissza kell vonni mindkét részről; 3. egyik fél se tegyen semmit az ország főpapjainak, báróinak és lakosainak szabadságai, jogai és dicséretreméltó szokásai ellen; 4. a háború során okozott károk megtérítéséről kölcsönösen le kell mondani; 5. Erzsébet királynőnek meg kell maradnia hitbére és egyéb jövedelmei valamint jogai élvezetében, ahogy ezt Vencel egy másik – sajnos fent nem maradt – oklevelében részletesen kifejtette; 6. azonnal át kell engedni Zsigmondnak Vas és Trencsén megyéket azok minden királyi jogával és tartozékával, továbbá az osztrák és morva határon mindazon jószágokat, amiket hajdan István úr, Lajos király öccse birtokolt; hogy ezeken felül mit kell még Zsigmondnak juttatni, arra vonatkozólag Vencel király fenntartja magának a későbbi döntés jogát; 7. Zsigmondnak joga van Magyarországon belül bárhová magával vinni Máriát,

⁷⁴⁹ O 672.

⁷⁵⁰ *Ipsissima verba*, ebben az oklevélben ő maga fogalmaz így: „*matris dilecte*”.

⁷⁵¹ „*et omnium aliorum ad regnum Ungarie pertinentium*”.

⁷⁵² O 674.

és vele mint királynői hitvesével élni; 8. Zsigmondnak a háború során keletkezett adósságait feleségének, Magyarország királynőjének kell megfizetnie Magyarország javaiból, különösen azért, mivel Zsigmond ezeket az adósságokat nem jószántából, hanem kényszerítve halmozta fel; 9. Mária királynőnek Magyarország javaiból a Duna és a Vág közti terület visszaváltásaként Márton napig (november 11.) Pozsony, Nagyszombat vagy Sempete városok valamelyikében⁷⁵³ Jodoknak 200 000 aranyforintot kell fizetnie, minek megtörténtével a morva őrgróf Zsigmond kezére fogja adni a területet, amelynek sorsáról később születik majd csak döntés.

Bár a békepontok mindenhol, ahol erre egyáltalán lehetőség volt, mindkét fél egyforma elbírálásáról beszélnek, és így a pártatlanság látszatát erősítik, természetesen hol egyik, hol másik felet sújtották, úgy, hogy Vencel és Jodok a lehető legtöbb hasznot húzzák az ügyletből, elsősorban Magyarország kárára. Az oklevelek érvénytelenítése kizárólag Zsigmondot érintette, mint-hogy ő ezután nem tehetett adományokat Magyarországon, míg a királynők esetében nem lett volna értelme bármit is visszavonni, hiszen nekik jogukban állt mindent azonnal újra érvényes oklevélbe foglalni. A negyedik pont, a kártérítésről való lemondás, értelem szerint csak Erzsébetet sújtotta, mivel a harcokban csak magyar terület pusztulhatott, Brandenburgot semmiféle kár nem érte, és így Zsigmond nemigen állhatott volna elő kártérítési igénnyel; legfőképp azonban a királynők a morvák által megszállt terület visszaváltása során nem vonhattak le a zálogösszegeből semmit sem esetleges káraik megtérítése címén. A hetedik pont teljes egészében Erzsébet szája íze szerint való lehetett: Zsigmond mindössze Mária, a királynő férje maradt, méghozzá olyan megalázó korlátozással, hogy feleségét az országból el nem vihetette. Ez a legtöbb, amit Erzsébet elérhetett, mivel Zsigmond nem uralkodhatott, a személyes szabadságában korlátozott Mária szintén nem, tehát az udvarban csak ő maradt. Azt a traumát, hogy szeretett leányától meg kell válnia, aligha szabad túlértékelnünk, mivel – mint láttuk – Hedvighez is csak addig ragaszkodott, míg a lengyelek megnyerésének szüksége fel nem merült; akkor habozás nélkül kiadta Krakkónak.

Az egész igazságtételi komédia igazi nyertesei természetesen – hogy ismét Heinrich Kretschmayr feljebb idézett kifejezésével éljünk – a hajdan oly büszke magyar korona körül kialakult véres játékon nyereszkesedő Luxemburgi-ak voltak. Jodok – most már öccse, Prokop nélkül! – hatalmas, szinte megfizethetetlenül nagy zálogösszeg várományosa lett Vág melléki hódításai révén, ráadásul az oklevél szövegezése megengedi azt az értelmezést is, hogy a 200 000 forint Zsigmond adósságaitól függetlenül illeti a morva őrgróft, aki ezek szerint még követelhetett magának Magyarország javaiból egy olyan

⁷⁵³ A három város a 200 000 aranyforint megfizetésének lehetséges helyszínéeként, nem pedig különleges ellenértékeként említetik az oklevélben: [Máriának az összeget] „*persolvere debet in loco videlicet civitate Pozonii, Tyrnavie vel Schintach ubi voluerit*” (CDM XI. 357., rosszul interpretálva MÁLYUSZ: ZSIGMOND 357.).

összeget, aminek nagyságát elvileg is csak ő és Zsigmond ismerhette, amit tehát ezek ketten utólag olyan nagyra mondhattak, amilyenek csak nem szégyelltek. Ez utóbbi aspektus azonban egy Luxemburgi számára szemmel láthatólag semmiféle kötöttséget nem jelentett,⁷⁵⁴ s így a morvák jeles fejedelme igen szép zálogbirtokkal, horribilis zálogösszeggel és egy biankó csekkel a zsebében vonult vissza hatalmasnak épp nem mondható tartományába – mind ezt Lajos király hajdan oly büszke Magyarországról leszakítva, alig négy évvel a nagy király halála után.

Természetesen Vencel király sem járt rosszul jószolgálati misszióinak feltüntetett beavatkozásával. A Zsigmond apanázsa valamint a Duna és a Vág közti terület sorsáról magának későbbi időre rezervált döntési, továbbá a koronázással kapcsolatban megszerzett vétőjog egyértelműen kezébe adta öccsét. Biztosra vehetjük, hogy meg akarta zsarolni Zsigmondot, és ha ez utóbbi Erzsébet megfojtatása után a bárók akaratából nem lehetett volna bátyja beleegyezése nélkül is király, valamint – a veszélyt talán megszimuloló – unokatestvérei nem csaptak volna le a választófejedelmi szavazatot jelentő, s így különösen értékes Brandenburgra, Vencel könnyen meg is szerezhetné volna a tartományt.

Egyelőre azonban, az eddigieknek nyilván nem egyformán örülve, az összes Luxemburgi elhagyta az országot. Jodok is,⁷⁵⁵ Prokop is⁷⁵⁶ 1386. június 7-éről már Brünnből kelezik okleveleiket, Vencel pedig Bécsen át tért haza, kíséretében Zsigmonddal,⁷⁵⁷ aki a bátyja iránt táplált, aligha igazán testvéri érzések dacára⁷⁵⁸ inkább tartózkodott Prágában, semmint akárhol Erzsébet Magyarországon – és ezen Kis Károly esete után igazán nincs mit csodálkoznia.

⁷⁵⁴ Erre ékes példa, hogy Jodok végül is 565 263 aranyforintra taksálta segítségét (1388. május 22., CDM XI. 420–421.), ami még a cseh Jaroslav Mezník szerint is elképzelhetetlenül sok (MEZNÍK: FINANZEN 79–80.). Ezen fantomösszeg megfizetése azonban már, mint köztudott, nem Magyarországot sújtotta, hanem kizárólag Zsigmondot, aki kénytelen volt ennek fejében Brandenburgot elzálogosítani, utóbb átadni unokatestvérének. Meg kell jegyezni, hogy Altmark és Priegnitz korábbi elzálogosítása, feltehetően a brandenburgi rendek ellenállása miatt, meghíúsult (LINDNER I. 247. és II. 133.) – de mindez csak részben magyarázza és egyáltalán nem menti Jodok gátlástalan mohóságát.

⁷⁵⁵ CDM XI. 359–360.

⁷⁵⁶ CDM XI. 360.

⁷⁵⁷ LINDNER I. 266. 3. jegyzet; BARTOŠ 70. 2. jegyzet; SPÉVÁČEK: VÁCLAV IV. 184.

⁷⁵⁸ És ezek az érzések csak keserűbbek lehettek, mikor Vencel farizeus mód országnak-világnak akképp hetvenkedett, hogy „*inter eas [a királynőkről van szó] et praedictum germanum nostrum omni sedata discordia, eundem germanum nostrum ad possessionem et gubernationem regnorum et terrarum Hungariae circa medium transacti jam mensis Maji magnifice reduximus et potenter*” (Vencelnek VI. Károly francia királyhoz intézett leveléből, PALACKY 42. 52. jegyzet, Magyarország és május hó megnevezése nélkül: ACTA EXT. III. 616.).

A római oboedientia megszilárdítása

A hadjárattal illetve a tárgyalásokkal kapcsolatban a hazai és külföldi történetírás általában megelégedett a békeokmányok *dispositio*-inak ismertetésével,⁷⁵⁹ de ezeken túl egy érdekes és talán messzevezető részletre érdemes még kitérni, éspedig Alsáni Bálintnak feltűnő bíborosi címére a királynők május 1-ji oklevelében⁷⁶⁰.

Erzsébet királyné udvarában az egyik legbefolyásosabb férfiú, az egyháziak között pedig bizonyára a legjelentősebb személyiség Alsáni Bálint volt, akinek nyilván döntő szava lehetett az udvar egyházpolitikájának alakítását illetően; ez az egyházpolitika azonban Magyarországnak a nagy nyugati *schisma* kérdésében még Nagy Lajos kijelölte Róma-hűségével mintha kevésbé volna összeegyeztethető, mint azt a korábbi szakirodalom alapján gondolhatnánk. Hogy a francia házasság terve a római *oboedientia*-t is sértette, arra már Hóman Bálint rámutatott,⁷⁶¹ de ő még inkább csak „az anyakirálynőnek nemtetsző házassági összeköttetés megghiúsításának efemer célját” szolgáló „háborúra és egyházi beavatkozásra egyenesen kihívó” diplomáciai ballépés veszélyére hívta fel a figyelmet; nála tehát a Rómától való elpártolás veszélye a francia szövetségnek csak esetleges és egyszeri következménye.

Ezzel szemben úgy tűnik, hogy az udvar általános frankofil beállítottságán túl⁷⁶² egyéb nyomai is vannak az Avignonnal kokettálásnak. Erre utal mindenekelőtt Bellomonte-i Rajmund korábbi vránai perjel visszahelyezése hivatalába 1384-ben. A johannita lovagok zöme ugyanis a nyugati nagy egyházszakadással az ellenpápa oldalára állt,⁷⁶³ és alighanem ennek lehetett következménye, hogy a Rómához hű Lajos király megvonta a *schismaticus* Juan Fernandez de Heredia rhodosi nagymestertől a magyar rendtartomány fölötti *dispositio*-t.⁷⁶⁴ Miután az első magyar perjel, Palisnai János fellázadt, a perjelség javainak kezelését Horváti Pál zágrábi püspök nyerte el.⁷⁶⁵ Azt, hogy Horvátit lázadása miatt fosztották-e meg ezen tisztségétől, vagy épp fordítva,

⁷⁵⁹ PL. ASCHBACH 38–40.; LINDNER I. 264–266.; HÓMAN 321.; FÜGEDI: KÖNYÖR. 114–124. HOENSCH 57–59.

⁷⁶⁰ O 649.

⁷⁶¹ HÓMAN 314.

⁷⁶² Ennek jele Mária francia házasságának terve mellett még a ragusai fogságba esett francia lovagok feljebb említett esete, pontosabban Erzsébet királyné ez alkalomból Ragusához intézett levelének (O 338.) hangneme. A máskor elviselhetetlenül arrogáns királyné (ld. pl. a stílust, ahogy a hűség ellen mit sem vétő Kőszeggel vagy Barssal és Csütörtökhellyel érintkezett: O 585. és O 35.) ezúttal majd elolvad arról áradozva Ragusának, milyen jólesett neki, hogy a franciák börtöne tisztességes volt, hogy szépen beszéltek velük és egyáltalán: ami jóindulatban és megtiszteltetésben csak részesítik a franciákat, azt mind neki teszik. Megjegyzendő, hogy a finom francia lovagokat közönséges tengeri rablókként tartóztatta le a város.

⁷⁶³ ÁLDÁSY: EGYHÁZSZAKADÁS 511–514.

⁷⁶⁴ VÖ. ENGEL: ARCH. I. 81.

⁷⁶⁵ ENGEL: ARCH. I. 81., vö. O 43.

a javadalom elvesztése járult hozzá a püspök radikalizálódásához, nem lehet tudni, de az biztos, hogy 1384. november 16-án⁷⁶⁶ már ismét Bellomonte-i Rajmund áll a magyar rendtartomány élén. A Nagy Lajostól valószínűleg szakadarsága miatt felmentett perjel visszahelyezését a francia házasság terve magában aligha tette szükségessé, így ebben a cselekedetben vagy az udvar avignoni orientációjának, vagy legalábbis közömbösségének és felszínességének tanújelét kell látnunk.⁷⁶⁷

A vránai perjelség esete kiemeli Alsáni Bálint 1386. május 1-ji⁷⁶⁸ bíborosi címzésének jelentőségét. A pécsi püspök *creatio*-jának időpontja ugyanis, sajnos, nem tűnik egész egyértelműnek: ez Karácsonyi Jánosnál 1885-ben 1385. október 16-a volt,⁷⁶⁹ nem igazán meggyőző érvelését kezdetben elfogadta Áldásy Antal is,⁷⁷⁰ majd – Eubel művének megjelenése után⁷⁷¹ – 1384. december 17-ére tette,⁷⁷² és ezt az időpontot fogadta el későbbi történetírásunk is.⁷⁷³ A kérdés annyiban jelentős, hogy ha a fent semlített időpontok valamelyike is helyes, akkor Alsáni – úgy tűnik – nem fogadta el Orbán pápától az új méltóságot! Aligha lehet ugyanis forrásaink hézagos fennmaradásával, vagy épp pontatlanságával magyarázni azt, hogy Alsáni Bálint a fennmaradt oklevelekben 1386. májusáig következetesen csak pécsi püspökként, utána azonban, éppoly következetességgel, már bíborosként fordul elő. A *specialis praesentia regia* 1385. január 10-e és május 23-a közöttől keltezett 22. Alsáni pecsétjével megerősített kiadványa e tekintetben változtatás nélkül ugyanazon, a bíbornokság mellőzésével csakis a pécsi püspöki méltóságot tartalmazó pecsétlyettesítő formulát alkalmazza,⁷⁷⁴ mint ahogy az anyakirályné főkancellárjaként használt, két esetben fennmaradt *corroboratio* is csupán csak a pécsi püspökséget és a kánonjogi doktorátust említi.⁷⁷⁵ A Hedvig és Vilmos ügyében hatodmagával kiadott oklevél *intitulatio*-jában is csak pécsi püspökként jelenik meg,⁷⁷⁶ és ebben az intervallumban Mária *privilegium*-ainak méltóságsorában is csak pécsi püspöki valamint kánonjogi doktori címei fordulnak elő, utoljára

⁷⁶⁶ ENGEL: ARCH. I. 81., vö. O 257.

⁷⁶⁷ Az új perjel udvari kapcsolatairól árulkodik az az 1384. november 16-i oklevél is (O 257.), amelyben Bellomonte-i Rajmund Szentgyörgyi Tamás dalmát-horvát bánnak a neki és rendjének tett, sajnos nem részletezett szolgálatokért két Sopron megyei falut és Sopron megyének a johannitákat illető *tributum*-át „in modo, forma et consuetudine aliarum nostrarum litterarum predialium et nomine prediali” adja évi 100 aranyforint *census*-ért.

⁷⁶⁸ O 649.

⁷⁶⁹ KARÁCSONYI: EGYHÁZSZAKADÁS 24. 5. jegyzet.

⁷⁷⁰ ÁLDÁSY: EGYHÁZSZAKADÁS 347.

⁷⁷¹ Ez utóbbinál Alsáni bíborosi kinevezése „in promotionibus ab a. 1379 usque ad a. 1385 habitis” között szerepel, EUBEL 23. Paulus de Paulo mindenesetre Alsániról 1383. október 24-i vonatkozásban a „cum cardinale episcopo Valentino” szavakkal emlékezik meg (PP 6.).

⁷⁷² ÁLDÁSY: ALSÁNI 26–27.

⁷⁷³ Vö. ENGEL: ZSIGMOND BÁRÓI 405.

⁷⁷⁴ Az oklevelek felsorolását és a formulát ld. feljebb, a különös királyi jelenlét bíróságán bekövetkezett változások tárgyalásánál.

⁷⁷⁵ O 409. és sO 415.

⁷⁷⁶ O 438.

1386. április 23-án.⁷⁷⁷ Ekkor következik a váltás: a fent említett 1386. május 1-ji, győri oklevélben Alsáni már bíborosként garantálja, hogy a királynők megtartják Vencel békebírói döntését,⁷⁷⁸ e hó 22-én *relator*-ként is bíborosi címével fordul elő,⁷⁷⁹ két hétre rá Mária királynő oklevelének méltóságsorában szintén bíborosként szerepel, és tituláris temploma, a Szent Szabina is e napon említettetik – legalábbis hazai forrásainkban, tudtommal – először.⁷⁸⁰ Ezután kelt okleveleinek *intitulatio*-i is már tartalmazzák a bíborosi címet.⁷⁸¹ A dolog jelentősége világos: mivel Alsáni Bálint nem csak egy volt a sok magyar püspök közül, hanem ez időben a legbefolyásosabb egyházi méltóság, ezért – hacsak ki nem derül, hogy Alsáni épp 1386 tavaszán kapta meg a bíborosi kalapot, méghozzá úgy, hogy a hír április végére érkezett Magyarországra – fel kell tenni, hogy a nagy nyugati *schisma* idején Rómához hű maradt Vencel király és a cseh–morva seregek intervenciója döntő mértékben járult hozzá ahhoz, hogy Erzsébet királyné és udvara felelőtlen és veszélyes franciabarát politikájuk egyik súlyos következményével, azaz a római *oboedientia* lazítgatásával véglegesen felhagyni kényszerültek. Ha tényleg így van, akkor persze a Karácsonyi⁷⁸² és Áldásy⁷⁸³ által vázolt és mindmáig elfogadott képet Magyarországi megtingathatatlan Róma-hűségéről némileg retusálni kell.

Erzsébet utolsó cselszövése

Minthogy a nagyobb erő előtt meghajolva Erzsébetnek Zsigmondot vejeül el kellett fogadnia, konspirálni kezdett ellene. 1386. június 9-i oklevele⁷⁸⁴ egyik legcsúnyább gesztusa: ebben a királyné Ulászlót, Lengyelország királyát fiává és vejévé fogadja; segítséget ígér neki minden ellensége ellen, kivéve Mária királynőt, beleértve azonban bárkit, akit Mária az ő, Erzsébet, akarata ellenére a lengyel király és királyné ellen támogatna; a segítséget „*cum omnibus nostris hominibus, terris, castris, civitatibus, munitiionibus et omnimoda nostra facultate*” fogja teljesíteni és a megerősített helyek külön nyomatékkal még egyszer szerepelnek: „*omnia nostra castra, civitates et munitiones sibi, sue necessitatis tempore contra quoslibet suos emulos et inimicos absque dilationis obstaculo prompta et apperta*

⁷⁷⁷ 1385. október 2.: O 469.; 1386. március 26.: O 617.; 1386. április 23.: O 644.

⁷⁷⁸ O 649.

⁷⁷⁹ O 677. „*Relatio domini Valentini cardinalis Quinqueecclesiensis.*” Ugyanígy majd június 15-én is: O 700.

⁷⁸⁰ Két 1386. június 5-éről keltezett oklevélben is: O 690. és O 691.

⁷⁸¹ O 690.; O 740. és O 741.

⁷⁸² KARÁCSONYI: EGYHÁZSZAKADÁS passim, pl. 23.

⁷⁸³ „Ez álláspont [Nagy Lajos és Vencel 1379-es Orbán-párti nyilatkozata – S. Sz.] mellett Magyarország mindvégig megmaradt, és leszámítva egy-két esetet, hazánkban az avignoni oboedientia párthívekkel nem bírt, egyházi ügyeiben a római pápa befolyása érvényesült.” ÁLDÁSY: ALSÁNI 20.

⁷⁸⁴ O 694.

[sic!] *esse debeant*". Mivel területeket, várakat, városokat és erődítéseket mozgatni nem lehet, Erzsébet nyilván a lengyel érdekszférába eső objektumokat, azaz burkoltan Halicsot ajánlotta fel a titokzatos harmadik elleni szövetség béreként. Mivel kifejezetten ígéri, hogy Ulászlót minden nyílt vagy titkos, személyében vagy javaiban fenyegető veszélytől, amely az ő, Erzsébet, tudomására jut, megvédi; továbbá a nyomatékos hangsúlyozása annak, hogy Mária ellenére is képes lesz Ulászló ellensége ellen fordulni, egyértelművé teszi, hogy a felajánlott paktum Zsigmond ellen irányul. Tudjuk, hogy Erzsébet Ulászló helyén Habsburg Vilmos herceget szeretne volna látni, tehát nyugodtan elmondhatjuk, Erzsébet utálta mindkét vejét – csahogy a két vő közül Ulászló utálata lehetett az ideologikusabb, Zsigmondé a személyesebb, valamint a Magyarországon lakó királynénak minden segítség kellett az itthoni, Ulászlóénál egyébként is bizonytalanabb helyzetű ellenség ellen. Ennyi elég volt Erzsébetnek, hogy – mint ahogy korábban Cattarot ténylegesen oda is adta Tvardkónak – most burkoltan felkínálja Halicsot a frissen meglengyelestedt litván nagyfejedelemnek; azt a Halicsot tehát, melynek litván kézre adásáért annak idején Cudar Pétert börtönbe vettette.

A diakovári ütközet

Az udvarnak még le kellett számolnia az 1385. őszi béketáborból kilépett másik erővel, a Horváti János körüli csoportosulással. Az látszik, hogy a döntést nem kívánták halogatni, de ezen túl a tervezett akcióról semmi bizonyosat nem tudunk – eltekintve teljes kudarcától: az Úr jobbjá ezúttal sem Erzsébet óhaja szerint morzsolt.

Hogy az Erzsébetre és Garai Miklóstra nézve tragikus végű délvidéki út milyen közvetlen célokat szolgált, ma már csak találgathatjuk. Az 1383-as délvidéki, személyes fellépés megismétlésének szándéka⁷⁸⁵ mindenesetre kizárható; ekkora naivságot nem tételezhetünk fel róluk – nem is beszélve arról, hogy a királynők minden jel szerint már 1383 őszén is jelentős erővel érkeztek Dalmáciába. A békés megoldás keresése egyébként sem felelhetett meg Erzsébet agresszivitásának, különösen olyan helyzetben nem, mikor Kórogyi Istvánnak és társainak a délvidéki lázadók fölött aratott és a királynék előtt minden bizonnyal mértéktelenül túlhangsúlyozott győzelme után⁷⁸⁶ az udvar Horvátiék erejét jelentősen alábecsülve a ténylegesnél is nagyobb erőfölényben hihette magát.

⁷⁸⁵ Így MÁRKI: MÁRIA 94. és PÓR: KIS KÁROLY 145.

⁷⁸⁶ Ld. feljebb.

Egyéb lehetséges célok után kutatva mindenekelőtt feltűnő, hogy a július 25-i események leírásában⁷⁸⁷ a királynék kincseinek elrablása általában igen előkelő helyen szerepel, s így feltételezhető, hogy nem egyszerűen fejedelmi útípgoggyásról, hanem kimondottan értékük miatt magukkal vitt javakról van szó. Ez és a diakovári úti cél⁷⁸⁸ valószínűsíti Fügedi feltételezését, miszerint az utazásra – legalábbis részben – Tvartkó megnyerése végett vállalkoztak.⁷⁸⁹ Ha ez is volt szándékuk, bizonyára sikertelen maradt, különben Mária a diakovári tartózkodást is említő, szokatlanul bő *narratio*-ban erről biztos beszámolt volna.

Feltehető azonban, hogy egy – megghiúsult – fejedelmi találkozón kívül más célja is volt az utazásnak. Figyelemreméltó e tekintetben, hogy amit Thuróczy krónikájából Horváth János „csupán az udvari emberek csapatától kísérvé” szavakkal fordít,⁷⁹⁰ és amit Fügedi így át is vesz,⁷⁹¹ az eredetiben „*aulicorum tantum comitati cathervis*”⁷⁹² formában áll. A egyes és többes szám különbsége itt talán nem csupán stilisztikai kérdés, lényegi eltérés is lehet mögötte: az udvari emberek csapata – kissé leegyszerűsítve – a „Lajos királynál fenn a tányért váltó” léhűtők hadát jelenti, míg az udvari emberek csapatai az Anjou-kori Magyarország fő katonai erejét tették ki.⁷⁹³ Igaz ugyan, hogy Thuróczy a többes szám dacára is az előbbi értelemben használja a kifejezést, és az is tény, hogy az esetről szólva maga Mária is egyes számban említi az „*egregia caterva*”-t,⁷⁹⁴ amint Zsigmond is az „*egregia comitiva*”-t;⁷⁹⁵ de ezek az oklevelek Horvátiék rajtaütését közönséges, illetve attól csak a gyanútlan áldozatok magas rangja tekintetében eltérő rablótámadásnak állítják be, hangsúlyozva, hogy a támadást nyílt úton („*in strata publica*”,⁷⁹⁶ „*in publica strata*”⁷⁹⁷) rablók módjára („*more vispilionum*”⁷⁹⁸) követték el, és nyomukban Thuróczy is a királynék békés utazgatásáról ír. Ennél viszont feltétlenül többről volt szó: Mária, aki május 18-án már elmúlt dologként beszél a cseh hadjáratról,⁷⁹⁹ csakúgy

⁷⁸⁷ Vö. O 795., O 800., O 810., O 811., O 816., O 820., O 826., O 828. – O 830., O 832. – O 835. továbbá F X/6. 384.; KRASSÓ III. 166.; BÁNFFY I. 390-391.; FRANGEPÁN I. 96-97.; GYULA 4.; F X/4. 294.; DOC. VALACHORUM 364. (nr. 325.); THURÓCZY 205.; WINDECKE 13.

⁷⁸⁸ 1386. július 11-én a Dráva menti Apátirévről kelteznek: O 711., július 22-én Diakóról: O 716., Mária királynő pedig 1387. szeptember 14-i oklevelében (O 816.), a július 25-i események legrészletesebb leírásában azt mondja, hogy „*et inibi* [ti. Dyako, ld. ua. sorban, előrébb] *aliquibus dierum spatiis residentes*” indultak aztán Szent Jakab apostol ünnepén vissza Garára.

⁷⁸⁹ FÜGEDI: KÖNYÖR. 128.

⁷⁹⁰ THURÓCZY/HORVÁTH 299.

⁷⁹¹ FÜGEDI: KÖNYÖR. 126.

⁷⁹² THURÓCZY 205., 9. sor.

⁷⁹³ ENGEL: TÖRÖK VESZÉLY 275. és ENGEL: ANJOU-KORI HADSEREG 78-81.

⁷⁹⁴ O 816.

⁷⁹⁵ O 833. – O 835. és FRANGEPÁN I. 96.

⁷⁹⁶ O 816., FRANGEPÁN I. 96.

⁷⁹⁷ O 833. – O 835.

⁷⁹⁸ O 816.

⁷⁹⁹ „*pristini exercitus*” (O 675.).

mint 31-én is,⁸⁰⁰ május 25-én már új hadjáratot említ, amikor július 1-jéről október 6-ára halaszt határjárást és köztudományvételt, mivel „*propter presentem nostram et regni nostri expeditionem [universas] causas regnicolarum nostrorum generaliter iusserimus prorogari*”.⁸⁰¹ Thuróczy tehát a nagy harcértékű zsoldosseregek korának gyermekeként félreérthette ugyan a hagyományt, betű szerint azonban valószínűleg mégis jól írt; ám hogy a királynőknek mi céljuk volt a sereggel, nem világos. Lehetséges, hogy Tvartkóval egyesülve Horvátiék elleni közös támadásra készültek, csak aztán Diakovárról a bosnyák uralkodóra hiába várva visszafordultak – de hogy valóban ez volt-e tervük, azt teljes bizonyossággal aligha lehetne megmondani.

Biztos csak annyi, hogy július 25-én reggel a Horváti fivérek és Palisnai szövetségeseikkel együtt⁸⁰² rajtaütöttek a királynők Diakovárról Gara felé igyekvő seregén,⁸⁰³ és megsemmisítő győzelmet arattak. Bár későbbi adománylevelek hangsúlyozzák a királynők egyes híveinek szívós ellenállását,⁸⁰⁴ a küzdelem igen hamar befejeződhetett: erre a körülmények és Pauler Gyula alighanem általánosan érvényes megjegyzése mellett, miszerint „lovass csata soha nem tart sokáig”,⁸⁰⁵ elsősorban az ütközetnek a királynők szemszögéből nézve tragikus kimenetele utal. A lázadók veszteségéről nem beszélnek az adománylevelek, ilyen tehát valószínűleg nem is volt, ezzel szemben a királynők oldalán teljes volt a katasztrófa. Forgács Balázs, aki Thuróczy szerint elsőként próbálta feltartóztatni az ellenséges rohamot, az első áldozatok között lehetett: egy lándzsadöfés letaszította lováról és a királynők szeme láttára fejét leütötték. Garai Miklós sem kerülhette el sorsát, de halála előtt a hajdani nádornak valószínűleg látnia kellett még a Garaiak veszedelmét. Egyik unokatestvérének, Bánfi Istvánnak fiát, Pált halálra sebesítették, másik unokatestvérének, Bánfi Pálnak János nevű fiát pedig lefejezték. Egy távolabbi rokonát Keresztúri (Harapki) András fiát, Botos Gergelyt karddal szúrták le, tulajdon

⁸⁰⁰ „*in exercitu contra Bohemos habito*” (O 684.).

⁸⁰¹ O 679.

⁸⁰² Talán, de nem valószínűleg Lackfi András vajda fia, Imre társaságában; öt némely oklevelek (KRASSÓ III. 165–166.; BÁNFFY I. 390.) a rajtaütés leírása előtt említik a lázadók közt, majd általánosságban ezen lázadókat teszik felelőssé a diakovári eseményekért. Családja fontossága miatt azonban, ha valóban részt vett volna az ütközetben, talán több forrásban is találkozhatnánk nevével.

⁸⁰³ Minthogy a királynők Diakovárról Garára feltételezhetően nem éjszaka utaztak, a rajtaütés pedig Mária szerint „*orto iam sole*” (O 816.) történt, így az alább részletezendő eseményekre még inkább Diakovár, semmint Gara közelében kerülhetett sor, s ezek szerint talán helyesebb diakovári ütközetről beszélni garai helyett. Thuróczy sem Garával, hanem Diakovárral jelzi a történetek színhelyét, csak nála a királynék nem ez utóbbi helységekből jöttek, hanem a felé igyekeztek („*versus opidum Diako*”, THURÓCZY 205., 10–11. sorok).

⁸⁰⁴ Pl. „*diutius cum eisdem strennua agilitate dimicando*” (O 795.); „*toto nisu bellando et metum leti non verendo*” (O 810. és O 820.); „*viriliter bellando et diutius cum eisdem strennua agilitate dimicando*” (O 829.); „*fidelissime pugnando et tanquam [sic!] tiro fortis diutius dimicando*” (O 811.); „*diutius imperterite / inperterrite / inperterite [sic!] bellando*” (O 833./O 834./O 835.).

⁸⁰⁵ PAULER I. 127.

fia, János pedig a dühöngő lázadók fogságába esett. Egyetlen vigasza másik fiának, Miklósnak megmenekülése lehetett.⁸⁰⁶ Ezt még mind megélte, legalábbis Thuróczy előadása szerint sokáig kitartott: a királynők kocsijának vetve hátát kardjával védte önmagát és úrnőit, a testébe fúródó nyilakat nádszállként tördeste le, míg egy leleményes felkelő a kocsi alá mászva el nem rántotta lábát. Többet már nem állt fel; a királynők és szolgálók sikoltozása közepette ott helyben lenyakazták őt is, majd – s ez már Windecke pletykája – a levágott véres fejet behajították a kocsiba. Ez talán záró akkordja lehetett a vérengzésnek, aminek áldozatul esett az eddigiek mellett még Kusalyi Jakcs Dénes, a kincstartók testvére is; őt – hosszas küzdelem után – karddal döfték át. A kíséret zömét fogságba ejtették, így Garai János mellett Treutel Jánost, Alsáni Pál ajtónállómestert és fiait: Lászlót és Miklóst, Kanizsai Istvánt, a pozsegavári tárgyalások alkalmával még a lázadók ligájában szereplő Mikcsfi Ákosnak Mikcs nevű fiát, akinek apja talán fia ezen hűségéért lesz majd Zsigmond első szlavón bánja, továbbá Kórógyi István volt macsói bánt, Szerdahelyi Ders fia György fiát, Mártont és az akkor még ismeretlen, de fényes jövő előtt álló Maróti Jánost. A királynőket a zágrábi püspökség Gomnec nevű várába vitték, majd később a tenger melletti Újvárba (Novigrád), a többi foglyot Pozsegavárban, illetve Orjava, a Kőrös megyei Csáktornya és Pacsitel (Počitelj) váraiban őrizték. A nádor, Forgács Balázs és talán Garai Bánfi Pál⁸⁰⁷ fejét Nápolyba szállították, ahol azokat egy kordén körbehurcolták a városban, majd a piactéren tették ki közszemlére.⁸⁰⁸

Így végződött a nőuralom Magyarországon.

A Lackfi-liga válaszüton

Az új helyzetben az országos politika porondján egyedül maradt Lackfi-liga egy csapásra „királycsináló” tényezővé vált. Két reális lehetőség kínálkozott: vagy felveszik Horvátiékkal a februárban megszakadt kapcsolatokat, ezzel együtt természetesen ligát kötnek az elsőként lázadó vránai perjellel, Palisnai Jánossal is, és a meggyilkolt király kisfia, László személyében kilencéves gyermeket koronáznak királlyá, vagy pedig Zsigmondot választják. Mindkét megoldás súlyos problémákat vetett fel: az első esetben a csehektől megszállt nyugati és északnyugati országrészt kellett volna fegyverrel visszavívni, a második esetben a Horvátiaktól és bosnyák szövetségeseiktől kellett volna a

⁸⁰⁶ Pör Antal (PÖR: ERZSÉBET 146.) és őutána Fügedi (FÜGEDI: KÖNYÖR. 130.) összekeverik Garai két fiának sorsát.

⁸⁰⁷ „et tercius vocabatur Care sanese” (CHRONICON SICULUM 65.).

⁸⁰⁸ Nápolyt látni és meghalni... – ez itt másképp sikerült: először meghaltak, és aztán Nápoly nézte őket.

⁸⁰⁹ CHRONICON SICULUM 65.

déli területeket visszaszerezni, nem is beszélve arról, hogy Nagy Lajos lánya kincseivel, főembereivel és anyjával – a fontossági sorrendet Lackfiék így éreztették – a bán hatalmában volt.

Mindkét tábor készen állt a tárgyalásokra; Horvátiék részéről ezt az bizonyítja, hogy türtőztették magukat, Erzsébeten sem személyesen nem álltak bosszút, sem Nápolynak ki nem szolgáltatták. Mivel a Szicíliai Krónika szerint Garaiék levágott fejei csak szeptember 16-án érkeztek Nápolyba,⁸⁰⁹ így egyértelmű, hogy a – mint a merénylet alkalmával láthattuk – gyors reakciója és határozott bánt nem az ekkor még nem mozgósított velencei gályák⁸¹⁰ akadályozták a királynő kiszolgáltatásában, hanem éppen a bosszúszomjas özvegy fiának érdekére lehetett tekintettel: ha Nápolyban Margit királyné kivégezteti a magyar királynőket – és hogy ezt megtette volna, az biztos, kérdés csak a dolog mikéntje –, az rendkívül előnytelenül befolyásolta volna a Lajos királlyal szemben nagy pietással viseltető magyar nemesség körében a nápolyi Anjouk népszerűségét, és így nagyon megnehezítette, sőt talán lehetetlenné tette volna a kis László trónralépését.

A másik oldalról Zsigmond hajlandóságát, hogy végre Magyarország királyává koronáztassék, nem szükséges bizonygatni: a fiatal őrgróf azonnal Magyarországra utazott, megjelent a királytalan székesfehérvári országgyűlésen,⁸¹¹ és bizonyára lelkesen ajánlgatta önnönmagát, talán a cseh–morva kártyával való fenyegetőzéstől, pontosabban ekkor már annak csak – ő tudta – blöffjétől sem idegenkedve.

Hét évszázad távolából is csak elismeréssel lehet szólni arról a bölcseségről, ahogy Lackfiék kezelték a kényes szituációt. A két *praetendens* közül egyértelműen Zsigmond ígérkezett jobb választásnak: akaraterejéről, határozottságáról mindenki meggyőződhetett, a Luxemburg-házon belüli ellentétekről, sőt titkos gyűlölségről a báróknak sok fogalmuk nem lehetett, azt pedig – mint a fejlemények bizonyítják – jól gondolták, hogy az ifjú királyt rászoríthatják majd, hogy az ország ellen viselt hadjáratait ne az ország jövedelmeiből, sőt területeinek átengedésével finanszírozza, hanem atyai örökségéből; Zsigmond, mint tudjuk, 1388-ban⁸¹² kényszerült is Brandenburgól lemondva helyreállítani az ország integritását. Ezzel szemben Nápolyi Lászlóval női király helyett gyermekkirályt, sőt – Margit királyné teljesen indokolt aggodalmait következtében⁸¹³ – alighanem idegenben lakó gyermekkirályt nyert volna az ország, akinek családi háttere és másik országa semmiképp sem jelenthetett

⁸¹⁰ 1387. február 22-én Horváti Pál püspök és kísérete háborítatlanul indult útnak Zarából Nápolyba (PP 10.), sőt, még 1387. április 9-én is csak kéri Zsigmond király Velencét, hogy pünkösd után indítandó hadjárata idején, a királynék tengeren túlra szállítását megakadályozandó, járőrözzön az Adrián (ACTA EXT. III. 624–625.).

⁸¹¹ O 734. (1386. szeptember 6.)

⁸¹² CDM XI. 420–421. (1388. május 22.)

⁸¹³ Monaci szerint, és ez teljesen hihető, már Kis Károly is csak felesége könyörgéséről meglágyítva hagyta otthon kisfiát (MONACI 328., 157–161. sorok és 329., 179–183. sorok).

volna akkora támaszt, illetve akkora fenyegetést, mint fordított esetben a Luxemburgoké; végül pedig kérdéses volt, hogy az új hatalom mekkora készséggel és erővel rendelkezett volna Tvartkó megrendszabályozására.

Mindezen megfontolások valamint Zsigmond minden esetleges ígérgése és fenyegetőzése dacára Lackfiék nem siettek nyakra-főre a brandenburgi őrgróf megkoronázásával, hanem inkább a Horvátiakkal való kiegyezést keresték. Zsigmondnak bizonyára odaígérték a koronát, hiszen máskülönben augusztus 22-én a brandenburgi őrgróf minden magyarországi cím nélkül aligha rendelkezhetett volna magyar megyék ispánságát illetőleg,⁸¹⁴ de egyébként a kormányzást – ideiglenesen – maguknak tartották fenn: megvésették az ország-lakosok pecsétjét⁸¹⁵, és Szent István ünnepének nyolcadik napjára⁸¹⁶ összehívták a békéltető országgyűlést.⁸¹⁷ Ennek határozatai sajnos csak töredékesen maradtak fenn, de annyi egyértelműen kiviláglik belőlük, hogy Lackfiék mindent megadtak a békéért, amit csak adhattak: biztosították a köznemeseknek a királyi tanácsban való képviselőtét, az elhanyagolt többség irigységét kiváltó javadalomhalmozás tilalmát, Horvátiéknak pedig nemcsak büntetlenséget, hanem a királyi tisztségekben való méltó részvételét is ígérték, cserébe csupán a foglyok szabadonbocsátását, az elrabolt kincsek és elfoglalt jószágok visszaszolgáltatását követelve meg.

Ez a békepolitika nyilvánul meg a korszak archontológiai váltoásaiban illetve változatlanságában: nincs nyoma annak, hogy Lackfiék kicsinyes mohósággal kitúrták volna tisztségeikből a királynők régi emberei közül az életüket és szabadságukat megtartókat. Bebek Imre országbíró maradhatott, a Kusalyi Jakcsok kincstartók, Erdély élén pedig két Losonci váltotta egymást, de az ifjabbik is, testvérével együtt, kulcspozíciót nyert a temesi és csanádi ispánsággal.⁸¹⁸ Zsigmond koronázásáig csak Kaplai János távozott az orosz vajdaság éléről, de nem tudjuk, hogy őt követte-e valaki a Lackfi-ligából, mielőtt Zsigmond Stiborici Stibort kinevezte volna. Az igaz, hogy Garai Miklós halálával őt a dalmát–horvát bánszágban Cudar Péter követte, de az 1385. őszi nagy kibékülések idején kegyelmet nyert⁸¹⁹ hajdani hűtlen minden bizonnyal még mindig széles körökben élvezett tekintélye indokolta, hogy a minél szilárdabb

⁸¹⁴ O 724. Címe ekkor: „Sigismundus dei gracia Marchio Brandenburgensis Sacri Romani Imperii Archicamerarius etc.”

⁸¹⁵ F X/1. 323.: *Sigillum Regnicolarum Hungariae*. A kormányzati és igazságszolgáltatási oklevelezés uralkodóra tartozó része azonban – úgy látszik – továbbra is Mária neve alatt folyt, ld. O 720., O 725. – O 727., O 730., O 732., O 765. – O 768. és O 775. Még az anyakirályné is szerepel: Velencét a turini béke alapján 1386-ra fizetendő 7000 aranyról Mária és Erzsébet együtt nyugtatják (O 732., O 733.).

⁸¹⁶ Ez augusztus 27-e és nem 28-a (ez utóbbi feloldással: BAK: KÖNIGTUM 27.).

⁸¹⁷ O 728.; az országgyűlés idejének és jellegének meghatározására vonatkozó szakirodalmat ld. DRH 150.

⁸¹⁸ O 724.

⁸¹⁹ O 504.

béke kedvéért ő is bárói tisztséget kapjon. Mindezekon kívül a nádori tisztségben is változás következett be: a korelnök Szécsi Miklós visszavonulása miatt⁸²⁰ nádori székét 1386–87 fordulóján logikus módon a liga legtekintélyesebb tagja, Csáktornyai Lackfi István foglalta el.⁸²¹

Az erőpolitika kísérlete 1386–87 fordulóján

Zsigmondnak azonban aligha nyerhette meg tetszését Lackfiék békülékeny politikája, és ha tárgyalásokra is sor került, az csak fokozhatta ideges türelmetlenségét: ahogy mi nem láthatunk Lackfiék lelkébe, úgy ő sem láthatott, s egyáltalán nem vehette biztosra, hogy ha a felek kompromisszumra jutnak, az a nápolyi Anjouk ejtésére és az ő trónra emelésére fog épülni. Alapvető érdeke volt, hogy mihamarabb tiszta helyzetet teremtsen, azaz a Horvátiakkal leszámoljon, még mielőtt valamely számára esetleg nagyon előnytelen szerződés vet véget a belviszálynak. Egyetlen reményét híveinek fegyvereibe helyezte, és eleinte úgy tűnt, ez úton közvetlenül célhoz érhet.

Elsőként frissen, 1386. augusztus 22-én kinevezett⁸²² temesi és csanádi ispánjai, Losonci Tamás fia István fia: (ifjabb) László és ennek testvére: István támadtak a Horvátiakra, legkésőbb októberben.⁸²³ Losonci László javára tett adományáról kiadott oklevelében⁸²⁴ Mária királyné ugyan csak általánosságban és csupán saját kiszabadulásának aspektusából méltatja ennek érdemeit,

⁸²⁰ Fél év múlva meg is halt: 1387. június 3. és július 8. között (ENGEL: ADATTÁR, a ZSO I. n. 92. és BÁNFFY I. 403. alapján).

⁸²¹ Mindehhez ld. a jelen munka archontológiai fejezetét. Rugonfalvi Kiss István feltételezése, hogy Lackfi István nádori kinevezésére külön országgyűlést hívtak volna össze (R. Kiss 732.), nélkülözi mind a bizonyítékot, mind a valószínűséget.

⁸²² O 724.

⁸²³ O 797.; O 812.; KRASSÓ III. 166. és 168.; BÁNFFY I. 391. és 393. Engel Pál, abból kiindulva, hogy a zsákmányolt hadijelvényeket Zsigmondnak Budára küldték, azt a következtetést vonta le (ENGEL: TÖRÖK–MAGYAR 568.), hogy a hadjáratnak „legkésőbb 1386 végén kellett történnie, mert Zsigmond 1387. január 10-én már Kaproncán volt”. Minthogy azonban Zsigmond már 1386. november 12-i oklevelében (O 769.) a Losonci testvéreknek „a János bán ellen jelenleg viselt háborúban” („*in praesenti cum Iohanne bano conflictu habito*”) teljesített szolgálataikért ígéri örökbirtokul Becse várát, így bizonyosnak látszik, hogy Losonciék temesközi hadakozására legkésőbb ősz derekán sor került. Hogy a temesközi konfliktus novemberre lezárult-e, az oklevél szövegezése alapján egyértelműen eldönteni nem lehet: az „*in praesenti ... conflictu*” kifejezés utalhat a Temesközben még folyó küzdelmekre, de jelentheti a Horvátiék letörésére indított háborút általában is, azaz a Temesközben már lezajlott, Szlavóniában még megvívandó harcokat. Annak alapján egyébként, hogy Zsigmond a szlavóniai hadjáratra már novemberben elindult (O 770.; erről bővebben lejjebb), valamint tekintetbe véve azt, hogy címeinek a temesközi sikerekkel kapcsolatba hozható bővülése is megfigyelhető már novembertől (O 769., O 770.; erről is bővebben lejjebb), szintén arra lehet következtetni, hogy novemberre az udvar már jelentősnek ítélt sikereket érhetett el a Temesközben.

⁸²⁴ O 806.

Zsigmond azonban némileg bővebben emlékezik meg a nyilvánvalóan az ő érdekében és az ő kívánságára megindított harcokról. A részben a Losonciaknak, részben embereiknek kiállított adománylevelek egybehangzó tanúsága szerint először Temesvárnál Horváti Lászlót verték meg, majd a „beregszói területben”⁸²⁵ bátyját, Jánost. A temesközi harcok lezárultával Temesvár, Becse, Érsemlyő, Zsidóvár, Sebes és Miháld várak már a Zsigmondot támogató erők kezén voltak.⁸²⁶

Megjegyzendő mindazonáltal, hogy Losonciék diadalai véglegesen azért nem pacifikálták a Temesközt, legalábbis közvetlenül Zsigmond koronázása után, de legalábbis még Mária fogsága idején (ifjabb) Garai Miklós, akkori macsói bán első királyi parancsra vezetett hadmenete a Temesközbe irányult, ahol új lázadókat, Dánfi Lászlót és Mihályt, valamint Jánki Lászlót kellett levernie, s csak onnan kelt át a Szerémségbe, Horváti János megtörése céljából.⁸²⁷

A Losonci fivérek jelentősebbike amúgy László lehetett. Van olyan oklevél, amely a fenti eseményekkel kapcsolatban testvérét, Istvánt nem is említi,⁸²⁸ azonkívül László abban az esetben is egyedül járt el, méghozzá igen bölcsen, mikor a Horvátiak Temesvárnál fogságba esett *familiaris*-át, Hosszú-bácsi János fia: Lászlót néhány napi fogva tartás után, mintegy becsületszóra, hogy a hűtlenekhez többet nem csatlakozik, szabadon engedte. Ez utóbbi aztán hitszegő módon visszatért ugyan régi uraihoz,⁸²⁹ mégis a győztes kímé-

⁸²⁵ „in districtu de Beregzow/Berekzow”.

⁸²⁶ BÁNFFY I. 393. és KRASSÓ III. 168.; ez utóbbi még Orsovát is megemlíti. Zsigmond ezen adománylevelei az „ab ipsorum [ti. a lázadók] ditione et potestate manualiter et viriliter ac sagaciter eximentes / eximendo, reoptinantes / reoptinendo et excipientes / excipiendo” kifejezéssel élnek, amely alapján Engel Pál a következő szavakkal foglalta össze az eseményeket: „és elfoglalták a kezükön lévő királyi várakat, melyek között Temesvár, Becse, Érsemlyő, Zsidóvár, Sebes és Miháld van megnevezve, amiből látszik, hogy a háború az egész Temesközre kiterjedt” (ENGEL: TÖRÖK–MAGYAR 568.). Valószínűtlen azonban, hogy mindegyik vár ekkor, ostrommal és a Horvátiaktól elfoglalva került volna Zsigmond fennhatósága alá: egyrészt 1387 tavaszán ifjabb Garai Miklósnak is volt temesközi hadjárata (ld. lejjebb, O 833. – O 835.), másrészt ennyi vár ostromához, főleg sikeres ostromához aligha lehetett elégséges a kizárólag a Losonci testvérektől mozgósított haderő, végül pedig Zsigmond 1386. augusztus 22-én még „vobis etiam nichilominus castellanis in Lugas, Sebes, Somlyo et Ersomlyo castris per quondam Nicolaum de Gara palatinum constitutis” ad parancsot (O 724.), tehát legalábbis augusztus végén Érsemlyő és Sebes várakban Garai emberei ülhetek. Valószínű, bár nem biztos, hogy ez utóbbiak inkább Zsigmond és a Losonciak kezére adták a rájuk bízott várakat, semmint hogy uruk gyilkosával szövetekezzenek, és a többi vár megszerzését is pontosabban jellemezheti a „sagaciter” mint a „viriliter” kifejezés.

⁸²⁷ O 833. – O 835.

⁸²⁸ O 806., KRASSÓ III. 165–169. István később, Zsigmond koronázása után, Lászlótól függetlenül is feltűnik: Garai Miklóssal együtt verik meg Cserögnél Horváti Jánost (GYULA 4.; F X/4. 294–295.).

⁸²⁹ „in Themeswar virtuose commissio captivatus, et in ipsa [sic!] captivitate pluribus diebus conservatus, tandem vero ad sue fidei pravitatem sub hoc [sic!] pacto, ne de cetero eisdem nostris infidelibus adherere quomodo attemptaret, per eundem dominum Ladislaum banum captivitate de eadem libere emissus extiterit, tamen demum a via recedens veritatis et fidelitatis, uti sue male fidei

letes magatartása nagymértékben oldhatta a lázadók köreiből a sarokba szorítottság s így az egymásra utaltság érzését, azaz jelentősen demoralizálhatta Horvátiék csapatait.

Az 1386 őszen lezajlott temesközi harcokkal kapcsolatban még Horváti János marginalizálódásának további lépcsőjét is megfigyelhetjük: míg a pozsegavári tárgyalásokat megelőző időből se bizonyítéka, se valószínűsége nincs annak, hogy együttműködött volna Palisnai Jánossal, az 1383-ban lázadó vránai johannita perjellel, addig 1386 tavaszán már együtt küzdenek Kórogyi István és szövetségesei ellen Macsóban illetve Valkó és Pozsega megyékben,⁸³⁰ az 1386 őszen vívott temesközi harcokra vonatkozólag pedig Zsigmond kancelláriája – feltehetően Horváti János gyalázatának még plasztikusabb szemléltetése céljából – szükségesnek látja megemlíteni, hogy ez utóbbi serege szláv és oláh elemekkel erősítettet meg.⁸³¹ E folyamat végpontján Horváti Jánost Magyarország nyilvánvaló ellenségeinek, az eretnek bosnyákoknak, szakadár szerbeknek, sőt, talán a pogány törököknek szövetségében találjuk.⁸³²

A temesközi sikerek módfelett megnövelték a borúlátónak éppen amúgy sem nevezhető Zsigmond öntudatát, és ennek több, részben jelképes, részben nagyon is gyakorlati jelentőségű következménye lett. Mindenekelőtt alighanem Losonciék eredményeinek tudható be, hogy a trónra csak jelölt, de nem lépett ifjú, aki szeptemberi és októberi okleveleiben⁸³³ még csak brandenburgi őrgrófként nevezi meg magát, novembertől az őrgrófi mellett Magyarországra vonatkozó, igen rendszertelenül használt, mondhatni fantáziacímekkel jelenik meg oklevelei *intitulatio*-iban: Magyarországnak hol uraként, hol kapitánya-ként, néha előljárójaként, egyszer éppenséggel gyámjaként tündököl, illetve ezen elemek ötletszerű keverékével ékeskedik.⁸³⁴ Mályusz Elemér szerint ezen újabb titulusok megjelenése a következő, szlavóniai hadjáratnak köszönhető;⁸³⁵ minthogy azonban erre a Zsigmondtól személyesen vezetett vállalkozásra – amely egyébként kudarcba fulladva a vezér presztizsének növekedését éppen

dampnabilis possessor, cum ipsis nostris infidelibus dominis suis maluit et veritus non fuit adherere” (O 823.).

⁸³⁰ Ld. feljebb, különösen O 811. és O 820.

⁸³¹ „cum Iohanne filio eiusdem Petri ... fallerata caterva Hungarorum, Sclavorum et Olachorum pre-munito” (O 797., O 812.); „et gentem grandem Olachalem, insui / in sui subsidium agregantem / aggregantem” (KRASSÓ III. 166./BÁNYFŐ I. 391.). Ezen adatokra már felfigyelt a román kutatás is: ld. HOLBAN 258-260.

⁸³² Vö. MÁLYUSZ: ZSIGMOND 30. és ENGEL: TÖRÖK-MAGYAR 566.

⁸³³ O 736.–O 738., O 764. Ide tartozik még az 1386. június 1-jéről keltezett, bizonyosan antedatált O 685. is.

⁸³⁴ 1386. november 12.: „dominus atque tutor” (O 769.); november 29.: „capitaneus et antecessor” (O 770.); 1387. január 4. (O 773.), január 6. előtt (O 774.), január 10. (O 776.), január 14. (O 778.): „capitaneus”; január 15. (O 779.): csak őrgróf; január 19. (O 781.): „capitaneus et dominus”; január 27. (O 782.): „dominus et capitaneus”; február 2. (O 785.): „dominus, capitaneus et antecessor”; február 10. (O 786.), február 11. (O 787.): „dominus et capitaneus”; március 1. (O 789.): „dominus”; március 5. (O 790.): „dominus et capitaneus”.

⁸³⁵ MÁLYUSZ: ZSIGMOND 21.

nem szolgálhatta – csak az új címek megjelenése után került sor,⁸³⁶ így az *intitulatio* bővülését inkább a temesközi biztató kezdet következményének, Zsigmond szárnyaló optimizmusa megnyilvánulásának kell tartanunk. Ennek az új, valószínűleg személyesen vagy talán kancelláriájától kiagyalt elemekből összeálló tarka titulussorgiának épp az összevisszasága utal arra, hogy alighanem sem összességükben, sem külön-külön nem érdemes ezen címeket komolyan venni, vagy eredetükről és jelentőségükről sokat töprengeni; Zsigmond tényleges tekintélyéhez, befolyásához és pozíciójához körülbelül annyi közül lehetett, mint az 1382 őszen önhatalmúlag felvett hangzatos „Lengyelország ura” címnek a tényekhez.⁸³⁷

Magyarország urának, gyámjának stb. hirtelen magasba szökő önbizalmáról tanúskodik még adományleveleinek megváltozott szövegezése is. 1386 november végéig tett *donatio*-i még általában utalnak az adományozó korlátozott joghatóságára: vagy a Máriával való majdani megerősítetést helyezik kilátásba⁸³⁸ vagy pedig egyéb kitételekkel jelzik, hogy az örgróf még nem nyerte el a magyarországi hatalom teljességét.⁸³⁹ 1387-re azonban megváltozott a helyzet; ekkor már nem érezte szükségét a fenti formulák használatának, hanem a trón várományosa – igaz, királyi cím nélkül – a trón birtokosaként osztogatta az ország javait, illetve gyakorolt egyéb, az uralkodót illető jogokat.⁸⁴⁰

A fenti, inkább szimbolikus jelentőséggel bíró kancelláriai ravaszkodások mellett a temesközi sikereknek praktikus következménye is volt: úgy látszik, Zsigmond elhitte, hogy miként papíron – vagy éppen hártán – úgy a valóságban is már ura az országnak és a helyzetnek. Mint annak idején, 1384 őszen, most sem tétovázott sokat, hanem gyors cselekvésre szánta el magát, hasonló meggondolatlansággal, hasonló előkészítetlenséggel és hasonló siker-

⁸³⁶ Zsigmond a Dráván csak 1387 januárjában kelt át, ld. alább.

⁸³⁷ 1382. szeptember 27.: „*Herre des Kunyhreichs zu Polan*” (CDB III/1. 43.). Bak János hiányos adatsorból kiindul és így szükségszerűen alaptalan aggályt megfogalmazó feltételezését e címek tárgyában, miszerint az „*antecessor*” pusztán tollhiba lenne (BAK: KÖNIGTUM 95. 12. jegyzet), Mályusz Elemér cáfolta, illetve megpróbálta értelmezni is ezeket a megjelöléseket (MÁLYUSZ: ZSIGMOND 21., ill. 278. 67. jegyzet) – de mindennek aligha van bármi köze is a korszak politikai realitásaihoz.

⁸³⁸ O 734. (1386. szeptember 6.), O 764. (1386. október 27.), O 770. (1386. november 29.).

⁸³⁹ O 736. (1386. szeptember 15.): „*auctoritate nostra nobis de presenti incumbenti*”, „*dum nobis ad eandem plena fuerit auctoritas*”; O 737. (1386. szeptember 15.): „*nove nostre donationis titulo presenti nostra facultate*”; O 769. (1386. november 12.): „*dum una cum serenissimis dominabus reginis constituti fuerimus*”. Kivétel az Ellerbach Jánosnak és Bertoldnak tett *donatio* (O 738., 1386. szeptember 15.). Ebben nincs szó sem Mária királynővel történő megerősítéséről, sem – bár épp királyi megerősítésben maradt fenn – későbbi saját megerősítéséről; új adományt sem említenek benne, és mivel a keltezés helye is németül van megadva, így feltételezhető, hogy az oklevél fogalmazásához az Ellerbachoknak valami módon közük lehetett.

⁸⁴⁰ Ld. O 773. (1387. január 4.); O 779. (1387. január 15.); O 781. (1387. január 19.); O 782. (1387. január 27.); O 785. (1387. február 2.); O 786. (1387. február 10.); O 787. (1387. február 11.); O 789. (1387. március 1.); O 790. (1387. március 5.).

telenséggel. Mindenesetre mentségére szolgál, hogy sebtében felállított seregével tartottak ezúttal olyan tapasztaltabb férfiak is, mint Csáktornyai Lackfi István és – valószínűleg – Kanizsai János egri püspök,⁸⁴¹ a Temesközben győztes Losonci testvérek,⁸⁴² talán a Kaplaiak,⁸⁴³ továbbá a hadhoz csatlakozott még a pályája kezdetén álló Sárói Péter fia: László⁸⁴⁴ valamint Ruszkai Dobó Domonkos is.⁸⁴⁵ Mivel Zsigmondnak ekkor még nemigen állt módjában bárkit is háborúba kényszeríteni, így feltételezhető, hogy a korábbi temesközi sikerek eltűlése nyomán Budán Horvátiakat már mindenki verve látta, és – talán a várható adományosztásból való kimaradás rémétől fenyegetve – önként csatlakozott a végsőnek hitt harchoz. Ahogy a királynék végzetesnek bizonyult délvidéki útjához is hozzájárulhatott Kórógyi István korábbi győzelmének felnagytítása, úgy a *narratio*-kban megfigyelhető, önérdék sugallta túlzások ismét Horvátiék erejének alaptalan lebecsüléséhez vezethettek.

A hadjárat részleteiről nem sokat tudunk,⁸⁴⁶ úgy tűnik azonban, hogy jelentősebb összecsapásra nem került sor. Zsigmond Gornec váráig – ahonnan persze a királynőket már korábban továbbvitték Újvárbá (Novigrád) – hatolt,⁸⁴⁷ február elején még bízott a kivívható győzelemben,⁸⁴⁸ de aztán nagy sietve, dolgavégezetlen vissza kellett vonulnia.⁸⁴⁹ Ennek oka valószínűleg az volt, amiről ifj. Losonci László, Szlavónia, Dalmácia és Horvátország főkapitánya, szőrényi bán tudósít a zágrábi polgárokhoz intézett március 1-ji *mandatum*-ában:⁸⁵⁰ megbízható értesülése szerint [Horváti] János volt macsói bán, [Palisnai] János volt vránai perjel Hervojaival és más lázadókkal erős sereget gyűjtöttek a királynői felség hívei ellen.⁸⁵¹ Különösen figyelemreméltó Hervoja bosnyák nagyvajda⁸⁵² említése: ez azt jelenti, hogy Horvátiék ekkor már külső – bosnyák – segítséget kértek és kaptak az országlakosok elleni harcukhoz.

⁸⁴¹ Előbbi *relator* egy a hadjárat idejéből és helyszínéről (Dombró, 1387. január 27.) keltezett oklevélben; vele együtt az adományt Kanizsai János kéri (O 782.).

⁸⁴² O 787.

⁸⁴³ O 781.

⁸⁴⁴ O 770.

⁸⁴⁵ O 786.

⁸⁴⁶ Vö.: HUBER: GEFANG. 9-10. [515-516.] és MÁLYUSZ: ZSIGMOND 21.

⁸⁴⁷ Vö. okleveleinek keltezésével: 1386. november 29.: Segesd (O 770.); 1387. január 4. (vagy 11.): Csurgó (O 773.); január 10., 14., 15. és 19.: Kapronca (O 776., O 778; O 779.; O 781.); január 27. és február 2.: Dombró (O 782. és O 785.); február 10. és február 11.: Gornec vára alatt (O 786. és O 787.).

⁸⁴⁸ Legalábbis a Károlyiaknak szabadispánságot adományozva érdemeiket a „*in presenti nostro exercitu nobis exhybitis et infuturum [sic!] magis exhibendis*” szavakkal írja le (1387. február 2., O 785.).

⁸⁴⁹ 1387. március 1-jei oklevele már Kőszegről keltezett: O 789.

⁸⁵⁰ O 788. Ebben egyébként a régi recept szerint (vö. Erzsébet 1384. szeptember 29-i oklevelével, O 235.) a zágrábi polgárokat próbálja harcba vetni, ezúttal az elhagyatott zágrábi káptalan erős cölöpzetének lerontását parancsolva meg nekik.

⁸⁵¹ „*nobis constat ex relatione fidedigna, quod Iohannes, pridem banus Macchovie [sic!], et alter Iohannes, pridem prior de Aurana, cum Herwoe et cum multis aliis rebellibus, eorum complicitibus et sequacibus, congregaverunt ingentem et magnum exercitum contra et adversus omnes fideles regionalis maiestatis*”.

⁸⁵² Személyéhez ld. ENGEL: ZSIGMOND BÁRÓI 420–421.

A Losonci emlegette csapatokat a lázadók azonban már korábban kiállíthatták, legalábbis Palisnai János január 28-i oklevelét az általa ostromolt Darnóc alól keltezi,⁸⁵³ nagyjából keletről fenyegetve a gomneci ostromsereget, február végére pedig már a délről érkező Horváti Jánossal – és vele együtt alighanem a lázadók főserégével – is számolnia kellett volna Zsigmondnak. Horvátiék ugyanis távolról sem adták fel a küzdelmet: Erzsébet megfojtatása,⁸⁵⁴ és ezzel az anyakirályné vejével folytatható tárgyalások lehetőségének kizárása után Pál püspök február 22-én – feltehetően segélykérő – küldöttség élén Zárából Nápolyba indult, egy napra rá pedig maga János bán is távozott a dalmát kikötővárosból; ő azonban Horvátország felé tartott.⁸⁵⁵

Zsigmondnak tehát választania kellett a kor legharcedzettebb, legvitézesebb katonáival, a bánnal és a perjellel megvívandó nyílt ütközet, esetleg bekerítettetés, vagy a meghátrálás között. Érthető, hogy alkalmilag felállított seregével az utóbbi mellett döntött, és már János bán készülődésének hírére elhagyta Szlavóniát;⁸⁵⁶ elhamarkodott akciójából⁸⁵⁷ így azonban katonai értelemben alighanem több kára, mint előnye származott: ő maga megszágyenyülve menekült, a lázadók pedig már-már megingó egységű szövetsége – öntudatában és elszántságában megerősödve – megszilárdult. A kezdeményezés így ez utóbbiak kezébe csúszott át, és Horváti János túl jó katona volt ahhoz, hogy ki ne használja a váratlan lehetőséget.

Zsigmond szégyenvallása után a királynék szlavóniai hívei nyilván még nehezebb helyzetbe kerültek, mint voltak az előző év végén: akkor még bízhattak Magyarország ura, gyámja stb. segítségével, most viszont magukra maradtak Palisnai és Horváti bosszúszomjas seregeivel. Nyilván nem felejtették még el, hogy nem egészen egy évvel korábban, Kórógyi István csapatainak megfutamtatása után, Palisnai és a Horváti fivérek Pozsega és Valkó megyében

⁸⁵³ O 783.

⁸⁵⁴ Erről bővebben ld. alább.

⁸⁵⁵ PP 10.

⁸⁵⁶ A Bécsi Évkönyvek szerint ugyan a János bánra sok magyarral és csehvel támadó Zsigmond súlyos vereséget szenvedett, seregét levágták, ötszáz támadó odaveszett, s Zsigmond maga is csak tíz hívével együtt menekült meg (*Der Sigmund zogt auf Janusch Jon mit vil Ungerem und Pehem. Di wurden all erslagen, funf hundert, und der Sigmund entron kam mit X person.* – WIENER ANNALEN 234.); mindez azonban főként valószínűtlen. Először is sem elbeszélő, sem okleveles forrásainkban nem maradt nyoma efféle vérengzésnek; Zsigmond fentebb felsorolt, a hadjáratban résztvevő hívei mind túléltek a kalandot, anélkül azonban, hogy – pl. oklevelek *narratio*-iban – említésre méltó hősiességgel kellett volna kivágni magukat, vagy esetleg urukat a veszedelemből. Másfelől – hacsak nem tesszük fel, hogy Palisnai vagy Horváti János valamelyik másik alvezére a bánnal való egyesülés előtt bocsátkozott volna harcba Zsigmond seregével, ráadásul arra megsemmisítő vereséget mérve – az állítólagos csata bajosan lenne beilleszthető az események időrendjébe: Zsigmond Kőszegről és Sopronból datált oklevelei az 1387. március 1-jei és 5-i keltezését (O 789. és O 790.) viselik, így valószínű, hogy ő Gornec ostromát feladva már február derekán megkezdte a visszavonulást, Horváti János pedig, mint láttuk, csak február 23-án indult meg Zárából.

⁸⁵⁷ Talán több sikert ért volna el, ha a jövő évi, Máriát ténylegesen kiszabadító hadjárat előkészületeihez hasonló intézkedéseket (vö. ACTA EXT. III. 624–625.) foganatosított volna már ezen vállalkozása előtt is.

miként pusztították ellenségeik birtokait,⁸⁵⁸ feltehetően közülük többen okot is adtak a megtorlásra, gyors segítséget sehonnan sem várhattak, így tehát két reális lehetőségük maradt: vagy követik Zsigmondot, bízniak szerencséjében, de egyelőre földönfutók lesznek, és mindenüket kiteszik ellenségeik prédálásának, vagy pedig megpróbálnak szót érteni Nápolyi László magyarországi helytartójával, Horváti Jánossal.⁸⁵⁹ Nem kétséges, hogy a döntő többség ez utóbbit választotta, a lázadók pedig számottevő ellenállás nélkül terjesztették ki fennhatóságukat az ország délnyugati részén. Mária királynő – erősen túlzó – megfogalmazása szerint „mondott országainkat, Dalmáciát, Horvátországot és Szlavóniát, valamint Pozsega megyét, a Macsói és Szörényi bánságokat a bennük lévő várakkal együtt teljességgel uralmuk és kormányzatuk alá vetették”.⁸⁶⁰

Az elbizakodott és forrófejű trónkövetelő tehát önerejéből felsült, mégis úgy tűnik, hogy katonai veresége politikai győzelemmel ért fel: ellenségeinek ekkortól megfigyelhető radikalizálódása, intranzigenciájuk erősödése döntő mértékben hozzájárulhatott ahhoz, hogy magyarországi karrierje kedvező fordulatot vett.

A végkifejlet

Zsigmond támadásának hírére ugyanis Horváti János Újvár (Novigrád) várában megfojtatta az anyakirálynét, méghozzá lánya szeme láttára.⁸⁶¹ Tettének sem idejét, sem indítékát nem ismerjük teljes pontossággal.

Maga az időpont mindenesetre jóval kisebb talányt jelent a motivációnál: lényegesen nagyobb biztonsággal lehet meghatározni, jelentősége pedig nem túlzottan nagy. A mindig pontos Paulus de Paulo tudósít róla, hogy a bán 1387. január 13-án elhagyta Zárát, 16-án visszatért, és e napon érkezett meg Novigrádból „az öregebb királyné” halálhíre is.⁸⁶² A Zára és Novigrád közti egy napi járóföldnyi távolság alapján feltételezhető, hogy Horváti János valamikor 13-a és 15-e között tett pontot Erzsébet pályafutásának végére.

Nehezebb megmondani, hogy Horváti miért csak ekkor és ekkor miért szánta el magát erre a lépésre. Abban Rugonfalvi Kiss Istvánnak biztos igaza van, hogy a királynék foglyul ejtése után fél évig halogatott bosszú lélektanilag

⁸⁵⁸ Erről ld. feljebb, különösen O 811., O 820. és O 816. is.

⁸⁵⁹ 1387. március 20-i oklevélének intitutatio-ja: „Iohannes, banus Machoviensis, regni Hungarie vicarius generalis” (O 791.).

⁸⁶⁰ „dicta regna nostra Dalmatie, Croatie et Slavonie, ac comitatum de Posaga, banatos Machoviensem et Zeuriniensem simulcum castris in eisdem habitis omnino eorum dicioni et regimini subiugarunt” (O 816.).

⁸⁶¹ „nobis cernentibus inmaniter iugularunt” – írja Mária (O 816.).

⁸⁶² „applicuit novum, quod domina regina senior obiit in castro Novigradi in captivitate” (PP 10.).

nehezen lenne magyarázható.⁸⁶³ Ugyanő azonban feltételezi⁸⁶⁴ – amit tőle aztán Fügedi Erik is kritikátlanul átvész⁸⁶⁵ –, hogy a királynők kiszabadítása céljából folytatott tárgyalások alatt azok felügyelete meglazult, Erzsébet pedig ezt kihasználva érintkezésbe lépett Velencével, és szövetséget próbált létrehozni Zsigmond valamint a köztársaság között a bán vesztére, amely terv feltételezett napvilágra kerülése okozta Horváti gyilkos felindulását: ez az elmélet azonban aligha tartható. Erzsébettől ugyan a cselszövés nem állt távol, de az efféle börtönből folytatott levelezés még a mai, összehasonlíthatatlanul liberálisabb börtönviszonyok között is újságnak számítana, 1386–87-ben pedig jóformán elképzelhetetlen volt; nem is beszélve arról, hogy valamely összehangolt hadművelet kidolgozására és levezénylésére az ellenfél börtönénél alkalmatlanabb helyet keresve is nehezen lehetne találni. A képtelen ötletre Kiss Istvánt a bizonyítékul használt forrás⁸⁶⁶ felületes átnézése indíthatta:⁸⁶⁷ Zsigmondnak, Alsáni Bálintnak és Csáktornyai Lackfi Istvánnak valamint a velencei követnek és titkárának megbeszélésén valóban szóba került a királynők által proponált szövetség, de a követ nagyon határozottan hozzá is teszi, hogy a királynők szövetségi ajánlata kormányzásuk idején⁸⁶⁸ tétetett; a szövetséghez tehát a Novigrádban raboskodó Erzsébetnek semmi köze sem volt már.

Kiss István és Fügedi elképzelésével szemben Alfons Huber feltételezése magában véve ugyan ésszerűnek tűnik, a valóságnak azonban aligha felel meg. Szerinte Horvátiék Erzsébet megfojtatásával az ellenséget a támadás folytatásától kívánták elrettenteni, és Zsigmond talán tényleg ezért is vonult vissza.⁸⁶⁹ Ez azonban nemcsak azért valószínűtlen, mert – mint láttuk – a visszavonulást a támadók Szlavóniában katonailag tarthatatlanná vált helyzete elégségesen indokolja, függetlenül Mária fenyegetettségétől;⁸⁷⁰ még csak nem is azért, mert nehéz lenne megmagyarázni, hogyha Zsigmond enged a terrornak februárban, változatlan feltételek mellett miért szervez mégis támadást áprilisban;⁸⁷¹ hanem mindenekelőtt azért, mert Erzsébet haláláról még csak biztos tudomással sem rendelkeztek az ellenséges oldalon: 1387 húsvétján, azaz április 7-én Zsigmond a velencei követtel ismerteti Frangepán János levelét, amelyben ez utóbbi kifejezi reményét, hogy Erzsébet még az élők sorában van.⁸⁷² Márpedig ha Horvátiék szándéka valóban a támadók elrettentése lett volna, akkor bizo-

⁸⁶³ R. KISS 733–734.

⁸⁶⁴ R. KISS 734–735.

⁸⁶⁵ FÜGEDI: KÖNYÖR. 137–138.

⁸⁶⁶ ACTA EXT. III. 623–625.

⁸⁶⁷ Fügedi pedig valószínűleg még felületesen sem nézte azt át.

⁸⁶⁸ „*tempore, quo regnabant*” (ACTA EXT. III. 624.)

⁸⁶⁹ HUBER: GEFANG. 9–10.

⁸⁷⁰ Annak lehetőségét, hogy Zsigmond belátta saját erejének elégtelenségét, nem zárja ki Huber sem (HUBER: GEFANG. 10.), bár e felismerés konkrét okait nem nevezi meg.

⁸⁷¹ ACTA EXT. III. 623–625.

⁸⁷² „*Comes Johannes de Vegla scripsit nobis, quod per ea, que senserat, sperabat dominam matrem nostram adhuc vivere...*” (ACTA EXT. III. 624.).

nyára teljes egyértelműséggel, sőt valószínűleg brutális és kézzelfogható módon hozták volna ez utóbbiak tudomására Erzsébet halálát; ez esetben tehát Zsigmond és Frangepán János erről feltétlenül tudtak volna, az a hír pedig aligha terjedhetett volna el, hogy az anyakirályné teteme a zárai Szent Grisogonus-monostorba került.⁸⁷³

Hogy végül is miért fojtatta meg Horváti János Erzsébetet, teljes bizonyossággal valószínűleg soha nem fogjuk megtudni. A legvalószínűbbnek az tűnik, hogy Horváti – a Losonci fivérek temesközi sikerei és Zsigmond újabb támadása következtében – fellazuló ligájának szétesését próbálta meg így feltartóztatni: szükségesnek ítéltette, hogy felégesse a hidat nemcsak önmaga, de mindazok mögött is, akik a tett végrehajtása idején emberei közé tartoztak. Irreverzibilis húzásokat keresve pedig igen hamar kitalálhatta, miként köthetné össze ez ügyben a kellemeset a haszonnal.

Ha tényleg így gondolkozott Horváti, számítása a tekintetben bizonyára bevált, hogy megszilárdult szövetségéből ezután nemigen nyílt kiút senki számára: tárgyalásokra nem is került sor – különben, mint láttuk, Budán nyilván tudtak volna Erzsébet haláláról. A bánt és környezetét a történetek megmáshatatlanságának tudatán kívül alighanem legújabb katonai sikereik túlértékelése is visszatartotta a békés megegyezés keresésétől: talán némi nápolyi segítségben és valamely Zsigmond-ellenes általános ellenszenvben bízva a kialakult helyzetet biztató kezdetként, nem pedig korlátozott erőikkel egy tehetségtelen hadvezérrel szemben elérhető és el is ért optimumként értékelhették. – Másfelől Lackfiék valószínűleg szintén elzárkóztak a tárgyalásoktól: ha Erzsébet végzetéről nem is lehetett biztos tudomásuk, de az, hogy Horvátiék idegen – bosnyák – segítséggel támadtak az országra, valamint a katonai vereség keltette bosszúvágy őket is a Horvátiékkal való végleges szakításra indíthatta.

Összességében tehát megnyílt az út Zsigmond koronázása előtt. Az őrgróf, Magyarország előjárója és kapitánya, választási ígéreteiben,⁸⁷⁴ amik ha formailag nem is nevezhetők a magyar történelem első koronázási hitlevelének, tartalmilag azonban nagyon közelítenek ehhez a műfajhoz,⁸⁷⁵ megígérte a régi szabadságok megőrzését, a külföldiek mellőzését, a politikai amnesztiát, eddigi adományai visszavonását, a Szentkorona, az országlakosok és Magyarország ellen az ország egyéb lakóival kötött szövetségeinek felbontását, a cseh

⁸⁷³ Paulus de Paulo február 9-éről datálja az újságot, hogy Erzsébet földi maradványai a zárai monostorba szállítottak: „*Die sabbati 9. mensis februaryi fertur, quod corpus dominae reginae fuit portatum Iadram et repositum in monasterio Sancti Grisogoni*” (PP 10.). Mindenesetre feltűnő – mint erre már Márki Sándor rámutatott (MÁRKI: MÁRIA 101. 2. jegyzet) –, hogy Paulus de Paulo zárai polgár létre is csak hallomásból tud a dologról. Ha tehát egyáltalán igaz volt a szóbeszéd, a holttestet csak lopva, valószínűleg éjszaka helyezhették el a monostorban; a Horvátiék uralta Dalmáciában, János bán – legalábbis egyik – székhelyén (vö. PP 9–10.) nem is igen képzelhető el másképp. Azt végképp nem tudni, hogy ha a kései temetés meg is történt, arra Horváti János tudtával és engedélyével, vagy esetleg anélkül került-e sor.

⁸⁷⁴ O 794.

⁸⁷⁵ BAK: KÖNIGTUM 28–29.

hadifogságban senyvedő rabok ingyenes szabadon bocsáttatását – kivéve Szentgyörgyi Tamás esetét, de ahhoz is ígért segítségnyújtást –, valamint ígéretei meg nem tartása esetére felhatalmazta az oklevelet kiadó, és sajnos közelebbről nem ismert főpapokat, bárókat és nemeseket az ellenállásra. Legérdekesebb és egyben követésre nem talált⁸⁷⁶ az az őszinteség, ahogy ez utóbbiakkal formális ligát köt, ígérve, hogy ebből senkit sem fog kitaszítani, hacsak nem a ligatársak hozzájárulásával. Az ily módon csonkított hatalmú uralkodó koronázásának már valóban semmi akadálya sem volt, és azt 1387. március 31-én Székesfehérvárott – az esztergomi szék üresedése miatt – Himházi Benedek veszprémi püspök végre is hajtotta.

Ezzel az aktussal formailag is lezárult az Anjouk dicsőséges kora Magyarországon.

Epilógus

„A történész azonban csak a tényekkel számolhat, a lehetőségek következményei már nem tartoznak kutatási körébe” – zárja le Kubinyi András a Mátyás király halála után fellépő trónkövetelők és a hozzájuk köthető kilátások ismertetését.⁸⁷⁷ A Nagy Lajos halála utáni korszakot szemlélve mégis óhatatlanul felmerül a kérdés: miféle utódlás lett volna legjobb az országnak?

Isten tudja. Az szinte biztos, hogy Lajos király birodalma nem állhatott volna meg évszázadokig, mert ennek fennmaradásához Anjou-uralkodóink páratlan tehetségén és általuk – ha szabad így mondani – csúcsra járatott nemzetünk teljesítményén kívül még igen nagy, az újkorban már elképzelhetetlen közép- és kelet-európai hatalmi vákuumra is szükség lett volna. Marad tehát a Nagy Lajosra közvetlenül következő korszak optimalizálásának kérdése – bár igaz, hogy e kor esetleges szerencsésebb alakulása talán önmagán túlmutatva javíthatott volna országunk sorsán.

A megvalósult melletti két másik reális szukcessziós lehetőség felbecsülése azonban aligha enged meg bármiféle álmodozást is. A francia házasság terve, mint láttuk, emberi számítás szerint elkerülhetetlen katasztrófákkal volt terhes, de a Nagy Lajos utáni évtizedek fejleményeinek ismeretében a nápolyi Anjouk utódlásának elmaradása sem nevezhető sajnálatosnak. Kis Károlyból ugyanis még talán lehetett volna nagy király, de volt egy – eddig nem említett – gyengéje, éspedig fia, Nápolyi László. Ennek párját ritkító jellemtelensége és felelőtlen, az egyetemes kereszténység és saját országai javát semmibe vevő cinikus, korlátlan egoizmusa – aminek csak egyik megnyilvánulása

⁸⁷⁶ BAK: KÖNIGTUM 30. és 96. 18. jegyzet.

⁸⁷⁷ KUBINYI: MÁTYÁS 129.

az általa „idősebb fivérének” titulált I. Bajezid szultán lányának megkérése – fölöttébb valószínűtlenné teszi, hogy uralkodásából bármi jó származhatott volna az országra.⁸⁷⁸

Ha tehát a fenti két lehetőség bármelyike bekövetkezik, régibb és újabb szakirodalmunk alighanem egységesen sajnálkozna a luxemburgi utódlás elmaradása fölött, különösen, ha Zsigmond Brandenburgból kiindulva is valamiképp bizonyítani tudta volna fényes, elsősorban diplomáciai képességeit. Ha más úton is uralomra verekedte volna magát a Birodalomban, ha életművét egyébként is betetőzte volna a Konstanzi Zsinaton, ha végül is császárrá koronáztatta volna magát, biztosak lehetnénk benne, hogy nagy keresztes sereget szervezett volna a török ellen, de nem kellene feltételeznünk, hogy csúfos vereséget szenved; valószínűsíthetnénk, hogy nem elvesztette, hanem megvédte volna az ország területi integritásával együtt „a nagyhatalmi állás szempontjából annyira fontos Dalmáciát”⁸⁷⁹ is; joggal gondolhatnánk, hogy mindezekkel együtt és ezek következményeként nem elidegenítette, hanem megnyerte volna az országlakosokat; végül pedig különösebb merészség nélkül kijelenthetnénk, hogy az országunkra nézve veszedelmes kihívásokat jelentő újkor küszöbén nem szétforgácsolta, hanem megerősítette volna a királyi hatalmat.

Mindezt immár nem gondolhatjuk. Összességében tehát elmondható, hogy Magyarország hanyatlása az adott körülmények között elkerülhetetlen volt, e néhány év alatt elvesztett nagyságát soha nem nyerte vissza, történetének elkövetkező századai pedig a nyomorúság egyre újabb neveit ismertették meg vele. Jövőjébe nem láthatunk, de talán jobb is. Emeljük tehát tekintetünket a jelen sivárságából Arany János alakjára, akinek bánat megviselte lelke a múltakba fordult vigaszért – s azt az Anjouk korában lelte meg.

⁸⁷⁸ Személyiségéről vázlatosan: SÜTTŐ: NÁPOLYI LÁSZLÓ.

⁸⁷⁹ HÓMAN 410.

2. ARCHONTOLÓGIAI KORREKCIÓK ÉS KIEGÉSZÍTÉSEK¹

Kiegészítések és javítások a XIV–XV. századi magyar világi archontológiához

A megadott oldalszámok mindig ENGEL PÁL: *Magyarország világi archontológiája 1301–1457* (I–II. Budapest, 1996) című művének azon lapjait jelölik, ahova a kiegészítés beillesztendő, illetve ahol a javítandó adat található; a kötet megjelölése nélküli számok az első kötetre vonatkoznak. Minthogy az 1384–87-es évek archontológiáját az alábbiak alapján nagy mértékben át kell dolgozni, és amennyire igaz, hogy a jó archontológia a politikai történet vázát adhatja, úgy az is biztos, hogy a legfőbb tisztségek esetében több jelentős tévedéssel terhelt inkább nehezíti, semmint könnyítené a történetek megértését: így a gyors áttekinthetőség kedvéért a politikai történet szempontjából legjelentősebb, javított bárói archontológia a korrekciók végén összefoglalva is megtalálható.

- 4.: 1385.VII.7. után Garai Miklós még nádor: 1385.VIII.1.: DL 8005; 1385.VIII.28.: DF 220019.
- 4.: Szécsi Miklós már 1385.IX.17-én nádor (DF 280246).
- 8.: Tótfői Lukács mester 1378.V.15-én még országbírói ítélőmester (DL 6876).
- 8.: Eresztvényi Miklós fia: Péter mester nem 1384.X.6-án fordul elő országbírói ítélőmesterként, hanem 1385.X.29-én (DL 42333), s így nem Szécsi Miklóssé, hanem Kaplai Jánosé lesz (vö. BÓNIS: JOGTUDÓ 63–64.).
- 8.: Az 1385. év eleji országbírói vacantia már 1384.XII.7-én (HO III. 228.), illetve 1385.II.11. után is kimutatható: 1385.II.14. (HO III. 228.); ezenkívül pedig a *specialis praesentia regia* 1385.II.11-i oklevelének (DL 77912) hátára nagy valószínűséggel, 1385.II.17-i oklevelére (DL 7135) pedig bizto-

¹ Vö. SÜTTŐ: ARCHONTOLÓGIA.

san, mintegy utólagos megerősítésül, Szentgyörgyi Tamás országbíró pecsétjét nyomták – így tehát e napokról az országbíró elé tartozó ügyben még a különös királyi jelenlét keltezi kiadványait.

- 8.: Szentgyörgyi Tamás az 1385. évi böjtközép nyolcadát (1385.III.15.) említve már önmagát nevezi országbírónak (DL 7160): „*tandem ipsis octavis diei medixlme instantibus predictoque honore iudicatus curie regie interim per ipsam regiam clementiam nobis dato*”.

- 8.: Szentgyörgyi Tamás 1385.VII.16. után még országbíró (1385.VIII.1., DL 38160), és országbíróként 1385.VIII.22-éről még pert halaszt (DF 272318).

- 8.: Márton mester, Szentgyörgyi Tamás országbíró ítélőmestere 1385.V.2. (DF 200313).

- 8.: Kaplai János országbíró 1385.XI.22-nél tovább országbírósodik: 1385.XII.7-én még hivatalban (DL 42390); és 1386.I.13-án még országbíróként pert halaszt (DL 8004): „*a quibus quidem octavis festi Epiphaniarum Domini Domini [sic!] ipsa instrumentalis exhibitio partes inter dictas primo iuxta continentias litterarum eiusdem comitis Iohannis, et tandem eodem honore ab ipso alienato et eodem nobis [Bebek Imre beszél] dato secundum series litterarum nostrarum prorogatoriarum diversis modis ventilando*”.

- 8–9.: 1386 tavaszán nincs országbírói *vacantia*: Bebek Imre országbíró 1386 januárjától folyamatosan fungál, ld. 1386.II.4. (DL 42390); továbbá 1386.III.14. előtt, valamint 1386.III.28-án és azután is („*congruis diebus*”) ő az országbíró (DL 2336); 1386.IV.2-án eredetiben (DF 220035), 1386.IV.7-én tartalmi átírásban fennmaradt (DF 201067) oklevelet ad ki. Az üresedésre utaló három méltóságsor, melyek közül az utolsó (1386.IV.23., DL 7204) már az Engel által Bebek Imre második hivatalviselésének mondott országbíráskodásra őáltala hozott adatok közül az elsővel (1386.IV.10., DL 89535) is ellentmondásban áll, a kancellária zavarával állhat összefüggésben; erre utal, hogy a három közül az első kettő (DL 7175 és DL 7193) az *annus regni*-t is rosszul, vagyis a megelőző és elkövetkező praxistól eltérően adja meg. Vö. a 18. oldalhoz írtakkal, ahol ezen méltóságsorok a szlavón bánság tényleges állapotát sem fedik.

- 13.: Losonci László 1385.IX.17-én még vajdai címmel fordul elő Mária királynő oklevelében: „*magnifici viri Ladislai wayuode*” (DF 280246).

- 13.: Mivel idősebb Losonci (Dezsőfi) László 1386. februártól szeptemberig szlavón bánként ad ki okleveleket (ld. a 18. oldalhoz írtakat), László erdélyi vajda *intitulatio*-ja pedig 1386.VIII.19-én pedig a következőképp hangzik: „*Nos, Ladislaus, woyvoda Transsilvanus et comes de Zolnuk*” (DF 255012), feltételezhető, hogy 1386-ban, augusztusig (1386.VIII.22-én Zsigmond brandenburgi őrgróf temesi és csanádi ispánná nevezi ki, KRASSÓ III. 164.), nem az idősebb, hanem az ifjabb Losonci (Tamás fia István fia:) László volt az erdélyi vajda (aki 1386.I.24-én még csak beszercei várnagy, ld. BÁNFFY I. 378., 379.). A fentieknek csak látszólag mond ellent, hogy Zsigmond 1386. VI.1-jéről

keltezett oklevele Losonci Dezsőfi Lászlót nevezi vajdának (BÁNFFY I. 385–386.): ez utóbbi oklevél budai keltezése, birtokjogokat is érintő tartalma, valamint a szlavón báni cím elmaradása egyaránt arra utalnak, hogy az irat antedatált, ahol a keltezés kizárólagos funkciója a bennfoglalt birtokjogok érvényességének időhöz, méghozzá minél korábbi időhöz kötése, s így az 1386. júniusi hivatalviselési viszonyok tekintetében forrásértéke nem konkurálhat a részben hiteleshelyi jelentésekkel megerősített bírósági kiadványok tanúságával.

• 14.: Kusalyi Jakcs Mihály és László 1441.III.2-án már volt erdélyi vajdák („*fidelium nostrorum, magnificorum Michaelis et Ladislai Jakch de Kwsal, pridem waywodarum partium nostrarum Transsilvanarum*”, DL 27303).

• 18.: Bebek Imre 1386 tavaszán országbíró volt, nem szlavón bán; a kérdéses időből (III.26 – IV.23.) országbírói említése és oklevele több is fennmaradt, szlavón báni egy sem; a hivatkozott két méltóságsor hibás, ld. a 8-9. oldalhoz írtakat. Szlavón bán ekkor idősebb Losonci (Dezsőfi) László, ld. lejjebb.

• 18.: Idősebb Losonci (Dezsőfi) László 1386-ban, legalábbis februártól szeptemberig, szlavón bán. Az ifjabb Losonci László 1388.X.11-i, szlavón bánként kiadott oklevele (DL 100235) szerint a felperes fél „*exhibuit nobis quasdam tres litteras, unam domini Ladizlai de predicta Lossonch, pridem similiter regni Sclavonie bani, fratris nostri proclamatoriam, et aliam capituli ecclesie Chasmensis super ipsa proclamatione rescriptionalem, tertiam vero dicti domini bani iudicalem, omnes in anno Domini Mmo CCCmo LXXXmo sexto confectas*”. 1386.II.16-án már „*in figura iudicii ipsius domini bani*” jelent meg a felperesek ügyvédje. Idősebb Losonci Lászlónak ezen jelzet alatt négy szlavón báni oklevele található tartalmi átirásban: 1386.II.16. utánról, 1386.IV.4. utánról, 1386.VI.17. utánról és 1386.IX.3-áról.

• 18.: A szlavón bánként 1387.V.6-ától kimutatható Mikcsfi Ákos előtt, 1386 novemberénél nem korábban és legkésőbb 1387 májusáig ifjabb (Tamás fia István fia:) Losonci László áll Szlavónia élén szlavón báni, illetve főkapitányi címmel. Zsigmond szlavón bánnak még Magyarország *capitaneus*-a és *antecessor*-aként nevezte ki: „*dicto domino Ladizlao Bano, pro tuicione Regni nostri Sclauonie, cum sua dumtaxat gente panta [sic! pauca helyett], per nos protunc vti Capitaneum, et antecessorem Regni Hungarie, exdeliberacione Prelatorum, et Baronum nostrorum deputato et destinato*” stb. (KRASSÓ III. 167–168.). Az *antecessor*, *capitaneus*, *dominus* és *tutor* címekkel – Magyarország vonatkozásában – Zsigmond 1386 novemberétől 1387. március 31-i koronázásáig élt: 1386. november 12. (BÁNFFY I. 386–387.): „*dominus atque tutor*”; november 29. (DL 7226): „*capitaneus et antecessor*”; 1387. január 4. (DL 7232), január 6. előtt (DL 69174), január 10. (DL 7233), január 14. (DF 201898): „*capitaneus*”; január 15. (DF 201899): csak őrgrofi; január 19. (DL 7234): „*capitaneus et dominus*”; január 27. (DL 77942): „*dominus et capitaneus*”; február 2. (DL 98657): „*dominus, capitaneus et antecessor*”; február 10. (DF 271975), február 11. (BÁNFFY I. 387–

388.): „*dominus et capitaneus*”; március 1. (DF 262207): „*dominus*”; március 5. (DL 84302): „*dominus et capitaneus*”. – Losonci László 1387.III.1-jén Szlavónia főkapitányaként fordul elő: „*Ladizlaus de Lossconch, capitaneus generalis regnorum Sclavonie, Dalmatie, Croatie banusque Zeurini*” (DF 230666).

• 24.: Csáktornyai Lackfi István aligha volt dalmát–horvát bán 1385.II.2-ától III.6-áig. Az Engel által hivatkozott mindkét oklevélben (CDC XVI. 502. és 511.) az év 1384-ként van megadva, és csak a kiadók módosították a *stilus incarnationis* állítólagos alkalmazására hivatkozva 1385-re (i. m. 502.). Mint-hogy azonban a második esetben a megadott *indictio* (7) is, valamint a hét napjának megjelölése (vasárnap) is 1384-re illik, 1385-re azonban nem; továbbá mivel a politikai történet is nagymértékben valószínűsítleníti Lackfi 1385. február–márciusi dalmát–horvát bánágát, így e két oklevél kelte valószínűleg Lackfi korábbi, 1384-es hivatalviselésének idejére esik.

• 24.: Szentgyörgyi Tamás már 1384.V.11. előtt dalmát–horvát bán: 1384.IV.3. (F X/3. 311.); 1384.V.3. (DL 31180); 1384.V.8. (DL 89517).

• 24.: Ifj. Losonci László már 1387.III.1-jén Dalmácia és Horvátország főkapitánya (DF 230666, ld. a 18. oldalhoz írtakat).

• 24.: 1387.VIII.10-én ifj. (Tamás fia István fia:) László nem egyedül, hanem testvérével, Istvánnal együtt dalmát–horvát bán: „*virorum magnificorum dominorum Ladizlai et Stephani de Lossconch, banatum Zeuriniensem necnon Dalmatie et Croatie regnorum predictorum tenentium*” (DL 7298).

• 28.: Horváti János 1385.V.16-án nem volt macsói bán. Az idézett kiadásban (F X/8. 182.), valamint az eredetiben (DF 239049) is „*Iohannes, nuper banus de Macho*” áll. A politikai történetbe is nehéz lenne ezt a tisztségviselést beilleszteni, az 1385.X.2-i méltóságsorban (DL 7086) tűnik csak banként fel.

• 28.: Alsólendvai Bánfi Jánost nem 1388.VI.3-án, hanem 2-án szerepel volt macsói banként („*Iohannes de Lyndwa, condam banus Machoniensis*” [sic!], CDM 424.).

• 28.: Garai Miklós, ifj. már 1387 tavaszán, Zsigmond koronázása (1387. III.31.) után és Mária kiszabadítása (1387.VI.4.) előtt macsói bán. Ekkorra eső hadjárata idején viselt tisztségéről Zsigmond király későbbi okleveleiben (DL 8991, DL 9225, DF 265781) így: „*tunc banus noster de Macho*”.

• 32.: Treutel János 1383.VI.2-án volt szőrényi banként (DL 6876), 1385.V.17-én pedig báni címmel („*Iohanne Treutul de Nevna bano*”, DL 7154) fordul elő. Ez utóbbi említés talán csupán egykori tisztségére utal (vö. DL 100211: „*ac Stephanum wayvodam*”, 1385.V.16-án, amikor Csáktornyai Lackfi István bizonyosan nem volt vajda, vagy pl. DL 7193: „*Relatio domini Nicolai de Gara palatini*.” 1386.III.26-án, amikor Garai Miklós a valóságban már régóta dalmát–horvát bán, és nem nádor), de a szőrényi bánág relatív jelentéktelensége, az, hogy a szőrényi bán még akkor is ritkán említik méltóságsorokban, amikor a bánág biztos nincs megüresedve (vö. ENGEL: ARCH. I. 32.; 538–540.), továbbá Treutel János 1375–76-os hivatalviselésének rövidsége (ue. oldal) gyengítik valószínűségét annak, hogy nevéhez a báni cím úgy tapadt

volna, mint Horváti Jánoséhoz. Mivel pedig Treutel János tárnokmestersége nem 1385.V.19-éig, hanem csak 1385.II.14-éig mutatható ki (ld. a 38. oldalhoz írtakat), elképzelhető, hogy Treutel János e napon tényleges szörényi bán volt.

- 35.: Kaplai János 1383.VII.27-én még orosz vajda (Erzsébet királyné: „*magnifico viro Iohanni, vayuode regni nostri Russcie*”, DL 7029). Őt az orosz vajdaságban Bebek Imre valószínűleg nem 1383-ban, hanem csak 1384-ben váltotta le, vö. DL 4962, 1384.V.28.: „*pro magnifico viro Iohanne woyvoda terre Rusie*” (bár ez csak az egri káptalan oklevele).

- 35.: 1385.X.7-e után Bebek Imre oroszországi főkapitány alkapitánya és przemysli várnagy Kompolti István fia: István mester (DF 264 800: „*magister Stephanus filius Stephani de Compolth viceque capitaneus magnifici viri Emerici Bubek, supremi capitanei totius regni Russiae, nec non castellanus de Premis*”).

- 35.: Kaplai János 1386.III.26. után még oroszországi vajda: 1386.IV.8. (DL 7200). Az 1386.VI.10-ről keltezett DL 7201 méltóságsora szerint is az, de ezen oklevél, kelte dacára, az 1386.VI.5-i méltóságsornál korábbi állapotokat mutat, ld. ENGEL: ARCH. I. 548. Az 1386.IV.23-i DL 7204-et azonban Engel is megjegyzés nélkül használta (vö. uo. és 9.), és ennek méltóságsora szerint: „...*Iohanne regni nostri Ruscyje woyvodis*”.

- [35.: A 103. jegyzet szerint László erdélyi, János mester orosz vajda és testvére, Dezső felkérték a hűtlenek Ompod, Versegd és Mindszent (Nógrád m.) birtokait, de a hivatkozott DL 7228 szerint a birtokok neve: *Wersegh et Mendenth*, Ompodnak pedig a rablót hívják.]

- 38.: Zámbo Miklós 1384.X.13-án még tárnokmesterként pert halaszt (DF 239 088, Visegrád: „*Nos, Nicolaus Zambo, magister thavarnicorum regalium comitatumque Posoniensem tenens pro honore*”).

- 38.: Treutel János tárnokmestersége nem 1385.V.19-ig, csak 1385.II.14-ig mutatható ki. A hivatkozott HO III. 235. – és ennek alapján KUMOROVITZ: BP. n. 24. is – rosszul oldja fel a DL 103 365 keltezését; ezenkívül 1385.V.17-én Treutel János már tárnokmesteri cím nélkül fordul elő, DL 7154 (ld. a 32. oldalhoz írtakat). Valószínű azonban, hogy 1385-ben Szent György nyolcada körül még hivatalban lehetett, mert ez év Szent Mihály nyolcadára még ő halasztott pert (DF 239 057).

- 38.: 1385.IX.5. – IX.27. között tárnokmesteri vacantia: „*ab eisdem quindenis [1385.09.05., quind. oct. assump. Marie] viginti tribus diebus coram reginali clementia vacante honore magistratus tavarnicorum regalium*” (Mária királynő oklevele, DL 42 388).

- 38.: [Arcsai Mód] Mihály mester, Zámbo Miklós tárnokmester ítélő-mestere feltűnik már 1385.X.13-án is (DF 239 057), megöléséhez ld. DL 42 366.

- 38.: Kanizsai Miklós tárnokmester már 1394.VII.25-én a kunok bírāja (DF 7965, a zalai konvent oklevelében).

- 44.: Lülei Jakab fia: István alpohárnokmester 1386.V.11-én is (DL 43 096).

◦ 48.: 1359.VIII.25., DL 49921: „*Iohannis filii Alexandri magistri ianitorum regalum*”. Eszerint Cselenfi János egyszerre viselte a királyi és királynői ajtónállómesteri címet, és a hivatkozott 1359.II.4-i adat (DL 5721) is rá, nem pedig Gönyői Jánosra vonatkozhat.

◦ 52.: 1384.IV.13-án Kusalyi Jakcs András egyedül főkincstartó („*sumpmi thesaurarii*”; DL 105457); viszont nem áll, hogy Mária királynő 1385.XII.21-én (DF 254809) csak Andrást nevezné kincstartónak, Györgyöt nem: „*fideles nostri magistri Georgius miles et Andreas, thesaurarii nostri, necnon Stephanus et Dyonisius ac David filii condam magistri Jakch de Kusal*”.

◦ 52.: 1387.IV.19-én Kusalyi Jakcs András és György mellett István is kincstartóként szerepel (Zsigmond király, DF 254826): „*virorum strennuorum, magistrorum Georgii, Stephani et Andree, filiorum condam magistri Jakch de Kusal, nostrorum fidelium thesaurariorum et comitum de Beregh*”; ugyanígy Mária királynő 1387.VII.7-i oklevelében is (DF 254817, csak „*thesaurariorum*” ill. „*Beregd*” olvasandó).

◦ 53.: Ország Mihály már 1443.VII.4-én főkincstartó (DL 44293, Pozsony városhoz írt levelének aláírása: „*Michael Orsag de Gwth supremus thesaurarius domini regis*”).

◦ 57.: Serkei Dezső 1386.IV.8-án még királynéi lovászmester (DL 7200, az egri káptalan oklevelében: „*Nicolaus de Chyuz, famulus magnifici viri domini Iohannis filii Benedicti de Kapola, regni Ruzie voyuode, pro eodem et pro Desew, magistro agazonum reginalium, fratre eiusdem, ad nostram accedens presentiam*”).

◦ [58.: Bár 1385.VI.24-én Forgács Balázs a garamszentbenedeki konvent oklevelében királynéi pohárnokmesterként fordul elő (DL 58648: „*magistri pyncernarum reginalium*”), mégis mivel királyi pohárnokmesteri méltóságát nem említik, valószínűleg nem a két tisztség egyidejű viseléséről, hanem arról van szó, hogy a konvent, tekintettel az uralkodó nemére, változtatott a tisztség elnevezésén (szemben a gyakorlattal, ahogy az országbíró mindig *iudex curie regie* maradt).]

◦ 64.: Tegledi Tamás 1375.IV.14-én még esztergomi érsek (Századok 1877. 24–25.)

◦ 64.: Demeter esztergomi érsek halála napja nem 1387.II.20., hanem 1387.II.18. lesz (az Engel által is felhasznált TEMESVÁRY, a 196. oldalon, a XII. *Kalendas Martii* feloldását minden indoklás nélkül 20-ára tette 18-a helyett, azóta mindenhol így fordul elő).

◦ 66.: 1355.XII.21.: A boszniai püspöki székhely üresedésben (DL 36302: „*Bozniensi sede similiter vacante*”; vö. az 538. oldalhoz írtakkal).

◦ 72.: Miklós nándorfehérvári püspök 1386.XI.4-én (DL 34650: „*episcopus de Nandur Albensi*”).

◦ 81.: Hédervári János felhévizi keresztes mester 1385.VII.18-án a vránai perjelség javainak kormányzója (DF 253849, a székesfehérvári johannita konvent oklevelének méltóságsorában: „*religiosis itaque viris et honestis dominis et fratribus domino Iohanne magistro cruciferorum de Calidis Aquis tutoreque bonorum*”).

prioratus Aurane, prelato nostro"). Ugyanő 1386.IV.4-én, Mária királynő oklevelének (DL 42350) *relator*-aként már a vránai cím nélkül fordul elő: „*Relatio magistri Iohannis de Hedrehvar magistri cruciferorum de Calidis Aquis*.”

- 81.: Palisnai János halála inkább 1391.III.23-ára tehető, ld. PP 15-16.
- 84.: Ugo 1384.IV.3-án még ragusai érsek (F X/3. 311.).
- 85.: Benvenuto 1384.IV.3-án már farai püspök (F X/3. 311.).
- 90.: Miklós szepesi prépost 1387.I.6-án még titkos kancellár: „*Nicolaus, prepositus ecclesie beati Martini collegiate de Scepus Strigoniensis dyocesis, secretarius cancellarius regie maiestatis*” (DF 272351).
- 91.: 1385.IX.29.: János ungi főesperes, váradi kanonok (talán királynéi) alkápolnaispán (DL 7164, Erzsébet királyné oklevele: „*discretum virum magistrum Iohannem, archidiaconum de Wng, canonicum Waradiensem et vicecomitem capelle nostre*”).
- 110.: 1387.IV.19-én Kusalyi Jakcs András és György mellett István is beregi ispánként szerepel (vö. az 52. oldalhoz írtakat, Zsigmond király, DF 254826); ugyanígy Mária királynő 1387.VII.7-i oklevelében is (DF 254817, ld. szintén az 52. oldalnál).
- 125.: 1384.I.11.: Iván fiai: János és Iván mesterek, [nyilván a vránai perjelség javait kezelő Horváti János zágrábi püspök familiárisaiként] Dubica megye *occupator*-ai (DL 35269: „*Nos, magistri Iohannes et Iwan filii Iwan, occupatores comitatus de Dubycha, ac Nicolaus filius Ectoris, comes terrestres de eadem*” a parancs teljesítése után ekkor írják át Erzsébet királyné nekik bemutatott, 1383.XI.25-i, „*fideli suo, venerabili in Christo patri domino Paulo, episcopo ecclesie Zagrabiensis, vestrasque vices gerentibus in Dubycha constitutis*” intézett parancslevelét).
- 126.: Esztergom megye 1384.IX.30-i oklevelében (DL 42305) az alispán nem Pocsaji Dénes, hanem „*Dominicus de Pache vicecomes*”.
- 127.: Mikcsfi István fia: Ákos 1384.05.13-án fejei ispán (DF 239042: „*Magister Akus filius Stephani filii Mykch condam bani, comes Albensis*.”).
- 130.: Szkárosi Miklós fia: István mester gömöri alispánként még 1384.IV.25-én kimutatható (DL 9273).
- 153.: 1384.VI.22-én már Bélteki Balk vajda a máramarosi ispán (MÁRAMAROS 82.: Mária királynő csak kiadásból ismert oklevele szerint ekkor egyedül ő: „*fideles nostri Balk woywoda comes noster Maramorosiensis, Draag et Iohannes fratres ejusdem uterini, filii scilicet condam Zaaz Olachy*”).
- 153.: 1385. évi kitört vagy kitörlődött napi keltezéssel (MÁRAMAROS 85.): Máramaros megye oklevelében még nem Bélteki Balk és Drág, hanem csak Balk vajda az ispán: „*Nos Bank . . . de Zarwasow Vice comes in persona magistri Balkonis woywode comitis Zathmariensis et Maramorosiensis, necnon quatuor iudices nobilium*”.
- 153.: 1385.X.1.: Nem csak Bélteki Balk (vajda) és Drág, hanem testvérük: János is máramarosi ispán (Erzsébet királyné oklevelében, DF 285686: „*magistri Draag et Iohannes, filii quondam Zaz woywode, comites Zathmariensis et*

Maramorosiensis comitatum, in suis et Balk, fratris ipsorum uterini, similiter comitis dictorum comitatum personis”; alább: „*Balk woywode*”).

• 153.: 1386.III.11. (DF 285 709): Bélteki Balk, Drág és Oláh János együtt máramarosi ispánok.

• 168.: Zámbo Miklós 1384.X.13-án még pozsonyi ispánnak nevezi magát (DF 239088, ld. feljebb, a 38. oldalnál).

• 168.: Jolsvai Leusták 1385.III.5-i oklevelének kiadása: F X/3. 53. (levéltári jelzete pedig: DF 239048).

• 168.: A DL 7204, aminek méltóságsora Zámbo Miklóst pozsonyi ispánnak nevezi, nem 1386.IV.25-i, hanem 1386.IV.23-i keltezésű (az 548. oldalon, a méltóságsorok közt helyes dátumfeloldással).

• 168.: Kunštati Smilo, mesteri címmel, már 1385.XII.9. előtt is pozsonyi ispánként fungálhatott, legalábbis a hivatkozott oklevélben (DF 227039) korábbi, alighanem e minőségében kiadott idézőlevelét említi („*Nos, magister Zmel, comes Posoniensis, et iudices nobilium de eodem damus pro memoria, quod causam, quam iuxta priorum litterarum nostrarum evocatoriarum*” stb.).

• 176.: Kisbándi György fia: Miklós, úgy tűnik, nem 1384., hanem 1385. VII.13-a körül, és azt megelőzőleg volt somogyi alispán, így elődjének, Atyinai János fia: István mesternek fungálási ideje is egy évvel későbbire módosul. (A DL 42390-ben átírt oklevél ugyan az 1384-es dátumot viseli, de valószínűleg a kortársak is, pontosabban az oklevelet 1388-ban átíró Bebek Imre jegyzője, a rövidített *quarto* és *quinto* alakokat keverhette össze, mivel az 1384-esnek írt idézés „*feria quarta, videlicet in festo omnium sanctorum*” történt, ami 1385-re illik, 1384-re nem; továbbá az országbíró előtti pereskedés kezdetének idején az országbíró Kaplai János, a felperes Sörnyi Trepk fia Miklós fia: Mihály mester pedig Szécsi Miklós nádor ítélőmestere volt, és így nem valószínű, hogy az egyébként folyamatos halasztások és bírságolások között pontosan egy évet kihagytak volna. – Az ezen bejegyzéshez tartozó 219. lábjegyzet is pontosítandó, amennyiben az eseményeket elmondó oklevél kelte 1386.VI.5. [1386.I.21. a somogyi konvent egyik idézésének a napja]; a hatalmaskodások, a fentiek alapján, inkább 1385-ben semmint 1384-ben történhettek; az ökrököt Kisbándi nem Atyinaitól vette el, hanem a felperes két laki jobbágjától, Domonkos fia: Jánostól és Lászlótól; a közölt szövegrészlet helyesen Atyinaira nem mint az ökörrablás kárvallottjára, hanem mint az alperes egy korábbi hatalmaskodási ügyében eljáró bíróra utal, aki a felperes szökött jobbágját ítélte meg a felperes officialísának.)

• [181.: Hinko Tluxa már 1387.I.15. előtt is Sopron megye kapitánya: 1387.I.4.: „*Ich, Hinko Tluxa, hawbtman in Odenburger grafschafft und ze Güns*” (DF 204741); 1387.I.14.: DF 201898.]

• [184.: Abaházi Abafi Imre szabolcsi alispán 1386.IX.8-án (DL 77937) ugyan „*comes*”-nek titulálja magát, de a szolgabírákkal együtt jelent Mária királynőnek.]

- **189.:** 1385.X.1.: Nem csak Bélteki Balk és Drág, hanem János is szatmári ispán (DF 285686, ld. a 153. oldalhoz írtakat).
- **189.:** 1386.III.11. (DF 285 709): Bélteki Balk, Drág és Oláh János együtt szatmári ispánok.
- **216.:** 1384.V.11.: Bebek Detre mester turóci ispán alispánjai Ragályi Egyed fiai: Benedek és János (DL 42293, Erzsébet királyné átírt parancsa „*fideli suo magistro Detryco, comiti de Thurucz, vel Benedicto et Iohanni, filio [sic!] Egidii, familiari [rövidítve] eiusdem*”, vö. továbbá ENGEL: ARCH. II. 200.).
- **228.:** Csáktornyai Lackfi István már Mária királynő uralkodása alatt, de még Szécsényi Frank előtt vasi ispán volt (DL 58039: Mária királynőnek nagyságos István vajda úrhoz, korábbi vasi ispánhoz intézett parancsát az már az ispánság változása miatt nem tudja végrehajtani, ezért Erzsébet királyné a végrehajtást Szécsényi Frank soproni ispánra bízta 1385.III.28-a előtt).
- **228.:** Szécsényi Frank 1385.VI.12-én többek között vasi ispán (DF 262266 és DF 286775).
- **232.:** [Miskei] Antal már 1357.VIII.10-én veszprémi alispán (DL 49912).
- **232.:** Beke fia: István mester már 1358.III.22-én veszprémi alispán (DL 49913).
- **233.:** Csékúti Pál már 1437.IX.28-án veszprémi alispán (DF 207828: „*Sebastianus de Karmacz et Paulus de Chekwth vicecomites*”).
- **236.:** Szentersébeti Terjék Lőrinc 1386. tavaszi zalai alispánkodása bizonytalan (a csak zavaros datálású [1386.IV.14. utáni], gyenge másolatban fennmaradt DL 71 689 intitutatio-ja: „*Nos Ladislaus de Hoszútóth, et Laurentius Therjek de Szentersébeth vicecomes, et iudlium comitatus Zaladiensis*”).
- **247.:** 1384.VIII.16.: a dobokai ispán nem Miklós fia: István, hanem István fia: Miklós mester (DF 252839: „*Nos, magister Nicolaus filius Stephani comes*”).
- **254.:** Basó mester, kőrösi alispán további előfordulásai: 1384.VI.4. (DF 230636: Alsólendvai István és János szlavón bánok oklevelüket „*sigillo magistri Basow, comitis nostri Crisyensis*,” erősítették meg); 1384.VI.10. (DF 230637: ua. eljárás); 1385.III.25.: (DL 100207: „*Nos, Basow, comes Crisyensis, ac iudices nobilium eiusdem comitatus*”).
- **[273.:** 1386.V.8-án Szécsi Miklós nádor elhalasztja Tyba-i György fia: Péternek Humunna-i Drugeth János mester fiai: János, Miklós és Ferenc mesterek elleni perét „*super facto castri Barkow vocati*” (DL 85477).]
- **275.:** 1384.VII.7.: Sebestyén mester becsei várnagy (DL 74577, Erzsébet királyné: „*magister Sebastianus, castellanus noster de Beche*”).
- **[278.:** 1385.IV.27-én Mária királynő átírja Berstyanóci Bolkoszló fia: Latk comes-nek és fiainak: Lászlónak, Miklósnak, Istvánnak és Bálintnak Nagy Lajos 1366.VIII.12-i, Berstyanóc várra és tartozékaira vonatkozó bírósági *exemptio*-ját (DL 100209).]
- **283.:** 1385.II.1. (DL 7132): Melatha-i [Mellétei?] Péter fia: Mátyás,

„*famulus magistri Symonis, castellani de Macovicha*” a szepesi káptalannál Rozgonyi Péter fia: Lőrinc és annak fia: Osvát nevében tiltakozik.

• **285.:** DL 7155, 7156, 8827 és 25 842: Nagymihályi László fia: Jakab 1385.VI.2-án saját oklevele intitutatio-jában mesteri cím nélkül, 1385.VI.6-án a pozsonyi káptalan előtt „*nobilis vir magister Iacobus filius Ladizlai de Noghmihaly / Naghmihaly*”.

• **305.:** Matkó, a Himfiek döbrönteai várnagya szintén Koltai néven fordul elő 1444.IV.23-án (DF 207 866: Döbrönteai Himfi Tamás veszprémi prépost és kanonok, valamint Basilius és László parancsa „*nobis dilectis Mathkoni et Georgio de Koltha ac Iohanni Zewke, alteri Iohanni de Usal, castellanis nostris castri Debrerthe*”).

• **350.:** Hinko Tluxe még 1387.I.4-én is Kőszeg kapitánya, DF 204 741, ld. a 181. oldalhoz írt intitutatio-t.

• **389.:** 1447.V.12.: Garai László pápai várnagya Bébi Domonkos (DF 207 869: „*ac Dominicum de Bebi, castellanum castri Papa vocati*”).

• **390.:** Mihály mester deák 1385.II.5-én még Alsáni Bálint pécsi várnagya (DL 7130).

• **435.:** 1384.I.19-én Chernareka-i Miklós fia: Márton mester adományt kap Mária királynőtől Szörény várának korábbi megvédéséért (DL 7063: „*specialiter in tuitione et custodia castri nostri Zeuryn vocati, quod pridem per quosdam nostros et regni nostri emulos obsessum habebatur*”).

• **458.:** 1340.IX.30: Jakab a veszprémi castellanus (tartalmilag átírt oklevele: DF 262 483).

• [458.: Ferenc veszprémi várnagy oklevelének kelte helyesebben: 1343. XI.17. után (DF 262 483).]

• **458.:** Dalka-i János fia: Miklós mester veszprémi várnagy 1405.VII.27-én is (DL 49 897).

• **468.:** Pósaí Miklós és István ispánok, a zsolnai ispánság honorbirtokosai 1384.XI.13-án (nem 3-án) adnak ki két oklevelet is (DL 71 791; DL 71 801, DL 68 025 és DF 282 013: „*Nos, comites Nicolaus et Stephanus filii Powssche / Powssa, tenentes honorem comitatus Silinensis / Ziliensis [sic!]*”).

• **473.:** 1332.IV.26-án Ugodi Csenik mester királyi familiáris és udvari lovag (DL 100 129: „*magistro Chenyk Bochemo, fideli familiari et aule sue militi*”).

• **480.:** Nezei Besenyő János mester 1381.XII.6-án még királyi familiáris (DL 34 643, Nagy Lajos oklevelében: „*per magistrum Iohannem Byssenum, familiarem nostrum dilectum*”).

• **482.:** Perényi Péter mester az 1386.VI.5-éről keltezett DL 71 92 szerint is udvari lovag.

• **485.:** Bélteki Oláh János már 1386.III.11-én udvari ifjú (DF 285 709).

• **486.:** De Georgio Pál 1385.VII.20-án udvari lovag, trauí comes (CDC XVI. 537.: „*egregii et potentis viri domini Pauli de Georgiis de Iadra, regis militis, honorabilis comitis Tragurii*”).

• **486.:** Ellerbach Bertold már 1386.V.20-ától Zsigmond familiárisa (SZEK-FŰ 82.).

• **487.:** Szécsényi Frank lesz valószínűleg Zsigmond brandenburgi örgróf 1387.III.5-i oklevelének *relator*-a (DL 84302: „*Relatio domini Frankonis*”).

• **487.:** Nema-i Kolus fia: Jakab mester 1384.V.26-án is udvarnokispán (DL 42292).

• **487.:** Szerdahelyi Ders mester már 1381.I.12-én királynéi udvari lovag, és az idősebb Erzsébet királyné idejében is az volt (DL 69710: Kotromanić Erzsébet, Demeter bíboros *relatio*-jával, anyósa mintájára megerősíti az ungi ispánságban: „*aule tunc sue, nunc nostre militi*”).

• **487.:** Barlabási Csépán fia: György mester 1382.VII.23-án „*notarius et familiaris noster*”, 1384.III.1-jén csak: „*noster specialis notarius*” (Erzsébet királyné okleveleiben, DL 77895).

• **487.:** Batori László fia: Szaniszló mester 1385.XII.2-án még udvari lovag (DF 220024, Mária királynő: „*fidelis noster miles magister Stanizlaus filius Ladizlai de Bator*”).

• **488.:** Pásztói István fia: László mester királynéi udvari lovag 1384.IV.28-án (DL 90781, Erzsébet királyné: „*magistri Leustasius filius Petri de Ilswa, comes Chongradiensis et Ladizlaus filius Stephani de Paztoh milites aule nostre*”).

• **488.:** A VESZPRÉM 838. sz. regeszta évszáma bizonytalan: Nyíri Veres László, tárnoki ifjú, királynéi kiküldött (DF 200310, másolata DF 201053: Erzsébet királyné: „*Ladislauum Rufum de Nyr, fidelem thavarnicalem nostrum iuvenem*”, a székesfehérvári káptalan Mária királynőnek írt jelentésében: „*predicto Ladislao Rufo de predicta Nyr, fidele thavarnicali iuvene, homine vestre maiestatis*”) kiküldetése inkább 1384.XII.13-ára, szereplése pedig XII.18-ára esik.

• **488.:** 1384.XII.13. és 1385.I.12.: Sólyom Péter udvari ifjú (DL 7123: Erzsébet királyné parancslevelében „*Petrus dictus Solom, iuvenis aule nostre, specialis homo regius*”, a váci káptalan jelentésében „*unacum predicto Petro Solom dicto, iuvene aule regie maiestatis, speciali homine regio*”).

• **488.:** 1384.XII.28.: Vadnai Barius fiai: László és János udvari ifjak (DL 96599, Erzsébet királyné oklevelében: „*Ladislaus et Iohannes filii Barjys de Wadna, aule nostre iuvenes*”).

• **488.:** Hédervári János valószínűleg *relator* 1385-ben (DL 28932, Mária királynő napi dátum nélküli oklevele: „*Relatio domini Iohannis magistri cruciferorum per Lucam notarium suum*”).

• **488.:** Darabos János királynéi familiáris (Erzsébet királyné: „*Iohannem Darabus dictum, familiarem nostrum*”) a pécsi káptalan jelentésében (1385.II.4.: DL 7128, DL 42314): „*Iohanne Darabus dicto de Gotho*” (a DL 7133 és DL 7134 tartalmi átírásaiban még „*nobili viro*” kitétel is).

• **488.:** 1385.VII.6.: Szentantali [Lack?] Miklós fia: Dávid királynéi lovag (DL 60419: Erzsébet királyné oklevelében „*David filium Nicolai de Sancto Anthonio, militem nostrum*”).

- **488.:** 1385.VIII.18.: Weythe-i Barnabás fia: János udvari ifjú (DL 71 788 és DL 69 178, Mária királynő: „*Johanni filio Barnabe de Weythe, aule nostre iuveni*”).
- **488.:** Somosi László fia: Elek királynéi különös kiküldött 1385.XI.30-án is (DF 212069: „*unacum Alexio filio Ladislai de Somos, homine eiusdem reginalis excellentie, ad id de curia specialiter transmissio*”), de szemben az 1384.XII.9-i oklevéllel (DF 263175) ezúttal nem Erzsébet királynéé, hanem Mária királynőé.
- **488.:** 1386.I.5.: Rozgonyi Simon, László és Lőrinc mesterek [udvari] lovagok (DL 2361: II. Károly parancsa „*fidelibus suis militibus, magistris Simoni, Ladislao et Laurentio, nobilibus de Rozgon*”).
- **[488.:** Perényi Péter miles fiai: Miklós, János és Imre udvari ifjak Mária királynő 1386.II.19-i oklevelében is (DL 7192).]
- **488.:** Ellerbach János már 1386.V.20-ától Zsigmond familiárisa (SZEK-FÜ 82.).
- **488.:** Mária királynő 1386.VI.22-i oklevelében (DL 42359) nem Berencsi Besenyő István udvari ifjú, hanem Hardi Besenyő István udvari familiáris („*Stephani Bisseni de Hord, fidelis aule nostre familiaris*”) szerepel.
- **488.:** Ruszkai Dobó Domonkos mester 1387.II.10-én Zsigmond brandenburgi őrgróf oklevelének *relator*-a (DF 271975: „*Relatio magistri Dominici filii Dobouw*”).
- **489.:** 1384.VIII.16.: Treutel Miklós mester Zsigmond brandenburgi őrgróf kíséretében (DL 42300, Zsigmond levele Treutel Jánoshoz: „*magister Nicolaus, filius vester dilectus, existit in nostra comitiva*”).
- **489.:** Mária királynő 1387.VI.22-én Raveni Gergely zágrábi kanonokot rokonaival együtt udvari familiárisai közé felveszi (DF 230779).
- **489.:** Somosi Péter fia: János mester Zsigmond brandenburgi őrgróf familiárisa 1386.IX.15-én (DL 7221).
- **489.:** Sárói Péter fia: László mester Zsigmond brandenburgi őrgróf oklevelének (F X/1. 296-298. szerint) nem 1386.X.28-án, hanem X.27-én *relator*-a; ugyane minőségben tűnik fel 1386.XI.29-én is (DL 7226).
- **490.:** Stiborici Stibor Zsigmond brandenburgi őrgróf udvarmestere és oklevelének *relator*-a 1386.IX.15-én (DL 71 891: „*Relatio Styborii magistri curie*”).
- **538.:** 1355.XII.21-ről méltóságsor-töredék (DL 36 302: „*XII. Kalendas mensis Ianuarii, regni autem nostri anno quarto decimo*”; jónak tűnik: Miklós zágrábi püspök alkancellár, Domonkos spalatói érsek, Miklós egri, András erdélyi, Tamás csanádi püspök, Miklós nádor a kunok bírása, Szécsi Miklós országbíró és turóci ispán, Péter fia: ... ajtónállómester; egyetlen eltérés, hogy a boszniai szék már üresedésben van, ld. a 66. oldalnál).
- **[548.:** 1383.VI.28-ról még egy, kissé szakadt méltóságsor (DL 33 740); teljesen megegyezik a SOPRON. I. 476-ban közölttel.]

- [548.: 1384.IV.3-ról új, nagyjából jónak tűnő méltóságsor (F X/3. 311–312.): Szentgyörgyi Tamás már dalmát-horvát bán, Ugo még ragusai érsek, Benvenuto már farai püspök.]

- [548.: 1386.III.26-ról új méltóságsor: DL 7193. Mind kelezésében, mind az *annus regni* számításában, mind tartalmában megegyezik a DL 7175-tel.]

- [548.: A DL 7175, DL 7193 és DL 7204 (1386.III.26 és IV.23.) valószínűleg rossz: Bebek Imre ekkor biztosan országbíró és valószínűleg nem szláv bán, ld. a 8–9. és 18. oldalhoz írtakat.]

- [548–9.: Az 1386.VI.10-ről kelezett DL 7201 és az 1386.VI.5-ről datált DL 7192 fordított időbelisége mellett tanúskodik még az is, hogy az 1386.IV.23-i DL 7204-ben még orosz vajdaként szereplő Kaplai János a DL 7201-ben még az, a DL 7192 pedig ezt a méltóságot már nem említi, ld. feljebb a 35. oldalhoz írtaknál; a pozsonyi ispánság egyébként a DL 7201-ben és a DL 7192-ben is üresedésben van.]

- [II. 81.: Garai János, aki 1386.III.9-én udvari lovagként szerepel (DL 7196), nem István-fi Pál fia, hanem néhai Pál bán fia Pál fia.]

- [II. 252.: Uzsai Márton már Garai Miklós nádor kúriájában notarius (DL 7090, 1384.VI.9.).]

A fentiek figyelembevételével tehát a Zsigmond király koronázása előtti évek (1384–1387.III.31.) javított bárói archontológiája a következőképp fest:

NÁDOR

- Garai Miklós, id. 1375-től 1385.VIII.28-ig mutatható ki.
- Szécsi Miklós 1385.IX.17-től 1386.X.13-ig mutatható ki.
- Csáktornyai Lackfi István 1387.I.27-étől mutatható ki 1392-ig.

ORSZÁGBÍRÓ

- Szécsi Miklós 1381-től 1384.X.13-ig mutatható ki.
- Üresedés, kimutatható 1384.XII.7-től 1385.II.17-ig.
- Szentgyörgyi Tamás, kimutatható 1385.III.15–1385.VIII.22.
- Kaplai János, kimutatható 1385.X.2-től 1386.I.13-ig.
- Bebek Imre, 1386. tavaszi *vacantia* nélkül 1386.I.20-tól mutatható ki 1392-ig.

ERDÉLYI VAJDA

- Losonci László, id. (Dezsőfi) 1376-tól 1385.IX.17-ig mutatható ki.
- Csáktornyai Lackfi István 1385.X.2-től (alvajdája alapján) 1386.II.7-ig mutatható ki.
- Losonci László, ifj. (Tamás fia István fia) 1386. februárjától augusztusáig. (Kimutatható László erdélyi vajda 1386.III.26-tól VIII.19-ig; ifj. Losonci

László 1386.I.24-én még csak beszercei várnagy, 1386.VIII.22-én már Zsigmond brandenburgi örgróf temesi és csanádi ispánná nevezi ki; id. Losonci László 1386.II.16. utántól 1386.IX.3-ig szlavón bánként ad ki okleveleket.)

- Losonci László, id. (Dezsőfi) 1386 szeptemberétől 1392-ig. (Mivel ifj. Losonci László 1386.VIII.22-én már nem erdélyi vajdai címmel szerepel és utóbb is más tisztségei vannak, id. Losonci László pedig 1386.IX.3-án ad ki utoljára szlavón báni oklevelet és egyéb bárói méltósága nem ismert, így valószínű, hogy az 1392-ig fungáló László vajda ő lesz.)

SZLAVÓN BÁN

- Alsólendvai Bánfi István és János, 1381-től 1385.VIII.1-ig mutathatók ki.

- Üresedés, kimutatható 1385.X.2-án.

- Losonci László, id. (Dezsőfi) 1386.II.16-tól 1386.IX.3-ig mutatható ki.

- Losonci László, ifj. (Tamás fia István fia) szlavón bán, illetve Szlavónia főkapitánya 1386 novemberénél nem korábban és legkésőbb 1387 májusáig, utolára kimutatva 1387.III.1-jén. (Mikcsfi Ákos 1387.V.6-tól mutatható ki szlavón bánként).

DALMÁT-HORVÁT BÁN

- Csáktornyai Lackfi István, 1381-től 1384.III.30-ig mutatható ki.

- Szentgyörgyi Tamás 1384.IV.3-tól mutatható ki 1385.I.4-ig.

- Kaplai János 1385.III.12-től mutatható ki 1385. október elejéig (utolsó említése közjegyzői méltóságsorban X.16-ról, de X.2-án már Garai Miklós a bán).

- Garai Miklós, id. 1385.X.2-től 1386.VI.10-ig mutatható ki.

- Cudar Péter 1386.IX.24-én mutatható ki dalmát-horvát bánként.

- [• Losonci László, ifj. (Tamás fia István fia) dalmát-horvát főkapitány 1387.III.1-jén (ugyanő testvérével: Istvánnal együtt 1387.VIII.10-től mutatható ki bánként).]

MACSÓI BÁN

- Kórógyi István 1383-tól 1385.III.8-ig mutatható ki, de tisztségét valószínűleg 1385. nyara végéig, ősz elejéig viselte, Horváti János bansága elismeréséig.

- Horváti János udvartól elismert bansága csak 1385.X.2-ától mutatható ki 1386.I.15-ig. [Ő azonban nápolyi megbízásból tovább viselte tisztségét, kimutatható 1387.III.20-án.]

- Üresedés, kimutatható 1386.III.26-tól 1386.VI.10-ig, de legalábbis 1387. januárjáig nagyon valószínű, hogy nem töltötték be a tisztséget.

- Alsólendvai Bánfi János 1387. április-májusa, ifj. Garai Miklós banságának kimutathatósága előtt, bán volt.

• Garai Miklós, ifj. 1387. április–májusától mutatható ki bánként 1390-ig.

SZÖRÉNYI BÁN

• Üresedés, talán 1376-tól 1387-ig. [Treutel János 1383.VI.2-i volt báni címe 1375-76-os méltóságviselésére utal, 1385.V.17-i báni címe azonban lehetséges, hogy tényleges szörényi bánságát jelzi.]

• Losonci László, ifj. (Tamás fia István fia), és testvére: István, kimutathatók 1387.II.11-től részben 1387.IX.26-ig (László), illetve 1388.I.23-ig (István).

OROSZORSZÁGI VAJDA

• Kaplai János 1382.XI.7-től 1383.VII.27-ig mutatható ki, 1384.V.25-én volt vajda Mária királynő oklevelében, az egri káptalan 1384.V.28-án még oroszországi vajdának nevezi.

• Bebek Imre kimutatható 1384.X.4-től 1385.XI.17-ig, valószínűleg 1386. január közepéig viselte a tisztséget (1386.I.20-tól országbíró).

• Kaplai János 1386.III.25-től mutatható ki vajdaként, valószínűleg 1386. január közepétől tölti be a tisztséget (1386.I.13-ig országbíróként szerepel); legalábbis 1386.IV.23-ig kimutatható, 1387.I.19-én már volt vajda.

[• Stiborici Stibor 1387.VIII.7-étől mutatható ki.]

TÁRNOKMESTER

• Zámbo Miklós 1382-től 1384.X.13-ig mutatható ki.

• Treutel János 1385.I.11-től csak 1385.II.14-ig mutatható ki.

• Üresedés, kimutatható 1385.IX.5-től 1385.IX.27-ig.

• Zámbo Miklós 1385.X.2-től mutatható ki 1388-ig.

LOVÁSZMESTER

• Simontornyai Lackfi István 1382-től 1384.VI.22-ig mutatható ki.

• Simontornyai Lackfi István 1385.X.2-től mutatható ki 1387.IV.17-ig.

Pohárnokmester

• Forgács Balázs 1383-tól 1386.VI.10-ig mutatható ki (de nyilván haláláig, 1386.VII.25-ig viselte a hivatalt).

[• Perényi Miklós majd 1387.VIII.22-től mutatható ki 1390-ig.]

ASZTALNOKMESTER

• Vezsenyi László 1383-tól 1386.VI.10-ig mutatható ki.

[• Csetneki György majd 1387.VII.15-től mutatható ki 1396-ig.]

AJTÓNÁLLÓMESTER

• Telegdi Miklós 1383-tól 1384.VI.22-ig mutatható ki.

- Alsáni Pál 1385.X.2-től 1386.VI.10-ig mutatható ki (de nyilván 1386.VII.25-ig viselte a hivatalt).
- [• Jolsvai Leusták majd 1387.V.27-től mutatható ki 1392-ig.]

KINCSTARTÓ

- Kusalyi Jakcs testvérek: András 1383-tól mutatható ki 1389-ig (1384.IV.13-án Mária királynő egyedül őt nevezi főkincstartónak, testvérei közül György udvari lovagi és beregi ispáni, István és Dénes mesteri címmel, Dávid anélkül fordul elő);
- György 1383-tól mutatható ki 1391-ig (1385.XII.21-én Mária királynő György lovagot és Andrást nevezi kincstartóinak, testvéreik: István, Dénes és Dávid cím nélkül szerepelnek);
- [• István 1387-től mutatható ki 1389-ig: 1387.IV.19-én Zsigmond király, 1387.VII.7-én Mária királyné okleveleiben György, István és András együtt kincstartók, testvérük: Dávid cím nélkül szerepel].

KIRÁLYNÉI TÁRNOKMESTER

- Bebek György 1360-tól 1390-ig mutatható ki.

KIRÁLYNÉI LOVÁSZMESTER

- Kaplai Dezső 1385.XI.13-tól 1386.IV.8-ig mutatható ki (Bélteki Oláh János csak 1388-tól mutatható ki).

KIRÁLYNÉI POHÁRNOKMESTER

- Úgy látszik, nincs betöltve (Korbáviai Károly csak 1388-tól mutatható ki).

KIRÁLYNÉI ASZTALNOKMESTER

- Úgy látszik, nincs betöltve (Korbáviai János csak 1388-tól mutatható ki).

KIRÁLYNÉI AJTÓNÁLLÓ- VAGY UDVARMESTER

- Úgy látszik, nincs betöltve (Bebek László csak 1388-tól mutatható ki).

3. A MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR NYILVÁNTARTÁSÁNAK KIEGÉSZÍTÉSE ÉS JAVÍTÁSA

Bevezető megjegyzések

A következő táblázat a Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Levéltárának és Diplomatikai Fényképgyűjteményének egyes oklevélszövegekről készült nyilvántartását egészíti ki, illetve korrigálja. Rovatai a következők: az oklevél jelzete; az oklevél általam megállapított kelte; az oklevél kelte az Országos Levéltár nyilvántartása szerint; az oklevél általam megállapított kiadója; az oklevél kiadója az Országos Levéltár nyilvántartása szerint; esetleges bizonyító vagy magyarázó megjegyzések, illetve a fennmaradási forma megadásának korrigálása.

Az 540 bejegyzés valamivel több mint felének esetében a harmadik és ötödik rovatban is egy-egy „0” található, ami azt jelenti, hogy ez az oklevél nem szerepel az Országos Levéltár fenti nyilvántartásaiban. Ennek oka általában nem a nyilvántartó lapokat, az úgynevezett kék cédulákat készítő személyek felületességében rejlik, mivel jelen munka szempontjából – legalábbis az uralkodói oklevelek esetében, ld. a bevezetést – szükségesnek tartottam a csak kikövetkeztethető datálású, tartalmilag épp csak megemlített okleveleket is felvenni okmánytáramba, s következésképp az alábbi táblázatba is. Más kérdés, hogy ezen „dupla nullás” oklevelek többségének elég pontosan meghatározható keltezése, sőt tartalma van, csak épp az eltérő levéltári munkautasítás – és esetenként talán az egyes oklevélcsoportokat feldolgozó, fejedelminek épp nem nevezhető díjazásban részesülő levéltári vagy külső munkatársak érthetően korlátozott lelkesedése – révén nem került sor minden oklevél kifacsarására az utolsó cseppnyi adatig. Jelen munka egyik tanulsága talán abban áll, hogy – valószínűleg más korszakok esetében is – új adatokat elsősorban a hosszú, eredetileg is általában kisebb gonddal, ráadásul a hártyánál sérülékenyebb papírra írt, sokszor csúnyán elmosódott, szakadozott ítéletlevelekben kereshetünk, mert ezek feldolgozottsága, még ha érthető okokból is, de messze

elmarad a szépen írt, rövid, könnyen áttekinthető, egyszóval a mai olvasót kevésbé elkedvetlenítő darabokétól. – Némiképp elgondolkodtató még az a körülbelül tíz százalékos rontási hányad is, amit a többi, tehát a levéltári nyilvántartásba felvett oklevelek keltezésének feloldásában lehet tapasztalni. A középkori oklevelek datálásának sokértelműsége mellett, vagyis figyelembe véve azt, hogy a keltezés messze nem egyértelműen az oklevél megírásának napjára vonatkozik – a jelen munka okleveles függelékéből e téren levonható tanulságokról ld. a második táblázat bevezetését – már ez a hibaszázalék is eleve óvatosságra int minden olyan munka eredményeit illetően, amelyik kutatási alapul az oklevelek helyett a levéltári segédleteket veszi.

I. táblázat

Jelzet	Dátum	Dátum a listában	Kiadó	Kiadó a listában	Megjegyzés
DL 139	1386.01.24.		Egri káptalan	Egri káptalan	
DL 1688	1386.01.15.	0	II. Károly király	0	
DL 2336	1386.03.14 előtt	0	Bebek Imre országbíró	0	
DL 2336	1386.03.14. után	0	Somogyi konvent	0	
DL 2336	1386.03.28. után	0	Bebek Imre országbíró	0	
DL 2336	1386.05.17. után	0	Bebek Imre országbíró	0	
DL 2336	1386.05.26 előtt	0	Bebek Imre országbíró	0	
DL 2336	1386.05.26. után	0	Somogyi konvent	0	
DL 2336	1390.06.30 előtt	0	[Csáktornyai Lackfi] István nádor	0	
DL 2336	1390.06.30. után	0	Székesfehérvári káptalan	0	
DL 2336	1390.08.08. után	0	[Csáktornyai Lackfi] István nádor	0	
DL 2361	1386.01.05.	0	II. Károly király	0	Teljes szövegű átírás.
DL 2361	1391.06.05.	0	[Csáktornyai Lackfi] István nádor	0	Tartalmi átírás.
DL 2361	1326.05.11 előtt	1326.00.00.	I. Károly király	I. Károly király	
DL 2361	1326.05.11 előtt	1326.00.00.	Szepesi káptalan	Szepesi káptalan	
DL 2376	0	1386.06.17.	0	0	Ekkori oklevél nincs benne.
DL 2376	1387.06.23.	1387.07.23.	Zsigmond király	Zsigmond király	
DL 3605	1384.04.17 előtt	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
DL 3605	1384.04.17. után	0	Esztergomi káptalan	0	Tartalmi átírás.
DL 3605	1384.07.01. után	0	Szécsi Miklós országbíró	0	Tartalmi átírás.
DL 4962	1384.05.28.	1385.05.20.	Egri káptalan	Egri káptalan	
DL 5989	1384.05.01.	1384.05.01.	Váradi káptalan	Váci káptalan	A váradi káptalan oklevelének (DL 7077) pontatlan másolata, rossz intitulado-val.
DL 7053	1384.12.21.	1384.08.24.	Demeter bíboros	Demeter bíboros	A másoló a "Thome apostoli"-t "Bartholomaei apostoli"-nak írta.
DL 7057	1384.06.09.	1384.11.14.	Szécsi Miklós országbíró	Szécsi Miklós országbíró	
DL 7058	1384.05.16.	1384.05.16.	Szécsi Miklós országbíró	Mária királynő	
DL 7063	1384.01.19.	0	Mária királynő	0	Mária királynőnek második oklevele ue. napról.
DL 7066	1385.04.28.	1385.04.24.	Losonci László besztercei ispán	Losonci László besztercei ispán	

Jelzet		Dátum	Dátum a listában	Kiadó	Kiadó a listában	Megjegyzés
DL	7086	1384.05.25.	0	Mária királynő	0	Mária királynőnek második oklevele ue. napról.
DL	7091	1384.06.14.	1384.06.14.	Garai Miklós nádor	Garai Miklós nádor	Nem tartalmi, hanem teljes szövegű átírás 1411-ből.
DL	7092	1384.06.12 előtt	0	Mária királynő	0	
DL	7095	1384.08.28.	1384.08.08.	Szécsi Miklós országbíró	Szécsi Miklós országbíró	
DL	7096	1384.08.26.	1384.08.18.	Szécsi Miklós országbíró	Szécsi Miklós országbíró	
DL	7112	1384.02.17.	1384.11.23.	Szécsi Miklós országbíró	Szécsi Miklós országbíró	
DL	7115	1384.12.12 előtt	0	Mária királynő	Mária királynő	
DL	7125	1385.05.08.	1385.01.02.	Miklós létai plébános	Miklós létai plébános	
DL	7133	1385.01.23.	0	Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	7134	1385.01.23.	0	Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	7135	1385.02.17.	1385.02.10.	Mária királynő	Mária királynő	Valószínűleg.
DL	7136	1385.02.19.	1385.03.05.	Erzsébet királyné	Erzsébet királyné	
DL	7143	1385.04.01.	1385.04.08.	Szentgyörgyi Tamás országbíró	Mária királynő	
DL	7155	1385.06.02 előtt	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
DL	7160	1385.01.13. után	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
DL	7160	1385.06.20.	0	Váci káptalan	0	Teljes szövegű átírás 1385-ből.
DL	7162	1385.08.15.	1385.08.08.	Veszprémi vikárius	Veszprémi vikárius	
DL	7163	1384.08.14.	1385.08.14.	Erzsébet királyné	Erzsébet királyné	Nem eredeti, hanem másolat; benne az eredeti (DF 285852) 1384-es évszáma 1385-re rontva.
DL	7164	1385.11.05.	1385.11.06.	Budai káptalan	Budai káptalan	
DL	7165	1385.11.15.	1385.11.13.	Mária királynő	Mária királynő	
DL	7178	1385.00.00.	1385.00.00.	Losonci László és István besztercei ispánok	Losonci László besztercei ispán	
DL	7187	1386.02.09.	1386.02.04.	Vasvári káptalan	Vasvári káptalan	A DF 262647 rossz másolata, de a rossz dátum feloldása is 1386.02.10. lenne.
DL	7188	1386.02.23.	1386.09.20.	Mária királynő	Mária királynő	
DL	7188	1386.03.05.	1386.10.01.	Sági konvent	Sági konvent	
DL	7190	1386.01.28 előtt	0	II. Károly király	0	
DL	7190	1386.01.28 előtt	0	II. Károly király	0	
DL	7192	1386.02.05.	1386.02.06.	Mária királynő	Mária királynő	

Jelzet	Dátum	Dátum a listában	Kiadó	Kiadó a listában	Megjegyzés
DL 7192	1386.06.05.	1386.06.04.	Mária királynő	Mária királynő	
DL 7196	1386.03.09.	1386.02.21.	Mária királynő	Mária királynő	
DL 7197	1386.01.25. körül	1386.02.26.	Somogyi konvent	Somogyi konvent	
DL 7198	1386.03.26.	1386.03.18.	Mária királynő	Mária királynő	
DL 7198	1386.04.08.	1386.03.31.	Egri káptalan	Egri káptalan	
DL 7202	1386.04.05.	0	Mária királynő	0	
DL 7202	1386.04.23. után	0	Mária királynő	0	
DL 7204	0	1386.04.24.	0	Mária királynő	Mária királynőnek csak 1386.04.23-i eredeti oklevele van e számon; az 1386.04.24-i (eredeti) kihúzendó.
DL 7206	1386.05.08 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL 7209	1386.06.02 előtt	0	Erzsébet királyné	0	
DL 7213	1386.08.30.	1386.06.25.	Mária királynő	Mária királynő	
DL 7214	1386.07.10.	1386.07.09.	Egri káptalan	Egri káptalan	
DL 7216	1385.00.00.	0	Jászói konvent	0	
DL 7216	1385.00.00.	0	Leleszi konvent	0	
DL 7216	1385.12.31 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	
DL 7216	1385.12.31 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	
DL 7216	1386.07.19 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	
DL 7217	1386.07.22.	1386.07.22.	Mária királynő és Erzsébet királyné	Mária királynő	
DL 7220	1387.12.19.	1387.12.18.	Zsigmond király	Zsigmond király	
DL 7222	1386.00.00. után	1386.00.00.	András pécsi püspök	András pécsi püspök	
DL 7223	1386.10.13 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL 7224	1386.10.13 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL 7232	0	1384.01.04.	0	Zsigmond brandenburgi őgróf	Csak 1 eredeti oklevél e számon Zsigmondtól.
DL 7344	1385.07.06 előtt	0	Mária királynő	0	
DL 7344	1385.07.22 előtt	0	Mária királynő	0	
DL 7344	1385.07.22. után	0	Somogyi konvent	0	
DL 7344	1384.06.10	1384.06.02	Mária királynő	Mária királynő	

Jelzet		Dátum	Dátum a listában	Kiadó	Kiadó a listában	Megjegyzés
DL	7352	1385.03.28.	1385.03.08.	Tvrtko István rác és bosnyák király	Tvrtko István bosnyák király	Vagy utána tartalmi átírás
DL	7743	1393.01.04.	1392.01.04.	Jolsvai Lesták nádor	Jolsvai Lesták nádor	
DL	7821	1385.06.25	1385.12.28.	Egri káptalan	Egri káptalan	
DL	8004	1386.01.13.	0	Kaplai János országbíró	0	
DL	8780	1384.08.24 előtt	1384.00.00.	Mária királynő	Mária királynő	Kellhetett esetleg 1385. 10. 02. után is.
DL	8791	1387.02.01.	0	János váradi vikárius	0	
DL	8828	1387.02.01.	1387.01.26.	Váradi vikárius	Váradi vikárius	
DL	9376	1385.01.23.	0	Erzsébet királyné	0	
						Tartalmi átírás, benne az oklevéladó rontva Erzsébetről Máriára.
DL	9715	1384.12.02.	1385.12.02.	Budai káptalan	Budai káptalan	A másolatban rontva a dátum, vö. DL 56765-6.
DL	9999	1385.04.24 előtt	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
DL	9999	1385.04.24. után	1385.00.00.	Leleszi konvent	Leleszi konvent	
DL	10155	1384.01.07.	1385.01.07.	Nyitrai káptalan	Nyitrai káptalan	
DL	25763	1385.06.28.	0	Kői káptalan	0	
DL	25842	1385.06.06.	1385.06.02.	Pozsonyi káptalan	Pozsonyi káptalan	Inkább. Teljes szövegű másolat.
DL	25849	1386.03.07. körül	1386.00.00.	Erzsébet királyné	Erzsébet királyné	
DL	25849	1386.03.07. körül	1386.00.00.	Erzsébet királyné	Erzsébet királyné	
DL	28104	1384.03.12.	0	Mária királynő	0	
DL	30714	1386.06.25.	0	Mária királynő és Erzsébet királyné	0	
DL	30714	1386.07.20.	1386.07.22 előtt	Erdélyi káptalan	Erdélyi káptalan	
DL	30734	1385.07.03.	1385.06.23.	Erdélyi káptalan	Erdélyi káptalan	
DL	32500	1384.05.25 előtt	0	Mária királynő	0	
DL	32500	1384.05.25 előtt	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás. Tartalmi átírás. Nem 1427-es, hanem 1426-os tartalmi átírás.
DL	32500	1386.05.05.	1386.05.05.	Leleszi konvent	Leleszi konvent	
DL	32500	1426.02.26.	1427.02.26.	Garai Miklós nádor	Garai Miklós nádor	
DL	32505	1384.05.11. körül	0	Mária királynő	0	
						Napi dátum valószínűsítése a DF 257873 (ugyanazok javára kiállított oklevél) alapján.

Jelzet		Dátum	Dátum a listában	Kiadó	Kiadó a listában	Megjegyzés
DL	32505	1384.05.11. körül	1384.00.00.	Mária királynő	Mária királynő	Napi dátum valószínűsítése a DF 257873 (ugyanazok javára kiállított oklevél) alapján.
DL	32506	1384.05.11. körül	0	Mária királynő	0	Napi dátum valószínűsítése a DF 257873 (ugyanazok javára kiállított oklevél) alapján.
DL	32506	1384.05.11. körül	1384.00.00.	Mária királynő	Mária királynő	Napi dátum valószínűsítése a DF 257873 (ugyanazok javára kiállított oklevél) alapján.
DL	33515	1385.04.09.	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
DL	33515	1385.04.23. után	0	Erzsébet királyné	0	
DL	33515	1385.04.23. után	0	Erzsébet királyné	0	
DL	33515	1385.08.30. előtt	0	Erzsébet királyné	0	
DL	33515	1385.08.30.	0	Erzsébet királyné	0	
DL	33740	1383.06.28.	1384.06.28.	Mária királynő	Mária királynő	Az annus regni és a méltóságsor alapján.
DL	34649	1385.08.01.	1385.08.01.	István és János szlavón bánok	István szlavón bán	
DL	35269	1384.01.11.	1384.01.10.	Iván fiai: János és Iván mesterek, Dubica megye occupator-ai és Hektor fia: Miklós "comes terrestris".	Iván fia: János dubicai occupator	
DL	35279	1386.02.07.	1386.02.08.	Turch-i Jakab mester kőrösi ispán	Turcsi Jakab mester kőrösi ispán	Töredék. Nem 1384-es átírat, hanem újkori másolat.
DL	35279	1386.02.16.	1386.02.16.	Zágrábi káptalan	Csázmai káptalan	
DL	36302	1355.12.21.	1384.12.21.	Nagy Lajos király	Mária királynő	
DL	36881	1384.06.05	1384.06.05	János erdélyi alvajda	János erdélyi alvajda	

Jelzet		Dátum	Dátum a listában	Kiadó	Kiadó a listában	Megjegyzés
DL	37066	1384.05.11. körül	1384.00.00.	Mária királynő	Mária királynő	Napi dátum valószínűsítése a DF 257873 (ugyanazok javára kiállított oklevél) alapján.
DL	37066	1384.05.11. körül	1384.00.00.	Mária királynő	Mária királynő	Napi dátum valószínűsítése a DF 257873 (ugyanazok javára kiállított oklevél) alapján.
DL	38159	1385.02.18.	1385.07.04.	Váradai káptalan	Váradai káptalan	
DL	38160	1385.07.13. előtt	0	Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	38160	1385.07.13. után	0	Leleszi konvent	0	Tartalmi átírás.
DL	38655	1438.11.05.	1438.11.04.	Erzsébet királyné	Erzsébet királyné	
DL	38834	1385.09.17. körül	1385.09.17. körül	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	1385.10.13. előtti oklevél, tartalmi átírásban.
DL	39114	1385.10.13.	1385.09.29.	Szécsi Miklós nádor	Szécsi Miklós nádor	
DL	39162	1385.01.12.	0	Erzsébet királyné	Erzsébet királyné	Teljes szövegű átírás.
DL	39645	1386.11.24. előtt	1386.11.18. előtt	Szepesi vikárius	Szepesi vikárius	
DL	39978	1396.09.27.	1386.09.27.	Turóci konvent	Turóci konvent	
DL	39985	1396.09.27.	1386.09.27.	Turóci konvent	Turóci konvent	
DL	42299	1384.08.08. előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	42300	1384.08.16.	1384.08.15.	Zsigmond brandenburgi örgróf	Zsigmond brandenburgi örgróf	
DL	42319	1385.02.28.	1385.02.28.	István fiai: László és István beszercei ispánok	István fia László beszercei ispán	
DL	42326	1385.05.01. előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	42333	1384.06.21. előtt	0	Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	42333	1384.07.08. előtt	0	Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	42333	1384.07.08. után	0	Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	42333	1384.07.08. után	0	Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	42333	1385.01.20. előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	42333	1385.01.20. után	0	Garai Miklós nádor	0	Tartalmi átírás.

	Jelzet	Dátum	Dátum a listában	Kiadó	Kiadó a listában	Megjegyzés
	DL 42333	1385.05.01 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
	DL 42333	1385.05.01. után	0	Garai Miklós nádor	0	Tartalmi átírás.
	DL 42343	1384.06.05. után	0	Mária királynő	0	1386.01.22 előtt
	DL 42343	1384.06.05. után	0	Mária királynő	0	1386.01.22 előtt
	DL 42355	1385.05.08 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
	DL 42366	1386.10.13 előtt	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
	DL 42366	1386.10.29 előtt	0	Bebek Imre országbíró	0	
	DL 42366	1386.08.24. után	1386.09.13 előtt	Mária királynő	Somogyi konvent	A somogyi konvent oklevele 1386.09.13. után kelt, Máriáé 1386.08.24. után és 1386.09.13 előtt.
	DL 42366	1386.10.19.	1386.10.13. után	Bebek Imre országbíró	Bebek Imre országbíró	
	DL 42388	1385.09.27.	0	Mária királynő	0	
	DL 42388	1385.09.27.	0	Mária királynő	0	
	DL 42390	1385.11.22. körül	0	Mária királynő	0	
	DL 42390	1385.11.01 előtt	1384.11.01 előtt	Mária királynő	Mária királynő	
	DL 42390	1385.11.01. után	1384.11.01. után	Somogyi konvent	Somogyi konvent	
	DL 42408	1384.04.17 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Királynői vagy királynéi ügyvédvalló levél
	DL 42925	1386.08.21 előtt	0	Mária királynő	0	
	DL 44293	1443.07.04.	1440.07.04.	Gúti Ország Mihály főkincstartó	Ország Mihály kincstartó	
	DL 48595	1384.08.09.	1384.08.09.	Pozsonyi káptalan	Mária királynő	
	DL 49576	1405.07.28.	1385.07.25. után	Zsigmond király	Zsigmond brandenburgi örgróf	
	DL 49576	1405.08.24.	1385.08.28.	Vasvári káptalan	Vasvári káptalan	
	DL 52466	1385.01.20 előtt	0	Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
	DL 52466	1385.01.20.	1384.01.20.	Mária királynő	Mária királynő	
	DL 52469	1384.02.12.	1384.02.11.	Mária királynő	Mária királynő	
	DL 52470	1384.02.12.	1384.02.11.	Mária királynő	Mária királynő	
	DL 52471	1384.02.12.	1384.02.11.	Mária királynő	Mária királynő	
	DL 52473	1384.02.12.	1384.02.11.	Mária királynő	Mária királynő	
	DL 52474	1384.02.12.	1384.02.11.	Mária királynő	Mária királynő	
	DL 52484	1384.10.13 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
	DL 52486	1384.10.13 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.

	Jelzet	Dátum	Dátum a listában	Kiadó	Kiadó a listában	Megjegyzés
	DL 52487	1384.10.13 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
	DL 52488	1384.10.13 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
	DL 52496	1385.03.22 előtt	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
	DL 52499	1385.05.08 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
	DL 52500	1385.05.08 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
	DL 52501	1385.05.08 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
	DL 52502	1385.05.08 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
	DL 52508	1385.10.13 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
	DL 52509	1385.10.13 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
	DL 52513	1385.10.13 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
	DL 52517	1386.01.20 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
	DL 52518	1386.01.20 előtt	0	II. Károly	0	Tartalmi átírás.
	DL 52519	1386.01.20 előtt	0	II. Károly	0	Tartalmi átírás.
	DL 52521	1386.04.11 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	
	DL 52523	1386.05.08 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
	DL 52524	1386.05.08 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
	DL 52525	1386.05.08 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
	DL 52526	1386.05.08 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
	DL 52530	1386.08.01 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	
	DL 52534	1386.10.13 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
	DL 52535	1386.10.13 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.

Jelzet		Dátum	Dátum a listában	Kiadó	Kiadó a listában	Megjegyzés
DL	52536	1386.10.13 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	52538	1386.10.13 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	52539	1386.10.13 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	52540	1386.10.13 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás..
DL	52541	1386.10.13 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	52575	1387.08.27. után	1387.00.00.	Országgyűlés	Országgyűlési végzés	
DL	52685	1384.06.04.	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
DL	52685	1384.06.13.	0	Leleszi konvent	0	Tartalmi átírás.
DL	52685	1385.10.06. után	0	Kaplai János országbíró	0	
DL	52685	1384.06.13.	1384.00.00.	Leleszi konvent	Leleszi konvent	
DL	52685	1385.10.06 előtt	1385.10.06.	Szentgyörgyi Tamás országbíró	Tamás országbíró	
DL	52692	1384.06.04.	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
DL	52692	1384.06.13.	0	Leleszi konvent	0	Tartalmi átírás.
DL	52692	1385.10.06. után	0	Kaplai János országbíró	0	
DL	52692	1384.06.13.	1384.00.00.	Leleszi konvent	Leleszi konvent	
DL	52692	1385.10.06 előtt	1385.10.06.	Szentgyörgyi Tamás országbíró	Tamás országbíró	
DL	52796	1385.12.07. után	1385.00.00.	Periemesi (dictus) András egri kanonok és vikárius	Perjémesi András egri vikárius	
DL	56765	1384.12.02.	0	Budai káptalan	0	
DL	57380	1385.01.15. körül	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
DL	57383	1384.00.00.	0	Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	57383	1384.00.00.	0	Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	57383	1384.00.00.	0	Szepesi káptalan	0	Tartalmi átírás.
DL	57383	1384.00.00.	0	Sáros megye	0	Tartalmi átírás.
DL	58039	1383.06.28 előtt	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
DL	58039	1385.03.28 előtt	0	Mária királynő	0	Tartalmilag átírja Erzsébet királyné 1385.03.28 előtt.
DL	58039	1385.03.28 előtt	0	Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	58469	1385.10.21.	1385.10.31.	Szécsi Miklós nádor	Szécsi Miklós nádor	

Jelzet		Dátum	Dátum a listában	Kiadó	Kiadó a listában	Megjegyzés
DL	58649	1385.06.19.	0	Garamszentbenedeki konvent	0	Tartalmi átírás.
DL	58655	1386.05.08 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	58657	1386.07.01.	0	Mária királynő	0	
DL	58657	1386.07.01.	1386.06.01.	Mária királynő	Mária királynő	
DL	58658	1386.10.13 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	60421	1385.09.25.	0	Mária királynő	0	
DL	60425	1385.00.00.	1385.00.00.	Miklós fia: Benedek szepesi szolgabíró	Szepesi lándzsásszék	
DL	60427	1386.05.08 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	60429	1386.10.13 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	64841	1385.12.29 előtt	0	Mária királynő	0	
DL	65804	1386.01.20 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	66191	1384.05.07.	1384.05.07.	Vasvári káptalan	Veszprémi káptalan	
DL	66710	1386.07.20.	1386.08.20.	Jászói konvent	Jászói konvent	
DL	68025	1384.11.13 előtt	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
DL	68274	1386.05.08 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	68275	1386.05.08 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	68276	1386.10.13 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	68277	1386.10.13 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	68278	1386.10.13 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	68751	1386.07.11.	1386.03.21.	Mária királynő és Erzsébet királyné	Mária királynő	
DL	68751	1386.07.11.	1386.03.21.	Mária királynő	Mária királynő	
DL	69174	1387.01.06 előtt	1387.01.00.	Zsigmond brandenburgi örgróf	Zsigmond brandenburgi örgróf	
DL	69269	1385.09.15. után	0	Váci káptalan	0	Tartalmi átírás.
DL	69269	1386.09.15 előtt	0	Bebek Imre országbíró	0	Tartalmi átírás.
DL	69292	1396.09.20.	1386.09.20.	Sági konvent	Sági konvent	

Jelzet		Dátum	Dátum a listában	Kiadó	Kiadó a listában	Megjegyzés
DL	69337	1356.05.27.	1386.05.28.	Szécsi Miklós országbíró	Szécsi Miklós nádor	Föltehetően; nagyrészt kiszakadt.
DL	70190	1385.12.12 előtt	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
DL	70190	1385.12.12.	1386.12.12.	András egri vikárius	András egri vikárius	Valószínűleg.
DL	71279	1384.12.31.	1384.12.31.	Mária királynő	Mária királynő	Kelhetett 1384.12.31 előtt is.
DL	71279	1384.12.31.	1384.12.31.	Mária királynő	Mária királynő	Kelhetett 1384.12.31 előtt is.
DL	71423	1383.04.16.	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
DL	71423	1384.02.12.	1384.02.11.	Szécsi Miklós országbíró	Szécsi Miklós országbíró	
DL	71689	1386.04.14. után	1386.04.15. után	Zala megye	Zala megye	
DL	71791	1384.11.13 előtt	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
DL	71801	1384.11.13 előtt	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
DL	72556	1384.07.08 előtt	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás, 1384.07.11., nyitrai káptalan.
DL	73778	1385.10.06.	1385.10.06.	Mária királynő	Mária királynő	Másolat éve: 1803.
DL	73778	1385.11.01.	1385.11.01.	Bebek Imre Oroszország kapitánya	Bebek Imre orosz vajda	Másolat éve: 1803.
DL	75557	1386.10.13 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	75650	1384.01.22.	1385.01.22.	Nyitrai káptalan	Nyitrai káptalan	
DL	77909	1385.01.20 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	77912	1384.10.13 előtt	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
DL	77914	1385.02.27 előtt	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
DL	77914	1385.03.19.	0	Leleszi konvent	0	Teljes szövegű átírás.
DL	77918	1385.05.08 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	77919	1385.10.07.	1385.10.07.	Kassai, eperjesi és sárosi plébánosok	Kassai plébános	
DL	77929	1386.05.08 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	77939	1386.10.13 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	77941	1386.12.18 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	83412	1385.05.30.	0	Mária királynő	0	

Jelzet		Dátum	Dátum a listában	Kiadó	Kiadó a listában	Megjegyzés
DL	85477	1386.05.08 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	86206	1386.05.08 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	87563	1385.07.01.	1385.06.30.	Veszprémi káptalan	Veszprémi káptalan	
DL	87564	1385.07.08. után	0	Szentgyörgyi Tamás országbíró	0	1385.08.04 előtt; tartalmi átírás.
DL	87626	1386.03.09.	0	Mária királynő	0	
DL	89532	1386.05.08 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	89533	1386.05.08 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	89534	1386.05.08 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	90957	1385.07.29.	0	Győri káptalan	0	Teljes szövegű átírás.
DL	91911	1385.04.12 előtt	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
DL	91918	1385.06.23.	1385.06.30.	Aradi káptalan	Aradi káptalan	Valószínűleg, de zavaros datálás: "3. die post festum pretacte diei prenotaty [sic!]", iktatási kísérlet: "f. IV. ante Ioh. Bapt."
DL	91919	1385.10.13 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	91923	1386.06.14	1386.06.16.	Vas megye	Vas megye	
DL	92656	1384.03.30.	0	Erzsébet királyné	0	
DL	95285	1383.02.25.	1385.02.25.	Zalai konvent	Zalai konvent	
DL	96596	1384.08.08 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	96597	1384.08.08 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	96601	1385.09.05 előtt	0	Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	96603	1385.11.18.	1385.11.18.	Mária királynő	Mária királynő	Nem eredeti, csak átírás
DL	96605	1386.05.08 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	96606	1386.10.13 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL	98651	1384.10.13 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.

Jelzet	Dátum	Dátum a listában	Kiadó	Kiadó a listában	Megjegyzés
DL 98654	1386.05.08 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL 98655	1386.05.08 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL 99040	1385.08.28 előtt	0	Erzsébet királyné	0	
DL 99040	1385.08.28 előtt	0	Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL 100205	1385.01.13 előtt	0	Erzsébet királyné	Erzsébet királyné	Tartalmi átírás.
DL 100205	1385.01.13 előtt	0	Vasvári káptalan	Vasvári káptalan	Tartalmi átírás.
DL 100206	1385.03.25.	1385.03.25.	Gergely fia: Miklós kőrösi "comes terrestris"	Gergely fia Miklós kőrösi ispán	
DL 100211	1385.05.16 előtt	0	Mária királynő és Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL 100213	1385.07.12 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL 100214	1385.07.12 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL 100235	1385.12.06. után	0	Mária királynő	0	
DL 100235	1386.02.02. után	0	Csázmai káptalan	0	
DL 100235	1386.02.16 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	
DL 100235	1386.02.16. után	0	[Idősebb] Losonci [Dezsőfi] László szlavón bán	0	
DL 100235	1386.03.20. után	0	Csázmai káptalan	0	
DL 100235	1386.04.04. után	0	[Idősebb] Losonci [Dezsőfi] László szlavón bán	0	
DL 100235	1386.06.04. után	0	Csázmai káptalan	0	
DL 100235	1386.06.17. után	1386.00.00.	[Idősebb] Losonci [Dezsőfi] László szlavón bán	Losonci László szlavón bán	
DL 100235	1386.08.01. után	1386.00.00.	Csázmai káptalan	Csázmai káptalan	
DL 100235	1386.09.03.	1386.00.00.	[Idősebb] Losonci [Dezsőfi] László szlavón bán	Losonci László szlavón bán	
DL 101693	1385.06.02.	1385.07.02.	Erzsébet királyné	Erzsébet királyné	
DL 101693	1385.06.02.	1385.07.02.	Erzsébet királyné	Erzsébet királyné	

Jelzet	Dátum	Dátum a listában	Kiadó	Kiadó a listában	Megjegyzés
DL 101924	1386.10.13 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL 102377	0	1385.10.13.	0	Szécsi Miklós országbíró	Az oklevél már helyes dátumánál, 1384.10.13-nál fel van véve; itt törölni kell.
DL 103364	1385.05.31.	1385.05.21.	Szentgyörgyi Tamás országbíró	Szentgyörgyi Tamás országbíró	
DL 103365	1384.05.08 előtt	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás 1386-ból.
DL 103365	1385.02.03 előtt	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
DL 103365	1384.04.05.	1384.04.05.	Mária királynő	Mária királynő	Nem teljes szövegű, hanem tartalmi átírás.
DL 103365	1385.02.03.	1385.00.00.	Budai káptalan	Budai káptalan	
DL 103365	1385.02.14.	1385.01.11.	Mária királynő	Mária királynő	
DL 103366	1386.10.13 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL 103367	1386.10.13 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DL 104963	1386.05.24.	0	Pozsonyi káptalan	0	Nem csak 1, hanem 2 e napról; a DL 104963 azonos a DL 106893-mal: ez utóbbi jobb felvétel, de nincs elégge nagyítva.
DL 105428	1384.10.08.	1384.10.06 után	Szepesi káptalan	Szepesi káptalan	Tartalmi kiivonat a DL 74842-ből, a dátum is innen.
DL 106933	1387.05.29.	1386.05.29.	Bebek Imre országbíró	Bebek Imre országbíró	Vagy utána; a napi dátum jó, de Zsigmond király országbírója, így 1387-91 között kelt.
DL 107541	1382.09.17. után	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás másolata.
DL 107541	1382.09.17. után	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás másolata.
DL 107541	1382.09.17. után	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás másolata.
DL 107541	1385.04.27 előtt	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
DL 107541	1385.04.27 előtt	0	Székesfehérvári káptalan.	0	Tartalmi átírás.
DF 200312	1384.07.08. után	0	Székesfehérvári káptalan	0	Tartalmi átírás.
DF 200312	1384.07.08. után	0	Pannonhalmi konvent	0	Tartalmi átírás.

Jelzet	Dátum	Dátum a listában	Kiadó	Kiadó a listában	Megjegyzés
DF 200312	1384.07.08. után	0	Székesfehérvári keresztes konvent	0	Tartalmi átírás.
DF 200312	1384.07.08. után	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
DF 200312	1384.07.08. után	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
DF 200312	1384.07.08. után	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
DF 200312	1385.03.15 előtt	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
DF 200313	1385.06.30.	1385.06.30.	Pannonhalmi konvent	Pannonhalmi konvent	Eredeti jelzetében: nem Nyirád 7 1/2, hanem helyesen Nyirád 7.
DF 200314	1385.07.01.	1385.06.30.	Veszprémi káptalan	Veszprémi káptalan	Eredeti jelzetében: nem Nyirád 7., hanem helyesen Nyirád 7 1/2.
DF 200316	1385.01.24.	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
DF 200317	1385.12.14 előtt	0	Mária királynő	0	És 1384.12.14. után.
DF 200331	1384.07.08. után	0	Székesfehérvári káptalan	0	Tartalmi átírás.
DF 200331	1384.07.08. után	0	Pannonhalmi konvent	0	Tartalmi átírás.
DF 200331	1384.07.08. után	0	Székesfehérvári keresztes konvent	0	Tartalmi átírás.
DF 200331	1384.07.08. után	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
DF 200331	1384.07.08. után	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
DF 200331	1384.07.08. után	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
DF 200331	1385.03.15 előtt	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
DF 200331	1385.08.04.	1385.08.05.	Székesfehérvári káptalan	Székesfehérvári káptalan	A nem teljes szövegű, hanem tartalmi átírásban már inkább 1385.08.05-nek látszik, de az átírt eredeti (DF 200315) még 1385.08.04.
DF 200346	1386.03.16 előtt	0	Erzsébet királyné	0	
DF 200346	1386.03.16 előtt	0	Erzsébet királyné	0	
DF 201050	1384.09.27 előtt	0	Mária királynő	0	
DF 201051	1384.09.27 előtt	0	Mária királynő	0	
DF 201054	1385.01.12.	1385.02.19.	Mária királynő	Mária királynő	
DF 201057	1385.01.24.	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
DF 201062	1385.04.12 előtt	0	Mária királynő	0	
DF 201062	1385.04.12.	0	Székesfehérvári káptalan.	0	
DF 201067	1385.11.18 előtt	0	Mária királynő	0	
DF 201067	1385.11.18.	0	Székesfehérvári káptalan	0	

Jelzet	Dátum	Dátum a listában	Kiadó	Kiadó a listában	Megjegyzés
DF 201067	1386.04.04 előtt	0	Mária királynő	0	
DF 201067	1386.04.07.	1386.04.07.	Bebek Imre országbíró	X Y országbíró	
DF 201088	1384.12.02.	1385.12.02.	Székesfehérvári káptalan	Székesfehérvári káptalan	Nem teljes szövegű, csak tartalmi átírás.
DF 201089	1384.10.06.	1385.12.06.	Mária királynő	Mária királynő	Nem teljes szövegű, hanem tartalmi átírás.
DF 201089	1384.12.06.	1385.12.06.	Mária királynő	Mária királynő	Nem teljes szövegű, csak tartalmi átírás.
DF 201107	1386.04.29. után	0	Mária királynő	0	
DF 201107	1386.06.17 előtt	0	Mária királynő	0	
DF 201107	1386.06.17. után	0	Székesfehérvári káptalan	0	
DF 201107	1384.10.06.	1385.12.06.	Mária királynő	Mária királynő	Nem teljes szövegű, hanem tartalmi átírás.
DF 201110	1386.04.29. után	0	Mária királynő	0	
DF 201110	1386.06.17 előtt	0	Mária királynő	0	
DF 201110	1386.06.17. után	0	Székesfehérvári káptalan	0	
DF 201110	1384.10.06.	1385.12.06.	Mária királynő	Mária királynő	Nem teljes szövegű, hanem tartalmi átírás.
DF 201298	1387.01.14 előtt	0	Zsigmond brandenburgi örgróf	0	
DF 201312	1382.09.17. után	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
DF 201312	1382.09.17. után	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
DF 201312	1382.09.17. után	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
DF 201312	1385.04.27 előtt	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
DF 201312	1385.05.01.	0	Székesfehérvári káptalan	0	Tartalmi átírás.
DF 204741	1387.01.04.	1387.01.03.	Tluxa Hinko soproni és kőszegi kapitány	Tluxa Hinko soproni kapitány	
DF 204742	1387.03.22.	1387.03.22.	Tluxa Hinko	Tluxa Hinko soproni kapitány	Keltezés sine anno, lehet 1386.04.06. is.
DF 208400	1385.11.25 előtt	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
DF 208601	1385.11.15.	1385.11.14.	Szécsi Miklós nádor	Szécsi Miklós nádor	Esztergom oklevelei: 208864. ebben Mátyás király 1458. 08. 04-i és a somogyi konvent 1458. 08.25-i oklevelei.
DF 208884	0	1384.04.23.	0	Esztergom város	
DF 209216	1386.06.17. után	0	Szécsi Miklós nádor	0	Tartalmi átírás.
DF 209216	1386.06.17. után	0	Szécsi Miklós nádor	0	Tartalmi átírás.
DF 209216	1386.07.01. után	0	Szécsi Miklós nádor	0	Tartalmi átírás.

Jelzet	Dátum	Dátum a listában	Kiadó	Kiadó a listában	Megjegyzés
DF	209216	1387.02.27. után	0	[Csáktornyai Lackfi] István nádor	0 Tartalmi átírás.
DF	209216	1387.03.30.	0	[Csáktornyai Lackfi] István nádor	0 Tartalmi átírás.
DF	209216	1385.12.21. után	1385.12.21.	Szekszárdi konvent	Szekszárdi konvent
DF	209216	1386.01.04. után	1386.01.04.	Szécsi Miklós nádor	Szécsi Miklós nádor
DF	209216	1386.03.14. után	1386.03.14. előtt	Szécsi Miklós nádor	Szécsi Miklós nádor
DF	209216	1386.05.16. után	1386.05.15. után	Szekszárdi konvent	Szekszárdi konvent
DF	209216	0	1386.06.17. előtt	0	Szekszárdi konvent Kihúzandó, mert azonos az 1386.05.16. utánival (ami rosszul 1386.05.15. utániként áll).
DF	209217	1386.06.17. után	0	Szécsi Miklós nádor	0 Tartalmi átírás.
DF	209217	1386.06.17. után	0	Szécsi Miklós nádor	0 Tartalmi átírás.
DF	209217	1386.07.01. után	0	Szécsi Miklós nádor	0 Tartalmi átírás.
DF	209217	1387.02.27. után	0	[Csáktornyai Lackfi] István nádor	0 Tartalmi átírás.
DF	209217	1387.03.30.	0	[Csáktornyai Lackfi] István nádor	0 Tartalmi átírás.
DF	209217	1385.12.21. után	1385.12.21.	Szekszárdi konvent	Szekszárdi konvent
DF	209217	1386.01.04. után	1386.01.04.	Szécsi Miklós nádor	Szécsi Miklós nádor
DF	209217	1386.03.14. után	1386.03.14. előtt	Szécsi Miklós nádor	Szécsi Miklós nádor
DF	209217	1386.05.16. után	1386.05.15. után	Szekszárdi konvent	Szekszárdi konvent
DF	209217	0	1386.06.17. előtt	0	Szekszárdi konvent Kihúzandó, mert azonos az 1386.05.16. utánival (ami rosszul 1386.05.15. utániként áll).
DF	209922	1385.08.15.	0	Demeter bíboros	0 Másolat.
DF	210638	1384.10.13.	1385.10.13.	Garai Miklós nádor	Garai Miklós nádor
DF	211688	1384.08.27.	1385.08.26.	Garai Miklós nádor	Garai Miklós nádor
DF	211688	1384.10.05.	1385.10.25.	Leleszi konvent	Leleszi konvent
DF	212069	1385.11.30. előtt	0	Mária királynő	0
DF	219057	1402.07.27.	0	Orbán fia: Pál Zágráb megyei comes terrestris	0
DF	219057	1387.01.05.	1387.01.05.	Zágrábi káptalan	Pál zágrábi ispán
DF	220003	1385.07.09.	1384.07.10.	Erzsébet királyné	Erzsébet királyné
DF	220003	1385.07.09.	1384.07.10.	Erzsébet királyné	Erzsébet királyné
DF	220007	1383.09.03.	1384.00.00.	Mária királynő	Mária királynő
DF	220013	1384.02.02.	1384.00.00.	Leleszi konvent	Leleszi konvent Valószínűleg.

Jelzet	Dátum	Dátum a listában	Kiadó	Kiadó a listában	Megjegyzés	
DF	220020	1385.11.09.	1385.00.00.	Mária királynő	Mária királynő	Talán.
DF	220026	1384.06.30.	1385.06.30.	Erzsébet királyné	XY nagybíró	
DF	220027	1386.02.14.	1386.02.14. körül	Mária királynő	Mária királynő	
DF	220030	1386.02.02 előtt	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
DF	220032	1386.04.11.	1386.04.12.	Szécsi Miklós nádor	Szécsi Miklós nádor	
DF	220034	1386.02.19.	1386.09.17.	Erzsébet királyné	Erzsébet királyné	
DF	220035	1386.04.02.	1386.09.21.	Bebek Imre országbíró	Erzsébet királyné	Amennyire a fényképen látszik.
DF	220036	1386.02.26.	1386.04.09.	Erzsébet királyné	Bebek Imre országbíró	
DF	220039	1386.03.06 előtt	0	Mária királynő	0	Nem oklevél, csak imbreviatura
DF	220039	1386.03.06.	1386.04.17.	Mária királynő	Mária királynő	
DF	220039	1386.03.13.	1386.04.25.	Leleszi konvent	Leleszi konvent	
DF	226350	1384.04.24.	1384.04.04.	Pozsonyi káptalan	Pozsonyi káptalan	Tartalmi átírás.
DF	227038	1384.05.09. után	1384.05.09. után	Pozsonyi káptalan	Pozsonyi káptalan	Az 1486-os átírás nem teljes szövegű, hanem tartalmi.
DF	230084	1387.09.21.	1387.01.13.	Zalai konvent	Zalai konvent	
DF	230293	1385.04.10 előtt	0	Erzsébet királyné	0	
DF	230502	1385.03.02.	1385.03.02.	Erzsébet királyné	Erzsébet királyné	
DF	230632	1384.01.13.	1384.07.01.	Erzsébet királyné	Erzsébet királyné	
DF	230636	1384.04.20.	0	Zámbó Miklós tárnokmester	0	Év eleji rontás az 1386-os évszám; az indictio is 1387-et mutat, az oklevélben 1387.01.21-i ügy említettik.
DF	230650	1385.07.18.	1385.07.24.	Iwank fia: Jakab nagykemléki comes terrestris	Ivank fia: Jakab nagykemléki comes terrestris	
DF	230663	1387.01.26.	1386.01.26.	Ambrus fia: Fulcherius János közjegyző	Friauli Ambrusfi János közjegyző	
DF	230664	1386.07.17.	1386.07.10.	Iwank fia: Jakab nagykemléki comes terrestris	Frigyes fia: Jakab nagykemléki comes terrestris	
DF	230719	1384.07.14.	1384.00.00.	Mátyásfi András közjegyző	Mátyásfi András közjegyző	
DF	232814	1385.12.09.	0	Mária királynő	0	
DF	232824	1386.10.06. után	0	Szécsi Miklós nádor	0	
DF	232824	1385.10.06 előtt	1385.10.06.	Garai Miklós nádor	Garai Miklós nádor	

Jelzet	Dátum	Dátum a listában	Kiadó	Kiadó a listában	Megjegyzés
DF 233965	1385.10.13.	1385.10.13. után	Szécsi Miklós nádor	Szécsi Miklós nádor	
DF 233966	1385.04.21.	0	Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DF 237031	1384.07.25.	1384.07.25.	Demeter bíboros	Demeter bíboros	Nem átírás, hanem másolat.
DF 237879	1386.04.29 előtt	1387.04.24. után	Demeter bíboros	Demeter bíboros	Bizonytalan keltű: 1379-1386.04.29.
DF 238012	1384.07.25.	1384.07.25.	Demeter bíboros	Demeter bíboros	Nem átírás, hanem másolat.
DF 239047	1385.02.17.	1385.01.17.	Pozsonyi káptalan	Pozsonyi káptalan	
DF 239051	1385.08.16.	0	Zsigmond brandenburgi örgróf	0	Az ue. jelzet alatti eredeti mellett nem csak közel egykorú másolata, hanem ugyanakkori német fordítása is.
DF 239058	1385.12.13.	1385.10.18.	Zsigmond brandenburgi örgróf	Zsigmond brandenburgi örgróf	
DF 239059	1385.12.13.	1385.10.18.	Zsigmond brandenburgi örgróf	Zsigmond brandenburgi örgróf	
DF 242866	1385.01.13.	0	Erzsébet királyné	0	Tartalmi átírás.
DF 242866	1385.01.13.	1385.00.00.	Erzsébet királyné	Erzsébet királyné	
DF 243849	1386.10.03.	1386.10.03.	Váradai káptalan	Váci káptalan	
DF 244615	1387.01.11.	1387.01.11.	Szebeni szász szék	Erdélyi szász universitas	
DF 244842	1384.03.03.	1384.03.05.	Erzsébet királyné	Erzsébet királyné	Az átírás nem 1412-es, hanem 1459-es
DF 247068	1385.01.06.	1385.01.08.	Nonai káptalan	Nonai káptalan	
DF 247958	1384.08.01.	1384.09.01.	Szécsi Miklós országbíró	Szécsi Miklós országbíró	
DF 250321	1384.07.04.	1384.07.04.	Erzsébet királyné	Erzsébet királyné	Nem átírás, hanem annak másolata.
DF 250321	1384.07.21.	1384.07.20.	Szekszárdi konvent	Szekszárdi konvent	Rossz másolat; helyes dátum a DL 7093 alapján.
DF 251066	1385.04.06 előtt	0	Mária királynő	0	
DF 251066	1385.04.06 előtt	0	Vasvári káptalan	0	
DF 251066	1385.04.06. után	0	Erzsébet királyné	0	
DF 251066	1385.04.23 előtt	0	Erzsébet királyné	0	
DF 251066	1385.04.23. után	0	Zalai konvent	0	
DF 251066	1385.04.30. után	0	Erzsébet királyné	0	
DF 251066	1385.04.30. után	0	Erzsébet királyné	0	
DF 251066	1385.06.16. után	0	Erzsébet királyné	0	

Jelzet		Dátum	Dátum a listában	Kiadó	Kiadó a listában	Megjegyzés
DF	251066	1385.06.22. után	0	Zalai konvent	0	Valószínűleg, de lehet 1382. is; "in Calixti", évszám kitört, Mária a királynő, Imre az egri püspök, az eredeti jelzete: "acta ab anno 1383-1399 (1400)".
DF	251066	1385.07.02. után	0	Zalai konvent	0	
DF	251774	1383.10.14.	1386.10.14.	Egri káptalan	Egri káptalan	
DF	252601	1384.02.27 előtt	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
DF	252601	1384.02.27. után	0	Váradi káptalan	0	
DF	252601	1385.10.06. után	0	Szécsi Miklós nádor	0	
DF	252601	1384.03.12.	1384.00.00.	Garai Miklós nádor	Garai Miklós nádor	
DF	252601	1385.10.06. után	1385.10.13. után	Szécsi Miklós nádor	Szécsi Miklós nádor	
DF	252819	1386.07.25 előtt	1386.00.00.	Erzsébet királyné	Erzsébet királyné	
DF	252819	1386.08.27. után	1386.00.00.	Cudar Péter dalmát-horvát bán	Cudar Péter dalmát bán	
DF	252843	1386.01.14.	1386.01.07.	István erdélyi alvajda	István erdélyi alvajda	
DF	253848	1384.03.27.	1384.03.11.	Mária királynő	Mária királynő	Tartalmi átírás.
DF	253848	1384.04.24.	1384.04.01.	Fehérvári keresztes konvent	Fehérvári keresztes konvent	
DF	254273	1385.01.31.	1385.05.08.	András egri vikárius	András egri kanonok	
DF	254810	1385.12.21.	0	Mária királynő	0	
DF	258812	1384.10.03.	1384.04.27.	Gulay-i Tamás mester, esztergomi érseki nádor	Gyulaji Tamás, esztergomi érseki nádor	
DF	258838	1386.09.16.	1386.00.00.	Pál szepesi éneklőkanonok	Pál szepesi éneklőkanonok	
DF	258913	1386.03.30.	1386.03.28.	Szepesi szász universitas	Szepesi szász universitas	
DF	261483	1387.10.06. után	0	Bebek Imre országbíró	0	
DF	262483	1385.01.24.	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
DF	262483	1385.03.26.	1385.00.00.	Mária királynő	Mária királynő	
DF	263347	1384.05.02	1384.05.02	Garai Miklós nádor	Ismeretlen	
DF	264232	1385.03.15 előtt	0	Mária királynő	0	
DF	264232	1385.03.15 előtt	0	Szepesi káptalan	0	
DF	264232	1385.04.10.	1385.04.15.	Szentgyörgyi Tamás országbíró	Szentgyörgyi Tamás országbíró	
DF	264580	1385.04.04.	1385.10.13. után	Garai Miklós nádor	Szécsi Miklós nádor	

	Jelzet	Dátum	Dátum a listában	Kiadó	Kiadó a listában	Megjegyzés
	DF 264640	1387.01.06.	1387.01.06.	Miklós szepesi prépost és titkos kancellár	Szepesi káptalan	
	DF 264800	1385.10.07. után	1385.00.00.	Kompolti István fia: István oroszországi alkapitány	Kompolt István oroszországi alkapitány	1385.12.31 előtt; eredeti jelzete nem 5172, hanem 5174.
	DF 264800	1385.10.06.	1385.09.29.	Mária királynő	Mária királynő	Eredeti jelzete nem 5172, hanem 5173.
	DF 264800	1385.10.06.	1385.10.06.	Mária királynő	Mária királynő	Eredeti jelzete nem 5172, hanem 5174.
	### 264800	1385.10.07.	1385.10.07.	Mária királynő	Mária királynő	Eredeti jelzete nem 5172, hanem 5173.
	DF 264800	1385.11.01.	1385.11.01.	Bebek Imre oroszországi kapitány	Bebek Imre oroszországi kapitány	
	DF 265263	1386.04.05.	1386.04.14.	Mária királynő	Mária királynő	Tartalmi átírás.
	DF 265370	1386.01.24 előtt	0	II. Károly király	0	
	DF 265494	1385.10.13.	1385.10.06. után	Kaplai János országbíró	Szentgyörgyi Tamás országbíró	Az átírás nem 1384-es, hanem 1385-ös
	DF 272317	1384.02.16.	1384.02.16.	Szécsi Miklós országbíró	Szécsi Miklós országbíró	Szentgyörgyi "in presentibus octavis nat.. Iohannis Bapt." írt oklevelet.
	DF 272317	1385.07.01. után	1385.10.13 előtt	Szentgyörgyi Tamás országbíró	Szentgyörgyi Tamás országbíró	
	DF 272318	1385.10.21.	1385.07.16.	Kaplai János országbíró	Kaplai János országbíró	
	DF 272824	1385.11.10.	1385.11.07.	Jászói konvent	Jászói konvent	Tartalmi átírás.
	DF 272837	1385.12.02.	0	Szécsi Miklós nádor	0	
	DF 272837	1382.09.21 előtt	1382.10.05.	Mária királynő	Mária királynő	Tartalmi átírás.
	DF 275814	1384.08.08 előtt	0	Mária királynő vagy Erzsébet királyné	0	
	DF 275815	1384.06.17. után	1384.00.00.	Leleszi konvent	Leleszi konvent	
	DF 277417	1384.01.25. után	1384.01.13. után	Váradai káptalan	Váradai káptalan	
	DF 277633	1384.03.31.	1384.03.30.	Mária királynő	Mária királynő	Nem 1385-ös, hanem 1386-os
	DF 277866	1385.12.23.	1385.12.23.	Budai káptalan	Budai káptalan	átírásban van meg.
	DF 279115	1386.01.15.	1386.01.15.	Asszonyfalvi Ostfi János és Kéméndi Kakas László fia: László mesterek	Asszonfalvai János ismeretlen	
	DF 279300	1385.12.17 előtt	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
	DF 279300	1385.12.18.	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.

Jelzet	Dátum	Dátum a listában	Kiadó	Kiadó a listában	Megjegyzés
DF 279300	1386.01.15.	0	Asszonyfalvi Ostfi János és Kéméndi Kakas László fia: László mesterek	0	Tartalmi átírás.
DF 279323	1385.00.00.	0	Vasvári káptalan	0	
DF 280246	1384.07.27.	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
DF 280246	1385.05.08.	0	Garai Miklós nádor	0	
DF 280246	1385.09.17.	0	Mária királynő	0	Teljes szövegű átírás: 1454-ből.
DF 280246	1394.07.24.	1384.07.24.	Sági konvent	Sági konvent	Tartalmi átírás.
DF 280246	1435.11.11.	1385.09.17.	Budai káptalan	Budai káptalan	
DF 282013	1384.11.13 előtt	0	Mária királynő	0	Tartalmi átírás.
DF 282172	1285.10.13.	1385.10.13.	Henrik bán fia: János bán	János (bán) ismeretlen	
DF 282293	1384.06.18.	1384.06.16.	Pozsonyi káptalan	Pozsonyi káptalan	
DF 283070	1386.10.09.	0	Turóci konvent	0	Tartalmi átírás.
DF 283070	1387.04.23.	0	Turóci konvent	0	Tartalmi átírás.
DF 283070	1387.06.01.	0	Bebek Imre országbíró	0	Tartalmi átírás.
DF 283070	1387.07.15.	0	Turóci konvent	0	Tartalmi átírás.
DF 283070	1386.04.04.	1386.04.04.	Mária királynő	Mária királynő	Nem másolat, hanem tartalmi átírás.
DF 283070	1386.10.09.	1386.10.02.	Turóci konvent	Turóci konvent	
DF 283070	1387.04.09.	1387.04.09.	Zsigmond király	Zsigmond király	Nem másolat, hanem tartalmi átírás.
DF 283075	1384.08.14.	1385.08.14.	Erzsébet királyné	Erzsébet királyné	Az eredeti (DF 285852) 1384 es évszáma 1385-re rontva a másolatban.
DF 285140	1385.10.17.	1385.10.06. után	Szécsi Miklós nádor	Szécsi Miklós nádor	
DF 287484	1386.05.01.	1386.05.01.	Mária királynő és Erzsébet királyné	Mária királynő	
DF 287485	1386.05.02.	1386.05.02.	Mária királynő és Erzsébet királyné	Mária királynő	
DF 288302	1385.10.12.	0	Erzsébet királyné	0	Azonos a DF287073-mal.
DF 288302	1385.10.12.	1384.10.12.	Erzsébet királyné	Erzsébet királyné	Megjegyzik a DF287073-mal; Egyszer fényképezve más-más eredeti jelzet alatt.

4. URALKODÓI PECSÉTEK ÉS KELTEZÉSEK APPROXIMATÍV MUTATÓJA

Bevezető megjegyzések

Az alábbi táblázat Mária és Erzsébet királynők 1384 januárja és 1387 március 31-e közti pecséthasználatának, valamint oklevelek keltezésének vázlatos mutatójával szolgál; a Kis Károly fennmaradt illetve rekonstruálható 19 vagy 21 okleveléből nyert hasonló információk ezen bevezetés szövegében, a korszak uralkodói pecsétjeinek áttekintésénél találhatók. A táblázatban azon uralkodói oklevelek fordulnak elő, melyeknek vagy megpecsételése, vagy keltezésének valamely eleme, azaz helye vagy ideje megállapítható, illetve nagy valószínűséggel feltételezhető; kihagytam tehát a pontos helyhez, időhöz vagy pecséhez nem köthető, zömmel tartalmi átírásban vagy még annak is csak jóakarattal nevezhető egyszerű megemlítésben fennmaradt kiadványokat. A keltezés idejénél a megfelelő pecsét rovatában a keltezés helye olvasható, kivéve a kettőspecsétet, amelynek esetében tudvalevőleg – ritka kivételektől eltekintve – nem a keltezés helyét, hanem a *datum per manus* formula után a kancellár nevét adták meg; itt tehát a „D” betű Demeter bíboros főkancellárt, a „V” betű pedig az anyakirályné kancellárját, Alsáni Bálintot jelöli. A keltezési hely, illetve a „D” vagy „V” betűk után álló kerek zárójeles szám a megegyező keltezéssel és megpecsételéssel fennmaradt oklevelek számát jelöli. Helytakarékosság céljából Erzsébet királyné nem gyűrűspecsétes oklevelei egy oszlopba kerültek, és a pecsét minéműségére külön jegyzetben utalok. Mária királynő különös jelenléti bírósága, a *specialis praesentia regia* esetében a táblázat csak a pecséthelyettesítéssel okleveleket tünteti fel; a keltezés helye után a „D” vagy „V” betűk érteleme szerint Demeter bíboros illetve Alsáni Bálint pecsétjét jelölik.

Bár a pecsétazonosítás nehézségeire, illetve a keltezés problémáira az alábbiakban kitérek, már itt szeretném felhívni az olvasó figyelmét arra, hogy egyes oklevelek esetében a táblázatba való felvétel illetve az ottani elhelyezés korántsem volt magától értetődő, másvalaki más szempontok alapján néha talán másképp döntött volna, s így a pecsétek és keltezések behatóbb tanulmányozására nem a következő táblázat, hanem az annak alapjául szolgáló oklevel-es függelék alkalmas. Minthogy ez utóbbi időrendjében könnyen visz-

szakereshető a táblázat egyes bejegyzéseinek bizonyító anyaga, ezért a táblázatban mind a jelzetek, mind az okleveles függelék sorszámainak megadásától eltekintettem.

A táblázat címében foglalt megszorítást tehát az teszi indokolttá, hogy a korszak fennmaradt uralkodói oklevelei – legalábbis megcélzott – összességének áttekintése után sem lehet, még ezen oklevelekre vonatkozóan sem, minden esetben százszázalékosan bizonyos kijelentéseket tenni sem a királynék pecséthasználatáról, még kevésbé pedig a pecsétek alkalmazásának helyéről és idejéről, bármennyire kívánatos lenne is ez a politikai történet egyik fő segédeszközének, az uralkodói itineráriumnak szempontjából.

Ez utóbbi, az itinerárium készítésének 1945 utáni magyarországi felújítója, Engel Pál¹ kellőképpen méltatja a történetek rekonstruálásának eme nélkülözhetetlen segédeszközét,² egyben ítéletet mondv a műfaj korábbi magyar művelőiről,³ elsősorban Sebestyén Béláról. Az elmarasztalás annak a módszernek szólt, ahogy Sebestyén⁴ „egyszerűen kigyűjtötte forrásaiból az előforduló dátumsorokat” és az eredményt kritikailag meg nem szűrve adta vissza „nem tekintvén tisztének, hogy elgondolkozzék felette”. Az így nyert adathalmaz még valóban nem tekinthető itineráriumnak. Engel aztán így folytatja: „Az itinerárium összeállításakor ugyanis nem szabad megfélekezünk arról a magától értetődő, mégis oly gyakran elfelejtett tényről, hogy az, amit forrásunkból adat gyanánt kiírunk, nem az uralkodónak, hanem *pecsétjének* tartózkodási helye, és így adatsorainkból első menetben nem magának az uralkodónak, hanem *pecsétjének* a vándorútját fogjuk tudni összeállítani. Amennyiben az uralkodó egy időben több pecsétet használt – helyesebben: a nevében több pecsét alatt állítottak ki oklevelet –, akkor több »pecsét-itineráriumot« fogunk kapni, és további vizsgálat során kell eldölnie, hogy ezek melyike szolgáltatott adatokat az „igazi” királyi itineráriumhoz, vagyis melyik mutatja többé-kevésbé ténylegesen az uralkodó tartózkodási helyeit.”⁵ Ez így azonban még mindig nem teljesen igaz; a jelen munka okleveles függeléke szolgáltatott példák némelyike talán alkalmas lesz annak bizonyítására, hogy korántsem annyira „magától értetődő” tény, hogy a forrásunkból adat gyanánt kiírtakat minden kritika nélkül az illető pecsét tartózkodási helyének fogadhatnánk el, s így a keltezési helyek és időpontok egyszerű kigyűjtésével máris a „pecsét-itineráriumnál” tartanánk.

¹ Ld. ENGEL: HUNYADI; ENGEL: KÁROLY; ENGEL: UTAZÓ KIRÁLY.

² A politikai történet és a regionális sajtóságok tanulmányozásában az itineráriumok külföldön is megtartották jelentőségüket, vö. pl.: MORAW 231., 250. stb.

³ ENGEL: HUNYADI 975–978. Érdekes azonban, hogy a több pecsét használatából adódó dátumhely-keveredés nem kisebb személyiséget, mint a nagy osztrák történészt, Alfons Hubert is megzavarta: szerinte (HUBER: GEFANG. 41. [547.]) Zsigmond 1395. július 26-án Budán tartózkodott.

⁴ SEBESTYÉN passim.

⁵ ENGEL: HUNYADI 979. [Kiemelés az eredetiben.]

A pecsétazonosítás problémái

A pecsét-itineráriumok – természetesen csak a fennmaradt okleveles anyag alapján történő, s így eleve viszonylagos – készítésének fentebb jelzett két nehézsége közül határozottan a kisebbik az oklevelek *corroboratio*-jának néha nem teljesen egyértelmű meghatározhatósága. Itt elsősorban azon – nagy többségben lévő – teljes szövegű és tartalmi átírásokra kell gondolni, amelyek nem írják le, hogy az átírt oklevél mi módon erősített meg. Pecséttelés nélkül azonban aligha adott ki bármely kancelláriai tagozat is oklevelet, tehát az átírásokban fennmaradt kiadványok mindegyike vagy valamelyik uralkodói pecsét, vagy esetleg a *specialis praesentia regia* bírójának pecsétje alatt kelt. Hogy azonban melyik pecsétről van szó, azt néha nem is lehet sejteni, néha igen, néha pedig szinte teljes bizonyossággal meg lehet mondani – de ezek a kategóriák már meglehetősen bizonytalanok, a feldolgozott anyag mennyisége mellett elsősorban a feldolgozó lelki konstitúciójától és hangulatától függenek.

A sok kínálkozó példa közül megemlíthetjük Mária királynő 1385. május 26-i és május 30-i, Visegrádról keltezett okleveleit,⁶ amelyek közvetlen bizonyítékok híján a táblázatba Mária ismeretlen pecsétje alatt vétettek fel, amelyek azonban szinte bizonyosan a *sigillum mediocre* alatt keltek. Ez utóbbi pecsét, illetve az ezt használó kancelláriai tagozat történetét a magyar szfrázisztika legnagyobb alakja, Kumorovitz Lajos Bernát dolgozta fel.⁷ Eredményeit annyiban módosíthatjuk, hogy a jelek szerint a kápolnaispán hiteleshelyi funkciója nem szűnt meg kancelláriai tagozatának 1375-ös átszervezésével, hanem az uralkodó nevében kiadott középpecsétes oklevelek egy része továbbra is eltiltást, egyéb *fassio*-felvételt illetve oklevélátírást tartalmazott, és pedig nemcsak közeli hiteleshely hiányában, az udvari bíróságok visegrádi tartózkodása idején,⁸ hanem azok Budára költözése után is.⁹ A kérdéses oklevelek keltezésének idején tehát, úgy tűnik, az uralkodói pecsétek közül csak a középpecsét *tiparium*-a volt Visegrádon, legalábbis egy leleszi kovensthez intézett, 1385. május 30-i visegrádi keltű királynői *mandatum* hátán a *sigillum mediocre* záró változatát találjuk,¹⁰ míg a titkospecsétes kancelláriai tagozat a királynőket kísérte el délvidéki útjukra,¹¹ a nagy és a kettőspecsét pedig ez idő szerint

⁶ O 399.; O 402.; O 403.; O 404. Szinte bizonyosan idetartozik az O 405. is.

⁷ Ld. KUMOROVITZ: KÁPOLNAISPÁN, korszakunk szempontjából különösen érdekes 462–465., illetve összefoglalva és további irodalommal: KUMOROVITZ: OSZTÁLYOK, CÍMEK 294. és 328–329.

⁸ Ld. O 170. (Visegrád, 1384. június 19.) és O 321. (Visegrád, 1385. február 9.).

⁹ Ld. O 519. (Buda, 1385. november 27.); O 615. (Buda, 1386. március 26.) és O 705. (Buda, 1386. június 24.).

¹⁰ O 401.

¹¹ Titkospecsétes okleveleket bocsát ki Mária királynő 1385. május 18-i, pozsegavári (O 396.) és június 5-i, kőrösi (O 410. és O 411.) keltezéssel, valamint feltehetően szintén a *sigillum secretum*-mal erősített meg a Kőrösről keltezett 1385. május 31-i (O 406.) illetve június 8-i (O 413.) oklevelek is.

– mint a politikai történet tárgyalása során láttuk – nem voltak használatban. A *specialis praesentia regia* ugyan ekkoriban Visegrádon működött,¹² de mivel a kérdéses oklevelek teljes szövegű átirásait ismerjük, és azok nem tartalmazzák a különös jelenlét pecséthelyettesítő formuláját, ezért ezen *mandatum*-okat inkább uralkodói pecsétéseknek kell tekintenünk. Mindezek után igen meglepő lenne, ha a kérdéses, csak átirásban fennmaradt oklevelek valamelyikének eredetije előkerülne és azon nem a középpecséket találnánk, – de a világon voltak már nagyobb csodák is; vagyis a datálások alább kissé részletesebben érintett sokértelműségére, valamint esetleges új, előttem eddig ismeretlen tényezőkre való tekintettel idegenkedtem attól, hogy a spekulációt az autopsziával összekeverjem, és így esetleg félrevezessem a táblázatot az okleveles függelék nélkül használó olvasót.

A korszak uralkodói pecsétjei

Néha azonban nemcsak a pecsét, illetve a pecsét megnevezésének hiánya nehezíti az oklevél megerősítésének azonosítását, hanem az átiró oklevelek pecsétmegjelölésének következetlenségei és pontatlanságai is. Az alábbiakban áttekintjük a korszak uralkodói pecsétjeit, különös tekintettel a kortársak által használt megnevezéseikre.

Mária királynő kettőspecsétje (*sigillum duplex* vagy *dupplex*) illetve előlapja, a nagypecsét (*sigillum maius*, *sigillum magnum*, későbbi átirásban *sigillum simplex* néven is említve) a tárgyalt korszakban nem változott, leírásuk és ábrázolásuk több helyütt is megtalálható.¹³

Mária középpecskéjének (*sigillum mediocre*) szintén több leírása és ábrázolása van.¹⁴ Nem valószínű, hogy a tárgyalt időszakban a királynőnek két ilyen pecsétje is lett volna egymás után, annak ellenére, hogy a székesfehérvári káptalan kifejezése ezt sejteti, mikor is 1385. március 4-én jelentést téve Mária királynő – sajnos csak átirásban fennmaradt – 1385. február 19-i *mandatum*-ára, annak megerősítését a „*mediocri et novo sigillo suo rotundo consignatas*” szavakkal írja le;¹⁵ továbbá szintén pecsétváltásra utalhatna az is, hogy szemben a fenti – a királynő 1385–86-os oklevelei alapján készült – pecsétleírások-

¹² Ld. O 397. (Visegrád, 1385. május 23.)

¹³ PRAY: SYNTAGMA Tab. XIII. Fig. 1. (igen pontatlan körirattal és pecséttrajzzal); ZW II. 656–657., a hozzá tartozó ábra: Tafel V. 18. és Tafel VI. 22.; MAROSI 150–151., a hozzá tartozó ábra: MÚV. I. LAJOS 21. tábla n. 55.; BÁNDI 174. n. 25. és n. 26.; BODOR 17. további irodalommal, a hozzá tartozó ábra: MÚVÉSZET II. Zs. 2. Olykor a nagypecséket is függve alkalmazták, ld. pl. DL 39380.

¹⁴ KUMOROVITZ: KÁPOLNAISPÁN 496., a hozzá tartozó ábra: 496–497. között 4. kép; MAROSI 151., a hozzá tartozó ábra: MÚV. I. LAJOS 21. tábla n. 56. (helytelenül „kisebb felségpecsét” néven); BÁNDI 175. n. 30. (középpecskétként leírva); BODOR 18., a hozzá tartozó ábra: MÚVÉSZET II. Zs. 3. (szintén kisebb felségpecskétként).

¹⁵ O 331.

kal¹⁶ Mária 1384. június 7-i oklevele¹⁷ záró középpecsétjének *legenda*-ja nem a „CROACIE”, hanem a „CROVACIE” szót tartalmazza, V-vel. A fehérvári káptalan *novum*-át erősen relativizálja azonban az a tény, hogy Mária első, legalábbis 1382. december vége óta használatban lévő titkospecsétjét¹⁸ egy másik országos hiteleshely, a budai káptalan 1384. május 25-i jelentésében¹⁹ a „*novum et secreto suo sigillo*” szavakkal említi, az utóbbi érvet pedig gyengíti az 1384-es és a későbbi pecsétek méretegyezése, valamint az, hogy bár az újabb pecsétleírásoknál használt 1386. június 24-i pecsét körirata sérült, az mégis inkább a „CROVACIE” olvasatot engedi meg, semmint a „CROACIE”-t.

Végig az egész korszakon át első titkospecsétjét használta Mária királynő. Ezt általában *sigillum secretum* néven említik, de előfordul a *secretius*,²⁰ illetve a *secretarium*²¹ ragozott változata is, sőt, egy ízben – nyilván tévesen – az „*annulari sigillo vestro*”²² is. A többször feltűnő *sigillum minus* megnevezéssel²³ kapcsolatban felmerülhetne a gyanú, hogy esetleg a középpecsétet értették alatta, de ez ellen szól, hogy egyrészt a királynőnek már ezt az első titkospecsétjét is nevezték egyszerre kisebbnek és titkosnak,²⁴ második²⁵ és harmadik²⁶ titkospecsétje pedig rendszeresen fordul elő kisebb pecsét néven is. A pecsétet Kumorovitz Lajos Bernát írta le.²⁷

¹⁶ Kumorovitz négy 1385–86-os töredék alapján dolgozott, melyből kettő (leleszi konvent országos levéltára, acta anni 1385-9, ill. 1386-9) ma nem található a DF-ben; a másik három műben a Mária királynő 1386. június 24-i okleveléről (O 705.; a „jan.” szó [BÁNDI 175.] sajtóhiba lesz) származó példány leírása található. Érdemes megjegyezni, hogy ez utóbbi függőpecsétként alkalmaztatott, *corroboratio*-ja a következő: „*presentes litteras nostras privilegiales pendentes et mediocris sigilli nostri munimine roboratas*”.

¹⁷ O 158.

¹⁸ Általam ismert első előfordulása 1382. december 28-i keltezésű (DL 42246).

¹⁹ O 142.

²⁰ O 233.

²¹ O 396.

²² O 234. Ezt a fehérvári johannita konvent követte el, csakúgy, mint a fenti „*secretario suo sigillo*”-t (O 396.). Amellett, hogy a keresztes konvent ezek szerint kissé nagyvonalúan kezelte a szfragsztikai kategóriákat, valamint hogy Mária királynő állítólagos gyűrűspecsétjének tudtommal sem példánya, sem – ezen kívül – említése nem maradt fenn, már magában az is kétséges teszi a fenti oklevélben a gyűrűspecsét alkalmazását, hogy annak párján – a veszprémi káptalan javára kiállított két *littere annuales*-ről van szó, az egyik a fehérvári keresztesekhez, a másik Veszprém megyéhez intézve – a megye titkospecsétet („*secretiori sigillo*”, O 233.) látott.

²³ O 127.; O 594.; O 604.; O 626.; O 641.

²⁴ „*secreto et minori sigillo vestro*” (DF 248 156; DF 237 889; DF 237 910); „*minori et secreto sigillo suo ilico post felicem coronationem suam sculpto*” (O 451.); „*sigillo suo minori secreto, priori tandem post felicem coronationem eiusdem sculpto*” (O 640).

²⁵ „*minori et secreto nostro sigillo ilico post nostram felicem liberationem sculpto et demum permactato*” (O 798.); „*sub priori minori sigillo nostro ilico post felicem liberationem nostram cis partes maritimas sculpto et demum novissime ex nostro edicto hic Bude permactato*” (O 800.); „*similiter minori sigillo suo*” ill. „*sub priori sigillo nostro ilico post felicem liberationem nostram sculpto et tempore in minenti ex nostro edicto et decreto permactato*” (O 801.); „*minori secreto sigillo suo*” (O 802.); „*sub minori sigillo nostro rotundo secreto*” (O 817.).

²⁶ „*sub minori sigillo nostro rotundo secreto*” (O 810.); ugyanígy: DL 7297.

²⁷ KUMOROVITZ: EGYSZ. ÉS TITK. 103. Egy sérült példányának szép fényképe (pontatlan irodalmi adatokkal): ESZTERGOMI PECSÉTEK 48. n. 26.

Az anyakirályné, Erzsébet, messze legtöbbször használt pecsétje a korszak végéig változatlan gyűrűspecsét volt. A szintén többször leírt és ábrázolt pecsét²⁸ általánosan használt neve *sigillum anulare* vagy *annulare*; későbbi átírásokban pontatlanul *secretum*-nak is nevezték.²⁹ A gyűrűspecsétnek a titkospecsétét nagyságrendekkel meghaladó gyakorisága, valamint az oklevelek természete alapján csupán valószínűnek tűnik, hogy az elvétele előforduló *sigillum parvum*³⁰ is ezt jelölte, és még bizonytalanabb a szintén nem túl gyakori *sigillum minus*³¹ mibenléte. Van rá példa, hogy kétségtelenül a gyűrűspecsétet értik a kisebb pecsét alatt: egy eredetiben fennmaradt, a gyűrűspecséttel megerősített oklevél³² későbbi átírása³³ ez előbbi „*minori secreto sigillo suo consignatam*”-nak írja. A feltétlen azonosítással szemben azonban óvatosságra int egy eredetiben fenn nem maradt 1382. július 23-ról keltezett³⁴ oklevélnek 1384. március 1-ji privilégialis átírása,³⁵ amely az első adományt „*sub minori*³⁶ *sigillo nostro emanatas*”-ként említi. Minthogy azonban az adomány kedvezményezettje Barlabási Csépán fia: György mester volt, akit Erzsébet királyné ekkor ugyan csak „*notarius et familiaris noster*”-nek nevez, aki a *privilegium*-ban azonban már „*noster specialis notarius*” funkcióban tűnik föl, s akiről így feltételezhető, hogy már korábban, az esetleg antedatált oklevél kibocsátásának idején is a gyűrűspecsét őre volt,³⁷ így indokolt a feltételezés, hogy már az első adományt sem kaphatta azon pecsét alatt, amelynek kezeléséért ő volt felelős:³⁸ ez esetben tehát a *sigillum minus* könnyen lehet, hogy a titkospecsétet jelöli.

²⁸ Leírásai és ábrái: PRAY: SYNTAGMA Tab. IV. Fig. 11.; GÁRDONYI 80. (e téren is pontatlanul, amit pedig a gyűrűspecsétes oklevelek *intitulatio*-inak elhelyezkedéséről ír, nem általános szabály, hanem ritka kivétel); MAROSI 150., a hozzá tartozó ábra: MÚV. I. LAJOS 21. tábla n. 53. (de átmérője nem 8, hanem 13 mm: az eltérést talán magyarázhatja, hogy a vonalzók elején általában 5 mm-nyi vonalkázatlan rész található, ha pedig valaki erre nem ügyel, csak úgy odabiggyeszi a vonalzót, akkor a pecsét vége valóban a 8. mm körül lesz); BÁNDI 173. n. 22. és 23. (szintén 8 mm-esként leírva).

²⁹ „*secretum anulari*” (O 149.); „*secretum sigillo suo*” ill. „*secretum suo sigillo*” (O 292. és O 502.).

³⁰ DL 50033; DL 50034; DL 50035; DL 50036. Érdekes azonban, hogy kétszer (DL 50034; DL 50035) a „*parvo sigillo consueto*” kitétel fordul elő, ami összeecseng azzal, ahogy Erzsébet egy másik oklevelét „*nostro consueto sigillo*” erősíti meg. Ez utóbbi, csak átírásban fennmaradt oklevél (O 478.) feltehetőleg titkospecsétes volt, amire egyrészt külpolitikai jelentősége, másrészt az átíró oklevél szavai („*secretum rotundo sigillo*”) utalnak.

³¹ Pl. O 3.; O 84.; O 99.

³² DL 29195.

³³ DL 29456.

³⁴ O 5.

³⁵ O 77.

³⁶ A kiadásban (ZICHY IV. 275–276.) rosszul: „*maiori*”.

³⁷ A *notarius specialis*-ről, mint a gyűrűspecsét őrééről ld. pl. KUMOROVITZ: EGYSZ. ÉS TITK. 73., 83–84., 97. Barlabási *specialis notarius*-i hivataláról ld. GÁRDONYI 75. is.

³⁸ A középkorban jól bevált gyakorlat szerint például Demeter bíboros javára sem az ő kezelésében lévő, és akkor már újra használatban lévő nagypecsét, mégcsak nem is a kettőspecsét, hanem a két királynő titkospecsétjei alatt állították ki a jogait biztosító oklevelet, ld. O 496.

Az eddigiekkel ellentétben Erzsébet királyné – a *legenda* tanúsága szerint még ifjabb királyné korából származó – titkospecsétjének (*sigillum secretum*) egy szép ábrázolása létezik ugyan,³⁹ de pontos leírása nem,⁴⁰ valószínűleg azért, mert a különben is igen ritkán használt pecsét elsősorban diplomáciai jelentőségű iratokon jelenik meg, s így – legalábbis korszakunkban – itthoni példánya alig, ép példánya pedig egyáltalán nem maradt fenn. Szépen megmaradt viszont egy bécsi oklevélen,⁴¹ s ennek alapján a pecsét a következőképp írható le: átmérője 25 mm; kívül gyöngysor, belül folytonos vonal közti körirata: „S: ELISAB: REG: HVNG. IVNIOR” (*Sigillum Elisabeth regine Hungarie iunioris*). Hatos karéjban ívelt oldalú háromszögű magyar Anjou-pajzsot tartalmaz, melynek (heraldikai) jobb fele hétszer vágott, bal oldalán valószínűleg 6 lilium van, 2–1–2–1-es elosztásban. A felső karéjban, valamint az alsó melletti két karéjban valószínűleg ugyanazon, nehezen kivehető díszítés található: mintha keresztes országalma lenne, mellette jobbról és balról egy-egy kisebb kereszt. A pecsét 1385. október 26-án még használatban volt,⁴² újabb példánya viszont nem ismert, és így feltételezhető, hogy a királynők jelenleg Prágában található, 1386. május 1-ji oklevelén⁴³ a Mária királynő nagypecsétje mellett függő, a fényképen ki nem vehető pecsét esetleg Erzsébet újabb titkospecsétje lehet.

A gyűrűs- és titkospecsét mellett az anyakirályné, igaz, nem túl gyakran, még kettőspecsétet, valamint – még ritkábban, ez utóbbinak pusztán az előlapját igénybe véve – nagy- vagy egyszerűpecsétet is használt. A kettőspecsétet *sigillum duplex* (mindig így írva) néven említik, a nagypecsétnek azonban – melyet a királyné okleveleire függesztve használt⁴⁴ – egykorú latin neve a korszak forrásaiban nem maradt fenn. Ennek, tehát a kettőspecsét mellső lapjának, több ábrája és leírása is található a pecsétani irodalomban,⁴⁵ de a hátlap leírása mintha hiányozna. A hátoldalon tehát – átmérője értelem szerint megegyezik az előlapéval, azaz 80 mm – kerek pecsétmezőben hatkaréjos keret található, a karéjok közeiben egy-egy körbe foglalt (Anjou-)liliummal. A keret belseje ugyanolyan rombuszhálózatos-lilimos mintás, mint az előlap

³⁹ PÓR: NAGY LAJOS 150.

⁴⁰ Vö. GÁRDONYI 80., ill. BÁNDI 173. n. 21.

⁴¹ O 23. Az oklevél megtekintését Fazekas István tette számomra lehetővé, akinek ezúton is szeretnék köszönetet mondani.

⁴² O 496.

⁴³ O 649.

⁴⁴ O 651, DL 39380 (1383. szeptember 5.) és DL 7046 (1383. december 20.). Érdemes megemlíteni, hogy ez utóbbi *corroboratio*-jával („*harum sub appensione maiestatis nostre sigillo [sic] testimonio litterarum*”) erősen egybecseng a Varsóban őrzött 1386. június 9-i oklevél (O 694.) megerősítése: „*presentium sub nostre maiestatis sigillo testimonio litterarum*”. Ez utóbbi hátyaoklevél sötétkék zsinóron függő pecsétjének sajnos csak a fészke van meg (az oklevelet eredetiben megtekintő Tóth Péter szíves közlését itt is szeretném megköszönni).

⁴⁵ PRAY: SYNTAGMA Tab. X. Fig. 2. (fantáziaszülte körirattal); GÁRDONYI 80.; MAROSI 150., a hozzá tartozó ábra: MÚV. I. LAJOS 21. tábla n. 54.; BÁNDI 173. n. 24.; THALLÓCZY: BALKÁNI 57.

háttere a trónus támláján kívül. A kereten belül álló, majdnem párhuzamos oldalú pajzs, rajta kettős kereszt, melynek oldalai enyhén íveltek, szárai csúciban végződnek. Alatta talán van valami, de a kereszt nem azon áll. A körirat nemigen látszik, de Mária nagypecséjtének segítségével valószínűsíthető: „COMANIE. BVLGARIEQVE. REGINE. PRINCIPIIS. SALLERNITANE. ET. HONORIS. AC. MONTIS. SCI. ANGLI. DNE” (*Comanie Bulgarieque regine, principis Sallernitane et honoris ac montis Sancti Angeli domine*).

Kis Károly 39 napos uralma alatt két pecsétjének használata mutatható ki. Felső kettős függőpecsétet csak egyetlen magyar királyi oklevelén találunk,⁴⁶ de ez sem magyar, hanem nápoly-szicíliai pecsét: az oklevél Magyarországot említő *intitulatio*-jával⁴⁷ szemben a pecsét *legenda*-ja magyar címet még nem tartalmaz.⁴⁸ Minthogy Mária nagypecsétes oklevelezése is csak mintegy három hónappal koronázása után indult meg,⁴⁹ így feltételezhető, hogy Károly magyar kettős pecsétjének megvésetésére sem került sor, mint ahogy – az általam ismert numizmatikai összefoglalások szerint⁵⁰ – magyar pénze sem maradt fenn.

Többi oklevelére – már amennyiben megállapítható megerősítésük – Károly titkospecsétjét, az egykorú szóhasználat szerint kispecsétjét (*sigillum parvum*)⁵¹ nyomták. Mivel ép példánya nem került elő, az eddigi leírásokat⁵² talán annyival lehet csak kiegészíteni, hogy a romok alapján a pecsét átmérője 29 milliméternél egy vagy két milliméterrel kisebb lehetett.

II. Károly okleveleinek keltezési ideje, helye és megpecsételése tehát a következő:⁵³

⁴⁶ O 562. (1386. január 22.)

⁴⁷ „Karolus, Dei gratia Ungarie, Ierusalem et Sicilie necnon Dalmatie, Crovatie, Rame, Servie, Galicie, Lodomerie, Comanie Bulgarieque rex, Provincie et Forcalgrii ac Pedimontis comes”.

⁴⁸ Az oklevél fényképén (DF 218 597) a pecsétből ugyan nem látni semmit, de Bojničić Iván közölte ábráját és köriratát. Az előlapon található Károly uralkodói címe: „+ KAROLUS. TERTIUS. DEI. GRA(tia Rex Sici)LIÆ. DUCATUS. APULIE. PROVINCIE. ET. FORCAGRII. AC. PEDIMONTIS. COMES.” (Bojničić 42.).

⁴⁹ Általam ismert legkorábbi keltezett kiadványa 1382. december 18-i (DF 261 423), és ugyanúgy a nagypecséttel erősített meg, mint az ezután már átlagosnak mondható sűrűséggel következő december 21-i (DL 69 714) és 27-i (DF 274 787, DF 274 790, DF 274 792, DF 274 799, DF 274 806, DF 274 812, DF 274 818) keltezésű oklevelek.

⁵⁰ RÉTHY, POHL és HUSZÁR az uralkodók időrendjében.

⁵¹ Ld. O 551., O 576. és O 610.

⁵² KUMOROVITZ: EGYSZ. ÉS TITK. 104–105. a korábbi irodalom felsorolásával.

⁵³ Miként a táblázat esetében, úgy itt is a részletes bizonyító anyagot ld. az okleveles függelék időrendjében.

1386. január 5.	Buda	ismeretlen
1386. január 13.	Buda	<i>sigillum parvum</i>
1386. január 15.	Buda	<i>sigillum parvum</i>
1386. január 19.	Buda	ismeretlen
1386. január 19.	Buda	<i>sigillum parvum</i>
1386. január 20. előtt	ismeretlen	ismeretlen
1386. január 20. előtt	ismeretlen	ismeretlen
1386. január 22.	Buda	ismeretlen
1386. január 22.	Buda (nápolyi!)	függő kettőspecsét
1386. január 24. előtt	ismeretlen	ismeretlen
1386. január 24.	Buda	<i>sigillum parvum</i>
1386. január 25.	Buda	ismeretlen
1386. január 25.	Buda	<i>sigillum parvum</i>
1386. január 26.	Buda	<i>sigillum parvum</i>
1386. január 27.	Buda	<i>sigillum parvum</i>
1386. január 27.	Buda	<i>sigillum parvum</i>
1386. január 28. előtt	ismeretlen	<i>sigillum parvum</i>
1386. január 28. előtt	ismeretlen	ismeretlen
1386. március 22.	Buda	<i>sigillum parvum</i>
[1386. július 18. előtt	ismeretlen	ismeretlen]
[1386. szeptember 10. előtt	ismeretlen	ismeretlen] ⁵⁴

A keltezés problémái⁵⁵

Rátérve a pecsét- és egyéb itineráriumok készítésének fő nehézségére, a középkori oklevélkeltezők többértelműségére és bizonytalanságaira, mindezekelőtt a keltezést leggyakrabban bevezető, a római császárkortól kimutathatóan – ha vitatott tartalommal is – használt két kifejezésnek,⁵⁶ a *datum*-nak és *actum*-nak tulajdonképpeni középkori értelmét kell figyelembe venni. Ezt pontosan megadja a Linz környéki Baumgartenberg kolostorának azon szerzetese, aki a XIV. század elején írt formuláskönyve egyik paragrafusának a „*de differentia inter datum et actum*” címet adta: „*datum quidem inportat solummodo tempus in quo datur littera. Actum autem inportat tempus in quo ea facta sunt super quibus littera datur.*”⁵⁷

A formuláskönyvben tisztán lefektetett elv azonban a kancelláriai gyakorlatot, még hozzá királyi kancelláriák esetében is,⁵⁸ oly kevésbé határozta

⁵⁴ E két utóbbi valószínűleg inkább Mária királynőé (O 713. és O 735.).

⁵⁵ A kérdésről korábban megjelent: SÜTTŐ: DATUM ÉS ACTUM.

⁵⁶ BRESSLAU 446–450.

⁵⁷ BRESSLAU 459–460. és 460. 1. jegyzet.

⁵⁸ BRESSLAU 458.

meg, hogy sokáig a legjobb diplomatikusok figyelmét is elkerülte a keltezés többféle módozata közt fennálló, a szűkebb oklevéltani érdeklődést messze meghaladó jelentőségű különbség. Annak ugyanis, hogy az oklevél kelteként megadott időpont az oklevél kiadása (*Beurkundung*, *conscriptio*) vagy pedig az oklevél tartalmát képező cselekmény (*Handlung*, *actio*) idejére vonatkozik, óriási köztörténeti jelentősége lehet, nemcsak az oklevél hitelességének megállapítása,⁵⁹ hanem a datáláson alapuló politika-, birtoklás-, kancelláriatörténeti stb. vizsgálatokat illetően is.

A hazai diplomatika kezdetben nem is méltatta figyelemre a különbséget. Schwartner Márton 1802-ben megjelent munkájában az oklevél általa epilógusnak nevezett záró része formuláinak ismertetése során az oklevél kiállítását (*data*) magától értetődő természetességgel azonosnak vette az oklevélben foglalt cselekménnyel (*de loco & tempore, quo quid actum est*).⁶⁰ Emiatt azonban Schwartner nevében nincs miért szégyenkeznünk, mert ugyan Bresslau⁶¹ rámutat arra, hogy a diplomatikában a *res transacta* és az *instrumentum confectum* ideje közt már Mabillon is különbséget tett, továbbá tudjuk, hogy a német diplomatikában már a XVIII. században is folyt vita a *datum* és *actum* fogalmakkal kapcsolatban,⁶² mégis vitathatatlan, hogy a *Handlung* és *Beurkundung* közti különbséget a maga súlyos köztörténeti vonatkozásaival egyetemben először Julius Ficker tárgyalta behatóan 1877–78-ban megjelent két vaskos kötetében.⁶³ Jellemző, hogy Ficker eredményeit nemcsak a német,⁶⁴ hanem a francia⁶⁵ diplomatika is elismerte. Ficker tételei igen hamar ismertté váltak Magyarországon is: Horvát Árpád – egyetemi jegyzetnek szánt oklevéltani bevezetése szerint⁶⁶ – már 1880-ban méltatta őket, mégha ezt a pannonhalmi alapítólevél eredetiségét hirdető, utóbb tévesnek bizonyult nézete érdekében tette is. A *datum* és *actum* közti különbséget, ill. e különbség lényegét aztán a magyar diplomatika egyik legnagyobb egyénisége, Szentpétery Imre fejtette ki részben oklevéltanában,⁶⁷ részben már 1911-ben megjelent dolgozatában.⁶⁸ Az oklevéltani és medievisztikai bevezetések természetesen sem

⁵⁹ A két időpont között fennálló, sokszor igen hosszú, esetleg több éves időköz figyelmen kívül hagyása alaptalanul tüntethet fel hamisnak ill. hibásnak oklevelet; így pl. SZENTPÉTERY: OKLEVÉLDÁTUMOK 21–22. és 36–40. épp ezen szempont figyelembevételével korrigálja KARÁCSONYI: HAMIS néhány megállapítását.

⁶⁰ SCHWARTNER 307.: „Ad notas chronologicas, seu data quae vocant diplomatum (sunt qui *datum loci a dato temporis* distinguunt) explicanda jam progredior, materiam scitu omnino necessariam illis, qui monumenta scripta superiorum temporum qualiacunque intelligere, atque explicare cupiunt. De loco & tempore, quo quid actum est, prima esse debet inquisitionis in rei veritatem quaestio.” [Kiemelés az eredetiben.]

⁶¹ BRESSLAU 64. 1. jegyzet.

⁶² SPIES I. 108–112.

⁶³ FICKER passim.

⁶⁴ PL. REDLICH 31.

⁶⁵ BOÜARD 27–28. és 296.

⁶⁶ HORVÁT ÁRPÁD 94–95.

⁶⁷ SZENTPÉTERY: OKLEVÉLTAN 23–24.

⁶⁸ SZENTPÉTERY: OKLEVÉLDÁTUMOK 9–23.

Magyarországon,⁶⁹ sem külföldön⁷⁰ nem nélkülözik ma sem a kétféle keltezés közti differencia ismertetését.

Témánk szempontjából az oklevélkeltezések értelmezését az okleveleknek az itineráriumok összeállításában játszott szerepe teszi jelentőssé; egyébként magát Fickert is ez indította vizsgálataira.⁷¹ Mindenekelőtt meg kell azonban állapítanunk, hogy a *datum*-nak és *actum*-nak olyan szép, valóban tankönyvbe kívánczó példáját a Nagy Lajos halálát követő évek oklevelei nem nyújtják, mint a Quirintől hozott 1180. április 13-i „Gelnhäuser Urkunde”,⁷² és ez nem is meglepő, tekintettel arra, hogy az utóbbi terminust az oklevelek keltezésében relatíve gyakrabban használó XIII. századi királyi oklevelek között Szentpétery is – igaz, 1911-ben – csak kettőt talált, ahol „nem külön időmeghatározással ugyan, de mégis egymástól némiképp elválasztva jelenik meg az *actum* és a *datum*.”⁷³ Ezek után vizsgáljuk meg, hogy korszakunkban, főleg az uralkodói oklevelekben egyáltalán használatos-e az *actum*.

A jelen munka okleveles függelékének tanúsága szerint, valamint az egyéb, ezen évekből származó anyag áttekintése alapján azt lehet mondani, hogy ez a keltezési forma Magyarországon – Dalmácia kivételével – csak elvétve fordul elő.

Az egyik ilyen esetben Mária királynő 1387. június 22-én Zenggben, röviddel szabadulása után, Frangepán János ajánlására Rawen-i Pál fia: Gergely kanonokot, aki kiszabadulásán hosszú utakon, fáradhatatlan munkával, életét nyilvánvaló veszélyeknek kitéve dolgozott, rokonaival és birtokaival együtt nemesíti, őket a szlavóniai nemesek közé iktatja és az udvari familiárisok és *domesticus*-ok közé felveszi. A keltezés *actum*-mal, a napi dátum a hónap napjaival van megadva, ezenkívül az oklevél tartalmazza még az *indictio*-t is.⁷⁴

Egy csak regesztákban⁷⁵ fennmaradt, bizonytalan oklevélben, melyet talán Zsigmond és Mária külön-külön adtak ki, és amelyben megbízzák Demeter választott nyitrai püspököt, hogy Velencétől a turini béke értelmében járó 7000 aranyat felvegye, Horváth Mihály a keltezést a következő szavakkal adja

⁶⁹ ÉRSZEGI: OKLEVÉLTAN 17.; SOLYMOSI: OKLEVÉLTAN 190. Érszegi Géza egyébként 1995. szeptember 21-én, opponensként Draskóczy István kandidátusi értekezésének vitáján, XV. századi példa kapcsán szóban is felhívta a figyelmet a *datum* és *actum* keveredésének lehetőségére.

⁷⁰ QUIRIN 72.

⁷¹ FICKER Bd. I. 1.: „Den Hauptinhalt der folgenden Untersuchungen bildet der Versuch einer Beantwortung der Frage nach der Richtigkeit des aus den Königsurkunden gewonnenen Itinerar.” [Kiemelés az eredetiben.]

⁷² „Acta sunt haec anno dominicae incarnationis M^oC^oLXXX^o, indictione XIII°, regnante domino Friderico Romanorum imperatore invictissimo, anno regni eius XX^oIX^o imperii vero XX^oVI^o feliciter. Amen. Datum in sollempni curia Geilinhusin, in territorio Maguntino, Idibus Aprilis.” QUIRIN 74.

⁷³ SZENTPÉTERY: OKLEVÉLDÁTUMOK 11.

⁷⁴ O 798.

⁷⁵ O 807.

vissza: „*Actum in villa campestri Rethrolch probe [sic!] Zagrabiam penes curiam ubi paedictus [sic!] D. rex fuit hospitatus.*”

Még 1383. április 25-én bízta meg a két királynő (Mária és Erzsébet) György boszniai püspököt, hogy a doge-tól a turini békére léteendő esküt kivegye. Az oklevél keltezése: „*Datum et actum Bude*” stb.⁷⁶

A két első oklevél tehát a Mária szabadulása utáni időkből származik, amikor a királynő körüli írásbeli teendőket még aligha intézhette a rendes írószerv, s így ezek nem is lehetnek jellemzők a királyi kancelláriára. Legalábbis Velence és a dalmát városok gyakorlatához tartotta magát az oklevelek megszövegezője, ha nem éppen – s ez a valószínűbb – délvidéki illetőségű városi, esetleg közjegyzővel van dolgunk. A harmadik oklevél, a követi megbízás Velence számára, szintén nem tartozhatott a mindennapi rutinhoz, és ha az írást a kancellária állította is ki, nyilvánvaló, hogy a követet fogadó fél igényei szerint szövegezték. Hogy közjegyzői, illetve dalmát gyakorlatban szokásos volt az *actum* kitétele, azt mutatja egyrészt De Rodanis Kristóf fia: Miklós közjegyzőnek és Alsáni Bálint pécsi püspök írnokának 1383. szeptember 5-i oklevele a királynőknek a turini béke megtartására letett esküjéről: „*Actum Bude in castro reginali*”;⁷⁷ másrészt pedig Ragusa város 1387. július 24-i oklevele a Mária királynőnek és férjének megújított hűségesküiről: „*Actum in sala ubi congregatur maius consilium civitatis Ragusii.*”⁷⁸

Ugy tűnik tehát, hogy a királyi kancellária spontán gyakorlata az *actum* kifejezést mellőzte, ami egyébként legfeljebb sarkítása, de nem ellentéte az Árpád-kori viszonyoknak, amikor is a „XIII. századból reánk maradt sok száz királyi oklevél között az *actum*-mal vagy pedig *datum et actum*-mal keltezett oklevelek száma a *datum* (per manus) keletkezésűekhez [sic!] képest elenyészően csekély.”⁷⁹ A kérdés tehát a következő: az *actum* terminus elhanyagolása jelenti-e az *actio* szerinti datálás teljes hiányát is, vagy másképpen fogalmazva: biztosak lehetünk-e abban, hogy a *datum*-mal bevezetett keltezések mindig és kizárólag a *conscriptio* időpontjára vonatkoznak, s így – a fentebb idézettek szellemében – „magától értetődő” módon megadják az illető oklevélre nyomott pecsétnek (ill. e pecsét *tiparium*-ának), az uralkodó közvetlen közelében hordozott pecsétnyomó esetében pedig magának az uralkodónak tartózkodási helyét?

⁷⁶ A „*Liber Pactorum*” alapján: ACTA EXT. III. 504–505.

⁷⁷ DL 39380.

⁷⁸ O 805. Ezeken kívül még számos *actum*-mal keltezett dalmáciai közjegyzői oklevelet lehet találni, ld. pl.: CDC XVI. 443–444.; 446–448.; 449–450.; 451–453.; 454–455. stb. Hasonlóképp közjegyzői, csak nem dalmáciai, hanem Budáról keltezett oklevél a DF 290878 is (1385. szeptember 9., „*Actum in Budua, in civitate regni Vngarie*”). Elvértve előfordul ez a fajta keltezés vármegyei („*Actum et datum in Zygeth*”, csak kiadásból: MÁRAMAROS 86.), illetve városi oklevélben is („*Datum et actum*”, DF 244612, vö. ZW II. 604.).

⁷⁹ SZENTPÉTERY: OKLEVÉLDÁTUMOK 19.

Erre a kérdésre már az eddig idézett szakirodalom alapján sem várható maradéktalanul igenlő válasz. Ficker ugyanis, aki egyébként a XIII. század közepével zárja vizsgálatait és csak kivételképp, mintegy a sürgénységtől hajtva folyamodik XIV. századi forrásokhoz,⁸⁰ maga is hoz XIV. századi példát arra, hogy a *datum* kifejezés német megfelelője az *actio* szerinti keltezést jelöli: *der geben ist ze velde bi Oetingen vor unserm streit - des nehsten pfinztags vor Michahelis* (1322. szeptember 23.), állítja Bajor Lajos egy, szemmel láthatólag a műhldorfi csata (1322. szeptember 28.) után kiállított oklevele.⁸¹ Ficker le is vonja a következtetést, miszerint a *datum* és *actum* korántsem jelentenek csálhatatlan útmutatást a keltezés mikéntjének megállapítására nézve.⁸²

Még jelentősebb Szentpétery Imre állásfoglalása, hiszen a XIII. és XIV. század okléveles praxisa közt, mint már láttuk, korántsem volt akkora eltérés, hogy a száz évvel korábbi anyagból leszűrt tanulságokat minden további nélkül szabad lenne figyelmen kívül hagyni. A két korszak oklevelezése közti megfelelésekre álljon itt csak egyetlen példa: Szentpétery szerint „a kancellária gyakorlatának megszilárdulásával a XIII. század folyamán a *datum*-sor némely adatai, így a kancellári *recognitio* és a keltezés helye együtt, egy időben csak kivételes esetekben fordulnak elő”;⁸³ és ennek a gyakorlatnak tökéletesen megfelel az, hogy a Nagy Lajos halála és Zsigmond trónralépése közti ötödfél év uralkodói *privilegium*-ai közt – tudtommal – csak egy képez kivételt a fenti szabály alól.⁸⁴ Miután pedig Szentpétery késő Árpád-kori vizsgálatai szerint igenis fordult elő, nem is egyszer, hogy *actio* szerinti keltezés a *datum* szóval volt jelölve,⁸⁵ nem lehet csodálni, ha az egy évszázaddal későbbi oklevelekben is találkozunk a nem egységes datálással,⁸⁶ azaz olyan esetekkel, amikor a keltezés különféle adatai az *actio* és a *conscriptio* momentumaira végegyesen vonatkoznak, s így egymással látszólag ellentétben állnak.

Így például Erzsébet királyné gyűrűspecsétje alatt 1383. november 5-i, zárai keltezéssel erősíti meg Sebenico kiváltságait, egyszersmind engedélyezve, hogy a jövőben, ha másvalakinek a város jogait sértő oklevelet adna, a

⁸⁰ FICKER Bd. I. 51.: „weil erst hier ausser den Diplomen selbst noch andere Schriftstücke der Reichskanzlei erhalten sind, welche uns das Vorgehen bei Beurkundung und Datierung genauer erkennen lassen, auf deren Verwerthung daher nicht verzichtet werden dürfte, wenn es auch noch so misslich seien mag, Denkmale einer viel späteren Zeit zur Erklärung verwandter früherer Verhältnisse benutzen zu müssen.”

⁸¹ FICKER Bd. I. 158.

⁸² „Die Ausdrücke Actum und Datum werden uns wohl einen sehr beachtenswerthen Halt geben, aber doch keineswegs in allen Eizelfällen sicher leiten können. Zur näheren Prüfung werden wir nach Haltpunkten suchen müssen, welche von der Fassung der Datierung ganz unabhängig sind.” FICKER Bd. I. 158.

⁸³ SZENTPÉTERY: OKLEVÉLDÁTUMOK 25.

⁸⁴ O 415. Erzsébet királynénak a nagykemléki várjobbágyok nemesi esküképességét megerősítő, 1385. június 12-én Kőrösön Alsáni Bálint kezéből kelt *privilegium*-áról van szó, amelynek keltezése a következőképp kezdődik: „Datum Crisy per manus reverendi in Christo patris domini Valentini” stb.

⁸⁵ SZENTPÉTERY: OKLEVÉLDÁTUMOK 23.

⁸⁶ A német diplomatikában: nicht einheitliche Datierung, vö. pl. BRESSLAU 461–465.

sebenicoiak ez utóbbi oklevél végrehajtását mindaddig elhalasztathatják, míg a királynőt nem informálják, hogy ő a vitás kérdést eldöntse.⁸⁷ A keltezéssel kapcsolatban itt az a probléma, hogy Paulus de Paulo feljegyzéseiben az 1383. évnél a királynők elutazásáról a következőt lehet olvasni: „Die 4. mensis novembris recesserunt a Iadra antedictae reginae cum prelati et baronibus supradictis, euntes Vranam.”⁸⁸ Persze el lehet képzelni, hogy a *memoriale* szerzője tévedett, és a korábbi szakirodalom ezt így is fogta fel: Ráth Károly Mária és Erzsébet királynők itineráriumát állítva össze, mindkettejükénél – forráshivatkozás nélkül, de nyilván Paulus de Paulora támaszkodva – október 24-ét jelöli meg a Zarába érkezés napjaként, és november 5-én, a fenti oklevél Fejér általi kiadására és Páur Iván gyűjteményének egy közelebbiről meg nem határozott darabjára hivatkozva, még Zarában időzteti őket.⁸⁹ Sebestyén Béla szerint is így volt.⁹⁰ Paulus de Paulo azonban szerfölött precíz ember volt. A magánéleti vagy zárai jelentőséggel bíró eseményeket a napnál is kisebb időegységekkel szokta megadni: egy nagy tűzvész „circa primum somnum” tört ki,⁹¹ feleségét még a napi első főétkezés előtt („ante prandium”) jegyezte el,⁹² egy nagy föld-rengés Zarában 9 óra körül („hora tertiarum”) tört ki,⁹³ 1388. január 8-án éjjel 2 óra körül („de nocte circa horam secundam”) csodás égi jeleket láttak Zarában,⁹⁴ Palisnai János 1389. szeptember 30-án „circa mediam noctem” égetett föl zárai házakat⁹⁵ stb. Egy ilyen ember önkényes emendálásánál sokkal ésszerűbb inkább azt feltenni, hogy a sebenicoiak petíciózó küldöttsége valamikor a csaknem kéthetes zárai tartózkodás alatt jelent meg a királynő előtt, ez kérésüket – talán ünnepélyes körülmények között – jóváhagyta, de a kancelláriai személyzet már csak az úton állította ki az erről szóló oklevelet. Ez az eset, úgy látszik, megfelel a Szentpétery által feldolgozott XIII. századi efféle esetek⁹⁶ gyakorlatának: a keltezésben feltüntetett hely az *actio*-ra, az idő a *conscriptio*-ra vonatkozik.

Egy másik idevágó esetet jelent Mária királynőnek azon két nagypecséttel („*maiori sigillo nostro*”) megerősített oklevele 1383. május 7-éről, melyek egyike a „Naghochwarr”,⁹⁷ azaz valószínűleg a Kassa melletti Olcsvár, másika pedig a „Nagy Hathwan”⁹⁸ keltezési helyet tartalmazza. A két oklevél tartalma megegyezik: Mária, anyja hozzájárulásával, Kazai Kakas fia: László mester, udvari lovagnak ígéri a Nógrád megyei Súlyomi András fia: Imre fiörökös

⁸⁷ O 42.

⁸⁸ PP 7.

⁸⁹ RÁTH 76–77.

⁹⁰ SEBESTYÉN 52.

⁹¹ PP 4. (1381. szeptember 11.)

⁹² PP 9. (1385. április 11.)

⁹³ PP 11. (1387. március 5.)

⁹⁴ PP 12.

⁹⁵ PP 13.

⁹⁶ SZENTPÉTERY: OKLEVÉLDÁTUMOK 28–29.

⁹⁷ O 28.

⁹⁸ Sajnos csak kiadásból: Cornides kézirata után: K XI. 41–42. és útána: F X/1. 76–77.

nélküli halála esetére annak Sólyom nevű birtokát. László mester föltehetőleg a királynék felvidéki útjának⁹⁹ elején nyerte az ígéretet, de aztán, valami okból még egy példányt akart az oklevélből, s azt a kancellária, László mester iránti méltányosságból,¹⁰⁰ az ígérettevés idejével állította ki. Itt tehát alighanem a fenti eset fordítottjával állunk szemben: a keltezési hely a *conscriptio*-é, az idő viszont az *actio*-t jelöli.

A királynők ugyanezen útjával kapcsolatos a következő eset is, mely, az előzőhöz hasonlóan, a pecsét-itineráriumok magától értetődősége ellen szól. A kassai tárgyalások befejeztével¹⁰¹ a királynők hazaindulnak, és június 1-jén már Budán kel Mária királynő csak másolatban fennmaradt, s így ismeretlen pecsétű iktatóparancsa a váradi káptalannak Goblin erdélyi püspök és testvérei javára Omlás birtok tárgyában.¹⁰² Érdekesebbek azonban Máriának ezen időben bizonyosan a nagypecsét alatt kelt oklevelei: május 30-án még Diósgyőr a keltezési hely,¹⁰³ 31-én szintén,¹⁰⁴ június 2-án pedig szintén budai keltezéssel ad ki a *specialis praesentia regia* Mária nevében és nagypecsétje alatt határjárási és birtokbecslési parancsot a pécsi káptalannak a Pököriek és Szöglakiak közt Asszúagy birtok tárgyában folyt perben.¹⁰⁵ A Demeter bíboros és kancellár őrizetére bízott nagypecsét¹⁰⁶ holléte így meglehetősen kérdéses, mert az nyilván kizárható, hogy pusztán a különös királyi jelenlét egy oklevele megpecsételése miatt nyargalt volna valaki a pecsétnyomóval két nap alatt Budára. Mivel Demeternek ebből az időből saját neve alatti oklevele nem maradt ránk, így a kérdést teljes bizonyossággal eldönteni nem lehet, mégis tekintettel arra, hogy május hónapból hét vagy nyolc nagypecsétes oklevelet

⁹⁹ Az út a lengyel urakkal Hedvig jövőjéről folytatott kassai tárgyalásokkal fejeződött be, ld. Długosz 429.

¹⁰⁰ Természetesen egyetlen birtokjogra vonatkozó iratnál sem mindegy, mikortól biztosítja tulajdonosának jogait, és ilyen eseteket Szentpétery Imre is ismerter (SZENTPÉTERY: OKLEVÉLDÁTUMOK 23.), itt azonban az adománynak a bizonytalan jövőre irányuló volta miatt kétszeresen is fontos a keltezés, ahogy ezt maga az oklevélszöveg is hangsúlyozza: „*si post datam presentium litterarumstrarum quandocunque et cuicunque alteri de ipsa possessione Sulyom nominata mediantibus aliis litteris nostris preterquam ipsi magistro Ladislao provisionem et collationem faceremus, extunc huiusmodi alias litteras nostras revocabimus, cassabimus et anulabimus, ymmo exnunc, prout extunc, ipsas cassamus, anulamus, viribusque omnino committimus carituras*” (O 28., kiemelés tőlem).

¹⁰¹ Az 1383. május 17–21. közti időből Máriától öt (1. DF 277887 és DF 268443, pecsétjét nem ismerjük; 2. DF 211179 a nagypecséttel; 3. O 29., csak tartalmi átírás, pecsétje ismeretlen; 4. DL 31337, átírás, ismeretlen pecséttel; 5. DF 219984 a nagypecséttel), Erzsébettől három oklevél is maradt fenn (1. DF 219975; 2. DL 82763; 3. DF 219977, mindegyik a gyűrűpecséttel) kassai keltezéssel, anélkül, hogy ebből az időből más királynői dátumhely ismert lenne.

¹⁰² DL 37052.

¹⁰³ HOKL 313.

¹⁰⁴ O 30. A csonka DL 107671 (O 31.) valószínűleg szintén idetartozik. Mindkét oklevél a nádor elé, Kisasszony nyolcadára történő perhalasztást tartalmaz, amely perekben szükségessé vált az ítélethozatalhoz az akkor fogságban lévő Cudar Péternek a tárnoki házban őrzött okleveleinek megvizsgálása.

¹⁰⁵ O 32.

¹⁰⁶ Erről bővebben: GERICS 306–308.

ismerünk,¹⁰⁷ melyek egyike sem kelt Budán, míg júniusból legalább kilencet,¹⁰⁸ melyek viszont már kizárólag itt keltek, valamint arra, hogy Mária és Erzsébet királynőktől június hónapból Budán kívül semmilyen más keltezési hellyel ellátott oklevél nem maradt fenn,¹⁰⁹ valószínűnek kell tartanunk, már csak a nem egységes keltezés kivételes volta miatt is,¹¹⁰ hogy nem a *specialis praesentia regia* tartotta otthon a nagypecsétet és pecsételte meg vele a május hónapban a felvidéken nyert okleveleket, hanem a királynőkkel akkor még jó viszonyban álló Demeter – akinek az országlakosok előtti nagy tekintélye,¹¹¹ magas egyházi és világi állása indokolta, hogy egy fontos diplomáciai találkozáson jelen legyen – kísérte el a királynőket a felvidékre, és a Mária nevében kiadott május 30-i és 31-i oklevelek az udvar Budára történt visszatérte után *actio* szerinti dátumhellyel keltek már a *conscriptio* időpontjával.

Feltehetően nem egységes datálással van dolgunk a DL 96 669¹¹² és DL 7031 oklevelek valamelyikénél is. Ezek közül az első ugyanis 1383. július 31-én Diósgyőrött, a második pedig augusztus 1-jén Kassán kelt. Az kizárt, hogy a Diósgyőr és Kassa közötti, a Hernád völgyében vezető kb. 95 km-es utat bármelyik kancelláriai tagozat is egy nap alatt tette volna meg, de mivel Mária királynő ezen mandátumainak megpecsételése sajnos nem ismert,¹¹³ így elvileg elképzelhető, hogy a két szóhajóható pecsét közül a nagy vagy a titkos Kassára került, a másik pedig Diósgyőrött maradt, mivel a királynőket erre az útjukra is elkísérte mindkét iroda: a keltezések szerint a nagypecsét alatt július 17-én¹¹⁴ és 25-én,¹¹⁵ a titkospecsét alatt augusztus 7-én¹¹⁶ adatik Diósgyőrött oklevél, míg a július 16-i és 26-i, szintén Diósgyőrött Mária neve alatt kelt három oklevél pecsétje nem ismert.¹¹⁷ Az a tény viszont, hogy Erzsébet július 19. és augusztus 1. között hétszer is Diósgyőrből keltezi okleveleit,¹¹⁸ de a két királynő – mint láttuk: elég sűrű – oklevelezésében július 27. és 31. közt négynapos szünet van, arra látszik utalni, hogy az udvar a királynőkkel és a kancelláriákkal talán ebben az időben rándult át Kassára, ahol három parancslevél közül egyet a kiállítás idejére illő keltezéssel, kettőt pedig a rendelkezés

¹⁰⁷ A fentieken kívül még: 1383. május 15., Diósgyőr, „*sub maiori suo sigillo*”, DF 283070 (turóci registrum).

¹⁰⁸ O 32.; DL 30 136; DL 7017; DL 87 547; DL 7018, DL 7019, DL 7020 és DL 7021; DL 58 626; DF 219981; DF 269 560; DL 42 260 és talán a DF 264 231.

¹⁰⁹ Vö. az eddigieken kívül: F X/1. 83.; F X/1.94–95. és CDC XVI. 372–373.; DL 58 631; O 33.; ZW II. Nr. 1181., 579–580.; BÁNEFFY 373–374. és KUMOROVITZ: Bp. n. 12.; DL 98 174; PALÁSTHY I. 163.; DF 201 059.

¹¹⁰ SZENTPÉTERY: OKLEVÉLTAN 23.

¹¹¹ Vö. GERICS 314.

¹¹² O 38.

¹¹³ A DL 7031 átirás, a DL 96 669 oklevélről pedig csak fénykép található az Országos Levéltárban.

¹¹⁴ DF 219918.

¹¹⁵ DF 219978.

¹¹⁶ ZALA II. 196–197.

¹¹⁷ DF 263 715; DF 263 992 és DL 98 648: mindhárom csak átirásból.

¹¹⁸ DF 280 004; DF 210 594; DL 35 894; O 35.; DF 219 974; O 37.; O 39.

idejére jellemző keltezési hellyel állíthattak ki. Bárhogya is van, annak nagyon kicsi a valószínűsége, hogy Mária július 31-i és augusztus 1-jei, valamint Erzsébet augusztus 1-ji oklevelei egyszerre adnák meg a kiállítás idejére jellemző keltezési helyet és időt.¹¹⁹

Érdekes még a fenti szempontból Erzsébet királyné 1384. október 10-i, „in Kesmark” keltezett gyűrűspecstés oklevele is,¹²⁰ amelyben Erzsébet Bajori néhai Beke mester leánya és Vitézi László fia Lőrinc mester felesége: Erzsébet kérésére a Sáros megyei Buják birtokot, amelyből ezt a Cudarok állítólag törvénytelenül kizárták, a kérelmező okleveleinek megvizsgálatása után – és természetesen a Cudarok esetleges jogainak figyelembe vétele nélkül – Mária beleegyezésével visszaadja a kérelmezőnek. Vitéziné okleveleit a királyné „*per prelatos et barones nostros tunc nobiscum existentes*” (kiemelés tőlem – S. Sz.) vizsgáltatta meg. Mit jelenthet itt a „*tunc*”? Az udvar ekkor tényleg a Tátra környékén tartózkodott,¹²¹ így tehát nem valószínű, hogy egy – mondjuk – Budán elintézett Sáros megyei ügyről adjon ki Késmárkon oklevelet a királyné, hanem épp fordítva: a késmárki vizsgálat után valószínűleg a kancellária későbbi, nyugalmi állapotában foglalhatták írásba a történeteket, s így ez az oklevél is *actio* szerint keltezettnek tűnik.

Szintén alighanem *actio* szerinti keltezést kell látnunk abban a tömeges 1385. január 20-i perhasasztásban is, amelyet a Demeter helyét a *specialis praesentia regia* élén elfoglaló és az üresedésben lévő országbíróság ténykedését is ellátó Alsáni Bálint¹²² irodája ad ki Mária királynő nevében, egységesen Visegrádot és vízkereszt oktavájának 8. napját adva meg a keltezésben.¹²³ Az írivaló mennyisége valószínűvé teszi, hogy az oklevelek nem a perhasasztás napján állították ki.

A keltezést bevezető „*datum*” szó dacára is gyakorlatilag kizártnak tekinthető, hogy a DF 248 157-es oklevelet¹²⁴ 1385. május 25-én Budán állították volna ki és pecsételték volna meg Erzsébet királyné gyűrűspecstéjével, azaz, hogy a *sigillum anulare* állandóan a királynő közelében lévő *tiparium*-a és így maga az anyakirályné e napon Budán lettek volna. Május 18-áról¹²⁵ és június

¹¹⁹ Ha nem is ennyire, de kérdésesek a keltezési viszonyai még Mária királynő 1383. május 15-i „*sub maiori suo sigillo*” Diósgyőrött kelt oklevelének (DF 283070, turóci registрум) és a kassai keltezési helyek májusi sorozatát bevezető, eredetiben fenn nem maradt oklevélnek is (1383. május 17., Kassa, DF 277887 és DF 268443): az *actio* szerinti vagy nem egységes keltezést itt sem lehet kizárni.

¹²⁰ O 239.

¹²¹ Vö. O 237. (1384. október 5., Lubló, Erzsébet királyné oklevele); O 238. (október 6., Lubló, Erzsébet királyné oklevele); O 240. (október 11., Késmárk, Erzsébet királyné oklevele); O 249. (október 18., Lőcse, Garai Miklós nádor oklevele); O 250. (október 19., Lőcse, Erzsébet királyné oklevele).

¹²² Ezt a jelenséget bővebben ld. feljebb, a központi igazságszolgáltatás zavarairól írtaknál.

¹²³ E napról tíz ilyen hasasztás is fennmaradt: O 302–O 311.

¹²⁴ O 398.

¹²⁵ O 395.

19-éről¹²⁶ keltezve ugyanis Pozsegavár illetve Kőrös dátumhelyekkel ad ki Erzsébet gyűrűspecésű okleveleket, azt pedig, hogy a királynők délvidéki tartózkodása nem szakadt meg a két időpont közt egy röpke budai látogatás erejéig, bizonyítják kőrösi keltezésű okleveleik.¹²⁷

Bár a viszonylag szép számmal és változó keltezési helyekkel fennmaradt uralkodói oklevelekkel szemben – e két tényező hiánya miatt – a hiteleshelyi kiadványok esetében a mi fogalmaink szerinti dátumértelmezéstől való eltérést jóval nehezebb kimutatni, de azért erre is van példa: a székesfehérvári johannita konvent 1386. február 2-áról keltezett oklevele már néhainak mondja Károly királyt.¹²⁸

A nem egységes datálás legsokatmondóbb példája e korból talán az a II. (Kis) Károly neve alatt, a valóságban nyilván a *mandator* Horváti Jánostól kiadott, 1386. március 22-én Budáról keltezett, az uralkodó *sigillum parvum*-ként emlegetett titkospecsétjével megerősített oklevél, amely másfél hónappal Károly trónfosztása és majd egy hónappal halála utáni keltezéssel rögzíti az uralkodó adományát.¹²⁹ Bár minden kétes keltezésű adománylevélnél felmerül a hamisítás lehetősége, itt ez nem túlságosan valószínű. Az oklevél írása és a pecsét nyoma megfelel Károly többi oklevelének, egyéb megfontolások pedig a hamisítás ellen szólnak: kortárs hamisító nyilván tisztában lett volna Károly sorsával, és február 7. előtről keltezte volna az oklevelet, későbbi korban pedig, a politikai fejlemények ismeretében, egyszerűen nem lett volna érdekes Károly nevére oklevelet hamisítani. Így tehát el kell fogadnunk, hogy vagy véletlen tévesztéssel, vagy pedig a korabeli magyar jogérzék diktálta megoldással van dolgunk: az adománynak az uralkodótól kellett jönnie, a keltezés helyeként megjelölt uralkodói székhely megadása talán – ha volt ilyen – a korábbi

¹²⁶ O 418.

¹²⁷ Június 5. (Mária királynő, O 410. és O 411.); június 8. (Mária királynő, O 413.); június 12. (Erzsébet királynő, O 415.). Csak a hónap második felében indultak vissza Budára, legalábbis Erzsébet június 27-i, székesfehérvári keltezésű oklevele (O 422.) szerint.

¹²⁸ O 579. Az, hogy az oklevélben szereplő néhai Károly király nem Kis Károly, hanem esetleg I. Károly lenne, fölöttébb valószínűtlen. Néhai Bánóci János birtokairól ugyanis, amelyekkel kapcsolatban Monoki István fehérvári örkanonok a keresztesek előtt tiltakozást jelentett be, az oklevélben a következő áll: „*nobili viro magistro Sandrino, fratri suo, ad supplicationem eiusdem cum aliis nobilibus de Monak, fratribus scilicet suis, per serenissimum principem condam dominum Karolum, inclitum regem Hungarie etc., datis et collatis*”. Monoki Sandrin azonban 1361–94-ig fordul elő, udvari méltósággal 1366–73, ill. 1381–82 között (ld. ENGEL: ARCH. II. 169. és I. 44., 46.), és így I. Károlytól még aligha kérhetett birtokadományt. Ezt erősíti meg egy másik oklevél is, jelesen az egri káptalané 1386. január 24-éről (ld. Mária királynő 1386. március 23-i oklevelénél: O 611.), amelyben ugyanezen birtokokról a „*per dominum nostrum Karolum regem ad supplicationem predicti Sandrini eidem Sandrino et perconsequens prefatis aliis nobilibus de Monak ac eorum heredibus datis, donatis et collatis*” kitételt lehet olvasni, ahol tehát egyértelműen a kortárs Károly királyról, azaz II. (Kis) Károlyról van szó. Érdemes még azt is meggondolni, hogy az egri káptalan oklevelében Sandrin apja és nagybátyja tesznek bevallást, a fehérvári káptalan előtt ismét egy nagybátyja tiltakozik; ha tehát Sandrin már 1342 előtt birtokszerzésre kvalifikáló érdemeket szerzett volna, nehéz elképzelni, hogy 1386-ban a megelőző generációból még hárman is képesek lettek volna hiteleshelyek előtt személyesen is eljárni.

szóbeli, esetleg imbreviatúrában fennmaradt adományozásra utalt, mindenestre hangsúlyozva az adomány királyi voltát, míg az oklevél kibocsátásának valós körülményeit a kiadás tényleges dátuma és Horváti János kancelláriai jegyzetben szokatlan megjelölése¹³⁰ mutatja. E két utóbbi tényező talán a pecsételésre benyújtott oklevél hitelességét is garantálhatta – mindenestre csak a megpecsételésig, mert a Horváti Jánosra utaló jegyzetből a megpecsételés után épp a bán neve nem látszott. Tanulságos ez az oklevél, mert Kis Károly sorsát nem ismerve, ki merné feltételezni, hogy az adott időpontban mind a *mandator*, mind a pecsét Budától biztos távolban leledzett, az uralkodó pedig nemhogy Budán, de már régóta az élők sorában sem volt?

* * *

A fenti példákból több következtetés is levonható. Először is, ahogy már Szentpétery megállapította, a mai dátumfogalomtól eltérő keltezés „bizonyára sokkal többször fordul elő, mint amennyiszer azt ma felismerni és kétségtelenül megállapítani módunkban van”.¹³¹ Gyakorlatilag alig találni olyan keltezést, amiről önmagában biztosan kijelenthetnénk, hogy az oklevél kiállításának helyét és idejét adja meg. A dátumként megjelölt időpont kizárólag az okmányban foglaltak jogi érvényét tekintve perdöntő; az oklevél kiállításának helyéről és idejéről annak keltezése csupán annyit árul el, mint – Érszegi Géza hasonlatával élve – egy átlagos mai meghatalmazás vonatkozó adatai e meghatalmazás létrejöttének valós körülményeiről.”

Ebből következik természetesen, hogy „arról a magától értetődő, mégis oly gyakran elfelejtett tényről, hogy az, amit forrásunkból adat gyanánt kiírunk, nem az uralkodónak, hanem *pecsétjének* tartózkodási helye” – mégiscsak jobb lenne megfeledezni.¹³² Mind az uralkodói pecsétek használatának, mind az uralkodó tartózkodásának helyét és időpontját az esetek nagyon nagy többségében

¹²⁹ O 610.

¹³⁰ A kancelláriai jegyzet: „*De mandato domini Iohannis bani.*”

¹³¹ SZENTPÉTERY: OKLEVÉLDÁTUMOK 24. Az idézet itt ugyan „az akaratlanul és öntudatlanul” elkövetett *actio* szerinti keltezésekre vonatkozik, de természetesen a szándékosan előálltakra is igaz.

¹³² Ld. ENGEL: HUNYADI 979. [Kiemelés az eredetiben.] Engel Pál magától értetődőnek tekintette, hogy az oklevél dátuma azonos az oklevél kibocsátásának, sőt az oklevélben foglalt intézkedés meghozatalának idejével is, és ennek megfelelően azt, ami elképzelésével nem harmonizált – talán, ahogy ő írta Sebestyén Béláról, „nem tekintvén tisztének, hogy elgondolkozzék felette” (ENGEL: HUNYADI 977.) – kissé leegyszerűsítve próbálta magyarázni: szerinte „különös szórakozottságra vall,” hogy I. Károly jó fél évvel felesége halála után annak engedélyével és egyetértésével adományoz el egy királynéi birtokot (ENGEL: KÁROLY 125. 157. jegyzet), azzal kapcsolatban pedig, hogy Károly már egy 1312. június 11-i oklevélben a rozgonyi csatát említi, az lenne a megoldás „ha téves datálást tételezünk fel” (ENGEL: KÁROLY 102. 54. jegyzet).

ségében csak valószínűsíthetjük. Az oklevélkeltezések összessége, az elbeszélő források bevonása és adatainknak az eseménytörténet leghíhetőbb lefolyásával való összevetése természetesen kiadja az uralkodó igen valószínű itineráriumát – csak hogy az így nyert gondolati alkotmány még viszonylagos adatbőség esetén is sokkal inkább egymást támogató érvekből épült konstrukcióhoz, szerencsétlen esetben kártyavárhoz lesz hasonlatos, semmint az oklevélkeltezésekből nyert adatsor sziklaszilárd fundamentumán nyugvó építményhez. Gyakorlatilag mindebből az következik, hogy – mivel a pecsétek elő-, vagy elő nem fordulási gyakoriságából adódó információkról amúgy sem mondhatunk le – talán célszerűbb a többé-kevésbé úgyis csak feltételezett, és legalábbis kis mértékben mindig sebezhető itineráriumra koncentrálni helyett minden uralkodói pecsét minden előfordulását összegyűjteni, majd a lehetőséghez képest rendszerezve visszaadni az egész adathalmazt.

II. táblázat

1384	Mária királynő					Erzsébet királyné			Specialis praesentia regia
január	ismeretlen pecsétje	kettőspecsétje	nagypecsétje	középspecsétje	titkospecsétje	ismeretlen pecsétje	egyéb pecsétje	gyűrűs- pecsétje	
1			Kapronca						
2									
3								Susicha	
4	Verőce								
5									
6									
7									
8									
9									
10		D							
11									
12									
13			Pozsegavár						
14									
15									
16									
17			Pozsegavár						
18									
19	Pozsegavár		Pozsegavár						
20									
21									
22									
23									
24									
25									
26									
27 előtt					ismeretlen				
27									
28									
29									
30									
31									

1384	Mária királynő					Erzsébet királyné			Specialis praesentia regia
február	ismeretlen pecsétje	kettőspecsétje	nagypecsétje	középecsétje	titkospecsétje	ismeretlen pecsétje	egyéb pecsétje	gyűrűs- pecsétje	
1									
2						Gara			
3									
4						Gara			
5									
6									
7									
8									
9	Buda								
10									
11									
12	Buda (5)								
13	Buda		Buda						
14			Buda (2)						
14 körül			Buda						
15									
16									
17									
18									
19									
20									
21									
22									
23									
24									
25									
26									
27									
28									
29									

1384	Mária királynő					Erzsébet királyné			Specialis praesentia regia
március	ismeretlen pecsétje	kettőssecsétje	nagypecsétje	középpecsétje	titkospecsétje	ismeretlen pecsétje	egyéb pecsétje	gyűrűs- pecsétje	
1							V (1)		
2									
3								Szentdemeter	
4									
5									
6	Esztergom								
7									
8									
9									
10									
11									
12			Esztergom (2)						
13			Esztergom						
14									
15									
16									
17									
18									
19									
20									
21									
22									
23								Buda	
24			Buda					Buda	
25								Buda	
26									
27			Buda					Buda	
28						Buda			
29		ismeretlen	Buda						
30		D (3)				Buda			
31			Buda						
	Kettőssecsét.								

1384	Mária királynő					Erzsébet királyné			Specialis praesentia regia
április	ismeretlen pecsétje	kettőspecsétje	nagypecsétje	középspecsétje	titkospecsétje	ismeretlen pecsétje	egyéb pecsétje	gyűrűs- pecsétje	
1					Buda			Buda (3)	
2									
3		D				Buda			Visegrád; D
4			Buda						
5			Buda						
6									
7									
8									
9									
10									
11			Buda						
12									
13			Buda						
14			Buda						
15									
16									
17					Buda				
18								Buda (2)	
19									
20									
21									
22									
23									
24									
25									
26									
27									
28					Buda	Buda		Buda	
29									
30									

1384	Mária királynő					Erzsébet királyné			Specialis praesentia regia
május	ismeretlen pecsétje	kettőspecsétje	nagypecsétje	középpecsétje	titkospecsétje	ismeretlen pecsétje	egyéb pecsétje	gyűrűs- pecsétje	
1									
2									
3		D							
4									
5									
6									
7			Buda						
8		D (2)							
9									
10					Buda				
11		D (2)				Buda			
12									
13									
14									
15									
16						Buda			
17									
18		D	Buda			Buda			
19									
20		D						Buda	
21			Buda						
22									
23									
24					Buda (2)				
25	Buda		Buda						
26									
27								Csepel	
28									
29									
30									
31			Buda						

[illegible]

1384	Mária királynő					Erzsébet királyné			Specialis praesentia regia
július	ismeretlen pecsétje	kettőspecsétje	nagypecsétje	középspecsétje	titkospecsétje	ismeretlen pecsétje	egyéb pecsétje	gyűrűs- pecsétje	
1					Buda			ismeretlen	
2									
3	Buda								
4			Buda		Buda	Buda			
5									
6									
7						Buda			
8									
9								Buda	
10									
11									
12									
13									
14									
15									
16									
17									
18								Buda	
19					Buda			Buda (3)	
20								Buda	
21									
22									
23									
24									
25									
26									
27		ismeretlen				ismeretlen			
28									
29									
30									
31									

1384	Mária királynő					Erzsébet királyné			Specialis praesentia regia
augusztus	ismeretlen pecsétje	kettőspecsétje	nagypecsétje	középecsétje	titkospecsétje	ismeretlen pecsétje	egyéb pecsétje	gyűrűs-pecsétje	
1									
2			Buda						
3									
4									
5									
6									
7									
8									
9									
10									
11									
12									
13									
14									
15			Esztergom					Temesvár (2)	
16									
17									
18									
19									
20									
21			Esztergom						
22									
23									
24 előtt		ismeretlen (2)	ismeretlen (1)						
24			Esztergom						
25						Visegrád			
26									
27						Visegrád			
28									
29									
30									
31									
Bizonytalan, sokkal ez előtt is kelhetett.									
Bizonytalan, sokkal ez előtt és 1385. október 2-a után is kelhetett.									

[illegible]

[illegible]

1384	Mária királynő					Erzsébet királyné			Specialis praesentia regia
december	ismeretlen pecsétje	kettőspecsétje	nagypecsétje	középpecsétje	titkospecsétje	ismeretlen pecsétje	egyéb pecsétje	gyűrűs-pecsétje	
1									
2									
3									
4									
5									
6					Buda				
7									
8									
9						Buda			
10									
11									
12					Buda				
13						Buda (2) (1)		Buda	
14									
15									
16									
17						Buda			
18									
19								Buda	
20									
21									
22									
23									
24									
25									
26									
27									
28								Buda	
29									
30									
31	Buda (2)				Buda (2)				
	Az egyik évszáma csak valószínű. E napon vagy előtte kelhettek.								

[illegible]

[illegible]

[illegible]

1385	Mária királynő					Erzsébet királyné			Specialis praesentia regia
április	ismeretlen pecsétje	kettőspecsétje	nagypecsétje	középecsétje	titkospecsétje	ismeretlen pecsétje	egyéb pecsétje	gyűrűs-pecsétje	
1									
2								Pozsegavár	
3									
4									
5						Pozsega			
6									
7									
8									
9	Pozsegavár {1}								
10									
11									
12									
13									
14									
15									
16									
17									
18									
19									
20									
21								Pozsegavár	
22									
23									
23 után						Pozsegavár (2)			
24									
25									
26									
27					Pozsegavár			Pozsegavár (2)	
28									
29									
30									
30 után								Pozsegavár (2)	
	Keltezési hely csak valószínű.								

1385	Mária királynő					Erzsébet királyné			Specialis praesentia regia
május	ismeretlen pecsétje	kettőspecsétje	nagypecsétje	középecsétje	titkospecsétje	ismeretlen pecsétje	egyéb pecsétje	gyűrűs- pecsétje	
1							Pozsegavár {1}		
2									
3									
4									
5									
6									
7									
8									
9									
10									
11									
12									
13									
14									
15									
16									
17									
18					Pozsegavár			Pozsegavár	
19									
20									
21									
22									
23									Visegrád; V
24									
25								Buda	
26	Visegrád								
27									
28									
29									
30	Visegrád (3) {2}			Visegrád					
31	Kőrös								
	Valószínűleg Erzsébet királyné titkospecsétje.								
	Valószínűleg egy negyedik oklevél is tartozik ide.								

1385	Mária királynő					Erzsébet királyné			Specialis praesentia regia
június	ismeretlen pecsétje	kettőspecsétje	nagypecsétje	középecsétje	títkospecsétje	ismeretlen pecsétje	egyéb pecsétje	gyűrűs-pecsétje	
1									
2							V {1}		
3									
4									
5					Körös {2}				
6									
7									
8	Körös								
9									
10									
11									
12							Körös; V {2}		
13									
14									
15									
16									
17									
18									
19								Körös	
20									
21									
22									
23									
24									
25									
26									
27						Székesfehérvár			
28									
29									
30									
1	Kettőspecsét.								
	Kettőspecsét, dátumhely és kancellári recognitio együtt.								

1385	Mária királynő					Erzsébet királyné			Specialis praesentia regia
július	ismeretlen pecsétje	kettőspecsétje	nagypescétje	középcscsétje	titkospecsétje	ismeretlen pecsétje	egyéb pecsétje	gyűrűs- pecsétje	
1									
2									
3									
4									
5									
6								Buda	
7								Buda	
8									
9					Buda			Buda {1}	
10									
11									
12									
13									
14									
15									
16						Buda			
17									
18									
19									
20									
21									
22									
23									
24									
25									
26									
27						Buda			
28					Buda		Buda {2}		
29									
30									
31									
	Évszám kissé bizonytalan, esetleg 1384. július 10-i is lehet az oklevél.								
	Titkospecsét.								

1385	Mária királynő					Erzsébet királyné			Specialis praesentia regia
augusztus	ismeretlen pecsétje	kettőspecsétje	nagypecsétje	középpecsétje	titkospecsétje	ismeretlen pecsétje	egyéb pecsétje	gyűrűs-pecsétje	
1					Buda				
2	Buda								
3								Buda	
4									
5									
6						ismeretlen			
7									
8									
9									
10									
11									
12									
13									
14									
15									
16									
17									
18	Visegrád (1)				Visegrád				
19									
20									
21									
22									
23									
24									
25									
26									
27									
28									
29									
30						Buda			
31									
	"in alto castro nostro Vissegradiensi".								

[illegible]

1385	Mária királynő					Erzsébet királyné			Specialis praesentia regia
október	ismeretlen pecsétje	kettőspecsétje	nagypecsétje	középspecsétje	titkospecsétje	ismeretlen pecsétje	egyéb pecsétje	gyűrűs- pecsétje	
1								Buda	
2		D							
3									
4	Buda					Buda			
5						Buda			
6	Buda (2)								
7	Buda								
8									
9									
10									
11									
12							Buda {1}		
13									
14									
15			Buda						ismeretlen; D
16			Buda					Buda	
17									
18									
19									
20									
21									Buda; D
22									
23			Buda		Buda				
24									
25									
26	Buda		Buda		Buda		Buda {1}		
27									
28									
29			Buda						
30									
31									
	Titkospecsét.								

[illegible]

[illegible]

1386	Mária királynő					Erzsébet királyné			Specialis praesentia regia
január	ismeretlen pecsétje	kettőspecsétje	nagypecsétje	középpecsétje	titkospecsétje	ismeretlen pecsétje	egyéb pecsétje	gyűrűs- pecsétje	
1									
2									
3									
4									
5									
6									
7									
8									
9									
10									
11									
12									
13									
14									
15									
16									
17									
18									
19									
20									
21									
22									
23									
24								Buda	
25					Buda				
26									
27									
28									
29									
30									
31									

[illegible]

[illegible]

1386	Mária királynő					Erzsébet királyné			Specialis praesentia regia
április	ismeretlen pecsétje	kettőspecsétje	nagypecsétje	középecsétje	titkospecsétje	ismeretlen pecsétje	egyéb pecsétje	gyűrűs- pecsétje	
1									
2	Buda				Buda				
3									
4	Buda				Buda (2)				
5	Buda (2)		Buda						
6									
7									
8					Buda				
9									
10									
11					Buda				
12									
13					Buda (2)				
14									
15									
16									
17									
18									
19									
20									
21									
22									
23		D							
23 után		D							
24									
25									
26									
27									
28									
29									
30					Győr				

1386	Mária királynő					Erzsébet királyné			Specialis praesentia regia
május	ismeretlen pecsétje	kettőspecsétje	nagypecsétje	középspecsétje	titkospecsétje	ismeretlen pecsétje	egyéb pecsétje	gyűrűs- pecsétje	
1			Győr				Győr {1}		
2			Győr				Győr {2}		
3									
4									
5									
6					Győr				
7									
8									
9									
10									
11	Győr								
12									
13									
14									
15									
16									
17									
18					Buda				
19									
20									
21									
22	Buda (2)								
23									
24	Buda								
25					Buda				
26					Buda (3)				
27									
28	Buda								
29									
30	Buda								
31	Buda								
	Bizonytalan, fényképen jól ki nem vehető pecsét.								
	Nagypecsét.								
	Keltezés és megpecsételés is bizonytalan.								

1386	Mária királynő					Erzsébet királyné				Specialis praesentia regia
június	ismeretlen pecsétje	kettőspecsétje	nagypecsétje	középecsétje	titkospecsétje	ismeretlen pecsétje	egyéb pecsétje	gyűrűs-pecsétje		
1										
2				Buda						
3										
4	Buda		Buda							
5		D {1}								
6										
7										
8	Buda									
9							Buda {2}			
10		D {3}								
11					Buda			Buda		
12										
13					Buda	Buda				
14										
15								Buda		
16										
17										
18										
19										
20										
21										
22					Buda					
23										
24				Buda {4}						
25	Buda					Buda				
26										
27										
28			Buda							
29										
30										
1	Napi kelte kétséges.									
	Függő kettős- vagy nagypecsét.									
	Napi kelte kétséges.									
	Függő!									

[illegible]

1386	Mária királynő					Erzsébet királyné			Specialis praesentia regia
augusztus	ismeretlen pecsétje	kettőspecsétje	nagypecsétje	közeppecsétje	titkospecsétje	ismeretlen pecsétje	egyéb pecsétje	gyűrűs- pecsétje	
1									
2									
3									
4									
5									
6									
7									
8									
9									
10									
11									
12									
13									
14									
15									
16									
17									
18									
19									
20									
21									
22									
23									
24	Esztergom								
24 után	ismeretlen {1}								
25									
26	Buda								
27									
28									
29									
30	Székes- fehérvár								
31									
	És 1386. szeptember 13. előtt.								

1386	Mária királynő					Erzsébet királyné			Specialis praesentia regia
október	ismeretlen pecsétje	kettőspecsétje	nagypecsétje	középecsétje	titkospecsétje	ismeretlen pecsétje	egyéb pecsétje	gyűrűs- pecsétje	
1									
2									
3									
4									
5									
6									
7									
8									
9									
10									
11									
12									
13									
14									
15									
16									
17									
18									
19									
20									
21									
22									
23									
24									
25									
26									
27									
28									
29									
30									
31									

[illegible]

[illegible]

1387	Mária királynő					Erzsébet királyné			Specialis praesentia regia
január	ismeretlen pecsétje	kettőspecsétje	nagypecsétje	középspecsétje	titkospecsétje	ismeretlen pecsétje	egyéb pecsétje	gyűrűs- pecsétje	
1									
2									
3									
4									
5									
6									
7	Buda								
8									
9									
10									
11									
12									
13									
14									
15									
16									
17									
18									
19									
20									
21									
22									
23									
24									
25									
26									
27									
28									
29									
30									
31									

[illegible]

RÖVIDÍTÉSEK

- **Abaffy–Dancs–Hanvay:** Az Abaffy család levéltára 1247–1515; A Dancs család levéltára 1232–1525; A Hanvay család levéltára 1216–1525; Illa Bálint kézirata alapján sajtó alá rendezte és szerkesztette Borsa Iván. Budapest, 1993.
- **Acta ext. III.:** Magyar diplomáciai emlékek az Anjou-korból. A M. Tud. Akadémia Tört. Bizottsága megbízásából szerkesztette Wenzel Gusztáv M. Akad. rendes tag. Harmadik kötet. Budapest, 1876. (Magyar Történelmi Emlékek. Negyedik osztály. Diplomáciai emlékek. III. / Monumenta Hungariae Historica. Acta externa III.)
- **Alsó-Szlavónia:** Alsó-szlavóniai okmánytár (Dubicza, Orbász és Szana vármegyék) 1244–1710. Egy térképmelléklettel. Szerkesztették Dr. Thallóczy Lajos és Horváth Sándor. Budapest, 1912. (Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria / Magyar Történelmi Emlékek. Első osztály. Okmánytárak, Vol. XXXVI.) (Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum / Magyarország melléktartományainak oklevéltára, Vol. III.)
- **Anjou keresk.:** Az Anjouk alatti kereskedelmi történetünkhez, Hatvani [Horváth] Mihálytól. MTT VII. (Pesten, 1860.) 245–251.
- **Annales Forolivienses:** Annales Forolivienses ab origine urbis usque ad annum 1473. A cura di Giuseppe Mazzatinti. Città di Castello, 1903. (RACCOLTA Tomo XXII – Parte II.) (Régebbi kiadásban: Muratori: XXII. Mediolani, 1733. 131–240.)
- **Annales Mediolanenses:** Annales Mediolanenses ab anno 1230. usque ad annum 1402. ab anonymo auctore literis consignati. in: Muratori: XVI., Mediolani, 1730. 635–840.
- **Annales de Raimo:** Annales de Raimo, sive brevis historia rerum in regno Neapolitano gestarum ab anno 1197. ad 1486. auctoribus Ludovico Seniore et Iuniore de Raimo. in: Muratori: XXIII. Mediolani, 1733. 217–240.
- **Apponyi:** A Pécz nemzetség Apponyi ágának az Apponyi grófok családi levéltárában őrizett oklevelei. I. 1241–1526. Budapest, 1906.; II. 1. 1527–1564. július Budapest, 1930. [Első kötet, második kötet előszavából: Kammerer Ernőt bízták meg, ő Horváth Sándor és Magyar Zsigmond közreműködésével végezte el (Nagy Imre értékes előmunkálataira alapítva).]
- **Aschbach:** Dr. Joseph Aschbach: Geschichte Kaiser Sigmund's. Erster Band, Hamburg, 1838.
- **Áldásy: Adalék:** Áldásy Antal: Adalék Mária királynő diplomatiai összeköttetéseihez. in: Sz. 30. (1896.) 542–550.
- **Áldásy: Alsáni:** Áldásy Antal: Alsáni Bálint bíbornok. Budapest, 1903. Magyar Történelmi Életrajzok, XIX. évf. 1. füzet
- **Áldásy: Egyházszakadás:** Áldásy Antal: A nyugoti nagy egyházszakadás története VI. Orbán haláláig 1378–1389. Budapest, 1896.

- **Babits: A második ének:** Babits Mihály: A második ének. Budapest, 1942.
- **Bak: Königtum:** János M. Bak: Königtum und Stände in Ungarn im 14–16. Jahrhundert. Wiesbaden, 1973. (Quellen und Forschungen zur Geschichte des östlichen Europa, hrsg. v. Manfred Hellmann, Band VI.)
- **Bakács:** Bakács István: Iratok Pest megye történetéhez. Oklevélregeszták 1002–1437. Budapest, 1982.
- **Balassa:** A Balassa család levéltára 1193–1526. Fekete Nagy Antal kézírata alapján sajtó alá rendezte és szerkesztette Borsa Iván, Budapest, 1990.
- **Barabás: Székely oklt.:** Székely oklevéltár 1219–1776. Közzéteszi Barabás Samu I. tag. Budapest, 1934.
- **Bartl:** Július Bartl: Political and Social Situation in Slovakia at the Turning Point of the 14th and 15th Centuries and the Reign of Sigismund of Luxemburg. in: Studia Historica Slovaca IX, Bratislava, 1979, 41–84.
- **Bartoš:** F. M. Bartoš: Čechy v době husově 1378–1415. V Praze, 1947.
- **Baum:** Hans–Peter Baum: Armbrustmacher szócikk, in: LexMa I. 969–971.
- **Bándi:** Bándi Zsuzsanna: A Magyar Országos Levéltár Anjou-kori pecsétkiállítás, 1982. szept. 22–től. in: LK 53. (1982.) 165–199.
- **Bánffy:** Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli Losonczi Bánffy család történetéhez. I. kötet: 1214–1457., szerkesztette Varjú Elemér, Budapest, 1908.; II. kötet: 1458–1526., szerkesztette az I. és II. kötethez mutatót készített Dr. Iványi Béla, Budapest, 1928.
- **Bártfa:** Bártfa szabad királyi város levéltára 1319–1526. I. kötet: 1319–1501. A M. Tud. Akadémia Történelmi Bizottságának megbízásából összeállította Dr. Iványi Béla. Budapest, 1910.
- **Bártfai Szabó:** Pest megye történetének okleveles emlékei 1002–1599–ig. Függelékül az inárcsi Farkas, az irsai Irsay, valamint a szilasi és pilisi Szilassy családok története. Írta Bártfai Szabó László ny. nemzet múzeumi igazgató. Budapest, 1938.
- **Beke: Gyf.:** Beke Antal [közli]: Az erdélyi kápralan levéltára Gyulafehérvárrt. TT 1889–1893. I. közl.: (nr. 1–103.) 1246–1339. 1889. 557–587.; II. közl.: (nr. 104–218.) 1339–1395. III. 15. 1889. 753–772.; III. közl.: (nr. 219–359.) 1395.IV.1.–1493. 1890. 130–154.; IV. közl.: (nr. 360–394.) 1493–1503. 1890. 360–366.; V. közl.: (nr. 395–603.) 1503–1819. 1891. 109–138.; Új SOROZAT: „A Gyulafehérvárrt maradt okiratok”: I. közl.: (nr. 604–660.) 1269–1360. 1892. 493–512.; II. közl.: (nr. 661–733.) 1364–1481. 1892. 635–650.; III. közl.: (nr. 734–804.) 1481–1508. 1893. 93–108.; IV. közl.: (nr. 805–873.) 1512–1546. 1893. 291–306.; V. közl.: (nr. 874–942.) 1546–1733. 1893. 459–473.; VI. bef. közl.: (nr. 943–1015.) 1734–1865. 1893. 617–630. + TT 1893. 629–30.: A gyulafehérvári káptalan levéltára nyomdahiabái.; MÉG ÚJABB SOROZAT: I. közl.: (nr. 1016–1168.) 1293–1583. 1895. 230–259.; II. közl.: (nr. 1169–1478.) 1583–1643. 1895. 409–432.; III. közl.: (nr. 1479–1773.) 1643–1676. 1895. 630–652.; IV. és befejező közl.: (nr. 1774–2021.) 1666–1690. 1896. 45–62.
- **Beke: Kolosm.:** Beke Antal: A kolosmonostori konvent levéltára. 9 közlemény: 1. TT 1896. 483–504.; 2. uo. 718–736.; 3. TT 1897. 339–360.; 4. uo. 496–512.; 5. uo. 733–748.; 6. TT 1898. 151–166.; 7. uo. 343–356.; 8. uo. 532–555.; 9. uo. 653–669.
- **Bertényi: Anjouk:** Bertényi Iván: Magyarország az Anjouk korában. Budapest, 1987.
- **Bertényi: Címertan:** Bertényi Iván: Új magyar címertan. Budapest, 1998.²

- **Bertényi: Országbíró:** Bertényi Iván: Az országbírói intézmény története a XIV. században. Budapest, 1976.
- **Bethlen:** Bethlen Gábor emlékezete. Szerkesztette Makkai László. Budapest, 1980.
- **Bécsi reg.:** Magyar regesták a bécsi cs. levéltárból. 1118–1605. Horváth Mihály által. MTT IX. (Pesten, 1861.) 3–96.
- **Békeszerződések:** Magyar békeszerződések 1000–1526. Szerkesztette Köblös József. Pápa, 2000.
- **Blagay:** A Blagay-család oklevéltára. Bevezető tanulmánnyal a család történetéhez. A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkesztették Thallóczy Lajos és Barabás Samu. Térképpel, két leszármazási táblával és 11 pecséttrajzzal. Budapest, 1897. (Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria / Magyar Történelmi Emlékek. Első osztály. Okmánytárak, Vol. XXVIII.) (Codex diplomaticus comitum de Blagay.)
- **Bodor:** Bodor Imre: Uralkodói pecsétek. in: MŰVÉSZET II. 13–28.
- **Bojničić:** Dr. Bojničić Iván: Kis-Károly király egy pecsétetes oklevele. in: *Turul* XIII. (1895.) 41–43.
- **Bonincontrius:** Laurentii Bonincontrii Miniatensis annales ab anno 1360. usque ad 1458. in: *Muratori* XXI., Mediolani, 1732. 1–162.
- **Bónis: Jogtudó:** Bónis György: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon, Budapest, 1971.
- **Bónis: Szentszéki:** Bónis György: Szentszéki regeszták. Iratok az egyházi bíraskodás történetéhez a középkori Magyarországon. A szerző hátrahagyott kéziratát gondozta és szerkesztette Balogh Elemér. Budapest, 1997.
- **Borosy: Lovasság:** Borosy András: A XI – XIV. századi magyar lovasságról. in: *HK* 1962. 119–174.
- **Borosy: Hadseregletársamok:** Borosy András: Hadseregletársamok a X – XIV. században. in: *HK* 1992/4. 3–31.
- **Botka: Új adalékok:** Újabb családtani adalékok. Botka Tivadartól. MTT X. (Pesten, 1861.) 221–237.
- **Bottló:** Bottló Béla: Dlugosz János Historia Polonicaja mint magyar történeti forrás 1385 • 1418. Budapest, 1932.
- **Boüard:** Alain de Boüard: Manuel de diplomatique française et pontificale. I. Diplomatie générale. Paris, 1929.
- **Brat. Inv.:** Arhív mesta Bratislavy. Inventár stredovekých listín, listov a iných pribuzných písomností. Vypracovali: D. Lehotská, D. Handzová, V. Horváth, Z. Hrabuššay, N. Merglová. Praha, 1956.
- **Bresslau:** Harry Bresslau: Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien. Bd. II., Berlin–Leipzig, 1931.²
- **Bretholz: Jodok:** Dr. Bertold Bretholz: Zur Biographie des Markgrafen Jodok von Mähren. in: *Zeitschrift des deutschen Vereins für die Geschichte Mährens und Schlesiens* 3. (1899) 237–265.
- **Bruni: Historiarum:** Leonardi Aretini Historiarum Florentini populi libri XII. A cura di Emilio Santini, Bologna, 1927. in: *RACCOLTA* tomo XIX. parte III.

- **Bruni:** *Rerum*: Leonardo Bruni: *Rerum suo tempore gestarum commentarius* [AA. 1378–1440]. A cura di Carmine Di Piero, Bologna, 1927. (RACCOLTA tomo XIX. parte III.) (Régebbi kiadása: Muratori: XIX., Mediolani, 1731.)
- **Camera:** Matteo Camera: *Elucubrazioni storico-diplomatiche su Giovanna I.^a regina di Napoli e Carlo III. di Durazzo*. Salerno, 1889.
- **Caracciolo:** Caroli primi regis Neapolis genealogia Tristani Caraccioli. in: Tristano Caracciolo: *Opusculi storici editi e inediti*. A cura di Giuseppe Paladino. RACCOLTA tomo XXII. parte I. Bologna, 1934–1935. (Régebbi kiadásban: Tristani Caraccioli patricii Neapolitani opuscula historica. in: MURATORI: XXII. Mediolani, 1733. 1–128.)
- **Caresinus:** Raphayni de Caresinis cancellarii Venetiarum chronica AA. 1343–1388. A cura di Ester Pastorello. Bologna, 1966. in: RACCOLTA tomo XII. parte II. (Régebbi kiadásban: Andreć Danduli Venetorum ducis chronicon Venetum a pontificatu sancti Marci ad annum usque 1339. Succedit Raphaini Caresini continuatio usque ad annum 1388. in: Muratori: XII., Mediolani, 1728.)
- **CDB:** *Codex diplomaticus Brandenburgensis. Sammlung der Urkunden, Chroniken und sonstigen Quellenschriften für die Geschichte der Mark Brandenburg und ihrer Regenten*. Herausgegeben von Dr. Adolph Friedrich Riedel. II/3.: *Des zweiten Haupttheiles oder der Urkunden-Sammlung für die Geschichte der auswärtigen Verhältnisse dritter Band*. Berlin. 1846.; II/6.: *Riedel's Codex diplomaticus Sammlung der Urkunden, Chroniken und sonstigen Geschichtsquellen für die Geschichte der Mark Brandenburg und ihrer Regenten. Fortgesetzt auf Veranstaltung des Vereines für Geschichte der Mark Brandenburg. Des zweiten Haupttheiles ... sechster Band*. Berlin. 1858.; III/1.: *Riedel's ... des Vereines für Geschichte der Mark Brandenburg. Des dritten Haupttheiles oder der Sammlung für allgemeine Landes- und kurfürstliche Haus-Angelegenheiten erster Band*. Berlin. 1859.; III/3.: *Riedel's ... dritter Band*. Berlin. 1861.; **Suppl.**: *Riedel's ... des Vereines für Geschichte der Mark Brandenburg. Supplementband und Schluß des ganzen Werkes bis auf die Register*. Berlin. 1865.
- **CDC:** *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. Edidit Academia Scientiarum et Artium Slavorum Meridionalium, collegit Tadija Smitičklas, Vol. XVI.: *digessit Marko Kostrenčić, suppleverunt, summarium et indices confecerunt Jakov Stipišić, Miljen Šamšalović*. *Diplomata annorum 1379–1385. continens*. Zagrabiae, 1976.; Vol. XVII.: *digessit Stjepan Gunjaca, supplevit, summarium et indices confecit Jakov Stipišić*. *Diplomata annorum 1386–1394. continens*. Zagrabiae 1981.; Vol. XVIII.: *digessit Duje Reudić-Miočević, suppleverunt et editionem curaverunt Miljen Šamšalović et Vesna Gamulin, Damir Karbić, Zoran Ladić, Mirjana Matijević-Sokol, Rajka Modrić, Jakov Stipišić*. *Diplomata annorum 1395–1399. continens*. Zagrabiae 1990.
- **CDM:** *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*. Bd. XI. herausgegeben von Vincenz Brandl, vom 13. November 1375 bis 1390., Brünn 1885, Bd. XV. herausgegeben von Dr. Berthold Bretholz, Nachträge. 1207–1408., Brünn, 1903.
- **Chronicon Estense:** *Chronicon Estense, gesta marchionum Etsensium complectens, ab anno 1101. usque ad annum 1354. per anonymos scriptores synchronos deductum, et ab aliis auctoriibus continuatum usque ad annum 1393.* in: Muratori: XV., Mediolani, 1729. 295–548.
- **Chronicon Placentinum:** *Chronicon Placentinum ab anno 222. usque ad annum 1402. auctore Iohanne de Mussis cive Placentino*. in: Muratori: XVI., Mediolani, 1730. 441–634.
- **Chronicon Regiense:** *Chronicon Regiense ab anno 1272. usque ad 1388. auctoribus Sagacio et Petro de Garata Regiensibus*. in: Muratori: XVIII., Mediolani, 1731.

- **Chronicon Siculum:** Chronicon Siculum incerti authoris ab anno 340 ad annum 1396 in forma diary ex inedito Codice Ottoboniano Vaticano, cura et studio Josephi de Blasiis. in: Monumenti storici a cura della Società napoletana di storia patria. Serie prima: Cronache, 2., Neapoli, 1887.
- **Chronologi:** Chronologi antiqui quatuor: Herempertus Longobardus, Lupus Protospata, Anonymus Casinensis, Falco Beneventanus cum appendicibus historicis. in: Muratori V., Mediolani, 1724. 1–133.
- **Costoza:** Conforto da Costoza: Frammenti di Storia vicentina [AA. 1371–1387]. A cura di Carlo Steiner. in: RACCOLTA tomo XIII. parte I. Città di Castello, 1915. (Régebbi kiadása: Conforti Pulicis fragmenta historici Vicentini ab anno 1371. usque ad annum 1387. in Muratori: XIII., Mediolani 1728. 1233–1270.)
- **Cracco:** Giorgio Cracco: Barbarigo, Giovanni szócikk, in: Dbl VI. 63–64.
- **Czarnkowski:** Joannis de Czarnkow Chronicon Polonorum. in: Monumenta Poloniae Historica, edidit August Bielowski, tomus II., Lwów, 1872. (Reprint: Warszawa, 1961.) 619–756.
- **Csáky:** Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez. I. kötet 1. rész: Oklevelek 1229–1499-ig. Budapest, 1919. [Bunyitay Vince, Bártfai Szabó László és többek munkája.]
- **Csicsery:** A Csicsery család oklevéltára. Közli Dr. Kárfy Ödön. 5 közlemény. 1. TT 1900. 385–410. (1214–1371.); 2. 1901. 41–70. (1359–1422.); 3. 1901. 223–238. (1422–1437.); 4. 1901. 554–564. (1437–1446.); 5. 1902. 58–80. (1446–1453.)
- **Csoma: Címerek:** Csoma József: Magyar nemzeti címerek. Budapest, 1904. [Reprint: Budapest, 1995.]
- **Csoma: Kiállítás:** Csoma József: Nemzeti címerek nyomai az ezredéves kiállításon. Turul, XV. (1897.) 1–6.
- **Csukovits:** Csukovits Enikő: „Cum capsula ... cum bacillo”. Középkori magyar zárandokok. Aetas, 1994/1. 5–25.
- **Dbl:** Dizionario biografico degli Italiani. Redazione: Direttore Alberto M. Ghisalberti. I.: Roma, 1960.; VI.: Roma, 1964.
- **Deér: Árpádok:** Deér József: Az Árpádok vérségi joga. Budapest, é. n.
- **Deér: Erdély:** Deér József: A középkori Erdély. Magyar Szemle, XXII. (1934. szeptember–december) 194–205.
- **DF:** Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény.
- **DL:** Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár.
- **Długosz:** Joannis Długossi seu Longini canonici Cracoviensis Historiae Polonicae libri XII. Ad veterum librorum manuscriptorum fidem recensuit, variis lectionibus annotationibusque instruxit Ignatius Żegota Pauli, cura et impensis Alexandri Przezdziecki. Tomus III. Libri IX. X. Cracoviae, 1876.
- **Dobozy:** Dobozy Hajnalka: Királynéink az Árpád- és Anjou-korban. (Kolozsvári–szegedi értekezések a magyar művelődéstörténelem köréből. 26. szám.) Szeged, 1934.
- **Doc. Valachorum:** Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p. Christum curante Emerico Lukinich prof. ord. universitatis Budapestinensis et

adiuvante Ladislao Gáldi ediderunt Antonius Fekete Nagy et Ladislaus Makkai. Budapestini 1941.

- **DRH:** Decreta regni Hungariae 1301–1457. Collectionem manuscriptam Francisci Döry adiutamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis, Vera Bácskai. Budapest, 1976.
- **du Bois-Reymond:** Über die Grenzen des Naturkennens. Die sieben Welträthsel. Zwei Vorträge von Emil du Bois-Reymond. Des ersten Vortrages sechste, des zweiten Vortrages zweite Auflage. Leipzig, 1884.
- **Ebendorfer:** Thomas Ebendorfer: Chronica Austriae. Herausgegeben von Alphons Lhotsky. Berlin–Zürich, 1967.
- **Eckhart:** Eckhart Ferenc: A Szentkorona-eszme története. Budapest, 1941.
- **Engel: Adattár:** Engel Pál: Magyar középkori adattár. Magyarország világi archontológiája 1301–1457. Középkori magyar genealógia. CD-ROM, Budapest, 2001.
- **Engel: Anjou-kori hadsereg:** Engel Pál: Adatok az Anjou-kori magyar hadseregről. in: *Analecta Mediaevalia I.* (A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar Medievalisztika Tanszékének kiadványsorozata.) Tanulmányok a középkorról. Szerkesztette Neumann Tibor, 2001. 73–81.
- **Engel: Arch.:** Engel Pál: Magyarország világi archontológiája. 1301–1457. I–II., Budapest, 1996.
- **Engel: Beilleszkedés:** Engel Pál: Beilleszkedés Európába, a kezdetektől 1440-ig. Budapest, 1990. /Magyarok Európában. Szerk. Glatz Ferenc, I./
- **Engel: Honor, vár, ispánság:** Engel Pál: Honor, vár, ispánság. Tanulmányok az Anjou-királyság kormányzati rendszeréről. Sz. 116. (1982) 880–920.
- **Engel: Hunyadi:** Engel Pál: Hunyadi János kormányzó itineráriuma (1446–1452). Sz. 118. (1984) 974–997.
- **Engel: Károly:** Engel Pál: Az ország újraegyesítése. I. Károly küzdelmei az oligarchák ellen (1310–1323). Sz. 122. (1988) 89–144.
- **Engel: Kir. hat.:** Engel Pál: Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban (1387–1437). Budapest, 1977.
- **Engel–Kristó–Kubinyi:** Engel Pál – Kristó Gyula – Kubinyi András: Magyarország története. 1301–1526. Budapest, 1998. /Osiris Tankönyvek./
- **Engel: Nagy Lajos bárói:** Engel Pál: Nagy Lajos bárói. TSz, XXVIII. (1985) 393–413.
- **Engel: Szt. István birod.:** Engel Pál: Szent István birodalma. A középkori Magyarország története. Budapest, 2001.
- **Engel: Társ. és pol.:** Engel Pál: Társadalom és politikai struktúra az Anjou-kori Magyarországon, Budapest, 1988.
- **Engel: Török-magyar:** Engel Pál: A török-magyar háborúk első éve (1389–1392). HK, 111. 3. szám (1998. szeptember) 561–577.
- **Engel: Török veszély:** Engel Pál: Magyarország és a török veszély Zsigmond korában (1387–1437). Sz. 128. (1994) 273–286.

- **Engel: Utazó király:** Engel Pál: Az utazó király: Zsigmond itineráriuma. *Művészet* I. 70–92.
- **Engel: Zsigmond bárói:** Engel Pál: Zsigmond bárói: rövid életrajzok. *Művészet* I. 405–458.
- **Érszegi: Oklevéltan:** Érszegi Géza: Oklevéltan. in: A történelem segédtudományai. Szerk. Kállay István. Budapest, 1986.
- **Érszegi: Sárvár:** Sárvár monográfiája. Szerkesztette Dr. Horváth Ferenc. Szombathely, 1978. (A középkori fejezet [77–239.] Érszegi Géza munkája.)
- **Esztergomi pecsétek:** Megpecsételt történelem. Középkori pecsétek Esztergomból. Szerk. Hegedűs András. Esztergom, 2000.
- **Eszterházy:** Az Eszterházy család és oldalágainak leírása. Írta gróf Eszterházy János. Kézirat gyanánt kiadja herceg Esterházy Miklós. Budapest, 1901. – Az Eszterházy család és oldalágainak leírásához tartozó oklevéltár. Összeállítá gróf Eszterházy János. Kézirat gyanánt kiadja herceg Esterházy Miklós. Budapest, 1901.
- **Eubel:** Hierarchia caholica medii aevi sive summorum pontificum, S. R. E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series (I.:) ab anno 1198 usque ad annum 1431 perducta e documentis tabularii praesentim Vaticani collecta, digesta, edita per Conradum Eubel, ord. min. conv., s. theol. doct. Apostolicum apud S. Petrum de urbe poenitentiarium. Monasterii 1898.; (II.:) ... ab anno 1431 usque ad annum 1503 perducta ... Monasterii 1901.
- **F:** Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Studio et opera Georgii Fejér bibliothecarii regii. Budae 1829–1844. (Római számmal a tomos, arab számmal a volumen rövidítve:) VII/3. Supplementare: 1835.; IX/5. 1375–1382.: 1834.; X/1. Ab anno Christi 1382–1391.: 1834.; X/3. Supplementare et ultimum. Ab anno 1382–1400. Cum accessio-nibus.: 1838.; X/4. Ab anno 1401–1409.: 1841.; X/6. 1418–1428.: 1844.; X/8. Supple-mentare. Ab anno 1382–1437.: 1843.; XI. Volumen unicum. Ab anno 1438–1440.
- **Fejérpataky: Dipl. adat:** Dr. Fejérpataky László: Diplomatai adat az Anjouk korából. *Történelmi Tár*, 1881. 185–187.
- **Ficker:** Julius Ficker: Beiträge zur Urkundenlehre, I.–II. Bd., Innsbruck 1877, 1878.
- **Forgách:** A Hunt-Paznan nemzetségbeli Forgách család története. Írta Bártfai Szabó László Dr. Nemzeti Muzeumi segédőr. Esztergom, 1910. (Szemelvényes oklevéltárral.)
- **Frangepán:** A Frangepán család oklevéltára. A MTA megbízásából kiadják Dr. Thallóczy Lajos, Barabás Samu. I. kötet: 1133–1453. Budapest, 1910., II. kötet: 1454–1527. Hamis oklevelek 1209–1481. Budapest, 1913. (Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria / Magyar Történelmi Emlékek. Első osztály. Okmánytárak, Vol. XXXV., XXXVIII.) (Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus.)
- **Froissart:** Oeuvres de Froissart publiées avec les variantes des divers manuscrits par M. le baron Kervyn de Lettenhove. Chroniques, tome dixième (1382–1386), Bruxelles, 1870.
- **Froissart krónikája:** Froissart krónikája. Válogatás. Fordította Hap Béla és Szeredi Anna, válogatta, az utószót és a jegyzeteket írta Kulcsár Zsuzsanna, Budapest, 1971.
- **Fügedi: Elefánthyak:** Fügedi Erik: Az Elefánthyak. A középkori magyar nemes és klánja. Budapest, 1992.
- **Fügedi: Könyör:** Fügedi Erik: „Könyörülj, bánom, könyörülj...” [Budapest], 1986.
- **Fügedi: Mobilitás:** Fügedi Erik: A 15. századi magyar arisztokrácia mobilitása. Budapest, 1970.

- **Fügedi: Pozsega:** Erik Fügedi: Die Verhandlungen der Königin Elisabeth in Po•ega 1385. in: Forschungen über Siebenbürgen und seine Nachbarn. Festschrift für Artilla T. Szabó und Zsigmond Jakó II. Hrsg. von Kálmán Benda, Thomas von Bogay, Horst Glassl, Zsolt K. Lengyel. München, 1988. 149–158.
- **Gamber: Lanze:** Ortwin Gamber: Lanze szócikk, in: LexMa Bd. V. 1707–1708.
- **Gamber: Glefe:** Ortwin Gamber: Glefe szócikk, in: LexMa Bd. IV. 1494.
- **Gams:** Series episcoporum ecclesiae catholicae, quotquot innotuerunt a beato Petro apostolo. A multis adjutus edidit P. Pius Bonifacius Gams, O. S. B. Ratisbonae, 1873.; Series episcoporum ecclesiae catholicae, qua series, quae apparuit 1873 completur et continuatur ab anno ca. 1870 ad 20. Febr. 1885. A plurimis adjutus edidit P. Pius Bonifacius Gams, O. S. B. Ratisbonae, 1886.
- **Gárdonyi:** Gárdonyi Albert: A magyar királyné udvari kancelláriája az Anjouk alatt. *Turul*, 33. (1915.) 61–84.
- **Gerics:** Gerics József: A magyar királyi kúriai bíraskodás és központi igazgatás Anjou-kori történetéhez. in: uő.: Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban, Budapest, 1995. 295–318. [Eredetileg megjelent: Jogtörténeti tanulmányok I., szerk.: dr. Csizmadia Andor, Budapest, 1966. 285–306.]
- **Gyula:** Gyula város oklevéltára (1313–1800). Gyula m. város megbízásából szerkesztette dr. Veress Endre. Budapest, 1938.
- **Giornali Napolitani:** Diaria Neapolitana ab anno 1266. usque ad annum 1478. Italica rudi lingua conscripta auctore anonymo. in: Muratori: XXI., Mediolani, 1732. 1027–1138.
- **Hajnik: Perjog:** Hajnik Imre: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyes-házi királyok alatt. Budapest, 1899.
- **Hajnik: Kir. könyvek:** Hajnik Imre: A királyi könyvek a vegyes házakbeli királyok korszakában, Budapest, 1879. (Értekezések a történelmi tudományok köréből, 8. kötet.)
- **Házi:** Sopron szabad királyi város története. I. rész I. kötet: Oklevelek 1162–től 1406–ig, közli Dr. Házi Jenő városi főlevéltáros, Sopron, 1921.
- **Héderváry:** A Héderváry-család oklevéltára. A M. Tud. Akadémia Történelmi Bizottsága megbízásából közli Br. Radvánszky Béla† és Závodszy Levente. I. kötet (1231–1526.) Budapest, 1909.; II. kötet (1527–1681.) és Pótlék az I. kötethez (1135–1526). A M. Tud. Akadémia Történelmi Bizottsága megbízásából közli Závodszy Levente, Budapest, 1922.
- **HK:** Hadtörténelmi Közlemények.
- **HO:** Hazai okmánytár. (Codex diplomaticus patrius.) Tomus I. Kiadják Nagy Imre, Páur Iván, Ráth Károly és Véghely Dezső, Győrött, 1865.; II.: Országfejedelmi okmányok, kiadják uők, uo, 1865.; III.: kiadják uők, uo, 1866.; IV.: kiadják Nagy Imre, Stummer Arnold, Ráth Károly és Véghely Dezső, uo, 1867.; V.: kiadják Ipolyi Arnold, Nagy Imre és Véghely Dezső, uo, 1873.; VI.: kiadják uők, Budapest, 1876.; VII.: kiadják uők, uo, 1880.; VIII.: szerkesztette Nagy Imre, uo, 1891.
- **Hoensch:** Jörg K. Hoensch: Kaiser Sigismund. Herrscher an der Schwelle zur Neuzeit 1368–1437. München 1996.
- **HOKl:** Hazai oklevéltár 1234–1536. Szerk. Nagy Iván, Deák Farkas és Nagy Gyula, Budapest, 1879.

- **Holban:** Maria Holban: Din cronică relațiilor româno-ungare în secolele XIII–XIV. București, 1981.
- **Holub: A fiúsításról:** Holub József: A fiúsításról. in: Emlékkönyv Dr gróf Klebelsberg Kuno negyedszázados kulturpolitikai működésének emlékére születésének ötvenedik évfordulóján, Budapest, 1925. 305–319.
- **Hóman:** Hóman Bálint – Szekfű Gyula: Magyar történet. II. kötet, Budapest, 1936.²
- **Horvát Árpád:** Bevezetés a magyar oklevéltanba. Hallgatóinak kézirat helyett adja Horvát Árpád. Budapest, 1880.
- **Horváth Cyrill:** Horváth Cyrill: Középkori magyar verseink, Budapest, 1921.
- **Horváth: Lipt. és tur.:** A lipitói és turóczi registrum. A két eredeti szöveg alapján közli Horváth Sándor. Budapest, 1902. (Registrum de Lipto: 22–59.; Registrum de Thuruch: 60–96.)
- **Horváth: Reg. lipt. és tur.:** Regesták a lipitói és turóczi registrumhoz. Közli: Horváth Sándor. TT, 1904. I. közl.: (1230–1285.) 74–96.; II. közl.: (1285–1355.) 240–265.; III. közl.: (1355–1391.) 356–375.
- **Horváth: Városi pecsét:** Horváth Sándor: Egy XIV. századi városi pecsét, mint pecsétani különlegesség. Turul, XXIV. (1906.) 33–36.
- **Huber: Gefang.:** Alfons Huber: Die Gefangennehmung der Königinnen Elisabeth und Maria von Ungarn und die Kämpfe König Sigismunds gegen die neapolitanische Partei und die übrigen Reichsfeinde in den Jahren 1386–1395. Wien, 1885. (Aus Archiv für österreichische Geschichte [Bd. LXVI, II. Hälfte, S. 507–548.] besonders abgedruckt.)
- **Huizinga:** Johan Huizinga: A középkor alkonya. Budapest, 1979.²
- **Huszár:** Lajos Huszár: Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute. Budapest, 1979.
- **Istoria Padovana:** Istoria Padovana di Andrea Gataro. Chronicon Patavinum Italica lingua conscriptum ab anno 1311. usque ad annum 1406. auctore Andrea de Gataris. Adnectitur eadem historia qualis scripta fuit a Galeatio Gataro Andreę patre. in: Muratori: XVII., Mediolani, 1730. 1–944. Vö. Galeazzo e Bartolomeo Gatari: Cronaca Carrarese confrontata con la redazione di Andrea Gatari [AA. 1318–1407]. A cura di Antonio Medin e Guido Tolomei. in: RACCOLTA tomo XVII. parte I. vol. I. Bologna, 1931. 238–239, 257.
- **Jakó: Hamis Kolozs:** Jakó Zsigmond: A kolozsmonostori apátság hamis oklevelei. LK, 55 (1984.) 111–139.
- **Jakó: Kolozsm:** A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei (1289–1556). Kivonatokban közzéteszi és a bevezető tanulmányt írta: Jakó Zsigmond. I. (1289–1484.), II. (1485–1556.) Budapest, 1990.
- **Jászay: Velence:** Jászay Magda: Velence és Magyarország. Egy szomszédság küzdelmes története. Budapest, 1990.
- **K:** Katona, Stephanus: Historia critica regum Hungariae. Pest, Buda, Pozsony, Kassa, Kalocsa, Kolozsvár, Vác, 1779–1817. – (Előzmény, a folytonos számozásba beleszámítva: Historia critica primorum Hungariae ducum, ex fide domesticorum et exterorum scriptorum concinnata a Stephano Katona in regia universitate Budensi historiarum doctore archidioecesis Strigoniensis presbytero. Pestini, 1778.) Historia critica regum Hungariae stirpis mixtae. Ex fide domesticorum et exterorum scriptorum concinnata a Stephano Katona, AA. LL. et philos. doctore, presbytero Strigoniensi. Tomulus IV, ordine XI. (1382–1410.) Buda, 1790.

- **Kal. Krak.:** Kalendarz Krakowski. in: Monumenta Poloniae Historica. Edidit August Bielowski. Tomus II., Lwów, 1872. (Reprint: Warszawa, 1961.) 905–941.
- **Karácsonyi: Egyházzsakadás:** Karácsonyi János: Magyarország és a nyugati nagy egyházzsakadás. Nagyvárád 1885.
- **Karácsonyi: Hamis:** Karácsonyi János: A hamis, hibáskeltő és keltezetlen oklevelek jegyzéke 1400-ig. [A Történelmi Tár 1908. évi számában megjelent „Pótlások ...”-kal kiegészítve.] Szerk. Koszta László. Szeged, 1988². (Az alapmű megjelent: Budapest, 1902.)
- **Kállay:** A nagykállói Kállay-család levéltára. (Az oklevelek és egyéb iratok kivonatai.) I. kötet: 1224–1350. (1–1049. sorszám), II. kötet: 1351–1386. (1050–2037. sorszám) Budapest, 1943. Szerk.: Szentpétery Imre. Írták: dr. Guoth Kálmán (1–111; 1716–1901.); dr. Czobor Alfréd (112–623., valamint átiratok kikeresése az 1437-ig terjedő anyagból); dr. Papp László (624–931.); dr. Borsa Iván (932–1633. és 1902–2037., névmutató); dr. Bottló Béla (1634–1715.)
- **Károlyi:** A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára. A család megbízásából kiadja gróf Károlyi Tibor. Sajtó alá rendezi Géresi Kálmán. I–V., Budapest, 1882–1897. I.: Oklevelek 1253–1413., Budapest, 1882.; II.: Oklevelek 1414–1489., Budapest, 1883.
- **Károlyi: Eljegyzés:** Károlyi Árpád: Adalék Mária és Zsigmond eljegyzésének történetéhez. in: SZ. 11. (1877) 18–26.
- **Keglevich:** Acta Keglevichiana annorum 1322.–1527. Edidit, prolegomena praemisit Vjekoslav Klaić. Zagrabiae 1917. (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. Volumen XLII.)
- **Képes Krónika:** Képes Krónika. Hasonmás kiadás, Budapest, 1964.
- **KKHOL:** Középkori históriák oklevelekben (1002–1410). A szövegeket válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta Kristó Gyula. Szeged, 1992./Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 1. kötet./
- **Klaić/Bojničić:** Geschichte Bosniens von den ältesten Zeiten bis zum Verfall des Königreiches. Nach dem Kroatischen des Prof. Vjekoslav Klaić von Dr. Ivan von Bojničić. Leipzig, 1885.
- **Klaić/Petricioli:** Nada Klaić i Ivo Petricioli: Zadar u srednjem vijeku do 1409. Zadar, 1976.
- **Klaić: Pov. Hrv.:** Nada Klaić: Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku. Zagreb, 1976.
- **Klaić: Vukovar:** Nada Klaić: Crnice u Vukovaru u srednjem vijeku. Vukovar, 1983.
- **KMTL:** Korai magyar történeti lexikon (9–14. század). Főszerkesztő: Kristó Gyula. Budapest, 1994.
- **Knauz: Okm. kalászkok:** Okmány kalászkok. Közli Knauz Nándor, M. Akad. r. tag. MTT XX. (Budapest, 1875.) 243–275. (1300–1399.)
- **Kolozsvár:** (Kolozsvár története. Írta Jakab Elek. I. kötet: Ős-, ó- és középkor. [513 Kr. e. –1540 Kr. u.] Budán, 1870.; II. kötet: Újabb kor. Nemzeti fejedelmi korszak. [1540–1690.] Budapesten, 1888.; III. kötet: Habsburg-Lotharingiai korszak. [1690–1848.] Budapesten, 1888.) – Oklevéltár Kolozsvár története első kötetéhez. Összegejtötte és szerkesztette Jakab Elek. I. kötet. Budán, 1870.; Oklevéltár Kolozsvár története második és harmadik kötetéhez. II. kötet. Budapesten, 1888.

- **Krassó:** Krassó vármegye története. Írta Pesty Frigyes. (II. kötet: 1–2. rész, Budapest, 1884.: névtár.) III. kötet: Oklevéltár (1230–1518.) Budapest, 1882.; IV. kötet: Oklevéltár (1518–1853.) és Függelék (1339–1618.) Budapest, 1883.
- **Kretschmayr:** Heinrich Kretschmayr: Geschichte von Venedig. I–II. Gotha, 1905., 1920.
- **Kristó:** *Anjou-kor háb.*: Kristó Gyula: Az Anjou-kor háborúi, Budapest, 1988.
- **Kronológia:** Magyarország történeti kronológiája. Főszerk. Benda Kálmán, 1. kötet, szerk. Solymosi László, Budapest, 1981. (Az 1310–1386. évekre vonatkozó rész [192–228.] szerzője Körmendy Adrienne, az 1387–1457. éveké [229–273.] Engel Pál.)
- **Kubinyi: Karácsonyi-utószó:** Kubinyi András: Gondolatok „A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig” új kiadása alkalmából. in: Dr. Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. Budapest, 1900–1904. és Csoma József: Magyar nemzetségi címerek. Budapest, 1904. reprint kiadása, Budapest, 1995. 1405–1420.
- **Kubinyi: Bicellus:** Kubinyi András: Bicellus. Adatok egy középkori fegyverfajta meghatározásához. *Budapest Régiségei*, XXIII. (1973.) 189–192.
- **Kubinyi: Mátyás:** Kubinyi András: Mátyás király. Budapest, 2001.
- **Kukuljević:** Kukuljević Iván: A vránai perjelség a templáriusokkal és johannitákkal Horvátországban. (Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj. in: Rad LXXXI. 1886. 1–81., LXXXII. 1886. 1–69.) Ism.: MARGALITS I. 622–662.
- **Kumorovitz: 1375. év:** Kumorovitz L. Bernát: I. Lajos királyunk 1375. évi havasalföldi hadjárata (és „török”) háborúja. in: SZ, 114. (1983/5.) 919–979.
- **Kumorovitz: Bp.:** Monumenta diplomatica civitatis Budapest. Ad edendum praeparavit: L. Bernardus Kumorovitz. Tomus tertius (1382–1439) Budapest, 1987. (III/1.: 1382–1415. XI. 24.; III/2.: 1416. I. 25.–1439. XI. 10.; III/3. Index. Indicibus componendis interfuit Josephus Köblös., Bp. 1988.) [Budapest történetének okleveles emlékei. Összeállította Kumorovitz L. Bernát. Harmadik kötet (1. és 2. rész) (1382–1439) Budapest, 1987. Mutató. A mutató összeállításában közreműködött Köblös József. Budapest, 1988.]
- **Kumorovitz: Egysz. és titk.:** Kumorovitz L. Bernát: A magyar királyi egyszerű- és titkospecsét használatának alakulása a középkorban. in: A Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve, szerk. Miskolczi Gyula, VII. évf., Budapest, 1937. 69–112.
- **Kumorovitz: Osztályok, címek:** Kumorovitz L. Bernát: Osztályok, címek, rangok és hatáskörök alakulása I. Lajos király kancelláriájában. in: Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Szerk.: Székely György. Budapest, 1984. 293–330.
- **Kumorovitz: Kápolnaispán:** Kumorovitz L. Bernát: A királyi kápolnaispán oklevéladó működése. (A királyi kancellária fejlődése a XIV. és XV. század fordulóján.) in: Regnum Egyháztörténeti Évkönyv, V. kötet, 1942–1943. Budapest, 1943. 455–497.
- **Kumorovitz: Spec. pr. r.:** Kumorovitz B. Lajos: A specialis praesentia regia pecséthasználata Zsigmond korában. Különlennyomat a Domanovszky Emlékkönyvből, Budapest, 1937.
- **Kurcz:** Kurcz Ágnes: Lovagi kultúra Magyarországon a 13–14. században. Budapest, 1988.
- **Laszowski: Tri sajamska pr.:** Tri sajamska privilegija XIV. veka. Priobcio E[milij] Laszowski. Vjestnik I. (1899.) 194–197.
- **Léonard:** Émile G. Léonard: Les Angevins de Naples. Paris, 1954.

- **LexMa.:** Lexikon des Mittelalters. Bd. 1. München–Zürich, 1980 (Herausgeber und Berater: Auty, Robert ...). 2. Band: München–Zürich, 1983 (Hrsg. und Berater: Bautier, Robert-Henri ...). 3. Band: München–Zürich, 1986 (Hrsg. und Berater: Bautier, Robert-Henri ...). 4. Band: München–Zürich, 1989 (Hrsg. und Berater: Bautier, Robert-Henri ...). 5. Band: München–Zürich, 1991 (Hrsg. und Berater: Bautier, Robert-Henri ...). 6. Band: München, 1993 (Hrsg. und Berater: Angermann, Norbert ...). 7. Band: München, 1995 (Hrsg. und Berater: Angermann, Norbert ...). 8. Band: München, 1997 (Hrsg. und Berater: Angermann, Norbert ...). 9. Band: München, 1998 (Hrsg. und Berater: Angermann, Norbert ...). 10. Band (Registerband): Stuttgart–Weimar, 1999, erarbeitet von Charlotte Bretscher-Gisiger, Bettina Marquis und Thomas Meier.
- **Lindner:** Theodor Lindner: Geschichte des deutschen Reiches unter König Wenzel. I–II., Braunschweig, 1875. 1880.
- **Ljubić:** Listine o odnošajih izmedju ju • noga slavenstva i Mletačke republike. Skupio [Knjiga VI-tól: Skupio i uredio] Sime Ljubić. Zagrabiae. Knjiga I. (A Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium-ban: volumen I.) (960–1335.) 1868.; knjiga II. (vol. II.) (1336–1347.) 1870.; knjiga III. (vol. III.) (1347–1358., pótlék: 1116–1347.) 1872.; knjiga IV. (vol. IV.) (1358–1403.) 1874.; knjiga V. (vol. V.) (1403–1409., pótlék: 1226–1397.) 1875.; knjiga VI. (vol. IX.) (1409–1412.) 1878.; knjiga VII. (vol. XII.) (1412–1420.) 1882.; knjiga VIII. (vol. XVII.) (1420–1424., igazából: 1419-től) 1886.; knjiga IX. (vol. XXI.) (1423–1452.) 1890.; knjiga X. (vol. XXII.) (1453–1469.) 1891.; volumen XXIV.: Supplementum ad vol. I–V. Index rerum, personarum et locorum in voluminibus I–V monumentorum spectantium historiam Slavorum meridionalium. Opera S. Ljubić Academiae socii. Zagrabiae 1893.
- **LK:** Levéltári Közlemények. A Magyar Országos Levéltár folyóirata. Budapest, I. (1923.) –
- **LSz:** Levéltári Szemle.
- **Lucius:** Ioannis Lucii Dalmatae Traguriensis de regno Dalmatiae et Croatiae libri sex recogniti et emendati a Ioanne Georgio Schwandtnero Austriaco Stadelkirchensi. in: SCHWANDTNER III. 1–473.
- **Magy. reg.:** Magyar regesták a szepesi káptalan, jászai s leleszi conventek, Kassa és Sopron városok s több magánosok levéltáraiból s gyűjteményeiből. 1228–1643. Horváth Mihály által. I. közl. (1228–1490.) MTT IX. (Pesten, 1861.) 99–176.; II. közl. (1490–1643.) MTT XI. (Pesten, 1862.) 127–196.
- **Margalits:** Dr. Margalits Ede: Horvát történelmi repertórium. I–II. Budapest, 1900, 1902.
- **Marosi:** Marosi Ernő: A 14. századi pecsétek művészettörténeti jelentőségéhez. in: Műv. I. LAJOS 139–152.
- **Mayer:** Dr. Mayer Béla: Levéltártörténeti adatok. in: LK, II. (1924.) 141–147.
- **Mályusz: Kancellária:** Mályusz Elemér: Királyi kancellária és krónikáírás a középkori Magyarországon, Budapest, 1973. / Irodalomtörténeti füzetek, 79. szám./
- **Mályusz: Szlav. pál.:** Dr. Mályusz Elemér: A szlavoniai és horvátországi középkori pálos kolostorok oklevelei az Országos Levéltárban. LK, 11 közlemény. I.: 3. (1925.) 100–191., Bakva, Czirkvenicza, Csáktornya, Lepoglava, Modrus, Novi; II.: 5. (1927.) 136–209., Remete; III.: 6. (1928.) 87–203., Sztreza, Szvetice, Zengg; Szt. Ilona kolostor, Zengg: Üdvözítő kolostor, Zlath; IV.: 7. (1929.) 278–311., Dobrakutya; V.: 8. (1930.) 65–111., Dubica, Kamenszka, Körös; VI.: 9. (1931.) 284–315., Garig; VII.: 10. (1932.) 92–123., Garig (folyt.); VIII.: 10. (1932.) 256–286., Garig (folyt.); IX.: 11. (1933.) 58–92., Garig (folyt.); X.: 12. (1934.) 111–154., Garig (folyt.); XI.: 13. (1935.) 233–265., Garig (folyt.).

- **Mályusz: Thuróczy:** Mályusz Elemér: A Thuróczy-krónika és forrásai. Budapest, 1967.
- **Mályusz: Zsigmond:** Mályusz Elemér: Zsigmond király uralma Magyarországon. Budapest, 1984.
- **Máramaros:** Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. Egybegyűjté és jegyzetekkel kísérve kiadta apsai Mihályi János. Máramaros-Sziget, 1900.
- **Márki: Mária:** Márki Sándor: Mária Magyarország királynéja 1370–1395. Budapest, 1885.
- **Medium regni:** Altmann Julianna – Biczó Piroska – Buzás Gergely – Horváth István – Kovács Annamária – Siklósi Gyula – Végh András: Medium regni. Középkori magyar királyi székhelyek. Budapest, 1996.
- **Mem. hist. Bonon.:** Memoriale historicum rerum Bononiensium ab anno 1109. usque ad 1428. auctore Mattheo de Griffonibus. in: Muratori: XVIII., Mediolani, 1731. 101–234.
- **Mezník: Finanzen:** Jaroslav Mezník: Die Finanzen des mährischen Markgrafen Jost (1375–1411). in: Acta creationis. Unabhängige Geschichtsschreibung in der Tschechoslowakei 1969–1980. Hrsg. von Vilém Precan, hely nélkül, 1980. 69–91.
- **Mezník: Politik:** Jaroslav Mezník: Die Politik der mährischen Markgrafen Johann Heinrich und Jobst. Zum Problem der Landes-, Mitteleuropa- und Europapolitik im 14. Jahrhundert. in: Westmitteleuropa Ostmitteleuropa. Festschrift für Ferdinand Seibt zum 65. Geburtstag. München, 1992. 307–318.
- **Miklós:** A magyar király tengeri hajóhada a közpkorban. Budapest, 1934.
- **Mindszenty:** Mindszenty József: Emlékirataim. Budapest, 1989.⁴
- **Miskolczy: Magyar–nápolyi kapcsolatok:** Dr. Miskolczy István: Magyar–olasz összeköttetések az Anjouk korában. Magyar–nápolyi kapcsolatok. Budapest, 1937.
- **Monaci:** Laurentii de Monacis Veneti carmen, seu historia de Carolo II. cognomento Parvo rege Hungariæ. in: Laurentii de Monacis Veneti Cretæ cancellarii chronicon de rebus Venetis etc., kiadta: Flaminius Cornelius senator Venetus, Venetiis, 1758. 321–338.
- **Monaci / Márki:** Monaci Lőrincz krónikája Kis Károlyról, fordította, bevezetéssel és magyarázó jegyzetekkel ellátta Dr. Márki Sándor. in: Középkori Krónikások. Szerk.: Dr. Gombos Ferenc Albin. X. kötet, Budapest, 1910.
- **Mon. Hung. Jud.:** Monumenta Hungariae Judaica. (Magyar–zsidó oklevéltár.) I. kötet (1092–1539.), szerk. Dr. Weisz Mór közreműködésével Dr. Friss Ármán, Budapest, 1903.; V. kötet I. rész (pótkötet, 1096–1700.), gyűjtötték Dercsényi Móric, Horváth Antal Tibor, Iványi Béla, szerkesztették Grünvald Fülöp és Scheiber Sándor, Budapest, 1959.; X. kötet (1150–1766), Házi Jenő, Pataki János, Zsoldos Jenő közreműködésével szerkesztette és kiadta Scheiber Sándor, Budapest, 1967.
- **Mon. Pol. hist.:** Monumenta Poloniae Historica. Edidit August Bielowski. Tomus II., Lwów, 1872. (Reprint: Warszawa, 1961.)
- **Mon. Vat.:** Monumenta Vaticana historiarum regni Hungariae illustrantia. (Vatikáni magyar okirattár.) I/1.: Series prima. Tomus primus. Rationes Collectorum Pontificiorum in Hungaria. 1281–1375. Budapestini 1887. (Reprint: Bp. 2000.) I/3.: Series prima. Tomus tertius. Bullae Bonifacii IX. P. M. 1389–1396., Budapestini, 1888. (Reprint: Budapest, 2000.)
- **Mon. Zagr.:** Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae metropolis regni Dalmatiae,

Croatiae et Slavoniae. Collegit et sumptibus ejusdem civitatis edidit Joannes Bapt. Tkalčić. I.: Volumen primum. (Diplomata: 1093–1399.) Zagrabiae, 1899.; II.: Vol. secundum. (Diplomata: 1400–1499.) Zagrabiae, 1894.

- **Moraw:** Peter Moraw: Von offener Verfassung zu gestalteter Verdichtung. Das Reich im späten Mittelalter 1250 bis 1490. (Propyläen Geschichte Deutschlands, III. Bd.) Berlin 1985.
- **MTT:** Magyar Történelmi Tár. I. sorozat: 1–12. kötet, Pesten, 1855–1863.; II. sorozat: 13–25. kötet, Pest, 1867–Budapest, 1878.; III. sorozat: 26–28. kötet, Budapest, 1914., 1915., 1934. (Mutató: [1–25. kötethez, valamint a TT-hoz]: Dr. Pelz Béla: A Magyar Történelmi Tár és a Történelmi Tár tartalommutatója. Budapest, 1914.)
- **Muratori:** Muratori, L. A.: Rerum Italicarum scriptores.
- **Műv. I. Lajos:** Művészet I. Lajos király korában. 1342–1382. Katalógus. Szerk.: Marosi Ernő, Tóth Melinda, Varga Livia. Budapest, 1982.
- **Művészet:** Művészet Zsigmond király korában. 1387–1437. I. Tanulmányok. II. Katalógus. Szerk. Beke László, Marosi Ernő, Wehli Tünde. Budapest, 1987.
- **Nagy: Kis-Károly:** Nagy Imre: Kis-Károly király egy oklevele. *Turul*, (8.) 1890. 82–83.
- **Nedeczky:** A Nedeczky család. Írta Nedeczky Gáspár dömösi plébános. Budapest, 1891.
- **Névtelen Minorita:** A Névtelen Minorita krónikája. in: *Historiae Hungaricae fontes domestici*. Volumen III. Recensuit et prefatus est M. Florianus. Quinque-ecclesiis, 1884. 143–167.
- **Nyem:** Theoderici de Nyem de scismate libri tres, recensuit et adnotavit Georgius Erler, Lipsiae 1890.
- **O:** A jelen munka okleveles függeléke (sorszám szerint idézve).
- **Olexik:** Olexik Ferenc: Középkori levéltártörténeti adatok. LK XIII. (1925.) 265–274.
- **Óváry: Okl. más.:** A Magyar Tud. Akadémia Történelmi Bizottságának oklevélmásolatai. Ismereti Óváry Lipót. I. füzet: (Mohács előtti anyag) Budapest, 1890.; II. füzet: (XVI. szd.) Budapest, 1894.; III. füzet: (XVII. szd.) Budapest, 1901.
- **Öst. Chr. von den 95 Herrsch.:** Österreichische Chronik von den 95 Herrschaften. Hrsg. von Joseph Seemüller. Hannover und Leipzig, 1909. (Monumenta Germaniae Historica, Scriptores, Scriptorum qui vernacula lingua usi sunt tomus VI.)
- **Palacky:** Franz Palacky: Geschichte von Böhmen. Dritten Bandes erste Abtheilung, Prag, 1845.
- **Palásthy:** Palásthyak. [II. kötettől: A Palásthyak.] Kiadja Palásthy Pál sareptai fölszentelt püspök, esztergomi kanonok. I. kötet: (1232–1526.) Budapest, 1890.; II. kötet: (1528–1676.) 1891.; III. kötet: (1676–1848. [1890.]) Budapest, 1891.
- **Pandula:** Pandula Attila: Viselet, fegyverek. in: Kristó: Anjou-kor háb. 216–254.; 275–283.; 288–294.
- **Pataki:** Pataki József: Anjou királyaink és a két román vajdaság. Kolozsvár, 1944.
- **Pauler:** Pauler Gyula: A magyar nemzet története az árpád-házi királyok alatt. I–II. Budapest, 1899.² (Reprint: 1984.)
- **Paulus:** Dr. Nikolaus Paulus: Geschichte des Ablasses im Mittelalter. (I–II. Bd.: Geschichte des

Ablasses im Mittelalter vom Ursprunge bis zur Mitte des 14. Jahrhunderts. Paderborn, 1922; 1923. III. Bd.: Geschichte des Ablasses am Ausgange des Mittelalters. Paderborn, 1923.)

- **Pápai Páriz:** Pápai Páriz Ferenc: *Dictionarium Latino-Hungaricum ... Cibinii*, 1767.²
- **Petróczy:** Dr. Fekete Nagy Antal: A Petróczy család levéltára. LK 8. (1930.) 54–64.; A Petróczy levéltár középkori oklevelei. Közli: Dr. Fekete Nagy Antal. I. közl.: *Acta Scepusiensia* (1263–1476., nr. 1–209.) LK 8. (1930.) 190–264.; II. közl.: *Acta Scepusiensia* (1471–1525., nr. 210–271.), *Acta Transtibiscana* [sic!] (1315 körül–1525., nr. 1–189.) LK 9. (1931.) 38–111. (Klly.: Budapest, é. n. *Acta Sepusiensia* 5–94., *Acta Transtibisciana* 95–150.)
- **Petrovay: Oláh adat:** Egy adat a Beregh megyei oláhok történetéhez. Közli: Petrovay György. *Történelmi Tár*, 1881. 390.
- **Pieri:** Piero Pieri: Barbiano, Alberico da szócikk. in: *DBI* I. 639–642.
- **PH:** A pannonhalmi Szent Benedek-rend története. Szerkeszti Erdélyi László, [XII./A–B. kötet:] Sörös Pongrácz. I–XII., Budapest, 1902–1916. I.: A pannonhalmi főapátság története, 996–1243, szerk.: Erdélyi László dr., Budapest, 1902; II.: A pannonhalmi főapátság története, 1243–1404, szerk.: Sörös Pongrácz, Budapest, 1903; III.: A pannonhalmi főapátság története, 1405–1535, szerk.: Sörös Pongrácz és Rézner Tibold, Budapest, 1905; IV.: A pannonhalmi főapátság története, 1535–1708, szerk.: Molnár Szulpicz dr., Budapest, 1906; V.: A pannonhalmi főapátság története, 1709–1802, szerk.: Németh Ambrus dr., Budapest, 1907; VI./A: A pannonhalmi főapátság története 1802-től napjainkig, szerk.: Sörös Pongrácz, Budapest, 1916; VI./B: A pannonhalmi főapátság története 1802-től napjainkig, szerk.: Sörös Pongrácz, Budapest, 1916; VII.: A zalavári apátság története (legrégibb időktől napjainkig), írta Füssy Tamás, Budapest, 1902; VIII.: A bakonybéli apátság története 1203–1548, írta Sörös Pongrácz, Budapest, 1903; IX.: A bakonybéli apátság története 1548-tól napjainkig, írta Sörös Pongrácz, Budapest, 1904; X.: A tihanyi apátság története 1055–1701, írta Erdélyi László dr., Budapest, 1908; XI.: A tihanyi apátság története 1701-től napjainkig, írta Sörös Pongrácz, Budapest, 1911; XII./A: A dömölkői apátság története, írta Pachter Donát, Budapest, 1912; XII./B: Az elenyészett benczés apátságok, írta Sörös Pongrácz, Budapest, 1912.
- **Pohl:** Artur Pohl: *Ungarische Goldgulden des Mittelalters (1325–1540)*. Graz, 1974.
- **Polski kal.:** *Dzieje Polski kalendarium*. Redakcja naukowa Profesor dr Andrzej Chwalba. Kraków 1999. (A középkori rész [963–1499. évek, 87–295. oldalak] Krzysztof Stopka munkája.)
- **Pongrácz:** Oklevéltárvonatok a szentmiklósi és óvári gróf Pongrácz család levéltárából. Közli: Dr. Karácsonyi János. I. közl.: (1268–1483.) TT 1896. 505–528.; II. közl.: (1483–1515.) TT 1897. 513–528.; III. közl.: (1515–1597.) TT 1897. 680–708.; IV. közl.: (1597–1708.) TT 1898. 134–150.
- **Pór: Czarnkowi:** Pór Antal: A magyar Anjouk lengyel krónikása Czarnkowi János. Kolozsvárt, 1904.
- **Pór: Erzsébet:** Pór Antal: Ifjabb Erzsébet királyné, Nagy Lajos király felesége. I.–II. közl. Sz. 1895. (29.) 833–844.; 902–921. (Kapcsolódó vita: Zsatkovics Kálmán: Egy kis helyreigazítás. Sz. 1896. (30.) 73–74.; Pór Antal: Válasz Zsatkovics Kálmán helyreigazítására. Sz. 1896. (30.) 168–172.; Zsatkovics Kálmán: Viszonzás a Pór Antal úr válaszára. Sz. 1896. (30.) 375–377., hibaigazítása hozzá: Sz. 1897. (31.) 283.; Pór Antal: Végső válaszom Zsatkovics Kálmán úrhoz. Sz. 30. (1896) 377–378.)
- **Pór: Kis Károly:** Kis Károly és Erzsébet utolsó évei. Sz. 30. (1896) 129–147.

- **Pór: Mill. magy. tört.:** A magyar nemzet története (szerk.: Szilágyi Sándor) 3. kötetében: Az Anjou-ház és örökösei (1301–1439). Írták Pór Antal és Schönherr Gyula, Budapest, 1895.
- **Pór: Nagy Lajos:** Pór Antal: Nagy Lajos. Budapest, 1892.
- **PP:** Dr. Ferdo pl. Šišić: Ljetopis Pavla Pavlovića patricija zadarskoga. Vjestnik VI. (Zagreb, 1904.) 1–59.
- **Pray: Aurana:** Dissertatio historico-critica de prioratu Auranae. In qua origo, progressus, et interitus, ex monumentis nondum editis, compendio a P. Georgio Pray e S. J. explicantur. Viennae, 1773.
- **Pray: Hierarchia:** Specimen hierarchiae Hungaricae complectens seriem chronologicam archiepiscoporum et episcoporum Hungariae cum rudi dioecesium delineatione adjectis, si quae sunt peculiares, praerogativis, ut plurimum ex diplomatibus congestum. A Georgio Pray presbytero seculari. Pars I. De archiepiscopatu Strigoniensi et eius suffraganeis. Posonii et Cassoviae, 1776. Pars II. De archiepiscopatu Colocensi, et eius suffraganeis. Posonii et Cassoviae, 1779.
- **Pray: Syntagma:** Syntagma historicum de sigillis regum, et reginarum Hungariae pluribusque aliis auctore Georgio Pray canonico quondam Magno–Varadiensi. Opus postumum. Cum XVI. tabulis aeri incis. Budae, 1805.
- **Prohászka:** Prohászka Lajos: A vándor és a bujdosó. Budapest, 1936. (Reprint: Szeged, 1990.)
- **Prokopp:** Prokopp Gyula: Az esztergomi prímási levéltár XV. századi leltára. LK, 37. (1966.) 113–137.
- **Quirin:** Heinz Quirin: Einführung in das Studium der mittelalterlichen Geschichte. Stuttgart 1985.
- **Rabikauskas:** Paulius Rabikauskas: Az egyháztörténet jelentősebb eseményei Litvániában a XIII. századtól a XIX. századig. in: A katolikus egyház a balti országokban. Szerk.: Adriano Caprioli és Luciano Vaccaro. Budapest, 2000. 118–136.
- **Raccolta:** Raccolta degli storici Italiani dal cinquecento al millecineciento ordinata da L. A. Muratori. Nuova edizione riveduta ampliata e corretta con la direzione Giosue Carducci e Vittorio Fiorini.
- **Rački:** Rački Ferenc: Délszláv mozgalom a XIV-dik század végén és a XV-ik kezdetén. (Pokret na slavenskom jugu koncem XIV. i početkom XV. stoljeća. in: Rad II. 68–160., III. 64–152., IV. 1–140.) Ism.: MARGALITS I. 155–195.
- **Rad:** Rad jugoslavske akademije znanosti i umjetnosti. [1867-től.]
- **Ragusa:** Ragusa és Magyarország összekötteréseinek oklevéltára. (Diplomatarium relationum reipublicae Ragusanae cum regno Hungariae.) A raguzai állami, a bécsi cs. és kir. titkos és egyéb levéltárakban levő okiratokból összeállította Gelcich József. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Thallóczy Lajos a M. T. Akadémia tagja. Budapest, 1887.
- **Ráth:** Ráth Károly: A magyar királyok és erdélyi fejedelmek hadjárati, utazási és tartózkodási helyei. Második, bővített és javított kiadás. Győr, 1866.
- **Redlich:** Oswald Redlich: Allgemeine Einleitung zur Urkundenlehre. in: Urkundenlehre von Wilhelm Erben, Ludwig Schmitz–Kallenberg und Oswald Redlich, I. Teil, München und Berlin 1907 (Handbuch der Mittelalterlichen und Neueren Geschichte, hrsg. von G. v. Below und F. Meinecke, Abteilung IV. Hilfswissenschaften und Altertümer).

- **Reg. Boh.:** Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378. dec. – 1419. aug. 16.) Tomus I. Fontes archivi metropolitani capituli Pragensis. Edidit Věra Jenšovská. Pragae 1967.; Tomus II. Fontes archivi capituli ecclesiae Wissegradensis. Edidit Vladimír Vavřínek. Pragae 1968.; Tomus III. Fontes archivi publici Trebonensis. Edidit Božena Kopiczková. Pragae 1977.; Tomus IV. Fontes archivi publici Olomucensis et Opaviensis. Edidit Božena Kopiczková. Pragae 1989.
- **Reiszig:** Reiszig Ede: A jeruzsálemi Szent János-lovagrend Magyarországon. I–II. Budapest, 1925, 1928.
- **Réthy:** Dr. Réthy László: Corpus nummorum Hungariae. Magyar egyetemes éremtár. I. kötet: Árpád-házi királyok kora. Budapest, 1899. II. kötet: Vegyesházi királyok kora. Budapest, 1907.
- **Riedl:** Riedl Frigyes: Arany János. Bp. 1957.⁵
- **R. Kiss:** R[ugonfalvi] Kiss István: Az 1386. évi országgyűlések. Sz, 47. (1913.) 721–735.
- **Sallai:** Sallai János: A magyar–lengyel határ története (Historia granicy węgiersko–polskiej). Budapest, 1997.
- **Sághy:** Marianne Sághy: Aspects of Female Rulership in Late Medieval Literature: The Queens' Reign in Angevin Hungary. in: East Central Europe, 20–23, part 1 (1993–1996), 69–86.
- **Schaufelberger:** Walter Schaufelberger: Kriegführung und Kriegerum zur Sempacher Zeit (1385–1389). Heft Nr. 4 der Schriftenreihe der Gesellschaft für militärhistorische Studienreisen, Zürich, 1986.
- **Schönherr: Kamara ol-ei:** A bécsi udvari kamara levéltárának magyar vonatkozású oklevelei. Közli Schönherr Gyula. I. közl.: (nr. 1–69., 1339–1608.) TT, 1887. 559–575.; II. bef. közl.: (nr. 70–130., 1608–1758.) TT, 1887. 720–733.
- **Schütz:** Szentek élete az év minden napjára. Szerkesztette Schütz Antal, írták Balanyi György, Schütz Antal, Sebes Ferenc, Szamek József és Tomek Vince piaristák. I–IV, Budapest, 1932–1933.
- **Schwandtner:** Scriptores rerum Hungaricarum veteres, ac genuini, ... (3. kötet:) Scriptores rerum Hungaricarum, Dalmaticarum, Croaticarum et Slavonicarum veteres ac genuini, ... cura et studio Ioannis Georgii Schwandtneri Austriaci Stadelkirchensis. Impensis Ioannis Pauli Kraus, bibliopolae Vindobonensis. Tomus (primus:) 1746.; secundus: 1746.; tertius: 1748.
- **Schwartner:** Martinus Schwartner: Introductio in rem diplomaticam aevi intermedii, praecipue Hungaricam. Editio secunda auctior et emendatior. Budae, MDCCCII.
- **Sebestyén:** Sebestyén Béla dr.: A magyar királyok tartózkodási helyei. Budapest, é. n.
- **Šišić: Dvije izprave:** Dr. Ferdo pl. Šišić: Dvije izprave iz bečkoga komorskoga arkiva. Vjestnik V. (1903.) 247.
- **Soldi–Rondinini:** Gigliola Soldi Rondinini: Barbiano, Alberico da szócikk, in: LexMa I. 1442–1443.
- **Solymosi: Oklevéltan:** Solymosi László: Oklevéltan. in: A történelem segédtudományai. Szerk.: Bertényi Iván. Budapest, 1998.
- **Soós:** Soós Ferenc: Magyarország kincstartói 1340–1450. [Budapest,] 1999.

- **Sopron:** Sopron vármegye története, kiadja Sopron vármegye közönsége. Oklevéltár. I. kötet (1156–1411.) Szerk.: Nagy Imre. Sopron, 1889. II. kötet: (1412–1653.) szerk.: uő. Sopron, 1891.
- **Sozomenus:** Specimen historiē Sozomeni presbyteri Pistoriensis ab anno Christi 1362. usque ad 1410. in: Muratori: XVI., Mediolani, 1730. 1057–1204.
- **Spěváček: Václav IV.:** Jiří Spěváček: Václav IV. 1361–1419. K předpokladům husitské revoluce. Praha, 1986.
- **Spieß:** Archivische Nebenarbeiten und Nachrichten vermischten Inhalts mit Urkunden geliefert von Philipp Ernst Spieß, Hochfürstlich-Brandenburgischen wuerklichen Regierungsrath oberhalb Gebuergs und vordersten geheimen Archivar zu Plessenburg, wie auch der beeden Churfuerstlichen Akademien der Wissenschaften zu Mannheim und Muenchen Mitglied. Erster Theil. Halle, 1783.; Zweyter Theil. Halle, 1785.
- **Suchenwirt:** Bleyer Jakab: Magyar vonatkozások Suchenwirt Péter költeményeiben. Sz, 33. (1899) 788–812.; 879–912.
- **Sulyok:** Sulyok Hedvig: Kis (II.) Károly latin vitézeiről. Aetas, 1995/3. 109–112.
- **Süttő: Archontológia:** Süttő Szilárd: Adalékok a 14–15. századi magyar világi archontológiához, különösen az 1384–1387. évekhez. (LSz 2002. 4. szám 28–39.)
- **Süttő: Cudar Péter:** Süttő Szilárd: Cudar Péter árulása. HK, 1997. 2. szám, 311–321.; hibaigazítás uo. 1997. 3. szám, 550.
- **Süttő: Datum és actum:** Süttő Szilárd: Datum és actum késő Anjou-kori uralkodói okleveleinkben. (Studia Miskolcinsensia 3., Miskolc, 1999. 74–81.
- **Süttő: Demeter és Alsáni:** Süttő Szilárd: Demeter és Alsáni Bálint bíborosok versengése Mária és Erzsébet királynők udvarában. (Szfragisztika és egyháztörténet.) in: Studia Miskolcinsensia 4., Miskolc, 2002. megjelenés alatt.
- **Süttő: Merénylet:** Süttő Szilárd: A II. (Kis) Károly elleni merénylet 1386. február 7-én. HK, 113. [2000.] 2. szám, 379–394.
- **Süttő: Nápolyi László:** Süttő Szilárd: Nápolyi László. in: A vegyes házi királyok (1301–1526). Szerk. Kristó Gyula. Szeged, megjelenés alatt.
- **Süttő: Veszprémvölgyi:** Süttő Szilárd: A veszprémvölgyi apácák két búcsúengedélye 1386-ból. (Adalék a búcsúk 14. század végi magyarországi történetéhez.) in: Egyháztörténeti Szemle, 2000. (I. évf. 1. szám) 142–148.
- **Sylloge decretorum:** Sylloge Decretorum Comitium Incltyi Regni Hungariae... Josephus Nic. Kovachich Senquiciensis. Tomus I. Pesthini, 1818.; Tomus II. Complectens indicem in eadem Decreta. Pesthini, 1818.
- **Sz.:** Századok.
- **Szabó: Erd. Muz.:** Szabó Károly: Az Erdélyi Múzeum eredeti okleveleinek kivonatai. (1232–1540.) I. közl.: (nr. 1–156., 1232–1374.) TT, 1889. 523–554.; II. közl.: (nr. 157–286., 1375–1443.) TT, 1889. 728–752.; III. közl.: (nr. 287–416., 1444–1495.) TT, 1890. 102–129.; IV. közl.: (nr. 417–567., 1496–1540., benne „Pótlék” is: nr. 561–567., 1329–1514., p. 358–359.) TT, 1890. 328–359.
- **Szameit:** Erik Szameit: Waffen und Rüstungen zur Zeit der Kuenringer. in: Die Kuenringer. Das

Werden des Landes Niederösterreich. Niederösterreichische Landesausstellung, Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums, Neue Folge, Nr. 110, Wien 1981. 58–90.

- **Szekfü:** Szekfü Gyula: Serviensek és familiarisok. Vázlat a középkori alkotmány- és közigazgatás-történet köréből. Budapest, 1912. (Értekezések a történelmi tudományok köréből, 23. kötet, Budapest, 1915. 75–196.)
- **Szent-Ivány:** A Szent-Ivány család levéltára. 1230–1525. Mályusz Elemér kézirata alapján sajtó alá rendezte, szerkesztette és az előszót írta Borsa Iván. Budapest, 1988.
- **Szentpétery: Oklevéldátumok:** Dr. Szentpétery Imre: Oklevéldátumok hibái és ellentmondásai. Budapest, 1911. Különlenyomat a Századok 1911. évi folyamából [eredetileg megjelent a folyóirat 665–685. és 745–763. oldalán].
- **Szentpétery: Oklevéltan:** Szentpétery Imre: Magyar oklevéltan, Budapest, 1930. (A Magyar Történettudomány Kézikönyve, szerk. Hóman Bálint, II. kötet, 4. füzet.)
- **Székely oklt.:** Székely oklevéltár. I–VII. kötet. Szerkesztette Szabó Károly (I–IV.) Dr. Szádeczky Lajos (V–VII. kötet). Kolozsvárt, Kolozsvárt 1872–1898. I.: (1211–1519.) Kolozsvárt, 1872.
- **Szerb:** Szerb Antal: Magyar irodalomtörténet. Budapest, 1943.
- **Sztáray:** A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára. Kiadja gróf Sztáray Antal. Szerkeszti Nagy Gyula. I. kötet (1234–1396.) Budapest, 1887.; II. kötet (1397–1457) Budapest, 1889.
- **Teleki:** A római szent birodalmi gróf széki Teleki család oklevéltára. I–II. kötet. (Codex diplomaticus sacri Romani Imperii comitum familiae Teleki de Szék, tomus primus & secundus.) Szerk.: Barabás Samu. I.: (1206–1437.) Budapest, 1895.; II.: (1438–1526.) Budapest, 1895.
- **Teleki gyömrői:** A római szent birodalmi széki gróf Teleki család gyömrői levéltára. Írta és összeállította: Dr. Iványi Béla. Szeged, 1931. (Archivum Gyömrőense gentis comitum Teleki de Szék.)
- **Temes:** Oklevelek Temesvármegyé és Temesváros történetéhez. Másolta és gyűjtötte Pesty Frigyes. Sajtó alá rendezte Ortway Tivadar. Első kötet (1183–1430.) Pozsony, 1896.
- **Temesváry:** Dr. Temesváry János: Erdély középkori püspökei. Cluj-Kolozsvár, 1922.
- **Thallóczy: Balkáni:** Thallóczy Lajos: Balkáni (déli-szláv) és magyar czimerek és pecsétbeli emlékek. Turul, 1908. (26. évf.) 49–64.; 97–110.
- **Thorotzkay:** A torockószentgyörgyi Thorotzkay család levéltára. Ismerteti Jakó Zsigmond és Valentiny Antal. Erdélyi Múzeum Egyesület kiadása. Kolozsvár, 1944. (Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára 1.)
- **Thuróczy:** Johannes de Thurocz: Chronica Hungarorum. I. Textus. Ediderunt Elisabeth Galántai et Julius Kristó, Budapest, 1985.
- **Thuróczy / Horváth:** Thuróczy János: A magyarok krónikája. Ford. Horváth János, Budapest, 1980.
- **Toldy-Érszegi:** Analecta monumentorum Hungariae historicorum literariorum maximum inedita quae collegit, recensuit et partim typis commendavit Franciscus Toldy ac commentariis, epilogo et indice aucta publici iuris facienda curavit Geisa Érszegi. Bp. 1986. (Eredeti kiadás: Pest, 1862.)

- **Tóth: Fekete sereg:** Tóth Zoltán: Mátyás király idegen zsoldosserege (a fekete sereg). Bp., 1925.
- **Török: Primás:** Magyarország primása. Közjogi és történeti vázolat. Írta Török János, a magyar akadémia tagja. Tizenöt Primás arcképpel, és számos archeológiai és heraldikai ábrával. Pest, 1859.
- **TSz:** Történelmi Szemle.
- **TT:** Történelmi Tár. Évnegyedes folyóirat. Kiadja a Magyar Történelmi Társulat közvetítése mellett a M. Tud. Akadémia Történelmi Bizottsága. Budapest, 1. sorozat: 1878–1899, 2. sorozat: (új folyam) 1900–1911. (Mutató: ld. MTT).
- **Turini béke:** A turíni békekötés. MCCCCLXXXI. Wenzel Gusztávtól. MTT XI. Pest, 1862. 1–124.
- **Vest. com.:** Vestigia comitiorum apud Hungaros ab exordio regni eorum in Pannonia usque ad hodiernum diem celebratorum. Edidit Martinus Georgius Kovachich Senquiciensis. Budaë, 1790.
- **Veszprém:** Veszprémi regeszták (1301–1387). Összeállította Kumorovitz L. Bernát. Budapest, 1953.
- **Vité Rom. pont.:** Vité Romanorum pontificum a sancto Petro usque ad Innocentium VIII. auctoribus Amalrico Augerii, Frodoardo Remensi, Pandulpho Pisano, aliisque scriptoribus. in: Muratori: III/2. Mediolani, 1734. 7–1252.
- **Vite de duchi:** Vité ducum Venetorum Italice scripte ab origine Urbis, sive ab anno 421. usque ad annum 1493. auctore Marino Sanuto, Leonardi filio, patricio Veneto. in: Muratori: XXII. Mediolani, 1733. 399–1252.
- **Vjesnik:** Vjesnik kr. dr. avnog arkiva u Zagrebu. Zagreb. Godina I. 1925.; II. 1926.; III. 1928.; IV. 1929.; V. 1931.; VI. 1934.; VII. 1937.; VIII. 1939.; Knjiga IX/X. Vjestnik hrvatskog dr. avnog arhiva u Zagrebu. Zagreb, 1941.; Knjiga XI. Vjesnik hrvatskog dr. avnog Arhiva. Zagreb, 1945.
- **Vjestnik:** Vjestnik kr. hrvatsko–slavonsko–dalmatinskog zemaljskog arkiva. Zagreb I–XXII. (1899–1920.)
- **Wagner:** Analecta Scepussii sacri et profani. Collegit et notis illustravit Carolus Wagner SS. theologiae in universitate Tyrnaviensi doctor. Pars I.: complectens bullas pontificum, caesarum, regumque diplomata, illustrium virorum epistolas, aliaque monumenta literaria ad notitiam Scepussii facientia. Viennae, 1774; Pars II.: complectens scriptores rerum Scepussicarum quibus accedunt inscriptiones templorum Scepussiensium. Viennae, 1774; Pars III.: complectens seriem praecipuorum Scepussii magistratuum ecclesiasticorum et politicorum. Posonii et Cassoviae 1778.; Pars IV.: complectens genealogiam illustrium familiarum, quae olim in Scepussio floruerunt. Posonii et Cassoviae 1778.
- **Wenzel: Budai reg.:** Wenzel Gusztáv: Budai regeszták. A magyar történet' legrégibb idejétől 1541–ig. MTT I. (Pesten, 1865.) 71–124.; uő.: Budai regeszták. Második közlés. Buda az anjoui királyok korában. MTT IV. (Pesten, 1867.) 91–182.
- **Wenzel: Mária per procura:** Wenzel Gusztáv: I. Mária királynénknak Lajos orleansi herczeggel per procura véghez ment házasságáról (egykoru eredeti források' nyomán értekezett az MTA kis gyűlésén, apr. 14. 1851.). in: Magyar Academiai Értesítő 1851-ről, Pest, 1851. 116–121.
- **Wenzel: Okm. kalászat:** Wenzel Gusztáv: Okmányi kalászat. MTT II. (Pesten, 1855.) 168–215.

- **Wertner: Anjouk:** Az Anjouk genealogiája különös tekintettel a magyarországi ágra, 1–2. közl., Turul, 1888. 14–20.; 68–75. és táblázat.
- **Wertner: Czudar:** Dr. Wertner Mór: Az ónodi (bölcsi, szamoszegi) Czudarok genealogiája. Turul IX. (1891.) 141–145.
- **Wertner: Demeter:** Wertner Mór: Adalékok Demeter bíboros érsek életrajzához. Sz. 38. [1904.] 800–802.
- **Wertner: Garaiak:** Dr. Wertner Mór: A Garaiak. Sz. 31. (1897.) 903–938.
- **Windecke:** Eberhart Windeckes Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigmonds. Zum ersten Male vollständig herausgegeben von Dr. Wilh. Altmann. Berlin 1893.
- **Wiener Annalen:** Wiener Annalen von 1348–1404. in: Österreichische Chronik von den 95 Herrschaften. Hrsg. von Joseph Seemüller. Hannover und Leipzig, 1909. (Monumenta Germaniae Historica, Scriptores, Scriptorum qui vernacula lingua usi sunt tomus VI.) Anhang II. S. 231–242.
- **Windecke / Hagen:** Das Leben König Sigmonds von Eberhard Windecke. Nach Handschriften übersetzt von Dr. von Hagen, Leipzig, 1868.
- **Wolf: Thronfolge:** Armin Wolf: Prinzipien der Thronfolge in Europa um 1400. Vergleichende Beobachtungen zur Praxis des dynastischen Herrschaftssystems. in: Das spätmittelalterliche Königtum im europäischen Vergleich, hrsg. von Reinhard Schneider (Vorträge und Forschungen, hrsg. vom Konstanzer Arbeitskreis für mittelalterliche Geschichte, Bd. 32), Sigmaringen, 1987, S. 233–278.
- **Wyrozumski:** Jerzy Wyrozumski: Sprawa Rusi halicko-włodzimierskiej i Podola w stosunkach polsko-węgierskich wczesnej epoki jagiellońskiej. in: Węgry-Polska w Europie środkowej. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Wacława Felczaka. Pod redakcją Antoniego Cetnarowicza, Csaby G. Kiss, Istvána Kovácsa. Kraków, 1997. 43–50.
- **Zala:** Zala vármegye története. Oklevéltár. Szerkesztik Nagy Imre, Véghely Dezső és Nagy Gyula. 1. kötet: 1024–1363. Budapest, 1886; 2. kötet: 1364–1498. Budapest, 1890.
- **Zichy:** Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vásonkeő. (A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára.) I–XII. kötet. Pesten, Budapest, 1871–1931. IV.: (1377–1395.; Pótlék: 1304–1384.) szerk.: Nagy Imre, Nagy Iván, Véghely Dezső, Pesten, 1878.; V.: (1383–1409.; zöme: 1396–tól.) szerk.: Nagy Imre, Budapest, 1888.
- **ZW:** Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Bd. I.–VII., 1892–1991. Bd. II.: (1342–1390) von Franz Zimmermann, Carl Werner und Georg Müller, Hermannstadt 1897; Bd. III.: (1391–1415) von Franz Zimmermann, Carl Werner und Georg Müller, Hermannstadt, 1902.
- **Zsámbokréthy:** A Zsámbokréthyak. Családtörténelmi tanulmány. Írta Rudnay Béla. Budapest, 1908.
- **ZsO:** Zsigmondkori oklevéltár. (I–VII. Budapest, 1951–2001.) I–II.: Összeállította Mályusz Elemér. I. (1387–1399). Budapest, 1951.; II. (1400–1410). Első rész (1400–1406). Budapest, 1956.; Második rész (1407–1410). Budapest, 1958. III–VII.: Mályusz Elemér kéziratát kiegészítette és szerkesztette Borsa Iván. III. (1411–1412). Budapest, 1993.

ZUSAMMENFASSUNG

Untergang von Anjou-Ungarn

(Ungarns politische Geschichte von Ludwig dem Großen bis Sigismund, mit einer Urkundensammlung zu den inneren Wirren der Jahre 1384–1387)

Das vorliegende Werk erörtert in erster Linie den Verlauf der Ereignisse, denen zufolge die zentralisierte Monarchie der Anjous gebrochen und das Haus Luxemburg auf den ungarischen Thron erhoben wurde. Diese Periode ist bisher vernachlässigt worden, obwohl die Regierungen beider Könige, d. h. Ludwigs und Sigismunds, eingehend bearbeitet sind. Die Ursache davon war unter anderem die mangelnde Veröffentlichung einer Mehrzahl von den während dieses Intervalls entstandenen Urkunden, und so erforderte der Ersatz dieses Hiatus vor allem das systematische Bearbeiten dieses Materials. Das Ergebnis dieser Arbeit ist die beigegefügte Urkundensammlung, die die politisch-geschichtlich relevanten Urkunden dieser Zeit, in erster Linie der durch inneren Zwist und Krieg belasteten Jahre 1384–1387, in Regestenform enthält, mit besonderer Rücksicht auf die Herrscherurkunden. So beinhaltet sie – neben manchen anderen, teils aus den vorangehenden, teils aus den nachfolgenden Jahren stammenden, hinsichtlich der Geschichte dieser Epoche wichtigen oder interessanten Stücken – alle erhaltenen und zugänglichen Herrscherurkunden vom 1. Januar 1384 bis zum 31. März 1387, d. h. die Ausfertigungen von Maria und Karl II., ferner sämtliche Urkunden der Königinmutter Elisabeth; insgesamt etwa die Hälfte des ganzen aus den betreffenden Jahren erhaltenen ungarischen urkundlichen Materials. Überdies bilden noch selbständige Kapitel dieses Werks die im Laufe des Rekonstruierens der politischen Geschichte entstandenen dazu unentbehrlichen Nebenprodukte, wie die Korrektur und Ergänzung sowohl der Archontologie der behandelten Jahre als auch des Urkundenregisters des Ungarischen Staatsarchivs, die zu den Herrscheritineraren nötige Zusammenfassung der Vorkommnisse der verschiedenen Siegel, und die sich aus der letzteren ergebenden sphragistischen und diplomatischen Schlüsse.

Die Ergänzungen und Korrekturen der ungarischen archontologischen Forschung gibt diese Arbeit zur Struktur des Standardwerks von Pál Engel anpassend. Da der sich auf die Jahre 1384–1387 bezogene Teil des Werks von

Engel nach dem Bearbeiten des erhaltenen urkundlichen Materials weitgehend überarbeitet werden sollte, so ist die zur politischen Geschichte wichtigste verbesserte Archontologie der Landesbarone um der schnellen Übersichtlichkeit willen den Korrekturen zusammengefaßt angeschlossen.

Die Korrektur des Urkundenregisters des Ungarischen Staatsarchivs macht darauf aufmerksam, daß neue, noch nicht registrierte Urkunden – transkribiert oder erwähnt – oft in den langen Urteilsausfertigungen zu finden sind; ferner ist die fast 10% ausmachende Fehlerquote im Bereich des Auflösens der Datierungen von Bedeutung.

Die zweite Tabelle des vorliegenden Werks dient zum Verzeichnis der Urkunden und des Siegelgebrauchs der Königinnen vom 1. Januar 1384 bis zum 31. März 1387; die ähnlichen, aus den erhaltenen bzw. rekonstruierbaren 19 oder 21 Urkunden König Karls II. gewonnenen Informationen sind bei der Beschreibung der Herrschersiegel zu finden. (Die Erörterung der Siegel war nur notwendig, weil manche in dieser Zeit benutzten Siegel, oder ihr Gebrauch noch nicht, oder nicht genau beschrieben worden sind.) Das primäre Ziel dieser zweiten Tabelle war natürlich das Feststellen der Herrscheritinerare, aber eben die Ergebnisse dieser Tabelle nebst den aus den übrigen Urkunden dieser Zeit gezogenen Lehren weisen darauf hin, daß die Daten der mittelalterlichen Itinerare mit allem Vorbehalt zu behandeln sind. Von diesem Gesichtspunkt aus betrachtet geht nämlich aus der beigegeführten Urkundensammlung hervor, daß sich die mit dem Wort *datum* eingeleitete Datierung – den aus den Urkunden der Árpádenzeit gezogenen Schlüssen von Imre Szentpétery entsprechend – nicht unbedingt nach der Beurkundung (*conscriptio*) richtet, sondern die Datierung dieser Art entweder vom Zeitpunkt der Handlung (*actio*) oder von anderen Faktoren, z. B. dem Interesse des Begünstigten einer Urkunde beeinflusst werden kann; mit anderen Worten, die in der deutschen Diplomatie so vielbesprochene „nicht einheitliche Datierung“ kommt relativ oft vor, und es gibt gute Gründe anzunehmen, daß es aus dieser Art Datierung nicht nur dort, wo es eindeutig nachzuweisen ist, sondern auch in manchen anderen Fällen Gebrauch gemacht worden war. Daraus folgt natürlich, daß die in der ungarischen Mediävistik fast bis heute vertretene Ansicht, wonach die Elemente der Datierung einer Urkunde den Aufenthaltsort des Siegels dieser Urkunde eindeutig bestimmen würden, als eine nicht immer begründete Vereinfachung bezeichnet werden kann, und dementsprechend können die Itinerare sogar dieser Periode auch nur Wahrscheinlichkeiten und keine sichere Tatsachen enthalten.

Unter den politisch-geschichtlichen Problemen der Regierung von Königin Maria könnte die in der früheren Fachliteratur vielumstrittene Frage, *utrum* (Maria) *ut rex, an ut regina coronata fuit*, erwähnt werden. Diese Frage, und jene andere, ob die Zeitgenossen eine Frauenregierung für vorstellbar gehalten hätten, kann bloß aufgrund des Wortgebrauchs der Urkunden nicht entschieden werden. Maria nannte sich immer Königin, und von dem Gebrauch der

Adjektive *regius* und *reginalis* in der urkundlichen Praxis der Zeit, obwohl die beigefügte Urkundensammlung im allgemeinen Rücksicht darauf nimmt, kann keine wahre Lehre gezogen werden. Maria selbst, bzw. der enge Kreis der Landesbarone, die die langanhaltende oder sogar endgültige Alleinherrschaft ihrer Königin als möglich verkündigten und für diese Fiktion auch im Ausland Propaganda machten, nahmen beide Termini ebenso in Anspruch wie die anderen, aus den Schlüsselpositionen vorübergehend verdrängten, später aber die Macht wieder ergreifenden Barone und die Masse des einfachen Adels, die zwar die Königinmutter von Maria klar unterschieden und nur die letztere für die rechtmäßige Inhaberin der Königsmacht hielten, aber auch sie nur für die Zeit, bis das Land durch Mariens Heiraten einen wahren König haben werde. Es handelte sich also nicht darum, ob Maria König wäre oder nicht, genauer gesagt konnten und sollten die entgegengesetzten Auffassungen zu keiner solchen Artikulation gelangen, wo die staatsrechtlichen Standpunkte mit je einem flaggenartigen Wort hätten gezeigt werden können oder sollen. Die Ursache davon war vielleicht, daß die regierende verschwindende Minderheit in Sache der Irrealität des „Weiberregiments“ in tiefster Seele die instinktive Meinung der Mehrheit teilte, und das offenbarte sich schnell auch in Taten. Nach dem also der – in der Wirklichkeit der aufrichtigen Überzeugungen vielleicht nie dagewesene – ideologische Unterschied verschwunden war, kam es im Lande zu einem von mehr oder weniger unverhülltem Eigennutz durchdrungenen Machtkampf.

Im Anschluß an die Charakterisierung der Königinnen bzw. an die Schilderung der heillosen Tätigkeit der Königinmutter Elisabeth muß über die in der neueren Literatur auftauchende Anklage gesprochen werden, wonach die fortdauernde Einmischung von Elisabeth den Mechanismus der Regierung desorganisiert hätte. Da diese Aussage weder in den erzählenden Quellen, noch in den Urkunden Beweise hat, muß sie sich auf dem Mißverständnis der Inskriptionen der von den glaubwürdigen Orten und Komitaten geschriebenen Relationen gründen, und so kann diese Anklage aus dem Sündenregister der Königinmutter gestrichen werden; das letztere wird sowieso lang genug bleiben.

Unter den gegen die Frauenregierung gerichteten, auf den Peripherien des damaligen ungarischen Reiches auftretenden, sich aber zu landesweiten Bewegungen nicht erweiternden früheren Aufständen ist es der Verrat von Peter Cudar, dem Landesverweser von Halitsch (oder Galizien, mit zeitgenössischem Ausdruck: *regni Ruscie vayvoda* oder *capitaneus*), worüber gesprochen werden muß, da die neuere ungarische und ausländische Fachliteratur dieses Ereignis entweder ignoriert oder in Abrede stellt. Die Untersuchung des ungarischen urkundlichen Materials macht es so gut wie sicher, daß diejenigen zwei polnischen Chroniken recht haben, die den modernen ungarischen und polnischen Geschichtswerken gegenüber Peter Cudar des Verrats beschuldigen. Cudars Beweggründe sind zwar nicht bekannt, er scheint aber höchst-

wahrscheinlich, vom Tode Ludwigs des Großen erfahrend, das ihm anvertraute Halitsch größtenteils evakuiert und direkt oder indirekt den Litauern übergeben zu haben; danach kehrte er heim, um die Politik effektiver beeinflussen zu können. Dies gelang ihm nicht, aber die Machthaber, vielleicht sich vor irreversibeln Zügen fürchtend, in der ziemlich schwankenden politischen Situation ließen ihn nicht hinrichten; er wurde nur ins Gefängnis geworfen und seine Güter wurden konfisziert.

In Bezug auf die im Jahre 1383 verlaufene Rebellion des Johanniterpriors von Vrana, Johann Palisnai, und auf den Aufstand von Zara im Jahre 1384, über die auch die frühere Fachliteratur reichlich gesprochen hat, verdient es erwähnt zu werden, daß diese aller Wahrscheinlichkeit nach nicht von Venedig unterstützt wurden – die Republik verhielt sich übrigens Ungarn gegenüber seit dem Frieden von Turin im Jahre 1381 respektvoll –, sondern vom Cousin der Königinmutter, Tvrtko Stephan I., König von Bosnien (und nominell auch von Serbien).

Die direkte Ursache des Ausbruchs des landesweiten Bürgerkriegs war – wie es schon Bálint Hóman festgestellt hat – das Bekanntwerden Mariens französischen Heiratsplans: die in jeder Hinsicht unglückliche Idee stellte Ungarn sowohl dem legitimen, in Ungarn allgemein anerkannten Papst, als auch dem im ganzen Lande populären Karl dem Kleinen und dem Haus Luxemburg, das über das politische Erbe von Karl IV. und die materiellen Mittel des ehemaligen Johann Heinrich verfügend, im östlichen Bereiche des Reichs auf dem Höhepunkt seiner Macht stand, entgegen. Die von dem Plan ausgelöste innere Spannung verwandelte sich schnell in Bürgerkrieg. Anlaß zum Aufstand bot der vom Hof geplante Feldzug gegen die Walachei; das Ziel dieser Expedition dürfte die Vergeltung einer früheren, in der bisherigen Fachliteratur noch nicht erwähnten – übrigens erfolglosen – walachischen Belagerung der Burg Szörény gewesen sein. Der Feldzug blieb wahrscheinlich eben wegen des Aufruhrs im Hinterland aus.

In Sache der inneren Machtverhältnissen haben sich die Behauptungen der früheren Fachliteratur nicht als stichhaltig erwiesen. Mehrere bedeutende Persönlichkeiten und Familien sind bisher nicht oder schlecht zur politischen Gruppierungen eingeordnet worden; bis 1386 gab es nicht drei, sondern nur zwei große Bündnisse (eine mittelalterliche Liga Partei zu nennen, wie es in der ungarischen Fachliteratur mehrmals vorgekommen ist, trifft nicht zu); ferner stimmt die angebliche Einstellung der Lackfi-Szécsi-Zámbó-Liga für Sigismund auch nicht. Neben den erneut zu charakterisierenden Bündnissen der Barone tritt eine neue, sogar das Schicksal des Landes zu bilden vermögende Kraft in diesen Jahren vorübergehend hervor, und zwar diejenige des niederen Adels. Dies wird sich anläßlich der Thronbesteigung Karls II. offenbaren. Es ist interessant, daß die primären Dokumente für die innere Organisation des niederen Adels und sein Werden zu einem mindestens vorübergehenden politischen Faktor vor allem in dem zurückgebliebenen östlichen

Winkel des Landes, in Siebenbürgen, erhalten worden sind. Es kann übrigens aus dieser Zeit sogar das transsylvanische Selbstbewußtsein des siebenbürgischen Adels ausgewiesen werden.

Ein frühes, bisher nicht bekanntes Ereignis des nicht in allen Einzelheiten rekonstruierbaren Bürgerkriegs, ist der erfolglose Versuch des aus dem Lande beleidigt hinausziehenden Sigismunds, im Herbst des Jahres 1384, die Burg Zsolna (Sillein) – wahrscheinlich mit finanzieller, aber nicht mit militärischer Hilfe seiner mährischen Vetter – zu erobern; ferner dürfte es der Ausbruch des Bürgerkrieges gewesen sein, der den Hof zwang, mit seiner heuchlerischen Politik den Polen gegenüber aufzuhören, Hedwig nach Krakau zu schicken und sich in der unberechenbaren Situation in die Zips, d. h. in unmittelbare Nachbarschaft des plötzlich befriedigten Polens zurückzuziehen.

Vom Herbst des Jahres 1384 an nahm der Einfluß der – neben dem Agramer Bischof Paul Horváti – beiden wichtigsten Kirchenmänner der Zeit auf den Lauf der Ereignisse enorm zu. Sie waren der von König Ludwig geliebte und von den „Landesbewohnern“ (*regnicolis*) respektierte Kardinal Demetrius, früher Erzbischof, damals Gubernator von Esztergom (Gran), der auch als Erzkanzler fungierte, und der Bischof von Pécs (Fünfkirchen), Valentin Alsáni, der – als Liebling von Elisabeth – zur gleichen Zeit auch Kanzler der Königinmutter war. Das Wichtigste bestand darin, daß Demetrius, der übrigens sowohl seine kirchlichen und weltlichen Würden als auch seinen Einfluß auf die Innen- und Außenpolitik beibehielt, das ihm anvertraute große, doppelte Majestätssiegel nach dem Ausbruch des Bürgerkriegs auf etwa 13 Monate aus dem Verkehr zog, in der zentralen Verwaltung und Rechtsprechung eine früher nicht erfahrene Krise anstiftend, und der damit gleichzeitig auch die Regierungslegitimität der Königin Elisabeth und des Palatins Garai schwer beeinträchtigte. Als Leiter des Gerichts der *specialis praesentia regia* wurde Demetrius von Alsáni substituiert, nachdem aber Thomas Szentgyörgyi zum Hofrichter ernannt worden war, sollte Alsáni mit seiner gerichtlichen Tätigkeit fast gänzlich aufhören. Der Liebling der Königinmutter konnte den angesehenen Demetrius umso weniger ersetzen, da letzterer den Richterstuhl der *specialis praesentia regia* vor etwa 8 Jahren mit dem Erzkanzleramt zusammen erhalten hatte, und die Verbundenheit beider Würden dürfte seitdem weitgehend bekannt worden sein. Es war noch hoffnungsloser, das vorübergehend verlorene Majestätssiegel zu ersetzen und so die Möglichkeit der Ausfertigung von *privilegia* aufrechtzuerhalten. Gelegentlich versuchte man, Demetrius durch Alsáni und die mit dem anhängenden Majestätssiegel korroborierte Urkunde durch das in der Kanzlei der Königinmutter ausgegebene *privilegium* zu ersetzen; dies alles konnte aber, offensichtlich wegen der allgemeinen Zurückweisung, zu keinem Ausweg werden.

Bis zur Jahreswende 1384–1385 gelang es, das Frauenregiment zu konsolidieren, und während der nachfolgenden Monate gab es viele Versuche, die Positionen der Machthaber außen- und innenpolitisch zu befestigen. Es muß

aber zugegeben werden, daß der Hof das einfachste, das Schicksal des Landes aber am meisten drohende Mittel, das Austeilen der Donationen, nur sehr enthaltsam wahrnahm. Besonders augenfällig ist diese Zurückhaltung verglichen mit der nach einigen Jahren eintreffenden, skrupellosen und unverantwortlichen Verschwendung von Sigismund; diese Schonung der materiellen Gründe der Königsmacht ist vielleicht unter den Charakteristika der Regierung von Elisabeth der am meisten an die ungarischen Anjous erinnernde und einzig sympathische Zug.

Der von außen von den Luxemburgern und den Bosniern, von innen durch den Bürgerkrieg bedrohte Hof ließ sich mit seinen inländischen Feinden in Unterhandlungen ein. Die – vielleicht aus der Initiative des Demetrius – zustandegekommenen Verhandlungen in Pozsegavár (Poschegg) scheinen erfolglos verlaufen zu sein; sie konnten nur die Entschlossenheit der Teilnehmer befestigen. Kurz darauf wurde die Ehe von Maria und Ludwig von Orléans *per procuracionem* geschlossen, andererseits wurde Karl der Kleine von Neapel aus eingeladen, den ungarischen Thron zu besteigen, und auch der ursprünglich mit den kleinsten Chancen startende Sigismund begann – von Geldmangel getrieben, alles auf eine, sozusagen auf die ungarische Karte setzend – die Teile von Brandenburg zu verpfänden.

Trotz der eindeutigen Erfolglosigkeit der Pozsegavärer Verhandlungen nahm inzwischen, allem Anschein nach, das Selbstbewußtsein von Elisabeth und ihres Kreises stark zu. Diese neue, vielleicht auf dem mit König Tvrtko zustandegekommenen und die Überlassung von Cattaro involvierenden Ausgleich, oder eher auf der französischen Heirat basierende, unbegründet optimistische Einstellung offenbarte sich in der sich wieder belebenden diplomatischen Aktivität des Hofes. Elisabeth und ihre Ratgeber scheinen so gedacht zu haben, daß sie nie wieder polnischen Beistandes bedürfen würden, und dementsprechend begannen sie, den Willen des polnischen Adels außer Acht lassend, die Ehe von Hedwig und Wilhelm von Habsburg vorzubereiten.

Dieser polnische Beistand wäre aber in zwei Monaten von Nöten gewesen, weil Sigismund im späten Sommer mit mährischer Hilfe zum Angriff überging, und zwar – der früheren Auffassung gegenüber – mit überaus bedeutender Streitmacht. Der Hof versuchte auch nicht ein zentrales Heer aufzubieten; so gelang es Sigismund – nach der Niederschlagung des zerstreuten, nur selten nachweisbaren, eher lokalen Widerstandes – in Buda (Ofen) einzuziehen und die Hochzeit mit Maria, wahrscheinlich Anfang Oktober, zu halten. Es sah so aus, als ob die inneren Wirren endgültig vorbei wären: diesen Anschein erweckten sowohl die neue, beiden großen Baronengruppierungen wichtige Ämter verschaffende Austeilung der höchsten Würden, als auch die Tatsachen, daß Demetrius, gegen den die Königinnen sogar in Rom intrigierten, das große Majestätssiegel in dessen frühere Funktion wiedereinsetzte, und auch er selbst seinen Pflichten am Hofe als Erzkanzler und Richter der *specialis praesentia regia* nachzukommen begann.

Die neue Ordnung wurde von dem nicht allzu entschlossenen, sofort zurücktretenden französischen Thronprätendenten nicht gestört, umso mehr aber von dem König von Sizilien. Karl der Kleine traf in Ungarn ein, und sich auf die rapid zunehmende Menge seiner Anhänger meistens kleinadeliger Herkunft stützend, ließ er sich zum König krönen. Seiner kurzen, neunund-dreißigtägigen, auf große staatsmännische Weisheit hindeutenden Herrschaft, während deren er jeder bedeutenden Gruppe der Barone Würden und Donationen zuteil werden ließ, wurde durch das Attentat des Blasius Forgács ein Ende gesetzt. Da in dieser Frage sowohl die Quellen widerspruchsvoll sind, als auch frühere Geschichtswerke das Attentat auf Grund von sämtlichen diesbezüglichen Quellen nicht zu rekonstruieren versuchten, erörtert das vorliegende Werk die Ereignisse detailliert. Allem Anschein nach dürften die Geistesgegenwart und der Mut des Johann Horváti das Attentat vereitelt haben, Karl aber wurde wegen der Feigheit und totaler Inkompetenz seiner italienischen Leibwache von seinen Feinden gefangengenommen und später – nachdem die Lage sich geklärt hatte, und seine Gefangenhaltung als Geisel für überflüssig gehalten worden war – ermordet.

Nach dem Königsmord kehrte Elisabeth nicht zur kriegerischen Politik der Jahre 1384–1385, sondern zur Friedenspolitik von Oktober vorigen Jahres zurück, mit zwei wesentlichen Unterschieden: es waren sowohl Sigismund, als auch der auf der neapolitanischen Seite ausharrende Johann Horváti, nicht mehr am Hofe; letzterer trennte sich erst jetzt nachweisbar von der Lackfi-Szécsi-Zámbó-Liga, und verbündete sich mit Palisnai, dem aufrührerischen Johanniterprior von Vrana. Die Abrechnung sowohl mit Sigismund und den Seinigen, als auch mit den Horváti wurde unvermeidlich. Im Banat von Macsó (Machow) wurde im Frühling des Jahres 1386 unter der Führung von Stephan Kórógyi gegen Ladislaus Horváti im Anfange erfolgreich gekämpft, aber mit der Wende des Kriegsglücks wurde es notwendig, bedeutende Verstärkungen nach Süden zu schicken, wo die Aufständischen schon selbst die Drau durchschreiten wollten. Gegen die wieder ins Land eindringenden Luxemburger konnte der Hof unter solchen Umständen wieder keine entsprechende Streitmacht aufbieten, das erdrückende Übergewicht der Angreifer erzwang also – letzten Endes ohne jegliches Gefecht – die Verhandlungen. Daß es überhaupt zu solchen kam und daß diese für Elisabeth – hinsichtlich der Kraftverhältnisse unbedingt – relativ vorteilhaft ausfielen, ist ausschließlich den unter den Luxemburgern bestehenden Eifersucht, Neid und sich sogar gegeneinander offenbarenden Gewinnsucht zu verdanken.

Ein bisher nicht gewürdigtes Moment dieser – in Győr (Raab) stattfindenden – Verhandlungen dürfte die Befestigung der römischen Obödienz gewesen sein, insofern man darauf aus der Veränderung der Titel von Valentin Alsáni schließen kann. Der Bischof von Fünfkirchen, welcher der Fachliteratur nach den Kardinalshut schon im Jahre 1384 erhielt, nahm bis zum 23. April 1386 nur seine Bischofswürde und den im kanonischen Recht erworbe-

nen Dokortitel wahr, seit dem 1. Mai 1386 kam er aber ebenso konsequent als Kardinal vor. Die Bedeutung der Angelegenheit ist klar: Alsáni war nicht nur einer der ungarischen Bischöfe, sondern der einflußreichste Kirchenmann dieser Zeit in Ungarn, darum ist es anzunehmen, daß die Intervention des während des großen abendländischen Schismas Rom treu gebliebenen Königs Wenzel entscheidend dazu beitrug, daß die Königinmutter und der Hof mit einer schwerwiegenden Folge ihrer unverantwortlichen und gefährlichen frankophilen Politik, d. h. mit der Auflockerung der römischen Obödienz, endgültig aufzuhören gezwungen wurden.

Da Elisabeth sich vor der größeren Kraft verbeugend Sigismund als Schwiegersohn empfangen mußte, begann sie gegen ihn zu konspirieren. Ihre Urkunde vom 9. Juni 1386 war eine ihrer häßlichsten Gesten: wie sie früher Cattaro an König Tvrtko tatsächlich abgetreten hatte, so bot sie jetzt Jagello, dem frisch Pole gewordenen litauischen Großfürsten für ein gegen Sigismund gerichtetes Bündnis Halitsch (Galizien) verhüllt an. Es war damals eben Elisabeth gewesen, die Peter Cudar, weil dieser den Litauern manche Burgen in Halitsch in die Hände gespielt hatte, ins Gefängnis hatte werfen lassen.

Der Hof hatte noch mit der anderen, aus dem Friedenslager des Jahres 1385 ausgetretenen Kraft, der Gruppierung um Johann Horváti, abzurechnen. Wie Elisabeth und seine Ratgeber das erreichen wollten, ist nicht ganz klar, die verhängnisvolle Reise nach Süden scheint aber mit doppeltem Ziel geplant worden zu sein: sie wollten wahrscheinlich zuerst Tvrtko durch Bestechung auf ihre Seite stellen, und dann sich mit ihm vereinigt die Horvátis bekämpfen. In Diakovár (Djakowar) warteten sie aber auf den bosnischen König vergebens, und auf dem Rückweg wurden sie von den Horvátis am 25. Juli 1386 überfallen. Die Königinnen wurden nun mit einem Teil ihrer Gefolgschaft gefangengenommen, andere – unter ihnen der Palatin Nikolaus Garai – fielen dem Massaker zum Opfer.

Die in der neuen Lage auf dem Kampfplatze der landesweiten Politik allein gebliebene Liga der Lackfis wurde mit einem Schlage zu einem "königsmachenden" Faktor, nahm aber seine neue Macht weise wahr. Es scheinen der Königstitel Sigismund versprochen, die tatsächliche Regierung aber der Liga vorbehalten worden zu sein. Allem Anschein nach war ihr alleiniges Ziel das Wiederherstellen des gerechten inneren Friedens. Der mit der langsamen Friedenspolitik unzufriedene Sigismund, der bezüglich des Ausgangs des neuen Kurses nicht sicher sein konnte, vertraute nur auf die schnelle kriegेरische Lösung, und setzte zuerst ihre Anhänger, die Gebrüder Losonci im Oktober 1386 gegen die Horvátis ein. Die Erfolge der Losoncis in den südöstlichen Komitaten des Landes erhöhten Sigismunds sowieso fast grenzenloses Selbstvertrauen, und dies offenbarte sich sowohl in den mannigfaltigen Intitulationen seiner Urkunden als auch darin, daß der noch nicht gekrönte Thronprätendent von diesem Zeitpunkt an – der früheren Praxis gegenüber – als souveräner Herrscher seine Donationen austeilte. Die wichtigste Folge war

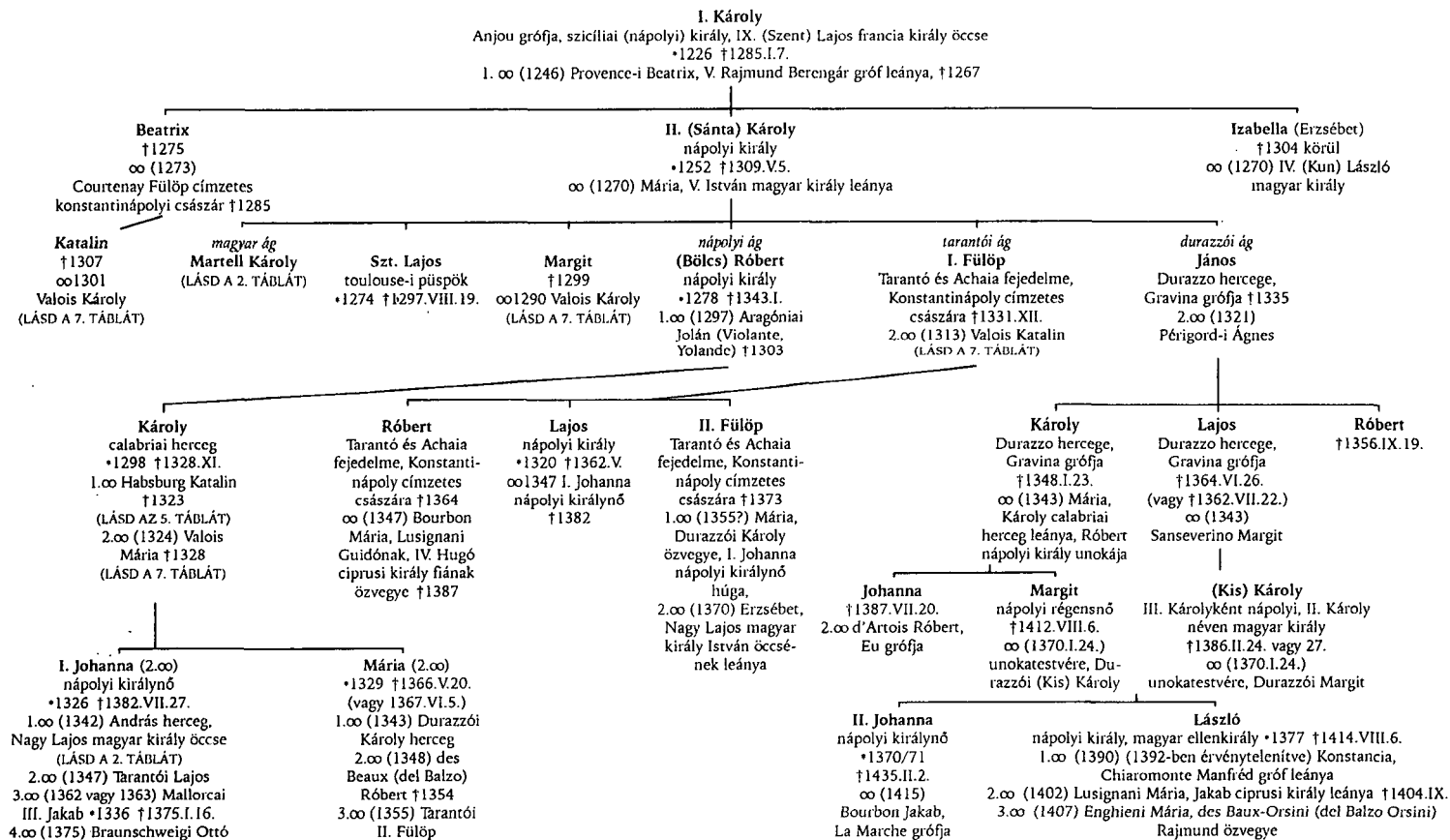
aber, daß Sigismund einen nicht entsprechend vorbereiteten Feldzug nach Slawonien führte, wo er aber einen Mißerfolg erleiden mußte.

Man kann nicht wissen, wie sich Sigismunds Schicksal in Ungarn gestaltet hätte, hätte Johann Horváti Mitte Januar 1387 Elisabeth nicht erdrosseln lassen. Wir kennen die unmittelbare Ursache von Horváti's Tat nicht. Die in den sowohl älteren als auch neueren Geschichtswerken vorkommende Vorstellung, wonach die Aufsicht der Königinnen während der auf ihre Befreiung abzielenden Verhandlungen aufgelockert worden wäre; ferner die, diese Möglichkeit ausnutzende Elisabeth, den Kontakt mit Venedig aufgenommen hätte, um ein Bündnis zwischen Sigismund und der Republik gegen Horváti zustande zu bringen; und daß der, irgendwie ans Licht gekommene Plan, Horváti's mörderische Aufregung verursacht hätte, ist unhaltbar. Die auch für sich genommen keineswegs wahrscheinliche Annahme gründet sich auf dem oberflächlichen Durchlesen einer diplomatischen Schrift. Unannehmbar ist auch jene, ebenfalls ältere Vermutung, die die Tötung der Königinmutter dadurch zu erklären versucht, daß Horváti und seine Gefährten mit dieser Hinrichtung Sigismund von der Fortsetzung seines Feldzugs in Slawonien hätten abschrecken wollen; dies ist unter anderem schon darum unwahrscheinlich, weil der Tod von Elisabeth am Hofe nicht einmal Mitte April bekannt war. Alle Zeichen deuten darauf hin, daß Horváti mit dieser Geste den Zerfall seiner immer lockerer werdenden Liga aufzuhalten versuchte: er dürfte es für notwendig gehalten haben, mit einem irreversibeln Zug nicht nur hinter sich, sondern auch hinter einem jeden, der zur Zeit der Tat zu seinen Leuten gehörte, alle Brücken abzubrechen.

Vielleicht wegen des Umbringens der Königin Elisabeth, vielleicht den militärischen Erfolgen der Aufständischen zufolge, kamen wirklich keine neuen Verhandlungen zwischen den Lackfis und den Horváti's zustande, und so öffnete sich der Weg zur Krönung von Sigismund, den, nachdem er – mit später nicht zu findender Aufrichtigkeit – mit den ihn zum König wählenden Großen eine, wie gewöhnlich nur unter Gleichberechtigten übliche, Liga geschlossen hatte, der Bischof von Veszprém (Veszprim), Benedikt Himházi, zum König krönte. Mit diesem Akt wurde auch formal die glorreiche Ära der Anjous in Ungarn abgeschlossen.

NEMZEDÉKRENDI TÁBLÁK

AZ ANJOUK VÁZLATOS NEMZEDÉKRENDJE I.

2. tábla

AZ ANJOUK VÁZLATOS NEMZEDÉKRENDJE II.

Martell Károly

magyar trónkövetelő (LÁSD AZ 1. TÁBLÁN IS)

•1271 †1295.VIII.12.

∞ (1287?) Habsburg Klemencia, I. Rudolf német király (LÁSD AZ 5. TÁBLÁN) leánya †1293 vagy később

I. Károly

magyar király

•1288 körül †1342.VII.16.

1.∞ (1306 körül) Mária halicsi hercegnő

2.∞ Mária, Kázmér beutheni (Bytom) herceg (LÁSD A 9. TÁBLÁN)

leánya †1317.XII.15.

3.∞ (1318.XI.) Luxemburgi Beatrix, VII. Henrik német-római császár (LÁSD A 3. TÁBLÁN) leánya †1319.XI.11. körül

4.∞ (1320.VII.6.) Erzsébet, I. (Lokietek) Ulászló lengyel király (LÁSD A 10. TÁBLÁN) leánya †1380.XII.29.

Katalin (2.∞?)
†1355. IX.29. előtt
∞ II. Henrik
schweidnitz herceg
(LÁSD A 10. TÁBLÁN)
†1343.VIII.14. után

Erzsébet (2.∞?)
∞ Boleszló,
Boleszló falckenbergi
herceg (LÁSD A 9.
TÁBLÁN) fia
†1367

Károly (4.∞)
•1321
†1321

László (4.∞)
•1324.XI.1.
†1329.II.24.

I. (Nagy) Lajos (4.∞)
magyar király 1342.VII.21-től
lengyel király 1370.XI.17-től
•1326.III.5. †1382.IX.10/11.
1.∞ (1345?) Luxemburgi Margit, IV. Károly
későbbi német-római császár (LÁSD A 4.
TÁBLÁN) leánya •1335 †1349
2.∞ (1353) Erzsébet, Kotromanić István
bosnyák bán (LÁSD A 11. TÁBLÁN) leánya
†1387.I.

András (4.∞)
calabriai herceg
•1327.XI.30.
†1345.IX.18.
∞ (1342) I. Johanna
nápolyi királynő
(LÁSD AZ 1. TÁBLÁN)

István (4.∞)
Szlavónia és Erdély
hercege
•1332.VIII.20.
†1354.VIII.9.
∞ (1350) Margit, IV.
(Bajor) Lajos német-
római császár leánya
†1374

Kálmán (törvénytelen)
győri püspök
(1338–1375)
•1317 eleje
†1375

Katalin (2.∞)
•1370 †1378

Mária (2.∞)
magyar királynő
•1371 †1395.V.17.
∞ (1385) Luxemburgi
Zsigmond (LÁSD A 4.
TÁBLÁN)

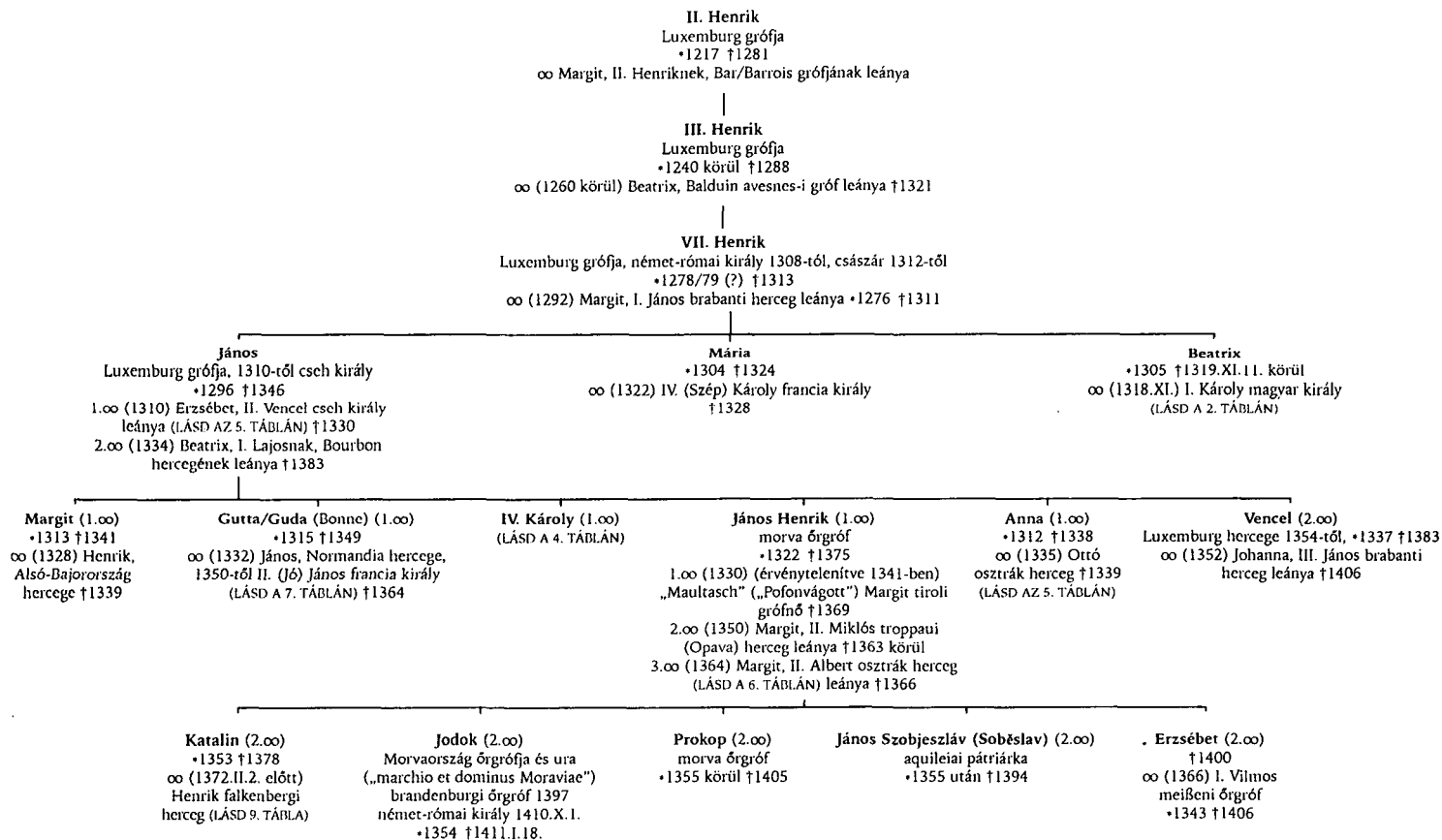
Hedvig (2.∞)
lengyel királynő
1384.X.15/16-tól (?)
•1373 †1399.VII.17.
∞ (1386.II.18.)
Jagelló (1386.II.15-
től: Ulászló) litván
nagyfejedelem,
1386.III.4-től II.
(Jagelló) Ulászló
néven lengyel király
•1362/63 körül (?)
†1434.VI.1.

Martell Károly
calabriai herceg
•1345.XII.25.
†1348.VI.19.

János
•1351 †1360

Erzsébet
•1353 körül
†1380 után (?)
∞ (1370)
Tarantói II. Fülöp
(LÁSD AZ 1. TÁBLÁN)

A LUXEMBURGIAK VÁZLATOS NEMZEDÉKRENDJE I.

A LUXEMBURGIAK VÁZLATOS NEMZEDÉKRENDJE II.

IV. Károly

német-római király 1346, császár 1355 (LÁSD A 3. TÁBLÁN IS)

•1316.V.14. †1378.XI.29.

1.oo (1329) Blanka, Valois Károly leánya (LÁSD A 7. TÁBLÁN) †1348

2.oo (1349) Pfälzi Anna, II. Rudolf Pfalzgraf leánya •1329 †1352

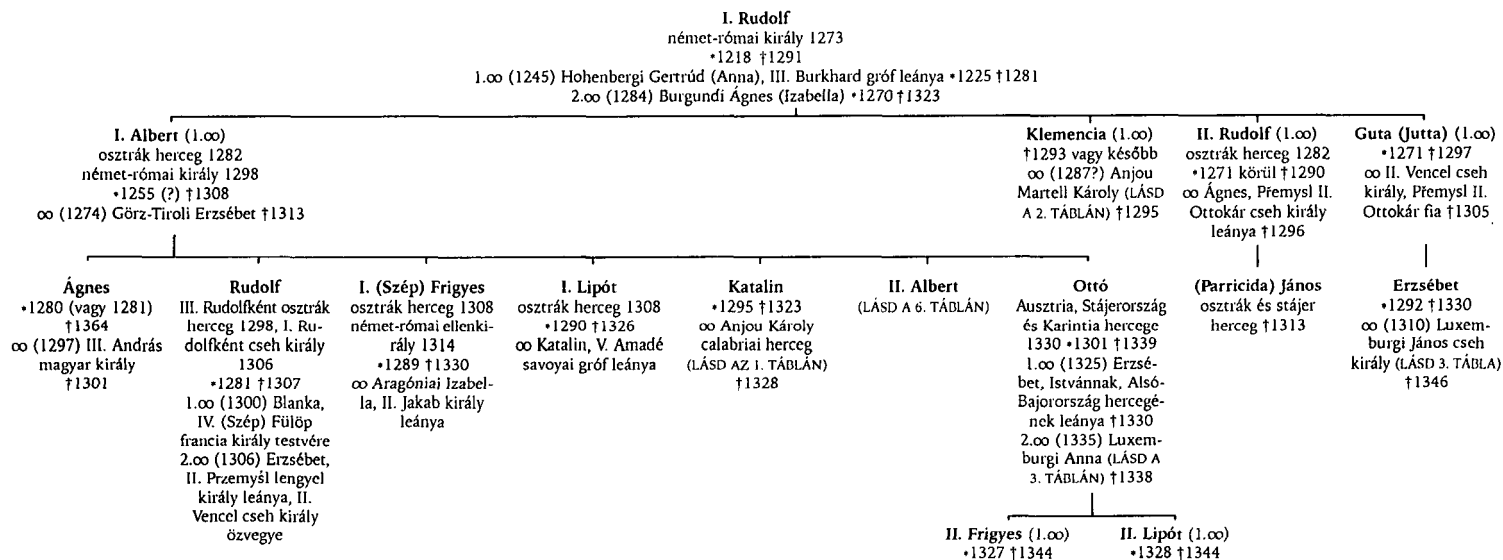
3.oo (1353) Schweidnitz Anna, II. Henrik herceg leánya (LÁSD A 10. TÁBLÁN) †1362

4.oo (1363.V.21.) Pomerániai Erzsébet, V. Boguslaw herceg leánya, III. (Nagy) Kázmér lengyel király unokája

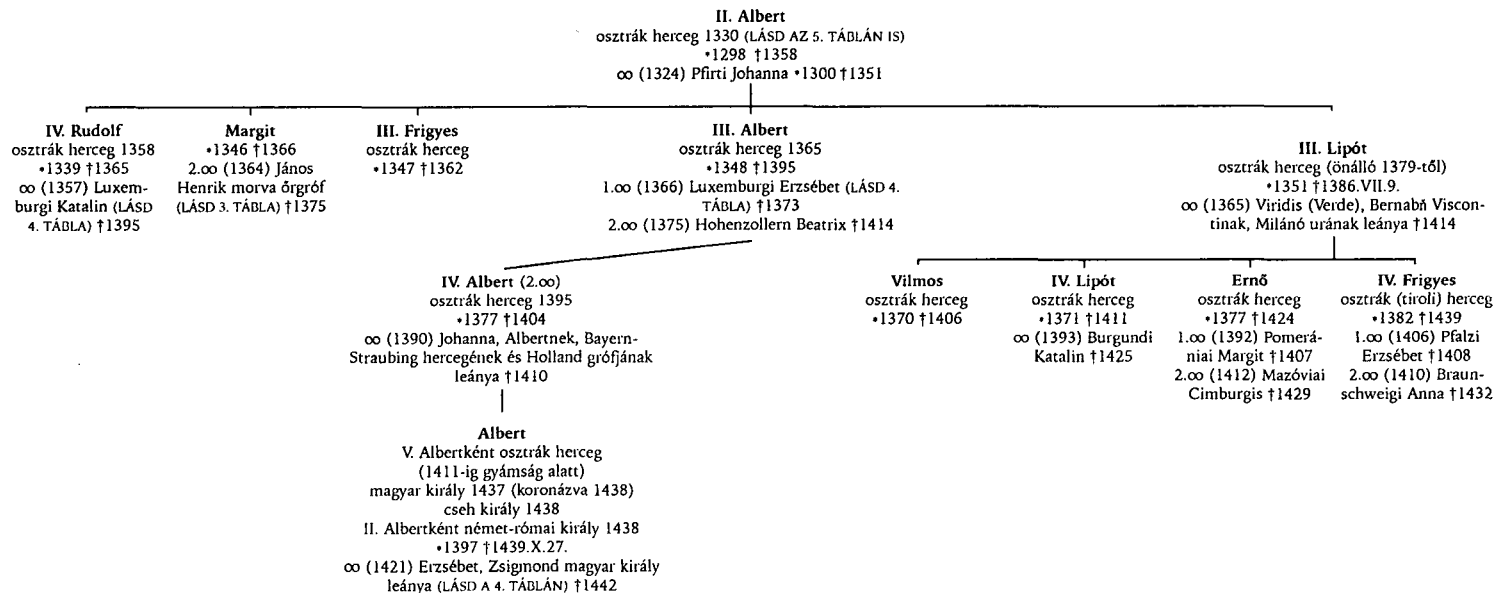
(LÁSD A 10. TÁBLÁN) •1347 †1393

<p>Margit (1.oo) •1335 †1349 x (1345?) I. (Nagy) Lajos magyar király (LÁSD A 2. TÁBLÁN) †1382</p>	<p>Katalin (1.oo) •1342 †1395 1. oo (1357) IV. Rudolf osztrák herceg (LÁSD 6. TÁBLA) †1365 2. oo (1366) Wittelsbach Ottó brandenburgi őrgróf, IV. (Bajor) Lajos német-római császár fia †1379</p>	<p>Vencel (2.oo) •1350 †1351</p>	<p>Erzsébet (3.oo) •1358 †1373 oo (1366) III. Albert osztrák herceg (LÁSD A 6. TÁBLÁN) †1395</p>	<p>Vencel (3.oo) cseh király 1378 (megkoronázva: 1363) német-római király 1378–1400 (koronázva: 1376) Luxemburg hercege 1383 •1361.II.26. †1419.VIII.16. 1. oo (1370) Johanna, Abertnek, Bayern-Straubing hercegének és Holland grófjának leánya †1386 2. oo (1389) Zsófia, Jánosnak, Bayern-München hercegének leánya †1425</p>	<p>Anna (4.oo) •1366 †1394 oo (1382) II. Richárd angol király †1400</p>	<p>Zsigmond (4.oo) brandenburgi őrgróf 1373 magyar király 1387 német-római király 1410/1411 cseh király 1420 német-római császár 1433 •1368.II.14/15. †1437.XII.9. 1. oo (1385) Mária magyar királynő (LÁSD A 2. TÁBLÁN) †1395.V.17. 2. oo (1405) Cillei Borbála, II. Hermann gróf leánya †1451</p> <p>Erzsébet •1409 †1442.XII.17. oo (1421) Habsburg Albert, V. Albertként osztrák herceg magyar király 1437 (koronázva 1438) cseh király 1438 II. Albertként német-római király 1438 (LÁSD A 6. TÁBLÁN) †1439</p>	<p>János (4.oo) Görlitz hercege 1378 •1370 †1396 oo (1388) Richardis, II. Albert mecklenburgi herceg leánya †1444 előtt</p> <p>Erzsébet Luxemburg zálogbirtokosa •1390 †1451 1.oo (1409) Antal, Brabant hercege †1415 2.oo (1417) János, Felső-Bajorország hercege, Holland grófia †1425</p>	<p>Károly (4.oo) •1372 †1373</p>	<p>Margit (4.oo) •1373 †1410 oo (1381) Hohenzollern János gróf, nürnbergi váigróf †1420</p>
--	--	---	---	---	--	--	--	---	--

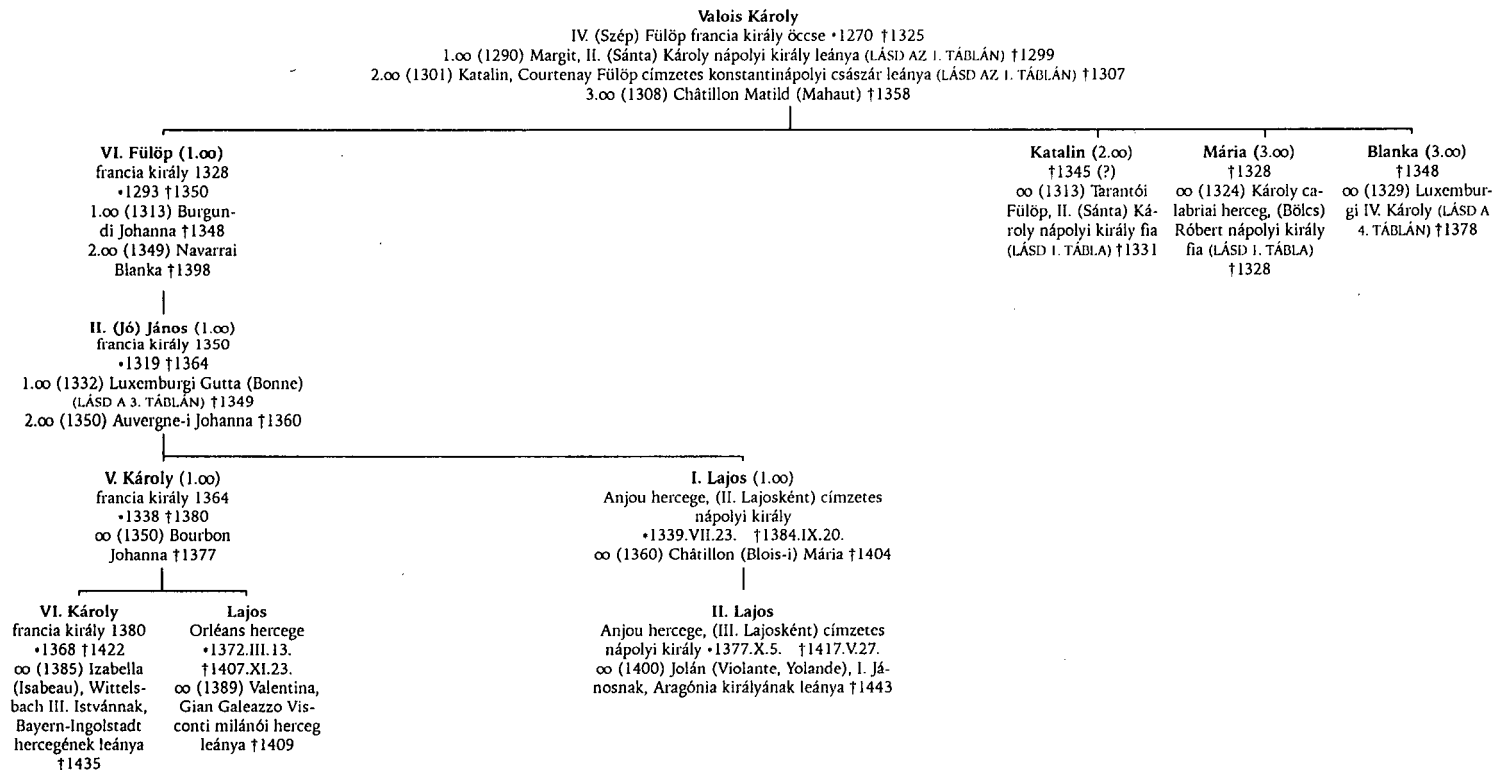
A HABSBURGOK VÁZLATOS NEMZEDÉKRENDJE I.

A HABSBURGOK VÁZLATOS NEMZEDÉKRENDJE II.

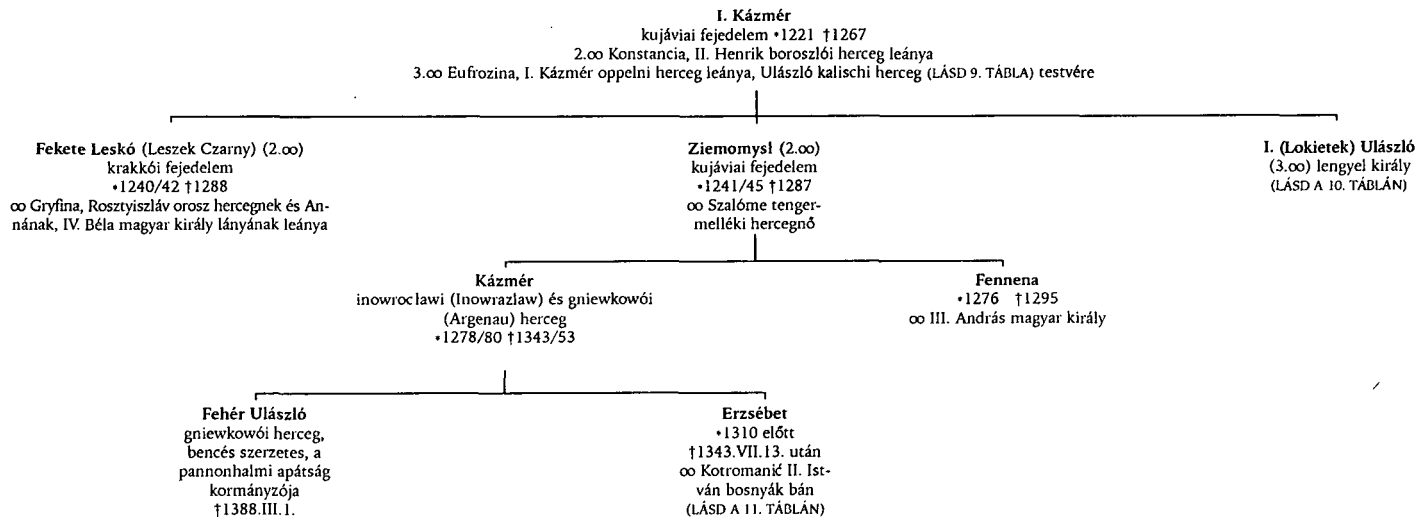

A VALOIS-K VÁZLATOS NEMZEDÉKRENDJE

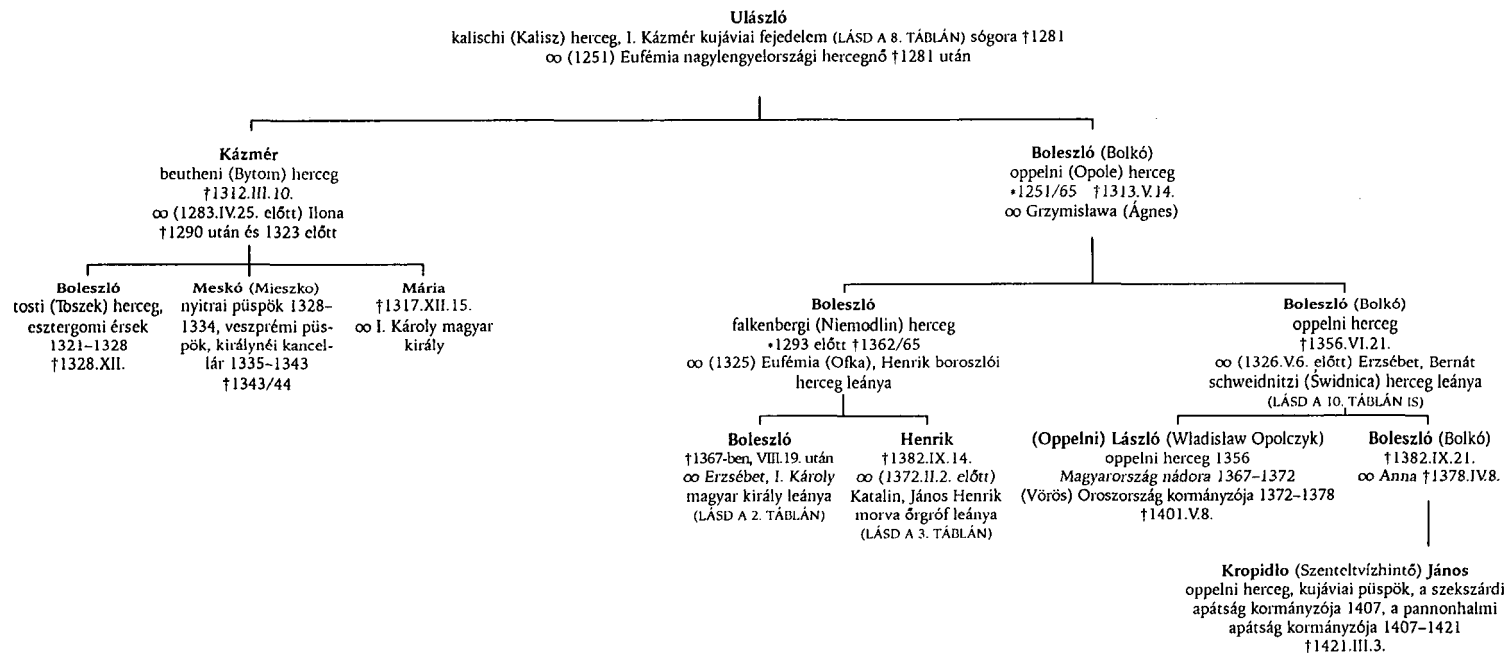

8. tábla

A MAGYAR ANJOUK ÉS A PIASTOK GENEALÓGIAI KAPCSOLATAINAK VÁZLATA I.

A MAGYAR ANJOUK ÉS A PIASTOK GENEALÓGIAI KAPCSOLATAINAK VÁZLATA II.

A MAGYAR ANJOUK ÉS A PIASTOK GENEALÓGIAI KAPCSOLATAINAK VÁZLATA III.

I. (Rőfnyi) Ulászló (Wladislaw Lokietek)

lengyel király 1320–1333

•1260.III.3. és 1261.I.19. között †1333.III.2. (LÁSD A 8. TÁBLÁN IS)
 ∞ Hedvig, Istenfőldő Boleszló kalischi fejedelemnek (†1279) és Jolánnak (Honának),
 IV. Béla magyar király lányának (†1298) leánya

Kunigunda

•1298 előtt †1331.IV.9.
 1.∞ (1312 előtt)
 Bernát schweidnitzi
 herceg †1326.V.6.

Erzsébet

•1305 (?)
 †1380.XII.29.
 ∞ (1320.VII.6.)
 I. Károly magyar király
 †1342.VII.16.

III. (Nagy) Kázmér

lengyel király 1333–1370
 •1310.IV.30. †1370.XI.5.
 1.∞ (1325.X.16.) Aldona, utóbb Anna,
 Gedimin litván nagyfejedelem leánya
 •1309/10 †1339.V.26
 4.∞ (1363.II.25.) Hedvig, V. Henrik sagani
 (Zagań) herceg leánya †1390.III.27.

II. Henrik

schweidnitzi herceg
 †1343.VIII.14. után
 ∞ Katalin, I. Károly
 király leánya
 †1343.VIII.14. után

Erzsébet

•1314 körül
 †1348.II.9.
 ∞ (1326.V.6. előtt)
 Boleszló (Bolkó)
 oppelni herceg
 †1356.VI.21.

Anna

•1339 körül
 †1362.VII.11.
 ∞ (1353) Luxem-
 burgi IV. Károly
 német-római király
 (LÁSD A 4. TÁBLÁN)

Oppelni László

(LÁSD A 9. TÁBLÁN)

I. (Nagy) Lajos

magyar király 1342.VII.21-től
 lengyel király 1370.XI.17-től
 •1326.III.5. †1382.IX.10/11.
 2.∞ (1353) Kotromanić Erzsébet

Mária

magyar királynő
 1382.IX.17-től
 •1371 †1395.V.17.
 ∞ (1385) Luxemburgi
 Zsigmond branden-
 burgi őrgróf
 (LÁSD A 4. TÁBLÁN)

Hedvig

lengyel királynő
 1384.X.15/16-tól (?)
 •1373 †1399.VII.17.
 ∞ (1386.II.18.)
 Jagelló (1386.II.15-
 től: Ulászló) litván
 nagyfejedelem,
 1386.III.4-től II.
 (Jagelló) Ulászló
 lengyel király
 •1362/63 körül
 †1434.VI.1.

Erzsébet (1.∞)

•1330 körül (1335.V.16. előtt) †1361
 ∞ (1343) V. Boguslaw pomerániai herceg
 •1318/19 †1373.XII.7.

Anna (4.∞)

•1366 †1425
 1.∞ (1380?)
 Cillei Vilmos gróf
 •1361/62 körül
 †1392

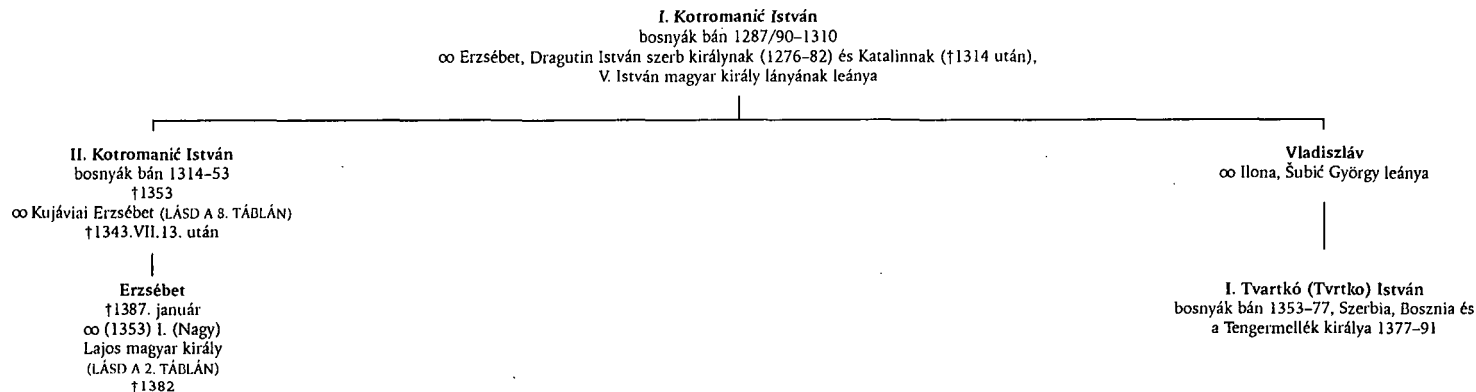
Erzsébet

•1347 †1393
 ∞ (1363.V.21.) Lu-
 xemburgi IV. Károly
 császár (LÁSD A 4. TÁBLA)

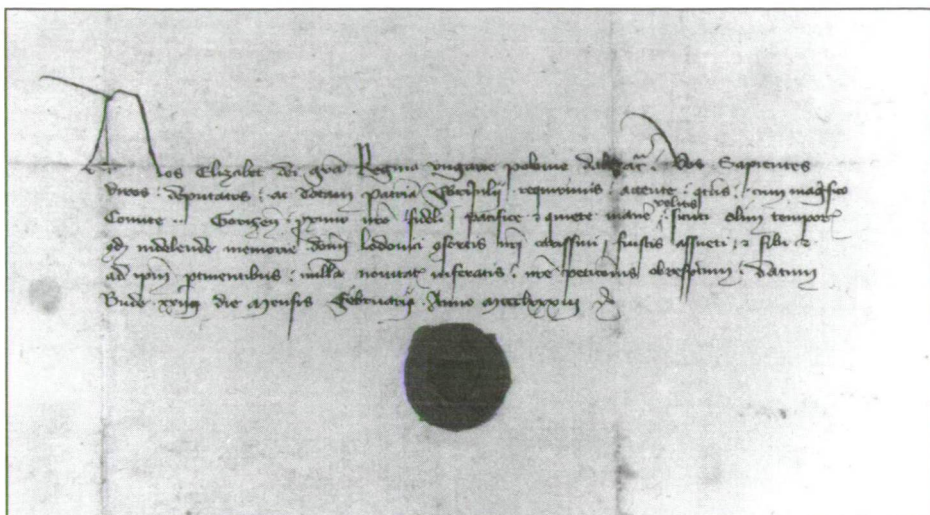
Anna

•1380/81
 †1416.III.20/21.
 ∞ (1402.I.29.)
 II. (Jagelló) Ulászló
 lengyel király

A MAGYAR ANJOUK BOSNYÁK GENEALÓGIAI KAPCSOLATAINAK VÁZLATA

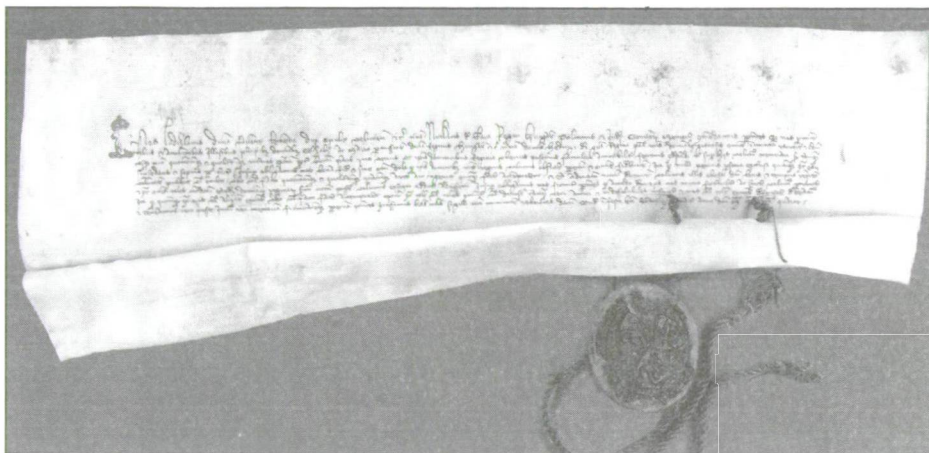
KÉPEK

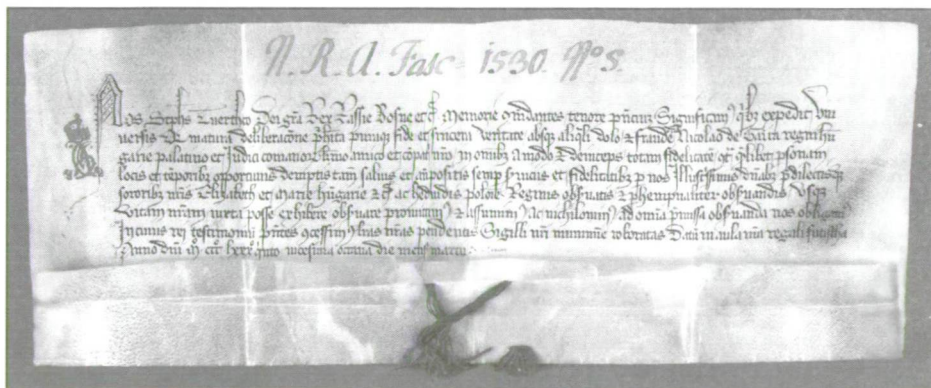
1. ÁBRA Erzsébet királyné 1383. február 24-i titkospecsétes oklevele. (Bécs, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Allgemeine Urkundenreihe, Rep. I-37.; szövegét ld. O 23.)

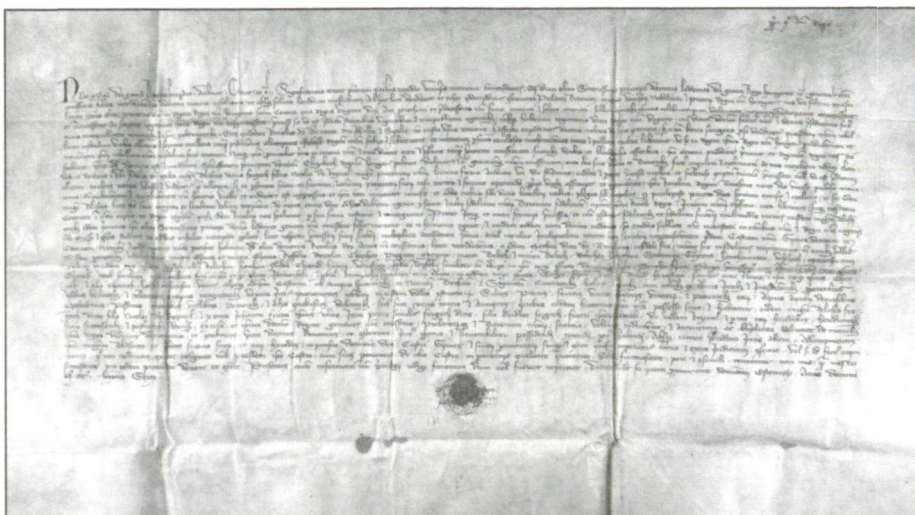
2. ÁBRA Erzsébet királyné, Mária királynő, Demeter bíboros, Alsáni Bálint pécsi püspök, Oppelni László herceg és Garai Miklós nádor 1385. július 28-i közös oklevele. (Bécs, Haus- und Staatsarchiv, Urkundenabteilung Familienurkunden Nr. 264.; szövegét ld. O 438.)

3. ÁBRA Oppelni László herceg és Garai Miklós nádor 1384. december 26-i közös oklevele. (Budapest, Magyar Országos Levéltár, DL 7351, Czikkelyné Nagy Erika felvétele; szövegét ld. O 275.)

4. ÁBRA Tvartkó bosnyák király 1385. március 28-i oklevele. (Budapest, Magyar Országos Levéltár, DL 7352, Czikkelyné Nagy Erika felvétele; szövegét ld. O 346.)

5. ÁBRA Mária királynő 1386. február 28-i oklevele. (Budapest, Magyar Országos Levéltár, DL 58652, Czikkelyné Nagy Erika felvétele; szövegét ld. O 597.)

6. ÁBRA Erzsébet királyné nagypecsétjének (azaz kettőspecskéje első oldalának) másolata. (Budapest, Magyar Országos Levéltár, V8-562, Czikkelyné Nagy Erika felvétele.)

7. ÁBRA Erzsébet királyné kettőspecstjének hátlapja. (Budapest, Magyar Országos Levéltár, a DL 58652 számú oklevélről, Czikkelyné Nagy Erika felvétele.)

8. ÁBRA Mária királynő kettőspecstjének mellső lapja. (Budapest, Magyar Országos Levéltár, V8-369, Czikkelyné Nagy Erika felvétele.)

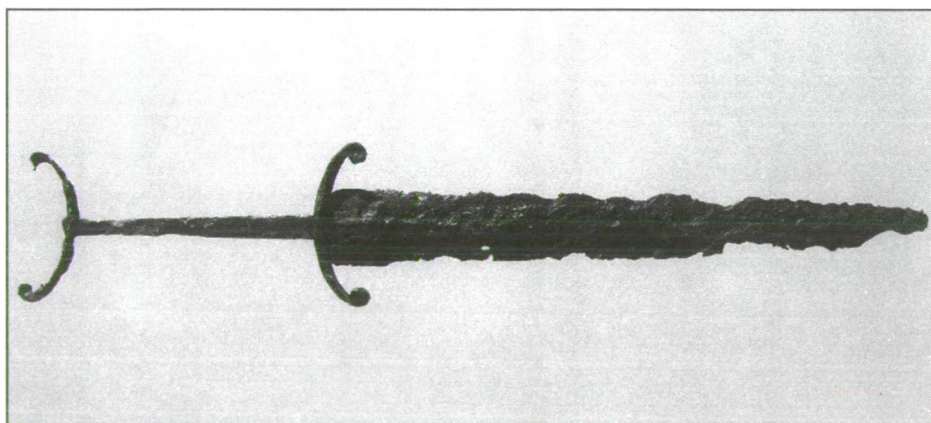
9. ÁBRA Mária királynő kettőspecsétjének hátlapja. (Budapest, Magyar Országos Levéltár, V8-369, Czikkelyné Nagy Erika felvétele.)

10. ÁBRA Horváti Pál zágrábi püspök pontifikális pecsétje. (Budapest, Magyar Országos Levéltár, V8-751, Czikkelyné Nagy Erika felvétele.)

11. ÁBRA Alsáni Bálint pécsi püspök középpecsétje. (Budapest, Magyar Országos Levéltár, V8 143, Czikkelyné Nagy Erika felvétele.)

12. ÁBRA *Bicellus*. (Budapesti Történeti Múzeum, KO 51.2581, Tihanyi Bence felvétele.)

13. ÁBRA Patkót harapó struccot ábrázoló Anjou sisakdíszes kályhacsempe. (Budapesti Történeti Múzeum, KO 53.277, Tihanyi Bence felvétele.)

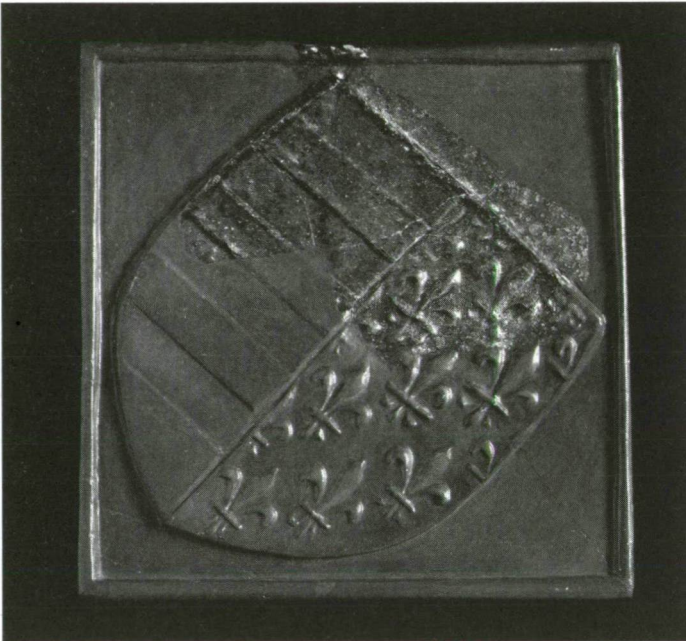
14. ÁBRA Demeter bíboros bírói pecsétjének másolata. (Budapesti Történeti Múzeum, Kumorovitz Pecsétmásolati Gyűjtemény 65.1617, a Magyar Országos Levéltár DL 91892 számú, 1382. június 8-i oklevele alapján, Tihanyi Bence felvétele.)

15. ÁBRA Mária királynő aranyforintjainak hát- és előlapja. (Budapesti Történeti Múzeum, KO 67.11.1. [hátlap] és 51.364. [előlap], Tihanyi Bence felvételei.)

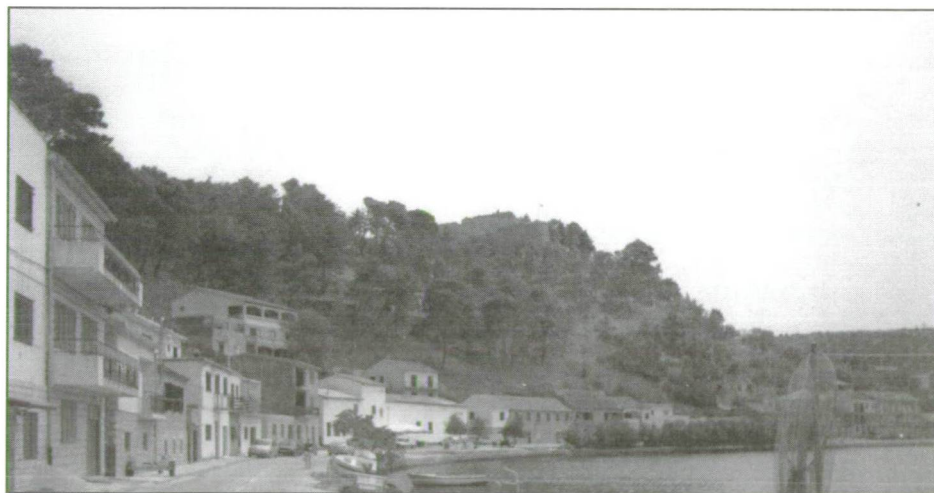
16. ÁBRA Kályhacsempe Anjou-lengyel címerrel. (Budapesti Történeti Múzeum, KO 94.31.1.13, Tihanyi Bence felvétele.)

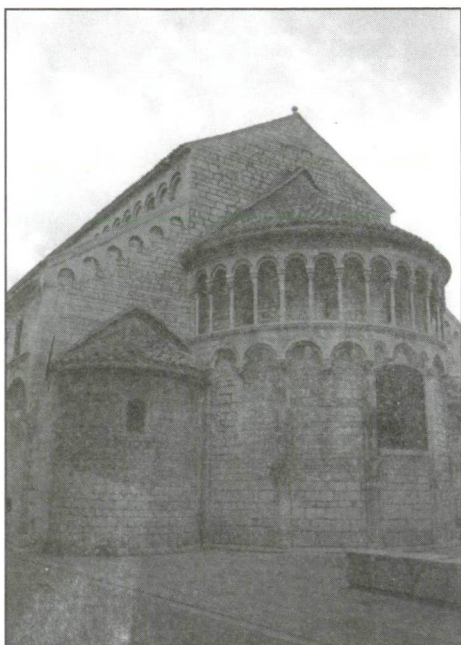
17. ÁBRA Kályhacsempe magyar-Anjou címerrel. (Budapesti Történeti Múzeum, KO 52.3164, Tihanyi Bence felvétele.)

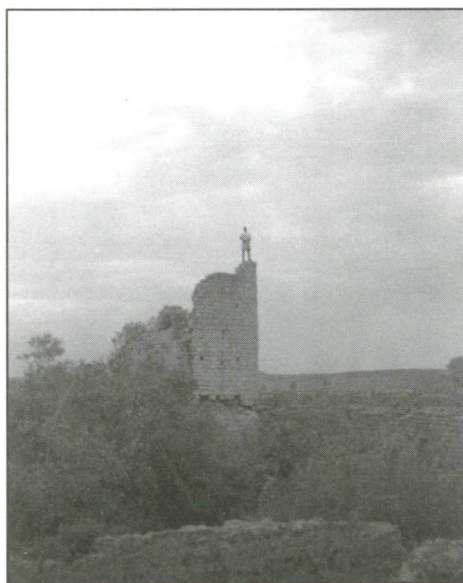
18. ÁBRA Domborműves mészkőtöredék magyar-Anjou címerrel. (Budapesti Történeti Múzeum, KO 722, Tihanyi Bence felvétele.)

19. ÁBRA Novigrád várának romjai. (Péter Szilárd felvétele.)

20. ÁBRA A Szt. Grisogonus-templom Zarában. (Péter Szilárd felvétele.)

21. ÁBRA Vrána várának romjai. (Péter Szilárd felvétele.)

KOLOFON

Kiadta a Belvedere Meridionale. 6725 Szeged, Hattyas sor 10. Telefon: 06 62/544-759 www.belvedere.meridionale.hu E-mail: belvedere@jgytf.u-szeged.hu Felelős kiadó Szegfű László. Kiadóvezető Jancsák Csaba. A kiadásban közreműködött Zakar Péter. Olvasószerkesztő Kiss Gábor Ferenc. Borítóterv Mezei Tamás. Felelős szerkesztő Nagy Tamás. Műszaki szerkesztés Stil Nuovo Bt. Megjelent vágott B5 méretben, az I. kötet 20; a második kötet 30 ív terjedelemben, 500 példányban. A szöveg betűtípusa Iowan Oldstyle, a táblázatoké Courier New. A nyomdai kivitelezés a Bába és Társa Kft. munkája, Szeged. Tel.: 06 62/464-015. Felelős vezető Majzik István

ISBN 963 86387 0 2 ISBN 963 86387 1 0 (1. kötet)